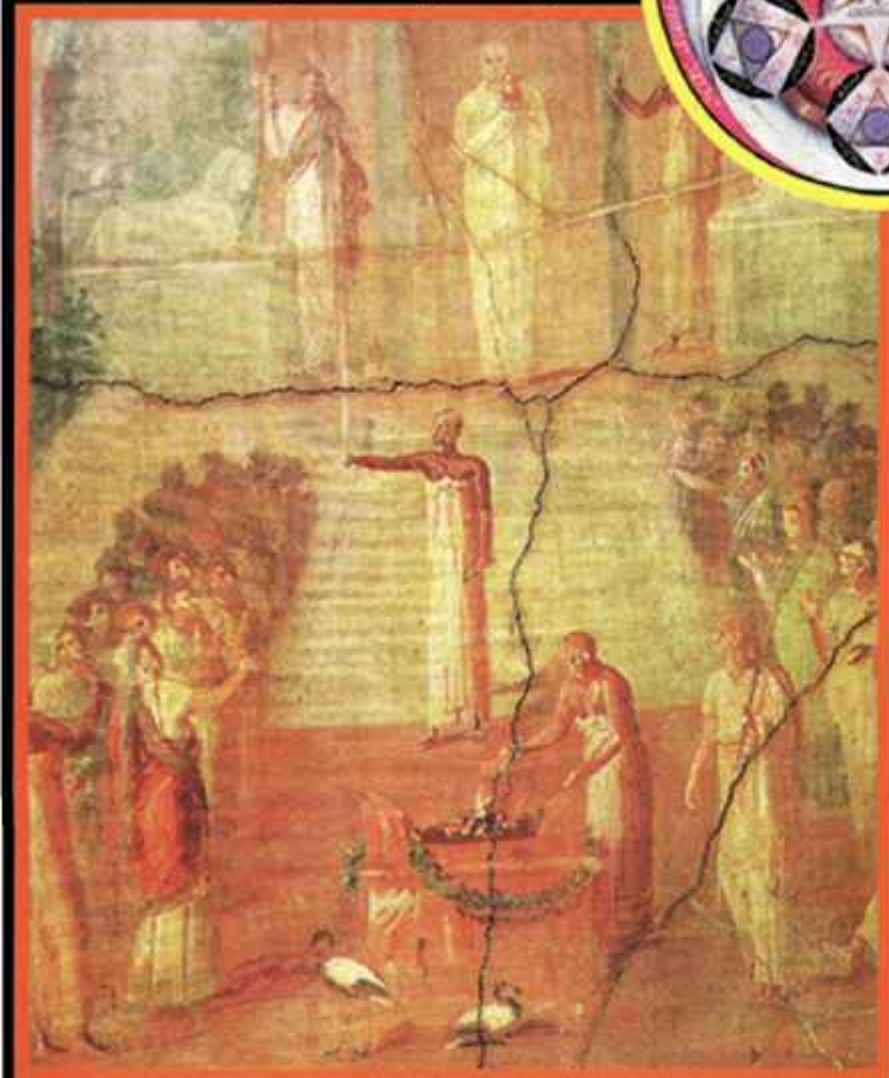

ZÁHADY OKOLO NÁS

Tajomstvá prírody, dejín,

vedy a náboženstva

ABYDOS A USIREWOVE MYSTÉRIA

Sláva hornoegyptského mesta Abydos siaha takmer až do 2. tisícročia pred Kristom. Podľa legendy bol na tomto mieste pochovaný boh plodenia a slnka Usirew (po grécky Oziris) a slávili sa tam aj známe mystéria, ktoré sa konali na jeho počesť.

V egyptskom svete bohov predstavuje Usirew hádam najcelistvejšiu postavu. Na jednej strane učí ľudí najzákladnejšie veci, napríklad ako obrábať pôdu, na druhej strane je bohom, ktorý stále znovu zomiera a znovu sa rodí. Počas 12. dynastie v období Strednej ríše (v rokoch 1994 až 1781 pred Kristom) sa rozvinul v meste Abydos, vzdialenom asi 550 km na juh od dnešnej Káhiry, jeho zvláštny kult. Na tomto mieste sa konali nezvyčajné obrady, Usirewove mystéria, pri ktorých ľudia napodobňovali pohreb a vzkriesenie boha Usirewa. Vďaka týmto slávnostiam si mesto získalo povest' svätého miesta a ešte aj v antických časoch sa pokladalo za jedno z najvýznamnejších náboženských stredísk Egypta.

Podľa názoru archeológov sa v Abyde konali dva druhy mystérií: Verejné divadelné predstavenia, pri ktorých herci, kňazi alebo dvorania predvádzali rôzne epizódy mýtu o Usirewovi, a tajné obrady, ktoré boli určené iba pre niekoľkých zasvätených.

Mýtus o Usirewovi

Zatiaľ čo o tajných obradoch zasvätených

Usirewov kňaz s relikviárom, v ktorom sa údajne nachádzali telesné pozostatky boha, ktorého jeho žiarlivý brat rozsekal na kúsky.

Usirewovi dodnes nie je známe takmer nič, o verejnej časti mystérií vedia moderní egyptológovia oveľa viac. *Texty pyramíd* (zbierka nápisov, ktoré sa nachádzali na stenách pyramíd, okolo roku 2500 pred Kristom a grécky spisovateľ Plutarchos (1. storočie) rozprávajú, že Usirew, syn Nut a Geba - bohov oblohy a zeme - zdedil trón po svojom otcovi Gebovi. Keď kráľovstvo nanovo usporiadal, išiel k národom juhu, ktoré ešte neboli civilizované, aby ich naučil obrábať pôdu a uctievať bohov. Vládu prenechal svojej sestre a manželke Eset (po grécky Izis).

Keď sa Usirew vrátil, nastražil mu jeho žiarlivý brat Sutech (po grécky Seth) pascu. Počas hostiny vyzval svojich hostí - medzi nimi aj Usirewa -, aby si ľahli do nádherného sarkofágu. Sľúbil, že ho daruje tomu, komu sadne presne na mieru. Keď si Usirew ľahol do nádhernej truhly, Sutech ju zatvoril a hodil do Nílu. Rieka ju odniesla do mora a nakoniec ju odplavilo až na pobrežie v meste Byblos v dnešnom Libanone, kde ju vyhodilo na pevninu. Tak sa dostal sarkofág s Usirewom, ktorý sa medzitým zadusil, do rúk kráľa mesta Byblos.

Keď sa Eset dozvedela, čo sa stalo s Usirewom, vybrala sa do Byblu. Podarilo sa jej prehovoriť vládcu, aby jej vydal sarkofág s telesnými pozostatkami jej brata a manžela, a dala ho previezť do Egypta. Jednej noci však objavil sarkofág Sutech. Odviezol ho do svojho sídla a mŕtve telo rozsekal na štrnásť častí, ktoré nechal rozptýliť po celej krajine. Chcel tak zabrániť, aby Usirewovo ka - jeho duša - žilo ďalej, pretože Egypťania verili, že duša je späť s telom. Eset však našla všetku časť manželovho tela okrem jeho penisu, ktorý nazvala fallos a vyhlásila ho za posvätný. Ostatné časti tela pozbierala do truhlice a dala ich v*by-de pochovať.

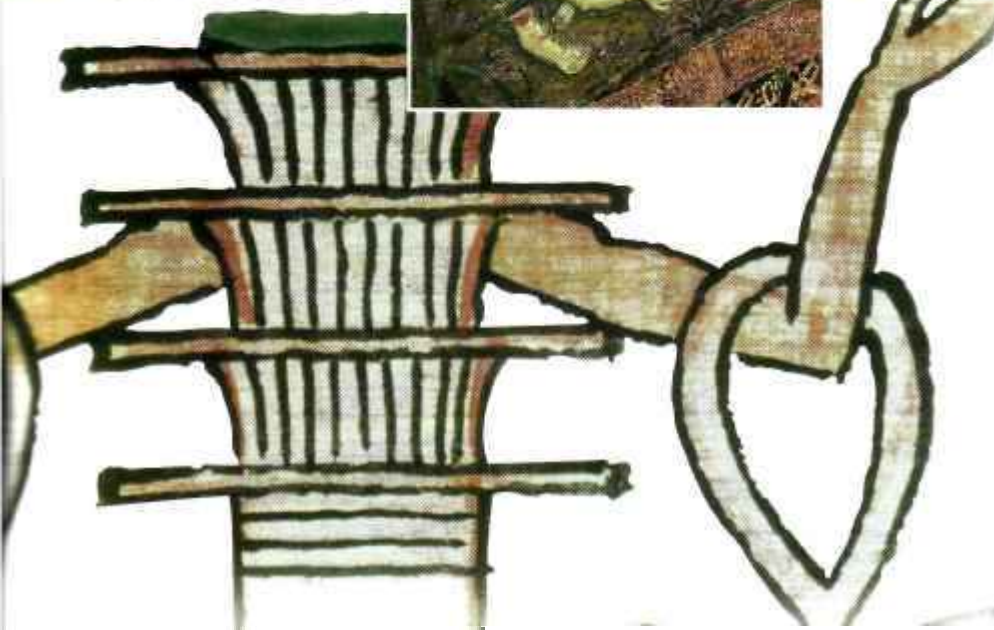

Hore: Zobrazenie slávnostnej procesie s Usirewovou bárkou mŕtvych, symbolom vzkriesenia.

Prežitie ka umožnilo Usirewovi záračným spôsobom i po smrti splodiť s Eset syna. Porodila mu chlapca, Hora, ktorého pokladali za ochrancu pred zlom a jeho kult sa rozšíril po celom Egypte. Len čo si osvojil bojové umenie, rozhodol sa pomstiť svojho zavraždeného otca. Bojoval proti Sutechovi a porazil ho. Ešte raz sa mu Sutech pokúsil vzoprieť, poprel právoplatnosť jeho dedičstva. Bohovia však jeho úklady prekazili.

Legenda, ktorá bola základom mystérií: Eset nachádza rozsekané telo svojho milovaného manžela Usirewa. (Detail fresky talianskeho umelca Pinturicchia, okolo roku 1454 až 1513).

Usirewovo zmŕtvychvstanie

vrcholom mystérií v posledný deň slávností v Abyde bolo postavenie stúpa ;zed, alegorického znázornenia Usirewa. Bol to pilier so štyrmi hlavicami, korunovaný nadstavcom z peria. Keď stúp ežal na zemi, symbolizoval mŕtveho Usirewa. Potom pomocou dvíhacieho zariadenia stúp postavili, zatiaľ čo ľud, rozdelený na dva tábory, predviedol zápas medzi prívržencami Usirewa a Sutecha. Postavenie stúpa a víťazstvo prvého tábora symbolizovali vzkriesenie boha.

Nakoniec nádherne oblečenú Usirewovu sochu v slávnostnej procesii preniesli na bárku. Predstavovala čln bohov, ktorý mal duši ka umožniť, aby sa zniesla do vesmíru. Na bárke ozdobili sochu vencom na znamenie víťazstva a potom ju preniesli späť do veľkého chrámu.

Všetky tieto obrady boli plné symboliky. *Pyramídové texty* a Plutarchos porovnávajú Usirewovu smrť a znovuzrodenie s vegetačným cyklom. Usirewove mysté-

ria sa naozaj konali v čase, keď sa príroda začala naplno prebúdzat'.

Vody Nílu a bujná vegetácia predstavovali dvojité stelesnenie Usirewa, zem symbolizovala telo Eset. Pasca, ktorú Sutech našiel na svojho brata, znamenala obdobie sucha, počas ktorého bol Níl takmer bez vody. K Sutechovým pomocníkom patrila aj etiópska kráľovná Aso, ktorá symbolizovala horúce južné vetry, vejúce celé mesiace pred záplavami. Usirewova smrť zadusením zodpovedala najnižšiemu stavu vody v Níle. Po žatve nastal čas mlatby, znázornený v mýte rozsekaním Usirewovho tela. Na Esetin nárek sa rieka znova naplnila vodou a vyliala sa z brehov. Pochovanie Usirewových pozostatkov predstavovalo uloženie semienka do zeme, v symbolickej

Farebné pozadie tvorí stúp džed: pilier so štyrmi hlavicami, korunovaný chocholom z peria, symbolom Usirewa. (Detail z papyrusu z čias 21. dynastie, 1015 - 945 pred Kristom.)

rovine mýtu potom oplodnenie zeme - bohyne Eset - jej bratom a manželom. Zjednocuje sa tu vodný živel a plodiaca sila: Níl a zasadené semienko.

Kráľovská symbolika

Dnes sa egyptológovia domnievajú, že obrad znovuzrodenia patril aj k rituálu nástupu na trón. Bol zobrazovaním smrti [a nástupu nového kráľa: „Hor, živý kráľ, sa premení na Usirewa, mŕtveho kráľa, ktorý vo večnom kolobehu predchádza živého kráľa Hora.“

V časech Starej ríše (asi 2670 až 2160 pred Kristom) sa považoval faraón za stelesnenie Usirewa na zemi. Sám sa pokladal za jeho syna a dúfal, že s ním po smrti splynie. Túžil stať sa bohom. Keďže jeho duša žila spolu so svojou smrteľnou schránkou, prechádzal faraón do vyššej formy bytia a bol prijatý do spoločenstva bohov; odtiaľ potom zahŕňal svoj ľud rôznym dobrodomím.

Vpravo: Eset (Izis), Usirewova sestra a manželka, dojčí svojho syna Hora. Prostý ľud uctieval Eset ako bohyňu materstva a ochrankami, ktorá vraj mala ve/ké liečiteľské schopnosti.

Óda na Usirewa

„ Už prichádzajú vody života, ktoré sú na nebi. Už prichádzajú vody života, ktoré sú na zemi... Ó, Usirew! Privaly stúpajú: Hojnosť je na dosah. Čas záplav je tu, prýšti z prúdu, ktorý vychádza z Usirewa. Nech bohovia dajú, aby si prišiel na svet pod menom Orión!“

Z Textov pyramíd

MÝTUS O POTOPE

Legendy o potope, čo zaliala všetko, existujú v mnohých kultúrach. Skrýva sa za týmto mýtom vari nejaká skutočná katastrofa, ktorá sa vryla do pamäti ľudí?

Najrozšírenejší opis potopy sveta v západoeurópskych krajinách pochádza zo Starého zákona. Biblický príbeh o Noemovi a jeho arche sa skladá z dvoch textov, ktoré boli napísané medzi 8. a 6. storočím pred Kristom v Judsko-izraelskom kráľovstve. Najstaršie správy o potope však pochádzajú z Mezopotámie. Opisuje ju aj sumerská verzia z 3. tisícročia pred Kristom a rovnako aj slávny *Epos o Gilgamešovi*, pochádzajúci z Babylonskej ríše, ktorý vznikol už

Na jedenástej tabuľke Eposu o Gilgamešovi (hore) rozpráva Utanapištim hrdinovi, ako prežil ničivé záplavy.

Táto mozaika v Chráme sv. Marka v Benátkach zachytáva, ako ľudia hynú v stúpajúcich príváloch vody.

Návrat ku chaosu a nový začiatok

Mýtus o potope v sebe vždy skrýva dve stránky: zničenie a znovuzrodenie. Zničenie hrišneho ľudstva z Božej vôle znamená síce návrat ku chaosu, ale zánik sveta nikdy nie je definitívny a neodvolateľný, lebo z vln sa vynára ako symbol niekdajšieho aktu stvorenia panenská zem, ktorá je vďaka očistnej sile vody zbavená všetkých hriechov. Na nej sa z niekoľkých vyvolených, čo prežili, zrodí nové ľudstvo.

V každej z týchto správ sa hrdina dozvedá o hroziacom nebezpečenstve vopred. Noe a Yima dostanú správu od samého Stvoriteľa, ostatní hrdinovia od nejakej inej božskej bytosti. Utanapištimovi prezradí tajomstvo babylonský boh Ea, aby všetci ľudia neboli nenávratne zničení. Rovnaký motív nájdeme aj v Grécku. Deukalion sa dozvedá o Diovom pláne od svojho otca Prometea. Indického hrdinu Manua varuje boh v podobe ryby.

V takmer všetkých správach o potope je zmienka o božskom pokyne postaviť loď: Noe si postavil archu, Deukalion a jeho žena Pyrrha malý čln a v legendách severoamerických Indiánov poslúžila na záchranu vlastnoručne postavená plť z kmeňov stromov. Jedinou výnimkou je perzský text: Vyvolení sa zachránia na malom kúsku zeme, kam potopa nesiahla. Väčšina hrdinov sa spolu so svojou rodinou a vybranými rásťli-

okolo roku 2000 pred Kristom. Babylončan Utanapištim v ňom opisuje hrdinovi Gilgamešovi, ako bohovia zoslali na zem potopu, pred ktorou ho však ako jediného z ľudí zachránili.

Okrem týchto pamiatok existuje ešte veľa ďalších verzií mýtu o potope sveta: V posvätných spisoch Mayov vystupuje v tomto príbehu bohobojný muž menom Tapi Noah, ústrednou postavou opisu

potopy v perzskej zbierke textov *Vendidad* je Yima; v indickom prameni sa hrdina volá Manu a v gréckej povesti Deukalion. Pbeh o potope však nájdeme aj v čínskej mytológii, v povestiach ľudí obývajúcich ostrovy Polynézie a Austráliu, u Inkov a severoamerických Indiánov, ale iba zriedka v Afrike.

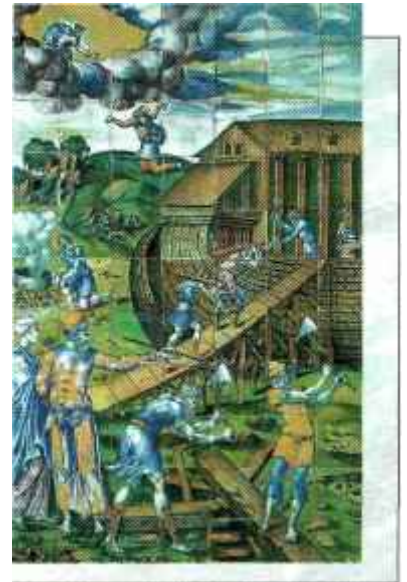
nami i zvieratami zatvorí na lodi; Noe napríklad vezme do svojej archy jeden pár z každého živočíšneho druhu.

Potom príde veľká potopa. V *Epose o Gilgamešovi* ju spôsobil silný dážď trvajúci sedem dní, v Biblii pršalo dokonca nepretržite štyridsať dní a nocí, až kým more nedosiahlo vrcholy hôr. Vo *Vendiclaclae* spôsobil potopu dážď a roztápajúci sa sneh po tuhej zime. Lode unášajú rozbušené masy vody a nakoniec pristanú na nejakom vrchu. V indickom texte ťahá božská ryba čln až k horským svahom Himalájí, kde ho priviaže k stromu.

Keď vody ustúpia, dostanú tí, čo prežili, príkaz množiť sa a vytvoriť novú civilizáciu. Deukalion a Pyrrha hádžu ikolo seba kamene, ktoré ožívajú. Indický hrdina Manu, ktorý ako jediný jnikol skaze, prináša bohom obeť a potom od nich dostane do daru svoju ilružku. V Starom zákone uzavrie Boh

Potopa v Biblii

Tu riekol Pán Noemovi: „Vyničím z povrchu zemského ľudí, ktorých som stvoril... lebo ľudská neresť na zemi je veľká. Urob si koráb z dreva... Do korába vojdeš ty, tvoja žena, tvoji synovia a ženy tvojich synov! A z každého druhu živočíchov vezmeš do korába po jednom páre, žeby sa s tebou zachovali nažive, a to samca i samicu.“... A na zem pršalo za štyridsať dní a štyridsať nocí. A vody veľmi stúpali a zaplavili všetko na povrchu zeme... takže zaliati i všetky vysoké hory... Tak Boh zničil všetko živé na zemi. Iba Noe a všetci, čo boli s ním v korábe, sa zachránili. (1. kniha Mojžišova 6-7)

s Noemom, jeho rodinou a zvieratami z archy zmluvu, aby nanovo zaplnili zem.

také obrovské záplavy. Zástancovia klimateckej teórie predpokladajú, že na konci poslednej ľadovej doby, t. j. asi pred 14 000 - 8000 rokmi, sa prudko zvýšila teplota, čo spôsobilo rozpustenie za tisícročia vytvorených ľadových mäs. Uvoľnené masy vody zapríčinili náhle zdvihnutie morskej hladiny a veľké škody na všetkých pobrežiach sveta.

Francúzsky klimatológ A. Capart ide vo svojich vysvetleniach dokonca ešte ďalej: Podľa jeho teórie, ktorá je však v odborných kruhoch považovaná za veľmi spornú, záplavy spôsobil ľadovec pokrývajúci v ľadovej dobe celú Škandináviu. Ten sa v dôsledku prudkého zvýšenia teploty roztrhol a jeden obrovský ľadový blok spadol do Baltského mora. Tak vznikla gigantická vlna záplav, ktorá sa rozšírila cez celú východnú Európu až k Stredozemnému moru.

Iní bádatelia naproti tomu v mýte o potope vidia aj prvé znaky revolúcie z mladšej kamennej doby, počas ktorej sa prešlo od koristníckeho hospodárstva k výrobnému, t. j. zo sťahujúcich sa lovcov a zberateľov sa stali usadlí roľníci, ktorí si zabezpečovali živobytie obrábaním pôdy. V biblickej verzii potopy je podľa všetkého Noe príkladom usadlíka, ktorý si prezieravo postavil archu, aby v nej uschoval osivo i dobytok, a po potope sa usadil na určitom mieste.

Popri týchto zložitých konštrukciách existuje aj jedno oveľa jednoduchšie vysvetlenie: „Svet“ starovekého človeka zahŕňal iba nevelmi rozľahlé územie a tak sa aj bežné veľké miestne záplavy mohli v jeho predstavách stať „potopami sveta“.

V indickej legende zachráni božská ryba Manua pred potopou tým, že odvlčie jeho člň až k Himalájam, kde nie sú záplavy.

V tomto stredovekom rukopise (vľavo) pláva Noemova archa na mori, ktoré zaplavilo dokonca aj najvyššie vrchy.

Stanovisko vedy

Rozprávania o potope sveta sa zjavne v mnohých bodoch zhodujú. Znamená to, že základom všetkých týchto príbehov bola jedna obrovská katastrofa, ktorú prežili zástupcovia rôznych, ďaleko od seba žijúcich národov, a ktorá sa silne vryla do pamäti ľudstva? Mnohé teórie sa usilujú podporiť túto tézu rôznymi vysvetleniami.

Keďže všetky zachované pamiatky podávajú správy o nezvyčajne silných, dlhotrvajúcich zrážkach, niektorí vedci usudzujú, že v mladšej ľadovej dobe nastala celosvetová zmena klímy. Podľa ich mienky by však dažde, nech by boli akokoľvek prudké, nemohli samy spôsobiť

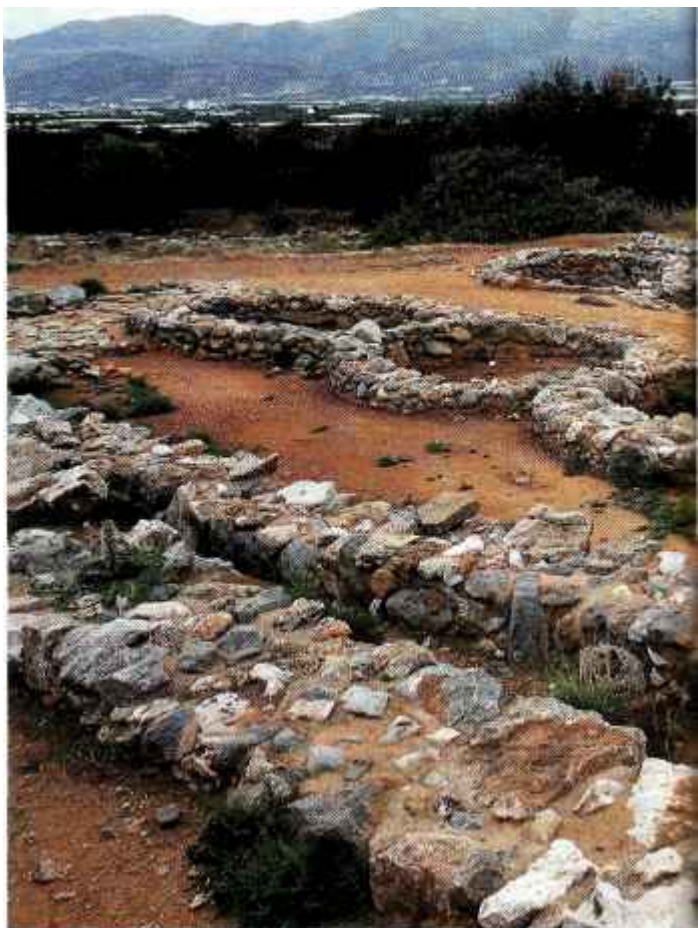
ZANIKNUTÁ VYSPELÁ KULTÚRA KRÉTY

Niekoľko storočí bola Kréta, ležiaca vo východnom Stredomorí, kryštalizačným centrom najmodernejšej a najveľkolepejšej európskej kultúry bronzovej doby. Jej náhly zánik v 15. storočí pred Kristom nebol nikdy objasnený.

Do začiatku 20. storočia nepripisovali archeológovia Kréte veľký význam. Pritom už starovekí Gréci rozprávali o tomto hornatom ostrove v južnej časti Egejského mora mnohé legendárne príbehy. Pre nich bola Kréta domovom mocného národa moreplavcov, ktorému vládol mýtmi opradený kráľ Minos. Podľa legendy bol synom Dia a fenickej princeznej Európy, ktorú najvyšší grécky boh v podobe bieleho býka uniesol na Krétu. Minos bol údajne veľký a spravodlivý kráľ. Pomocou svojej flotily ovládal nielen veľa ostrovov v Egejskom mori, ale aj

veľkú časť gréckej pevniny. Kréta sa za jeho vlády rozvinula na prekvitajúcu ríšu. Legenda ďalej hovorí aj to, že po pobreží Kréty sa prechádzal Minotauros, netvor s ľudským telom a býčou hlavou, aby chránil ostrov pred votrelcami. Z povesti sa dozvedáme i o labyrinte, do ktorého Minos netvora zatvoril, a každých deväť rokov mu obetoval sedem

mládencov a sedem mladých dievčat z Atén, až kým ho Teseus nezabil.

Minoova ostrovná ríša

Všetci si mysleli, že kvetnaté povesti mali ostrovu Kréta dodať exotické čaro. Naozaj všetci? Nie, Arthur Evans mal iný názor. Na začiatku nášho storočia tento britský archeológ, ktorý viedol na Kréte rozsiahly výskum, dokázal, že legenda sa zakladá na pravde a že na tomto ostrove bola naozaj neobyčajne vyspelá kultúra. Na pamiatku kráľa Minoa ju Evans nazval minojská.

Podľa Evansovej teórie bola Kréta prvou námornou veľmocou na svete. Krétska kultúra ovplyvnila veľa krajín od západnej Európy až po Egypt. Ako obchodníci a kolonizátori prinútili Kréťania väčšinu Grékov, ktorí boli v tom čase ešte barbarmi, platiť dane.

Presnejšie informácie však nemáme, lebo títo ľudia, ktorým sa pripisuje taký veľký význam, nezanechali po sebe takmer žiadne písomné svedectvá. Malé hlinené tabuľky, čo sa z času na čas objavujú medzi vykopávkami, zostávajú nemé: Ich písmo, takzvané lineárne písmo A, doteraz ešte nebolo rozlúštené. Pomôcť nám môže iba ďalšia neúnavná práca archeológov.

Tato nástenná malba, nazvaná Dámy v modrom, zdobila kedysi jednu z nespočetných siení v paláci v Knosse (okolo roku 1600 pred Kristom).

Palác v Knosse

Samostatná krétska kultúra sa zrodila pravdepodobne v polovici 3. tisícročia pred Kristom a jej najväčší rozkvet sa začal asi okolo roku 2000 pred Kristom. Politickým, hospodárskym a kultúrnym strediskom ostrova Kréta bolo mesto Knossos, ležiace na severnom pobreží ostrova, s obrovským palácom, hlavným sídlom minojských panovníkov. Ten-

ným mestom na ostrove - boli tam aj ďalšie palácové mestá, napríklad Faistos, Mália a Hagia Triada.

V 15. storočí pred Kristom však tento svet zanikol. O príčinách jeho zániku existujú dodnes iba hypotézy.

Nachádzala sa Atlantída v Stredozemnom mori?

V roku 1909 uverejnil britský profesor dejín staroveku K. T. Frost v denníku *Times* článok, v ktorom postavil hypotetickú otázku, či spomienky na minojskú kultúru nemohli podnietiť zrod legendy o Atlantíde. Podľa Frosta Kréta a Atlantída boli ostrovné ríše a významné námorné veľmoci a obe náhle a nečakane zanikli.

O tridsať rokov neskôr vniesol do tejto diskusie nové poznatky generálny riaditeľ archeologického výskumu v Grécku, profesor Spyridon Marinatos. Keďže pri vykopávkach v Amnise, prístavnom meste neďaleko Knossu, objavil dutinu naplnenú pemzou, vyslovil tézu, že minojskú Krétu zničila sopečná činnosť. Pritom sa už dávno vedelo, že v bronzovej dobe katastrofálny sopečný výbuch zničil ostrov Théra (dnešný Santorin), ležiaci 120 km severne od Kréty.

Na Marinata silne zapôsobili ničivé ná-

V 'paláci v Malii (na hore), ktorý leží na sezerovýchodnom pobreží Kréty, môžeme - dnes vidieť zvyšky obilných síl.

Zobrazenie vpravo: Mirwjský sarkofág s geometrickými motívami.

Vľavo: Táto hlinená nádoba na potraviny, nazývaná pithos, svojimi bohatými ornamentmi naznačuje, že minojskí remeselníci uplatňovali svoje mnohostranné umelecké vlohý aj pri dekorácii predmetov každodennej potreby.

to komplex stavieb na celkovej ploche vyše 20 000 m² je skutočne impozantný. Okolo hlavného dvora sa nachádzalo takmer 1 500 miestností: obytné komnaty, audienčné siene, kúpele, komory, galérie a schodiská. Veľa skvostných nástenných malieb, objavených na rôznych miestach paláca, dokazuje, že Kréťania predbehli svojich susedov najmä v umení. Knossos však rozhodne nebol jediným význam-

Báj o Atlantíde

Vo svojich dialógoch Timaios a Kritias, napísaných okolo roku 350 pred Kristom, rozpráva Platón o slávnej Atlantíde tento príbeh: Keď si bohovia rozdelili svet, bohovi mora Poseidónovi pripadla ostrovná ríša, ktorá ležala za Heraklovými stĺpmi (dnešným Gibraltárskym prielivom). Zamiloval sa do Kleito a založil s ňou národ Atlantánov. Na ich ochranu obkolesil Poseidón ostrov troma prstencami pevniny a mora. Časom krajina zbohatla a zmocnela. Vznikli nádherné stavby, prekvitajúce záhrady, kanály a prístavné zariadenia, obyvatelia ostrova však boli čoraz spupnejší. Bohovia preto Atlantídu potrestali: Zoslali na ňu zemetrasenie a prepadlo sa do mora.

11111111111

s.f!t'li*SS

sledky mohutnej záplavovej vlny, ktorú vyvolal v roku 1883 výbuch sopky Krakatau v Indonézii. Predstavoval si, že podobná katastrofa sa mohla udiat' aj na Kréte. Ďalšie vykopávky na Santorine odkryli okrem iného minojské mesto Akrotiri, ktoré sa zachovalo v podobnom stave ako Pompeje. Tieto nálezy dlhý čas podporovali hypotézu, že minojská kultúra padla za obeť obrovskému výbuchu sopky a nasledujúcej smrtiacej vlny zá-

Býk sa pokladal v minojskej kultúre za posvätné zviera. Preto na Kréte nachádzame veľmi často znázornenia býčích hier. Obrázok hore: Skákanie cez býka na freske z paláca v Knosse (okolo roku 1500 pred Kristom).

Vpravo: Obetná nádoba, takzvaný rhyton, v tvare býčej hlavy.

plav. Podľa Marinata sa táto katastrofa stala v roku 1550 pred Kristom. Mal však smolu, lebo vulkanológovia medzitým určili dátum výbuchu na rok 1628 pred Kristom. V tom čase však bola minojská kultúra na vrchole a ďalej prekvitala ešte vyše sto rokov. Marinatov predpoklad sa teda nepotvrdil.

Invázia Mykénčanov

V súčasnosti prevláda hypotéza, že Krétu postupne dobývali grécke kmene, najmä Mykénčania. Tým sa výbuch sopky a s ním súvisiace zničenie ostrova vonkoncom nespochybňuje, ale neakceptuje sa už ako jediné vysvetlenie zániku krétskej kultúry.

Pravdepodobne od roku 1450 pred Kristom sa začal život na Kréte meniť. Štýl nástenných malieb sa obohatil o doteraz neznáme tvary a symboly. Zbrane vo vojnových výjavoch namaľovaných na nádobách už nezodpovedali tým, ktoré sa na Kréte používali predtým. Nádobu, šperky a zbrane, nájdené v hrobách bojovníkov neďaleko Knossu, už neboli minojské. Po roku 1450 pred Kristom zmizli aj pôvodné minojské nápisy; všetko sa už zapisovalo krétskomykenským lineárnym písmom B.

Na Kréte teda muselo dôjsť k invázii. Prečo? A kedy? Predpokladá sa, že Krétu postupne oslabil vnútorná kríza, ktorá viedla k sústredeniu moci okolo jediného paláca, do rúk samovládcu; mestá, ktoré si medzitým podmanili votrelci, súčasne prežívali významný rozmach. Okrem toho krajinu, kedysi bohatú na pramene, prírodnú vegetáciu a pastviny, silne postihol výbuch sopky na neďalekom ostrove Théra. Mykénčania mohli relatívne ľahko prísť na ostrove a zlomiť odpor jeho obyvateľov.

Aké vysvetlenie je teda najpravdepodobnejšie - katastrofická potopa, invázia, alebo kombinácia politických a prírodných faktorov? Iba ďalšia neúnavná práca vedcov rôznych odborov môže odhaliť závoj tajomstva okolo minojskej kultúry a priniesť uspokojivé vysvetlenie.

M i nos a Poseidónov trest

Krétsky kráľ Minos, syn Dia a Európy, vd'ačil za svoj trón bohovi Poseidónovi: V snahe presvedčiť svojich rivalov o tom, že trón mu patrí pre jeho božský pôvod, Minos tvrdil, že Poseidón mu splní všetky želania, a modlil sa k bohu, aby mu poslal býka, ktorého sľúbil obetovať. Keď potom Poseidón nechal vystúpiť z mora nádherného býka, kráľ ho odmietol obetovať. Trest boha mora za túto urážku bol strašný: Pasifae, Minoova manželka, sa zaľúbila do býka a z jej spojenia s ním vzišiel netvor Minotaurus, ktorého dal kráľ zatvoriť do labyrintu. Neskôr Minoia na Sicílii - kam prenasledoval svojho staviteľa Daidala, ktorý ušiel - zavraždili v kúpeli dcéry kráľa Kokala. Odvtedy je sudcom v podsvetí.

Theseus v labyrinte zabíja Minotaura - netvora s býčou hlavou.

CHUFEWOVA PYRAMÍDA - AKÉ TAJOMSTVÁ SA V NEJ SKRÝVAJÚ?

Chufewova (Cheopsova) pyramída v Egypte predstavuje aj dnes, takmer pät' tisícročí po svojom vzniku, majstrovské dielo techniky. Jej stavitelia však nezanechali nijaké poznámky, ktoré by nám niečo naznačili ojej konštrukcii. Dodnes nieje celkom jasné, za akým účelom pyramídu postavili - akoby mala táto stavba naveky zostat zahalená závojom tajomstva.

Zbadáme ju už z veľkej diaľky a čím viac sa k nej približujeme, tým silnejšie nás priťahuje: Veľkú pyramídu postavili na príkaz faraóna Chufewa pravdepodobne okolo roku 2580 pred Kristom pri Gíze, juhozápadne od mesta Káhiry. Do dnešných čias sa však vedcom ani pomocou najmodernejších metód nepodarilo rozlúštiť všetky tajomstvá tejto úžasnej stavby.

Obrovské stavenisko

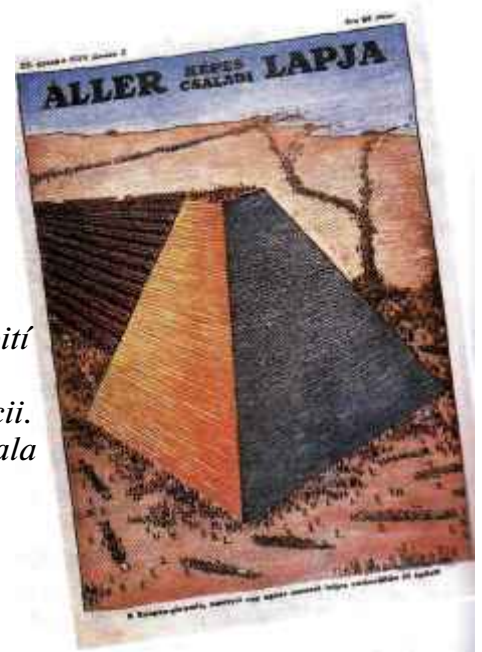
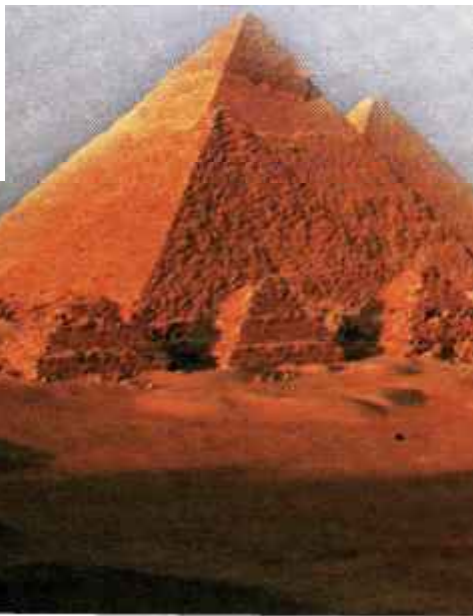
Veľká pyramída je stavbou s obrovskými rozmermi. Má štvorcový pôdorys so stranami dlhými 230 metrov, pôvodne bola takmer 147 metrov vysoká (dnes meria 138 metrov), zaberá plochu vyše 5 hektárov a jej objem je okolo 2 600 000 m³. Na jej stavbu použili obrovské množstvo kamenných kvádrov, z ktorých každý vážil niekoľko ton. Pre nedostatok vhodného náradia - remeselníci mali k dispozícii iba nevelmi tvrdé medené nástroje - vybrali Egyptania kvádre, ktoré takmer nemuseli opracovať. Vynára sa aj domnienka, že medzi kameňolomami a miestom stavby pyramídy, ako aj na samom stavenisku používali dômyselný systém

dopravných a zdvíhacích zariadení; táto hypotéza však dodnes nie je potvrdená.

Dvaja grécki učenci - Herodotos okolo roku 440 pred Kristom a Diodoros okolo roku 50 pred Kristom - rozpracovali pravdepodobne prastaré údaje egyptských autorov, mali však rozdielne predstavy o používanom systéme. Herodotos sa domnieval, že Egyptania skonštruovali drevené stroje, pomocou ktorých stupňovité vršili kamenné kvádre na seba - od základne pyramídy až po jej vrchol. Naproti tomu Diodoros pokladal za pravdepodobné, že si zo zeme postavili násypy alebo rampy.

Tisícročné hľadanie riešenia záhady

V stredoveku si ľudia predstavovali, že stavitelia pyramíd sa vedeli vznášať, alebo používali lietajúce koberce. V dnešných časoch sa archeológovia opierajú

Na začiatku 20. storočia uver maďarský týždenník toto znázornenie stavby pyramídy.

o oveľa serióznejšie texty. Vedci najprv vychádzali z Herodotovej argumentácie a predpokladali, že pyramídu stavali pomocou mechanických zariadení vybavených kladkami a navijadlami,

Smerom k oblohe

Najstarším tvarom pyramídy je stupňovitá pyramída faraóna Džósera, postavená okolo roku 2600 pred Kristom v Sakkáre. Konštrukcia tohto kamenného monumentu pripomína schody, po ktorých mal kráľ vystúpiť do neba. V priebehu ďalších sto rokov sa vyvinul klasický tvar pyramídy: Steny smerovali šikmo k zemi, možno ako napodobnenie slnečných lúčov.

ktoré poháňala ľudská sila alebo páky.

Keď sa však našli zvyšky rámp a ich opisy na egyptských náhrobných kameňoch, potvrdil sa Diodorov predpoklad. Odvtedy vychádzajú niektorí vedci z toho, že Egyptania nainštalovali otočné rampy paralelne s bočnými stenami pyramídy. Iní bádatelia zastávajú názor, že rampy boli usporiadané zvislo a od základne k vrcholu sa zužovali. Obe teórie zhodne tvrdia, že rampy boli pokryté vrstvou mokrej hliny, aby sa kĺzali. Kolóny robotníkov potom po nich ťahali hore špeciálne sane, naložené kamennými kvádrmi.

Skutočnosť a fantázia

Hoci si vedci myslia, že už poznajú pozoruhodné metódy, pomocou ktorých sa stavali pyramídy, doteraz ešte nevysvetlili, za akým účelom sa vlastne vynaložilo toľko energie a námahy.

V jednom bode sa však archeológovia a historici zhodujú: Pyramídy sú monumentálne hrobky kráľov 3. až 13. dynastie (okolo roku 2670 - 1650 pred Kristom) a vždy patria k rozsiahlemu komplexu pohrebných budov.

V Gíze je to všetko zložitejšie. Herodotos a Diodoros sice uvádzajú Chufewa ako objednávateľa stavby, ale ani jeden z nich netvrdil, že faraón je v pyramíde aj pochovaný. Jediny sarkofág, ktorý sa tam našiel, bol prázdny. Tak vznik

li v priebehu rokov rozličné, sčasti fantastické hypotézy.

V prvých storočiach nášho letopočtu podľa jednej interpretácie, inšpirovanej Bibliou, bola Veľká pyramída obilnou sýpkou, ktorú postavil Jozef. Od 19. storočia hľadajú prívrženci pyramidológie, pseudovedy, ktorá si iba názvom dodáva vedecký charakter, nadprirodzené vysvetlenia geometricky pravidelných rozmerov pyramídy. Niektorí si myslia, že pyramída odráža stav vedomostí, ktoré Egyptania nadobudli, až do čias biblickej potopy sveta. Iní by v nej radi videli prorocký súpis najvýznamnejších udalostí svetových dejín.

Nové perspektívy

Kto sa kľčovito pokúša nájsť tajomstvá tam, kde nie sú, tomu sa ľahko môže stať, že mu unikne niečo naozaj záhadné. Seriózni egyptológovia oddávna tvrdia, že Veľká pyramída je skutočne hrobka. Doteraz identifikovali tri pohrebné miestnosti, ktoré sú navzájom prepojené sieťou chodieb. V najväčšej z nich, v miestnosti

Hore: Vchod do impozantnej pyramídy s prekladom nad dverami, ktorý je v porovnaní s otvorom dverí predimenzovaný.

Nasmerovanie podľa hviezd?

Najnovšie vedecké výskumy potvrdili, že zoradenie troch veľkých pyramíd v Gíze - Chufewovej, Raachefovej a Menkoverovej - presne zodpovedá rozmiestneniu hviezd na opasku súhvezdia Orión. V starovekom Egypte toto súhvezdie pokladali za symbol vládcu mŕtvych Usirewa (po grécky Ozirida), najvýznamnejšieho egyptského boha.

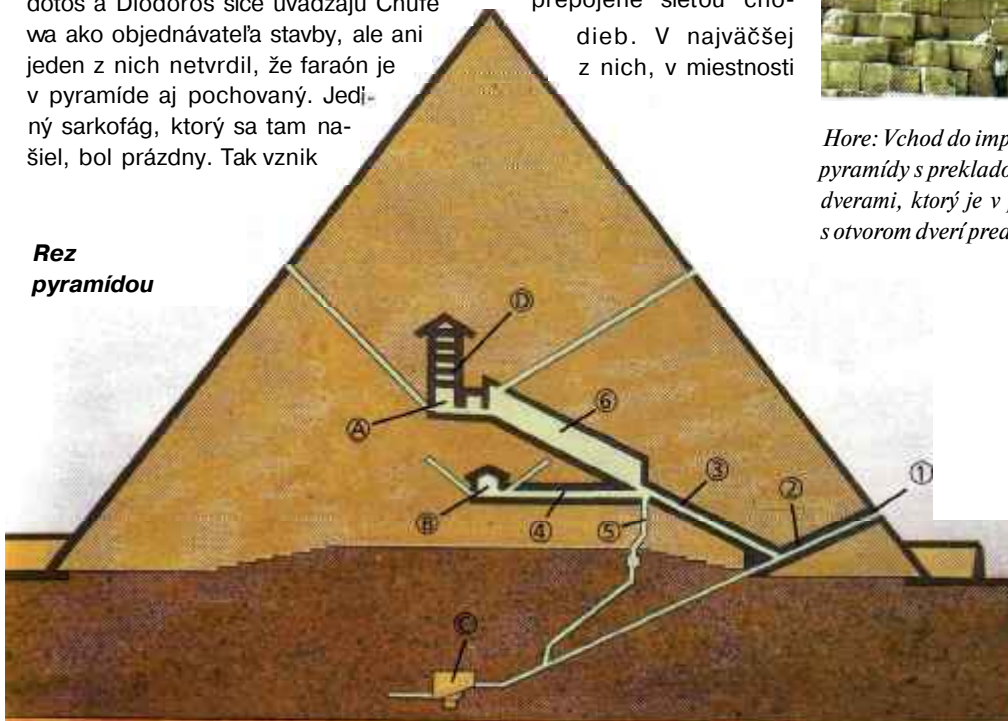
kráľa, sa nachádza sarkofág. Možno v ňom spočívali telesné pozostatky faraóna

Chufewa (Cheopsa). Dnes je prázdny, pravdepodobne ho vyplienil kalif Al-Mamun, ktorý v 9. storočí vnikol do posvätných priestorov. V strope tejto miestnosti sú trhliny pochádzajúce z čias pred Chufewovou smrťou; faraón by sa určite nedal pochovať na mieste, ktorému hrozilo, že sa zrúti. Ak do pyramídy neuložili na posledný odpočinok faraónovo mŕtve telo, mohla slúžiť aj ako kenotaľ, prázdny výstavný hrob, postavený na faraónovu počesť.

Aj po takom dlhom čase je však Chufewova pyramída stále zdrojom nových prevrpení: Nemecký inžinier Rudolf Gantenbrink

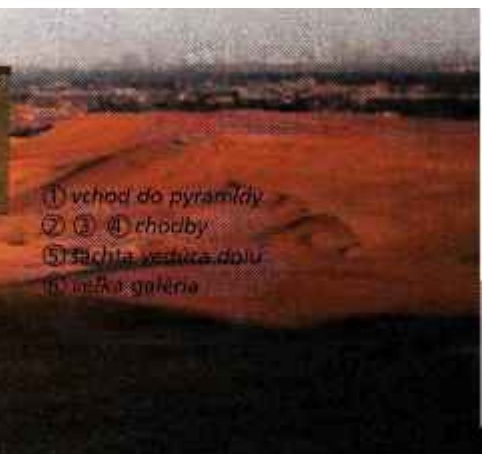
preskúmal prednedávnom pomocou diaľkovo ovládanej automatickej kamery všetky jej šachty a na konci jednej z nich objavil masívne dvere. Čo sa za nimi skrýva? Kamene, alebo nejaké veľké tajomstvo?

Rez pyramídou

- A pohrebná miestnosť kráľa
- B pohrebná miestnosť kráľovnej
- C nedokončená miestnosť
- D vetracie priestory

- 1 vchod do pyramídy
- 2 3 4 chodby
- 5 šachta vedúca dolu
- 6 veľká spojňa

NAOZAJ BOLA TRÓJSKA VOJNA?

Od Homérových čias patrí mýtus o trójskej vojne k nášmu kultúrnemu dedičstvu, ale patrí aj k našim dejinám? Pred sto rokmi Heinrich Schliemann veril, že našiel dôkaz, že sa naozaj odohrala. Čo na to hovorí veda dnes?

Kto by už aspoň raz v živote nepočul o hlavných hrdinoch trójskej vojny podľa Homérovho eposu: Napríklad o krásnej Helene, ktorej únosom vyvolal trójsky princ Paris desaťročnú vojnu; o gréckych kráľoch Agamemnonovi a Menelaovi, ktorý chcel svoju manželku Helenu získať späť; o udatnom bojovníkovi Achillovi a jeho trójskom súperovi Hektorovi, o kráľovi Priamovi a jeho dcére, veštyni Kasandre, ktorá predpovedala pohromu, čo doľahne na jej rodné mesto Tróju, ale nikto jej neveril; a nie na poslednom mieste o Odyseovi, ktorého lesť s trójskym koňom napokon rozhodla vojnu v prospech Grékov.

Starovekí ľudia nikdy nepochybovali o tom, že tieto osoby skutočne žili a trójska vojna naozaj zúrila. Aj Rimania si zakladali na svojom pôvode od Trójana Aeneasa, ktorého na úteku z horiacej Troje zahňala búrka do Itálie na miesto, kde jeho potomok Romulus založil mesto Rím. Počas storočí však obraz Troje vybledol a zostalo iba bájne miesto, ktoré síce ľudská fantázia ešte vždy ospevovala, ale patrilo už viac-menej do ríše rozprávok.

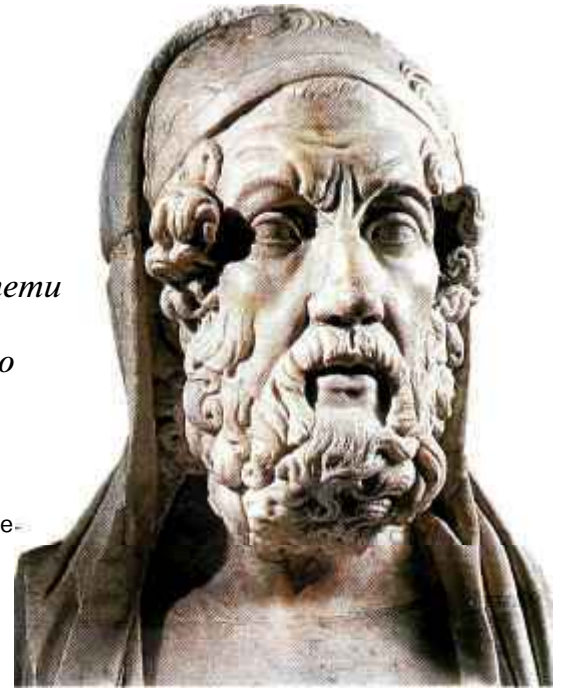
Tvrdohlavý archeológ

Meklenburský kupec Heinrich Schliemann (1822 - 1890) bol skalopevné presvedčený, že Homérove eposy nie sú iba čistou fikciou a že grécky básnik v 8. storočí pred Kristom v nich spracoval viac než len príslovečné zrnko pravdy. Keď mal 44 rokov a nadobudol už veľký majetok a precestoval celý svet, splnil si svoj detský sen: Začal študovať starovekú históriu a vydal sa hľadať dejisko trójskej vojny. Na rozdiel od predpokladov mnohých iných historikov 19. storočia veril, že toto miesto našiel na kopci Hissarlik neďaleko maloázijského pobrežia Egejského mora. V roku 1870 tam začal so systematickými vykopávkami a jeho úsilie čoskoro korunoval úspech. Najvýznamnejším nálezom Heinricha Schliemanna je Priamov poklad z čias okolo roku 2400 pred Kristom, ktorý však zaraďil do nesprávneho obdobia.

Najnovšie poznatky

Schliemannovi dnešní kolegovia považujú za poklady celkom iné nálezy: Napríklad kúsok kovu, semená alebo hlinené črepy, na základe ktorých dospeli k pozoruhodným záverom a načrtli úplne nový obraz starovekej Troje. Ar-

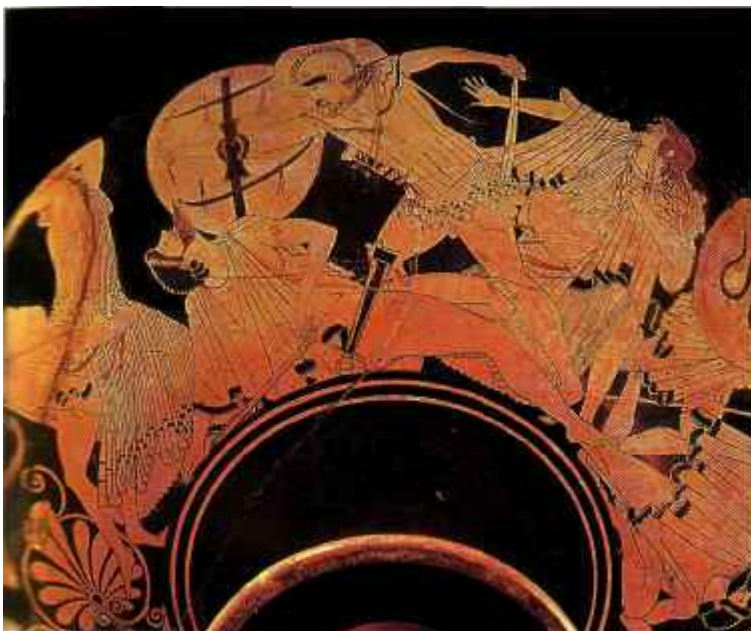
Neoptolemos, Achillov syn, zabíja pri dobýjaní Troje kráľa Priama (obraz na atickej váze, 5. storočie pred Kristom).

Geniálnemu básnikovi Homérovi vd'ačí západný svet za mýtus o trójskej vojne.

cheológovia identifikovali desať rôznych vrstiev osídlenia. Najstaršiu osadu, opevnenú dedinu, pomenovali Trója I a datovali ju do rokov 2900 až 2600 pred Kristom. Homérová Trója sa skrýva vo vrstve číslo VI (1700 až 1250 pred Kristom). Bola asi desaťkrát väčšia, než sa pôvodne predpokladalo. Okrem doteraz známeho hradu na pahorku s mnohými palácami existovalo aj podstatne väčšie mesto dolu pre obyčajný ľud. Trója bola už v dávnych časoch bohatá a mocná, a preto sa pravdepodobne často stávala terčom útokov. Vedúci výskumného tímu a profesor na túbingenskej univerzite Manfred Korfmann sa domnieva, že namiesto jednej veľkej trójskej vojny bolo skôr veľa menších bojov o túto obchodnú metropolu bronzovej doby a že dôvodom jej zániku mohlo byť skôr zemetrasenie, ktoré sa odohralo okolo roku 1250 pred Kristom.

Nové svetlo do tohto problému možno vnesie nový senzáčný objav: písomný dokument z bronzovej doby, pečať, na ktorej je nápis nie v gréčtine, ale v chetitských hieroglyfoch. Svedčí o možnosti, že maloázijská Trója nepatrila do gréckeho, ale do chetitského kultúrneho priestoru. To by znamenalo, že medzi mnohými chetitskými písomnými pamiatkami z Anatólie by sa čoskoro mohla nájsť aj nejaká zmienka o osude Troje a možno aj dôkaz Homérovej trójskej vojny.

ORFEUS, SPASITEĽ ANTICKÉHO SVETA

Už celé stáročia fascinuje ľudí tragický príbeh Orfea. Pokladá sa za patróna orfizmu, ktorý sa rozšíril z Trácie do Grécka, na Krétu, do južnej Itálie a Malej Ázie a z mystického náboženstva sa postupne vyvinul na filozofický prúd. Aký skutočný význam mal však orfizmus v antickom svete? Čo vieme o stúpencoch tohto kultu?

Podľa povesti bol Orfeus trácky spevák, ktorý svojim spevom a hrou na lýre očaril dokonca aj prírodu: Divé zvery skrotli, stromy sa sklonili a skaly ho nasledovali. Zúčastnil sa aj na výprave argonautov, ktorej cieľom bolo získať zlaté rúno. Na dobrodružnej ceste vedel svojou hudbou často urovnať nezhody medzi mužstvom. Na spiatocnej ceste do Grécka zachránil svojich kamarátov tým, že hrou na lýre prehlušil zvodný spev sirén. Keď jeho žena Eurydika zomrela na uštipnutie hadom, zostúpil za ňou do ríše mŕtvych; tam hral a spieval tak dojímavo, že mu vládca podsvetia Hádes do-

volil odvieť si so sebou Eurydiku z ríše mŕtvych - s podmienkou, že sa za ňou neobzrie, až kým sa nevráti do svojej vlasti. Orfeus však neposlúchol toto varovanie a Eurydiku navždy stratil.

Krátko po návrate do Trácie Orfeus zomrel: Menády, bakchantky, prívrženkyně boha Dionýza, ho roztrhali na kusy. Ich konanie sa vysvetľovalo rôzne: Naviedol ich na to vraj Dionýzos, lebo Orfeus sa k nemu nesprával dost' úctivo. Podľa inej verzie každá z bakchantiek chcela mať Orfea iba pre seba a pri spore ho roztrhali na kusy. Jeho hlavu hodili do rieky Hebros, odtiaľ sa dostala po mori až

na ostrov Lesbos, kde ju obyvatelia slávnostne pochovali. Hovorí sa, že Orfeus obyvateľov ostrova z vďaky obdaroval veľkým hudobným talentom.

Od Orfea k orfizmu

Podľa rôznych prameňov si Orfeus pri-niesol z cesty do podsvetia poznanie, ako sa dá zvíťaziť nad smrťou. Svoje skúsenosti odovzdal potom ďalej ľuďom v podobe iniciačných obradov.

V 6. storočí pred Kristom vznikol v Grécku kult, ktorý sa odvolával na Orfea a odmietal existujúci náboženský a spoločenský poriadok. Orfici sa naozaj podstatne odlišovali od prívržencov oficiálneho náboženstva, najmä pokiaľ išlo o stravu. Slávny grécky básnik Hesiodos, ktorý žil okolo roku 700 pred Kristom, vyhlásil, že krvavá obeta a po nej nasledujúce konzumovanie mäsa urobilo jasný predel medzi obyčajnými ľuďmi a nesmrteľnými bohmi a spojilo všetkých účastníkov obetnej hostiny. Orfici naproti tomu odmietali jesť mäso a vyjadrovali tým svoj odpor proti celému radu vžitých náboženských predstáv. Okrem toho dodržiavali určité zásady v obliekaní - napríklad nosili biele rúcha.

Táto galská-rímska mozaika zobrazuje, ako Orfeus svojou hrou na lýre očaril divé zvery a stromy.

Z najvyššieho miesta bohov na Olympe zosiela Zeus blesk na Titanov a zaháňa ich do Tartaru, temnej časti podsvetia (obraz od Charla Lamyho, začiatok 18. storočia).

Myšlienky orfizmu

Orfické náboženstvo sa opieralo o zjavenie, ktoré je v protiklade s Hesiodovou kozmogóniou (predstavou o vzniku sveta): Kým Hesiodos videl pôvod sveta

Temná ríša mŕtvych

*Pribytkom mŕtvych bola v antickej mytológii podzemná ríša, v ktorej vládol Hádes. Keď človeka riadne pochovali, prevozník Cháron previezol jeho dušu na člne cez rieky Styx (Rieka hrôzy) a Ácheron. Riek i \ /ih > *»» do Hadovej ríše. Keďže za túto službu prevozník >», pochovávali mŕtvych s peniazom v ústach.*

v chaose a v prázdnote, podľa orfizmu vznikol svet z pravajca, princípu jednoty a plnosti. Pre Hesioda bol Eros iba bohom telesného spojenia, naproti tomu orfici pripisovali tomuto božstvu zvláštnu silu: moc prapôvodnej harmónie, ktorá je schopná zmierovať protiklady.

Orfická verzia dejín olympských

nie dionýzovskej duše z väzenia tela. Na dosiahnutie tohto cieľa vykonávali očistné rituály a viedli asketický život.

Orfizmus nenašiel veľký ohlas medzi ľuďmi. Na jeho prívržencov, ktorí putovali z miesta na miesto, sa mnohí ľudia pozerali s nedôverou. Platón opovržlivo označil orfikov za rojkov, ktorí ľahkoverným sľubovali spásu. Určité paralely s orfickým náboženstvom sa objavujú aj v Pytagorovom učení, ale ani to nemalo veľký dosah na široké ľudové vrstvy. Predsa však existovali mnohé spisy, ktoré ponúkali zasvätenie do orfizmu, žiaľ, nezachovali sa nám.

O spôsobe života orfikov svedčia zlaté pliešky, ktoré sa našli v hroboch v južnom Taliansku a na Kréte. Boli určené na to, aby sprevádzali zosnulého na druhý svet. Nápisy na plieškoch sľubovali návrat k pôvodnému bytiu. Je možné, že orfici verili i v prevetľovanie duší. Videli v ňom jednu z možností, ako putovaním z jedného tela do druhého dosiahnuť vyšší stupeň dokonalosti.

Orfizmus a kresťanstvo

V čase medzi 4. a 2. storočím pred Kristom orfizmus ako náboženský smer čoraz viac strácal význam. Niektorí grécki filozofi sa však predsa nadálej zaoberali týmto učením; tak vznikol mystický prúd, ktorý pretrvával v celej antickej histórii a filozofii a bol citeľný ešte aj na začiatku 1. storočia po Kristovi.

Orfizmus navyše ovplyvnil aj kresťanstvo, ktoré priravnávalo Orfea k Ježišovi Kristovi - aj on zvíťazil nad smrťou, priniesol zjavenie a bol zakladateľom učenia o spásu. Nachádzame ho preto na pohanských mozaikách v niektorých domoch, čo svedčí o tom, že majiteľ domu bol kultivovaný človek a priateľ múz, ale aj na sarkofágoch, kde síce nie vždy sľubuje vzkriesenie, ale aspoň príjemný život na druhom svete. Z niektorých zobrazení v katakombách je zrejmé, že symbolom Ježiša Krista býval práve Orfeus. Vnimali ho ako predobraz známeho motívu Krista ako dobrého pastiera. Stotožnenie Orfea s Ježišom pretrvávalo najmä vo výtvarnom umení, a to hlavne v renesančnom období, ale aj v mnohých ďalších smeroch až do súčasnosti.

Vpravo: Grécky boh lásky Eros ponúka ľuďom svoje pôvaby (soška z 1. storočia pred Kristom).

bohov a Hesiodova kozmogónia sa síce v mnohom zhodujú, ale v otázke pôvodu človeka sa úplne rozchádzajú. Orfizmus odvodzuje vznik človeka od zločinu Titanov: Títo synovia Neba a Zeme zabili a zjedli mladého Dionýza, Zeus, vládca nad olympskými bohmi, ich za trest zahubil bleskom. Z ich popola potom podľa povesti vznikli ľudia - ich dediči, ktorí sa na jednej strane prikláňali k zlu a k násiliu, na druhej strane však boli aj nositeľmi božskej podstaty Dionýza. Cieľom stúpcov orfizmu bolo oslobode-

ZARATUŠTROVA NOVÁ VIERA

Odmietal polyteizmus svojich čias a za jediného boha svojho nového náboženstva vyhlasoval Ahuru Mazdu. Inak však dodnes nevieme o prorokovi Zaratuštrovi skoro nie- dokonca ani to, kedy presne žil.

Medzi B. a 5. storočím pred Kristom sa na zemi vynorilo veľa náboženských hnutí obnovy, z ktorých sa sčasti vyvinuli samostatné náboženské smery. Najmä v oblasti okolo Stredozemného mora a v Ázii vystupovali na verejnosti ľudia, ktorí ako prdoci hlásali božie posolstvá: Siddhártha Gautamä, zakladateľ budhizmu; biblickí proroci Ezechiel, Jeremiáš a Izaiáš, ktorí ohlasovali príchod Mesiáša; Numa Pompilius, druhý rímsky kráľ a zakladateľ rímskych kultových inštitúcií; čínsky filozof Konfucius, ktorého učenie hlboko ovplyvnilo čínsku kultúru; jeho krajan Lao-c', z ktorého myšlienok vznikol taoizmus; a napokon Zaratuštra, ktorého meno je dnes známe iba vďaka filozofickej básni Friedricha Nietzscheho *Also sprach Zarathustra* (Tak hovoril Zaratuštra) a jeho hudobnému spracovaniu, ktorého autorom je Richard Strauss, napriek tomu, že bol jedným z najvýznamnejších tvorcov náboženských dejín sveta.

Život proroka

O osobe Zaratuštru - alebo Zoroastra, ako sa prorok volal po grécky - veľa: nevieme a ku skromným informáciám sa počas storočí pridali rôzne legendy, takže dnes sa často vôbec nedá rozlíšiť, čo je fikcia a čo skutočnosť.

Boh A hurá tomtu cheútskom reliéfe z 1. tisícročia pred Kristom ČIAK m rietrý ako okrádlený duch.,

Už v minulosti existovalo veľa špekulácií o datovaní jeho života. Podľa jednej hypotézy žil v období rokov 1200 až 600 pred Kristom, medzitým sa však vedci zhodli na tom, že Zaratuštra sa narodil pravdepodobne okolo roku 630 pred Kristom a zomrel v roku 553 pred Kristom. Podľa jeho mena, ktoré v staroiránskom

Freska v sýrskom meste Dur a Europos z 3. tisícročia je jedným z mala zobrazení perzského proroka Zaratuštra.

skom jazyku znamenalo „bohatý na ľavy“, sa usudzovalo, že bol z bohatej rodiny. Skutočne pochádzal pravdepodobne zo vznešenej rodiny Spitamovcov v Médii, čo je dnes západoiránska oblasť okolo Teheránu. Výchkolili ho za zaotara, kňaza, oženil sa a mal viacero detí. Už ako tridsaťročný mal vraj Zaratuštra svoje prvé videnia a začal hlásať posolstvá, ktoré sa mu zjavili. Znepriatelil si tým kňazov, ktorí dovtedy vyznávali Mithrov kult, a to ho pravdepodobne čoskoro printútilo ujsť do východoiránskej Baktrie (v dnešnom Afganistane), kde potom hlásal svoje učenie a zhromaždil si okolo seba kruh učeníkov. ^

Jeden boh namiesto mnohých

Staroiránske predzaratuštrovské náboženstvá mali veľa náboženských predstáv a obradov rovnakých ako susední Indovia, lebo oba národy mali spoločné korene. Uctievali niektorých spoločných bohov, napríklad Mithru a Vayua, hoci časom sa ich bohovia na základe určitých vlastností začali od seba odlišovať. Tento panteón s veľkým počtom božstiev pre Zaratuštru neexistoval. Nový učiteľ skoncoval so starou tradíciou, v jeho monoteistickom učení jestvovala iba jediná

najvyššia bytosť, Ahura Mazda, ktorej meno sa už síce objavuje medzi staršími indoiránskymi bohmi, ale tam bol ešte iba jedným spomedzi mnohých. Pre Zaratuštru bol však tento boh jediným majstrom múdrosti a stvoriteľom sveta, všemocným vládcom, ktorý tvorí a udržiava pri živote všetky bytosti.

Súčasťou Zara-

stiev, v ktorých je osud ich vyznávačov z božieho pohľadu už predurčený, zoroastristi - stúpenci zoroastrizmu, pomenovaní podľa gréckeho mena Zaratuštru, Zoroaster - majú slobodnú vôľu. Vo svojich myšlienkach, slovách, skutkoch sa môžu rozhodnúť a vybrať si dobro, Ahuru Mazdu, alebo zlo, Ahrimana a démonov. Záleží iba na človeku, čo urobí so svojím životom. Po smrti bude každý niest' zodpovednosť za svoje rozhodnutie, lebo jeho duša musí prekročiť deliaci most Činvat, za ktorým sa dobrí a pravoverní dostanú do ríše

svetla a pravdy, zlí a bezbožní upadnú do večného zatratenia v ríši temnôt. Popri tejto myšlienke individuálneho zúčtovania existuje v zoroastrizme ešte ďalšia paralela s kresťanskou predstavou onoho sveta: V Aveste, posvätom spise zo Foastrizmu, sa hovorí aj o akomsi súdnom dni, keď sa zjaví Saošjant, záchránca, a začne sa posledný súd nad svetom, v ktorom Ahura Mazda definitívne zničí tábor zlých sil a obnoví svet. Do akej miery sa však kresťanstvo, židovstvo a zoroastrizmus navzájom ovplyvnili, nie je ešte uspokojivo objasnené.

Centrom kultu vyznávačov Zaratuštru je dodnes posvätný oheň.

Avesta sa stala uceleným kódexom až v časoch druhej perzskej ríše medzi rokmi 224 a 642. Za vlády Sásánovcov bolo Zaratuštrovo poslanstvo povýšené na štátne náboženstvo, potom však po dobytí Stredného východu moslimami rýchlo strácalo význam. Väčšina jeho vyznávačov sa vystaňovala do Indie, kde sa odvtedy nazývajú Parzovia podľa krajiny svojho pôvodu, Perzie. V Iráne dnes žije iba niekoľko tisíc stúpencov zoroastrizmu, kým spoločenstvo Parzov v Indii tvorí ešte takmer stotisíc ľudí. Dodnes tam zoroastristi praktizujú svoj tajomný kult ohňa.

Avesta napísaná v staroiránskom jazyku je posvätnou knihou zoroastrizmu.

tuštrovej náboženskej predstavy, o svete bolo aj dualistické chápanie konfliktu dobra a zla. Proti pánovi múdrosti Ahurovi Mazdovi stavia prorok jeho bratrodvojča, ktorý upadol do nemilosti, Angru Mainyua, neskôr nazývaného aj Ahriman. Tento zlý protivník najvyššieho boha vedie huf démonov a je zodpovedný za lož, nenávisť, hádky, temnotu, za všetko zlo, ktoré je na svete.

Sloboda rozhodovania medzi dobrom a zlom

Na rozdiel od mnohých iných nábožen-

Posvätný spis zoroastrizmu

Jediným písomným svedectvom o náboženskom učení a kulte Zaratuštrovho náboženstva je Avesta. Najstaršou časťou tohto svätého kódexu sú takzvané gáthy (spevy alebo hymny). Pravdepodobne pochádzajú od samého Zaratuštru a obsahujú okrem výkladu podstaty a pôsobenia Ahuru Mazdu a napomínaní veriacich, aby konali dobro, aj výpočet sociálnych povinností človeka, napríklad pokojné spolužitie v spoločenstve, ako aj výzvy upustiť od krvavých zvieracích obiet a posilniť starý kult ohňa. V novších spisoch z pozaratuštrovských čias sa potom na počudovanie zasa objavujú staré božstvá a náboženské zvyky, proti ktorým prorok bojoval.

Večné otázky pre Ahuru Mazdu

Boh zoroastristov je v Aveste ospevovaný ako stvoriteľ: „Toto sa ťa pýtam, povedz mi pravdivo, ó, Pane: Kto bol stvoriteľom, otcom božskej ríše? Kto stanovil dráhy slnka a hviezd? Kto je to, z ktorého moci Mesiac raz pribúda a raz z neho ubúda?... Kto upevnil dolu Zem a zabránil nebeskej klenbe, aby sa na ňu zrútila? Kto stvoril vodu a rastliny?... Kto, ó, vševedúci, je stvoriteľom dobrého zmýšľania?... Ktorý majster stvoril svetlo a tmú, spánok a bdenie? Kto stvoril ráno, poludnie a večer, aby rozumnému pripomínali jeho povinnosti?“

ETRUSKOVIA - DÁVNI UČITELIA EURÓPY

Väčšina Európanov pokladá za starovekých tvorcov našej kultúry iba Grékov a Rimanov, kým národ Etruskov upadol v tomto smere takmer do úplného zabudnutia. Aj im však vdacíme za mnohé. A to ešte všeličo zostalo pre nás utajené, lebo dodnes nebol rozlúštený ich jazyk.

Pri hľadaní svojho pôvodu národy dnešnej Európy upierajú zrak najmä do krajín okolo Stredozemného mora. Všetci sa pokladáme viac či menej za priamych dedičov grécko-rímskej kultúrnej tradície. Naše filozofické, vedecké, literárne a jazykové korene sú pôvodne grécke, neskôr rímsko-latinské. Naše náboženské dedičstvo je síce hebrejské, ale sprostredkovali nám ho Gréci. Napríklad pojmy Biblia, evanjelium, katolícky či ortodoxný pochádzajú z gréčtiny. Veľa jazykových, archeologických a mytologických stôp svedčí o tom, že k nášmu spoločnému dedičstvu prispeli aj iné, veľmi staré kultúry: napríklad kultúra Ligúrov, Etruskov, germánskych „barbarov“ a Baskov, ani nehovoriac o všetkom, za čo ďakujeme Orientu - Egyptanom, Feníčanom a Arabom.

Deti Atén, Ríma a - Etruskov

Naša zviazanosť s grécko-rímskym kultúrnym okruhom sa zjavne posilnila tým, že začiatky kresťanstva a rozkvet Rímskej ríše spadajú do jedného obdobia. Často sa však zabúda na to, že Rím, zjednocujúca veľmoc staroveku, bol ešte len malým bezvýznamným trhoviskom, keď iné kmene už ovládali celé západné Stredomorie.

Jedným z týchto kmeňov boli Etruskovia. Ich umelecké i urbanistické výkony nás nielen fascinujú, ale vzbudzujú i veľkú zvedavosť. Od svojho založenia, podľa povesti v roku 753 pred Kristom, ale v skutočnosti už v 10. storočí pred Kristom, si dokázal Rím získať nadvládu nad starovekou Itáliou iba tým spôsobom, že najprv vojensky porazil

Etruskov. Po páde posledného etruského mestského štátu Volsinii (265 rokov pred Kristom) začleňoval jeho obyvateľov ako rímskych občanov do svojej ríše Impérium Romanum. Počas tohto integračného procesu sa nielen Etruskovia romanizovali, ale aj Rimania prebrali všeličo z kultúry svojich susedov a bývalých protivníkov: napríklad átriové domy, kanalizáciu a odpadňovacie zariadenia, cirkus i gladiátorské hry, divadelné predstavenia, purpurovo oblemované

Niektoré jazyky v starovekej Itálii, napríklad etrusčina, sikáncina a rétcina, neboli indoeurópskeho pôvodu, a preto sú takmer nerozlúšiteľné.

Na druhej strane tohto etruského zrkadla sú znázornené dvojčatá Kastor a Polux, synovia najvyššieho boha Dia (Jupitera).

Národy a jazyky

Etruskovia, ktorí v časoch svojho rozkvetu vytvorili v Etrúrii (oblasti medzi dnešnou Florenciou, Perugiou a Rímom) silný zväz dvanástich mestských štátov, susedili na Apeninskom polostrove s mnohými inými národmi. Okrem niekoľkých

tógu vyšších úradníkov alebo predpovedanie budúcnosti na základe pozorovania letu vtákov a z vnútorností, najmä z pečene, obetných zvierat.

Veľa javov, ktoré dnes pokladáme za typicky rímske, má vlastne etruský pôvod. To znamená, že dnešní Európania sú síce na jednej strane deťmi Atén a Ríma, no v určitom zmysle ich rovnako dobre možno pokladať za potomkov Etruskov.

skromných zvyškov stavieb, umeleckých diel a predmetov každodennej potreby, ktoré našli archeológovia, máme o nich iba nepriame informácie. Z diel gréckych a rímskych historikov, ako boli Herodotos a Livius, sa dozvedáme aj o kmeňoch, ktoré si Rimania postupne podmaňovali.

Hoci väčšina týchto kmeňov už mala vlastné písmo, o ich jazykoch - na rozdiel od latinčiny - máme k dispozícii len skromné informácie, lebo väčšinou existujú iba fragmentárne zachované prameňe. Vieme však, aký bol napríklad mesapský a venetský jazyk, keltské jazyky alebo gréčtina či indoeurópske jazyky a že existovali i latinčine veľmi podobné jazyky, ako napríklad sabejčina, pikénčina, oskičtina a umbrijčina, z ktorých najznámejšie sú práve dva posledné. Príbuznosť sa dá ľahko zistiť porovnaním slov:

oskičtina	umbrijčina	latinčina	slovenčina
auti	uti	aut	alebo
inim	enem	enim	totiž

Odkiaľ pochádzali Etruskovia a ich jazyk?

Otázka pôvodu Etruskov dodnes nie je jspokojivo objasnená. Prišli z oblasti Egejského mora, či zo severu, alebo to boli vari praobyvatelia Itálie? Každú z týchto teórií podporujú závažné argumenty. Keď chceme vypátrať korene Etruskov, musíme najprv porozumieť ich jazyku.

Doteraz sa podarilo zhromaždiť asi 10 000 písomných svedectiev Etruskov; najstaršie z nich vznikli na začiatku 7. storočia pred Kristom, posledné a začiatku rímskeho cisárstva okolo roku 10 pred Kristom). Väčšinu týchto prameňov tvoria náhrobné a posvätné nápisy, ktoré sú veľmi krátke a podobné, takže z jazykovedného hľadiska majú len malú hodnotu. Zachovali sa iba tri dlhšie texty v rozsahu niekoľko stoviek slov: pozemková zmluva z Perugia a dva rituálne kalendáre, z ktorých jeden je napísaný na ľanovom pruhu látky na múmii.

Etruska abeceda sa dá síce bez problémov rozlúštiť, ale jazyk, vytvorený pomocou nej, je takmer nezrozumiteľný, pretože to nie je indo-

Vedci dúfali, že po nájdení zlatých tabuliek z Pyrgi (koniec 6. storočia pred Kristom), na ktorých je rovnaký text - opisuje vysvätenie kultovej miestnosti - raz v etruštine (vľavo) a raz v púnčine (vpravo), sa im podarí dozvedieť sa viac o slovníku a gramatike etruského jazyka. Na ich veľké rozčarovanie sa v oboch jazykoch používali rozdielne formulácie, takže pánsky text sotva pomôže pri dešifrovaní etruského.

európsky jazyk. Doteraz sa podarilo identifikovať v etruštine iba niekoľko javov v skloňovaní, časovaní a slovnej zásobe: popri slovách otec (apa), matka (ati), syn (clan), dcéra (sech) poznáme ešte význam asi 150 pojmov. Vieme, že etruský jazyk je na rozdiel od latinčiny aglutinačným jazykom, čiže gramatické kategórie slova, ako množné číslo alebo pád, sa vyjadrujú vždy osobitnými príponami:

	po latinsky	po etrusky
7. pád j. č.	fili-us	clan
1. pád mn. č.	fili-i	clan-ar
3. pád j. č.	fili-o	clen-si
3. pád mn. č.	fili-is	clen-ara-si

Uvedené príklady ukazujú, že v slovnej zásobe a v štruktúre sa medzi latinčinou a etruštinou nedajú nájsť nijaké podobnosti. Zjavné paralely však existujú medzi etruštinou a réčtinou (jazyk rímskej provincie Raetie, dnes územie Južného Tirolska a švajčiarskeho kantónu Ticino) alebo lemnosčinou, ktorou sa hovorí na ostrove Lemnos v Egejskom mori. Dodnes sa nevie, či majú tieto národy spoločný pôvod.

Dedičstvo Etruskov

Etruskovia boli zjavne veľmi písaniami-
lovný národ. Niektoré ich kniežatá sa dá-

vali pochovať i so všetkými písacími potrebami. Medzi vecami uloženými do hrobov sa našlo niekoľko veľmi poučných etruských šlabikárov, ktoré nám poskytujú veľa cenných informácií o písmenách a hláskach etruského jazyka: Kým napríklad latinčina mala päť samohlások - a, e, i, o, u, v etruštine boli iba štyri - a, e, i, u. Šlabikáre sú i dôkazom existencie škôl, v ktorých sa pisári pomocou nich učili čítať a písať. Keďže Etruskovia v rámci integrácie do Rímskej ríše ďalej odovzdali svoj jazyk po latinsky hovoriacim Rimanom, ktorých abeceda je dnes najpoužívanejšia na celom svete, môžeme povedať, že naši dnešní učitelia sú

určitým spôsobom dedičmi dávnovekých etruských učiteľov.

V jednom z etruských hrobov v Tarquinii sú steny pomalované loveckými a rybárskymi scénami (okolo roku 520 pred Kristom).

ZÁHADNÁ KRÁĽOVNÁ ZO SÁBY

Kráľ Šalamún, ako hovorí Biblia, uhádol všetky hádanky, ktoré mu dala kráľovná zo Saby. Sama legendárna kráľovná je však už od samého začiatku veľkou hádankou. Odkiaľ prišla? Prečo odcestovala do Jeruzalema? A kto sú falašovia, ktorí od nej odvodzujú svoj pôvod?

Dnes už nikto nevie, ako sa skutočne volala a nie je ani historicky dokázané, či vôbec žila - napriek tomu hrá kráľovná zo Saby v mnohých legendách z Blízkeho východu a čiernej Afriky veľmi významnú úlohu. V západnej civilizácii je dokonca ešte aj v moderných časoch stelesnením tajomstiev Orientu.

O kráľovnej zo Saby sa zmiňuje už Biblia, neuvádza sa tam však jej meno. V Koráne a v mnohých arabských a perzských príbehoch sa kráľovná volá Balkis. V etiópskych prameňoch, kde sa už nazýva Makeda, kráľovná Juhu, má také významné miesto, že ju za svoju predchodkyňu pokladá etiópsky cisár i falašovia - etiópski židia.

Kráľovná zo Saby sa spomína aj v perzských prameňoch: Na tejto knižnej ilustrácii zo 16. storočia so svojou nádhernou karavánou a s darmi predstupuje pred kráľa Šalamúna.

Múdrost' a moc kráľa Šalamúna

Najstaršiu zmienku o kráľovnej zo Saby nájdeme v Prvej knihe kráľov v Starom zákone. Uvádza sa tam, že správa o múdrosti kráľa Šalamúna (asi 965 až 926 pred Kristom) sa doniesla až k nej, a preto sa vybrala do Jeruzalema, aby jeho múdrost' „vyskúšala hádankami“. Ďalej sa síce spomína, že kráľ jej nezostal dlžný odpoveď ani na jednu otázku, ale o tom, aké hádanky mu dala, sa v Biblii nič nehovorí. V ľudovej tradícii sa však zachovalo veľa otázok, ktoré údajne položila Šalamúnovi kráľovná zo Saby; sú to najmä rozpoznávacie otázky a ženské hádanky, ktoré sa zaoberajú ženskou sexualitou a plodnosťou. Kráľovná napríklad ukázala Šalamúnovi dve ruže, ktoré sa na pohľad vôbec nedali rozoznať a chcela od neho vedieť, ktorá je pravá a ktorá umelá. Múdry panovník si dal nato priniesť roj včiel, aby mu uká-

zali pravú kvetinu. Na otázku kráľovnej, čo je to: Sedem ich vyjde, deväť ich vojde, dvaja miešajú nápoj a jeden pije - Šalamún odpovedal, že je to menštruácia, ktorá trvá sedem dní, ťarchavosť, ktorá trvá deväť mesiacov, dva prsníky matky a dojča, ktoré pridávajú.

Odkiaľ však kráľovná prišla? Dnes sa už takmer určite vie, že jej ríša ležala v juhozápadnej časti Arabského polostrova na území dnešného Jemenu. Dvetisíc kilometrov dlhú, namáhavú cestu odtiaľ do Jeruzalema podnikla kráľovná púšte nielen zo zvedavosti, aby sa presvedčila

Kráľovná chváli Šalamúna:

„Pravdivá bola reč, ktorú som vo svojej krajine počula o tebe a o tvojej múdrosti. Neverila som rečiam, ktoré som počula, kým som neprišla a na vlastné oči som sa nepresvedčila... Nech je požehnaný Pán, Boh tvoj, ktorý má v tebe záľubu, že ťa posadil na trón Izraela!“
(Prvá kniha kráľov 10,6-9)

Táto freska od Piera della Francesca v kostole v Arezze (Taliansko) zachytáva návštevu kráľovnej zo Saby u kráľa Šalamúna.

o múdrosti cudzieho vládcu, ale aj z veľmi závažných dôvodov: Židovský kráľ sprísnil kontrolu obchodných ciest na Blízkom východe, čo ohrozovalo hospodársku základňu obyvateľov Sáby, ktorá závisela od lukratívneho obchodu s myrhou a kadidlom. Z opisu v Biblii môžeme usúdiť, že návšteva kráľovnej zo Sáby v Jeruzaleme bola aj v tomto ohľade korunovaná úspechom a uzatvorením obchodnej dohody: Po tom, čo kráľovná darovala

Šalamúnovi „120 centov zlata, množstvo voňavého oleja a veľa drahokamov“, a keď aj on splnil všetky jej želania, vrátila sa vládkyňa púšte do svojej ríše.

Potomkovia kráľovnej

Kým správa v Starom zákone hovorí iba o vzájomnom rešpekte a úcte oboch monarchov, etiópsky národný epos zo 14. storočia *Vel'kost' kráľov (Kebra negast)* rozpráva o ľúbostnom vzťahu Šalamúna a kráľovnej zo Sáby, ktorá sa v tomto prameni nazýva Makeda. Syn menom Menelik, ktorý vraj vzišiel z tohto vzťahu, bol údajne prvým kráľom Etiópie. Od neho, z domu Dávidovho, odvodzovali všetci etiópski cisári už od stredoveku svoj pôvod a titul Lev z kmeňa Júdovho. Aj ich cisársky znak, šestčípa hviezda, pripomínal Dávidovu hviezdu.

Nielen etiópski panovníci si však nárakujú spojenie s kráľovnou zo Sáby, ale aj

falašovia, etiópski židia. Sami seba nazývajú Bieta Izrael (Dom Izraelov) a pokladajú sa za potomkov židovských úradníkov a kňazov, ktorým Šalamún prikázal, aby nasledovali jeho syna Menelika do Etiópie.

Skutočný pôvod falašov doteraz nie je celkom jasný. Pravdepodobne sú potomkami židovských obchodníkov, ktorí prišli do Etiópie cez Arabský polostrov už pred babylonským zajatím v 6. storočí pred Kristom. Táto teória by vysvetľovala aj to, prečo sa ich náboženské obrady sčasti odlišujú od ortodoxného judaizmu. Nepoznajú napríklad Talmud ani ostatné rabínske spisy a ich Biblia nie je napísaná po hebrejsky, ale posvätným jazykom ge'ez. Z tohto dôvodu bola príslušnosť falašov k židovstvu sporná, až kým ich najvyšší seťardský rabinát v Izraeli v roku 1972 neuznal za židov. Svetová verejnosť sa dozvedela o falašoch až v roku 1985, keď bolo počas hladomoru prepravených 20 000 etiópskych židov leteckým mostom do Izraela.

Od ušľachtilej kráľovnej po čarodejnicu

Zatiaľ čo v Afrike mali kráľovnú zo Sáby vždy v úcte, v tradíciách iných národov a náboženstiev to bolo celkom inak. Z ušľachtilej kráľovnej Starého zákona, rovnocennej vládky Izraela, sa najmä vo svete židovských legiend stala zvodkyňa, čarodejnica alebo dokonca zlá démonická bytosť.

Pripisovali jej napríklad silné ochlpenie nôh, ktoré sa vtedy pokladalo /a znamenie démonickosti. Šalamún dal vraj vo svojom paláci urobiť podlahu z krištáľu, aby si kráľovná zo Sáby v domnení, že kráča po vode, zdvihla sukňu a uvidel jej nohy. V týchto príbehoch neprichádza do Jeruzalema dobrovoľne a z vlastnej vôle, ale Šalamún si ju dáva predviesť pred svoj trón. Vo svojej sexuálnej zvrátenosti vraj zvedla kráľa. Čo však spôsobilo takúto zásadnú zmenu v hodnotení kráľovnej zo Sáby? Tento posun zrejme naznačuje postupnú premenu matriarchálnych štruktúr na čisto patriarchálnu spoločnosť, v ktorej žena čoraz

Táto ľudová kresba z 19. storočia zachytáva stretnutie Šalamúna a Makedy, udalosť, ktorú Etiópania pokladajú za základ vzniku svojho národa.

viac strácala vplyv a moc. Kým v Šalamúnových časoch neboli vládkyne v arabskom svete ničím neobyčajným, v pobiblickom období je to už nepredstaviteľné. Žena, ktorá by podobne ako kráľovná zo Sáby napriek tomu vystupovala ako mocná panovníčka, predstavovala pre mužskú spoločnosť nebezpečenstvo, a preto ju museli označiť za nemravnú a zlú.

Múdry alebo l'stívý?

V židovsko-kresťanskej tradícii sa stretnutie Šalamúna a kráľovnej zo Sáby nesie v znamení vzájomného rešpektu. Ona ospevuje jeho múdrosť, on plní želania.

V etiópskom mýte však už Šalamún nezaobchádza s kráľovnou tak ústretovo. Vedie ho skôr sexuálna žiadostivosť a využíva svoju múdrosť, aby kráľovnú

prel'stil: Sl'ubuje jej, že nebude na ňu viac naliehať, ak odprisahá, že si nevezme nič z jeho majetku. Potom jej pri večernej hostine predloží presolené jedlá, a keď ju v noci trápi smäd a napije sa vody z džbánu pri svojej posteli, obviní ju z krádeže a prinúti k s'úloži.

TAJNÝ KULT BOHYNE ZEME DEMETER

Počas celého gréckeho a rímskeho staroveku zohrávali eleuzínske mystéria venované bohyni Demeter veľmi významnú úlohu. Čo dnes vieme o obradoch a náboženskom obsahu tohto kultu?

Hoci je atické mesto Eleuzína (po grécky Eleusis) dnes už takmer neznáme, patrilo medzi najvýznamnejšie kultové miesta antického sveta. Tamojšiu svätýňu bohyně Demeter viac než tisícročie - od 7. storočia pred Kristom do 4. storočia po Kristovi - každoročne navštevovali obrovské zástupy pútnikov: Muži aj ženy, otroci, jednoduchí občania, vysokí nodnostári, ba dokonca aj rímski cisári Augustus a Hadrianus prichádzali, aby sa v Eleuzíne dali zasvätiť do mystérií. Tisíce ľudí sa zoznámili s tajnými obradmi kultu bohyně Demeter, a predsa nikto neporušil príkaz mlčanlivosti a nič neprezradil o posvätnom obrade.

Na tomto reliéfe 5. storočia pred Kristom) víta Demeter spolu so svojou dcérou Persefonou jar, ktorá je znázornená v podobe kvetu.

Bolest' matky

Hlavnú úlohu pri vzniku mystérií zohrala bohyňa Demeter (Rimania ju volali Ceres), ktorá bola ako Matka-Zem bohyňou plodnosti, ochrankyňou poľnohospodárstva a darkyňou dobrej úrody. So svojim bratom Diom mala dcéru Persefonu, do ktorej sa nešťastne zamiloval vládca podsvetia Hádes. Keďže nerátal s tým, že by Demeter so svadbou a tým aj s neodvratným odlúčením od Persefony súhlasila, uniesol dievčinu do svojej podzemnej ríše. V neutišiteľnom žiali nad stratou svojej milovanej dcéry putovala Demeter po

Persefoniom zmiznutí v podobe stareny po zemi a prišla aj do Eleuzíny, kde ju priateľsky prijali v kráľovskom paláci. Tam sa stala pestúnkou syna kráľa Kelea. V snahe urobiť ho nesmrteľným ho potajomky

Jeden z tajomných kultových obradov na počesť bohyně Demeter, znázornený na rímskej pohrebnej urne.

krmila potravou bohov, ambróziou, a každú noc ho ukladala do popola v ohnisku. Jednu noc ju pri tom prichytila matka dieťaťa, kráľovná Metaneira, a od hrôzy nahlas vykrikla. Rozhnevaná Demeter sa nato ukázala kráľovi vo svojej božskej podobe, utišila sa však, keď jej Keleos sľúbil, že na jej počesť postaví v Eleuzíne svätýňu. Bohyňa zasvätila kráľa do tajných obradov, ktoré sa mali vo svätyni vykonávať.

Napriek tomu však Demeter ďalej smútila za dcérou a potrestala zem hladomornom, keď zastavila rast obilia. Keďže hrozilo, že všetci ľudia pomrú od hladu, musel sa Olymp umúdiť: Zeus rozhodol,

Eleuzínske mystéria sa odohrávali vo svätyni nazývanej Telesterion (na obrázku je model z rímskych čias). Bola to štvorcová stavba so stĺpcovou predsichou a dvormi v strede, cez ktoré počas zasväcovacej ceremónie prenikalo dnu svetlo.

že Persefona sa bude v budúcnosti zdržiavať vždy dve tretiny roka pri svojej matke na zemi a tretinu roka u Háda v podsvetí. Určite neprekvapuje, že tieto časové obdobia presne zodpovedajú obdobiám rastu a pokoja v prírode a tým aj rytmu života. Dcéra Matky-Zeme trávila zimu v temnej ríši mŕtvych pod zemou a na jar sa spolu s prebúdajúcou sa prírodou opäť vracala na svet.

Zasvätenie do kultu

Príbeh Demeter a Persefony a vykreslenie udalostí, ako kráľ Keleos založil svätyňu v Eleuzíne, poznáme najmä z *Hymnu na Demeter*, ktorý sa pripisuje básnikovi Homérovi. Čo však vieme o mystériách bohyne Demeter, na ktoré sa po celé stáročia vzťahoval príkaz absolútneho utajenia?

Odkazy na vonkajšie rámcové okolnosti zasväcovacích slávností a na priebeh tých niekoľkých dní nám poskytujú diela viacerých spisovateľov a filozofov z gréckych a rímskych čias, ako aj archeologické nálezy na posvätných miestach okolo Eleuzíny. Vieme napríklad, že mystéria boli súčasťou štátneho kultu mesta Atén, pod ktorých nadvládu sa dostala Eleuzína už v dávnych časoch, a že sa na nich zúčastňovali nielen ľudia z Grécka, ale aj obyvatelia z celej oblasti Stredozemného mora. Slávnosti sa konali každý rok v septembri pod dohľadom kňazského rodu Eumolpidovcov. Kultová stavba, určená na obrady mystérií, takzvané telesterion (t. j. zasväcovací priestor), bola veľká hala so štvorcovým pôdorysom a na rozdiel od klasických chrámov bola uzatvorená. Strechu telesterionu niesli masívne stĺpy a boli v nej

Slávnosť ženskej plodnosti

Na počesť bohyne Demeter sa v antickom Grécku každoročne na jeseň konali thesmofórie, slávnosti, na ktorých sa smeli zúčastniť iba vydaté ženy. Obrady plodnosti, ktoré sa počas týchto slávností uskutočňovali, mali zabezpečiť rast osiva, ktoré sa v tom čase vysievalo.

Počas trojdňovej kultovej slávnosti sa ženy postením, spevmi a rituálnymi tancami pripravovali na vyvrcholenie thesmoforického obradu. Do osiva pritom zamiešali zotlené zvyšky prasiatok, ktoré obetovali už niekoľko mesiacov predtým. Tento rituál symbolizoval, že Demeter ako Matka-Zem, ochrankyňa poľnohospodárstva

otvory, cez ktoré počas obradu prenikalo do inak tmavého vnútra svätyne svetlo.

Už v marci sa kandidáti, ktorí sa chceli dať zasvätiť do mystérií, zúčastňovali na očistných slávnostiach a na obetách zmierenia v Aténach. Veľké mystéria sa potom konali na jeseň v Eleuzíne a trvali desať dní.

V prvý deň priniesli hierá, posvätné predmety, v slávnostnom sprievode asi z 20 kilometrov vzdialenej Eleuzíny do Atén. Na druhý deň zvolal najvyšší hodnostár hierofant čakateľov na iniciáciu a vylúčil všetkých, ktorí nevedeli po grécky, alebo sa previnili nejakým zločinom. Na tretí deň sa účastníci iniciálnych obradov odobrali k blízkej zátokke pri Falerone a tam sa vrhli do mora. Ďalšie dva dni sa postili a vykonávali iné očistné a obetné obrady, ktoré ich mali pripraviť na veľkú procesiu šiesteho dňa, pri ktorej sväte kultové predmety vrátili

Obetné dary pre bohyňu zeme Demeter.

a darkyňa obilia splodila z mŕtvych a zotlených zvyškov v lone zeme nový život.

z Atén naspäť do Eleuzíny. Už zavčasu ráno vyrazil slávnostný sprievod, zložený z kňazov, mystov (zasvätenecov), chórových spevákov a hudobníkov po svätej ceste a za tmy došiel vo svetle mnohých fakiel k svätyňi. Siedmy deň venovali očistným obradom a obetiam Demeter a jej dcére, ktorú nazývali iba *Kôre*, dievča. Posledné dve noci sa potom s vylúčením verejnosti konali vlastné mystéria.

Nádej na večný život

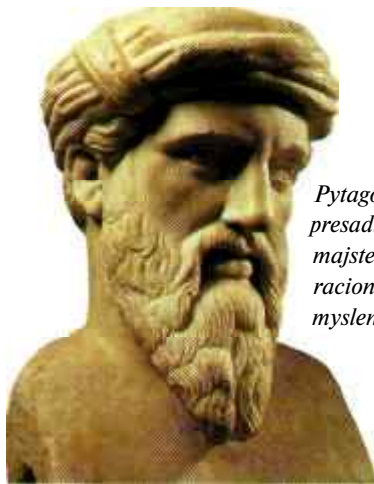
O tom, čo sa pri tejto ceremónii za zatvorenými dverami telesterionu odohrávalo, môžeme aj dnes iba špekulovať. Predpokladá sa, že kandidátom zasvätenia sa *formou* divadla ešte raz predstavil príbeh Demeter a Persefony, aby ich potom prijali do večného kolobehu vzniku a zániku. Podobne ako pri mnohých iných iniciálnych obradoch sa zrejme inscenovala aj symbolická smrť mystov, ktorú, analogicky k Persefoninmu návratu z podsvetia, prekonal ich znovuzrodenie. Pravdepodobne túto ceremóniu sprevádzal prechod z najhlbšej temnoty do jasného svetla, na čo asi slúžili otvory v streche.

Dotyk s božskou podstatou, čo bol vrcholný bod všetkých mystérií, prinášal zasväteným nádej na nesmrteľnosť, večný život po smrti, zbavoval ich strachu zo smrti a robil znesiteľnejšími inak skôr smutné predstavy gréckeho náboženstva o druhom svete.

Demeterin chrám v Paeste (Taliansko), ktorý sa podľa nových výskumov pripisuje Aténe.

PYTAGORAS - MYŠLIENKA A ČÍSLO

Pytagoras sa presadil ako majster racionálneho myslenia.

Filozof, matematik, astrológ, divotvorca, pre niektorých bohoélovek - Pytagoras previedol klasické Grécko od náboženského spôsobu myslenia k racionálnemu. Učenca, ktorého život obklopujú mnohé legendy a ktorého poznáme iba zo spisov jeho žiakov, pokladali jeho vtedajší stúpenci za dokonalého mudrca.

Zo záznamov o Pytagorovi vyplýva, že sa narodil asi v roku 570 pred Kristom na gréckom ostrove Samos ako syn bohatého kupca. Dostal liberálnu výchovu u najlepšieho pedagóga tých čias Hermondama, ktorý tridsať rokov vyučoval v slávnej aténskej filozofickej škole. Hermondamas v ňom vzbudil obdiv k básnikovi Homérovi a štúdiom spisov vtedajších veľkých majstrov mu vstúpil základy filozofie a matematiky.

Keď Pytagoras ukončil svoje vzdelanie, odpľavil sa do Egypta, kde žil asi pätnásť rokov v spoločensve kňazov. V tom čase sa vzdal svojho gréckeho mena Mnesarchos a prijal posvätné meno Pytagoras, po grécky Pythagoras - *ptah* ako boh, *go* ako poznanie a *ra* ako slnko: „Ten, ktorý

pozná boha ako slnko. Zrodil sa bohočlovek.

Škola a jej pohnutý osud

Krátko po návrate na rodný ostrov Samos založil Pytagoras školu, ktorú sám nazval Polkruh. Nedočkal sa však vytúženého prílivu záujemcov, ako očakával, a tak znova opustil svoje rodisko a vydal sa do Krotonu (dnešné Crotone v južnom Taliansku). Tam sa usadil a po založení nového spolku, pytagorovskej školy, sa pokúšal presadzovať svoje ideálne morálne, náboženské a politické predstavy o živote.

Tentoraz sa dostavil želaný úspech: Pytagorove myšlienky a teórie ovplyvnili celú južnú Itáliu až po prekvitajúci Rím. Po

niekoľkých desaťročiach však vojna medzi Krotonom a susednou osadou Sybaris spôsobila zánik pytagorovskej školy napriek tomu, že Kroton vyšiel z obchodnej vojny víťazne. S demokratickým nadšením sa totiž rozhodlo, že dobyté územia na Sybaride sa rozdelia v neprospech aristokracie, z ktorej pochádzala väčšina Pytagorových žiakov. Filozof musel ujsť a útočisko našiel v Metaponte, kde asi v roku 480 pred Kristom aj zomrel. O možnej príčine jeho smrti existuje veľa dohadov: starecká slabosť, štyridsaťdňový pôst alebo vražedná ruka - dnes to už nikto nevie. Pytagorovský spolok sa síce rozpadol, ale jeho členovia sa postupne opäť zhromaždili do náboženských alebo filozofických škôl. Ešte ďalších dvesto rokov pociťovalo Grécko vplyv pytagorovského myslenia; potom Pytagorovo učenie upadalo, až kým v 1. storočí znova nevzrástol jeho význam.

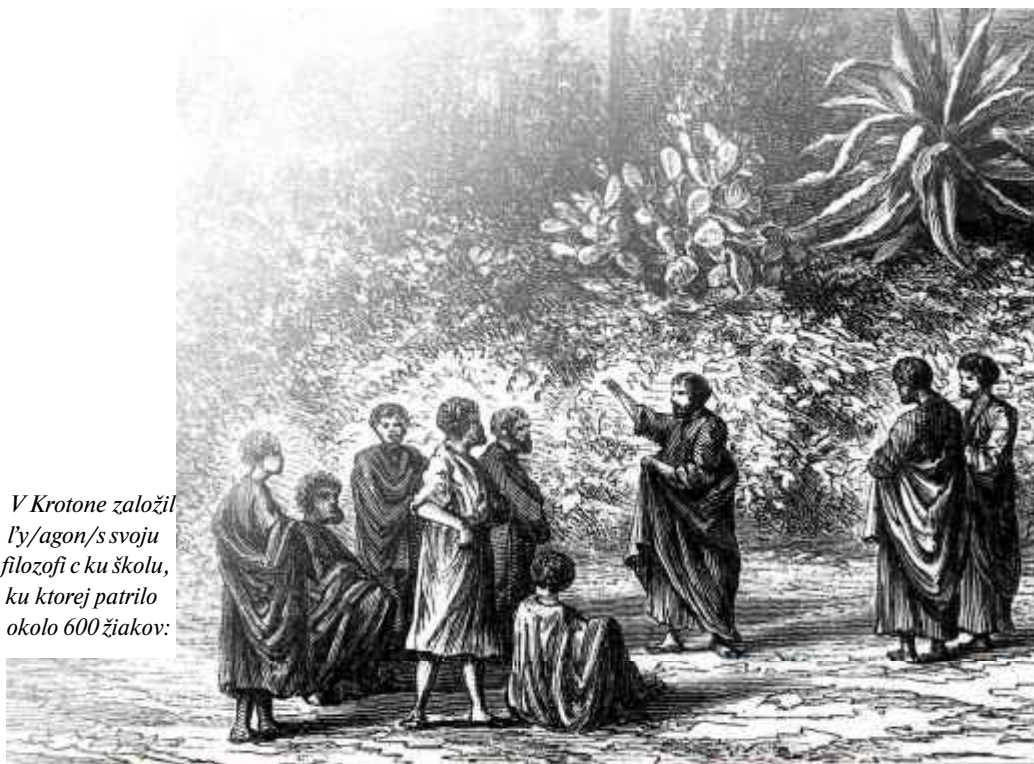
Poriadok a disciplína

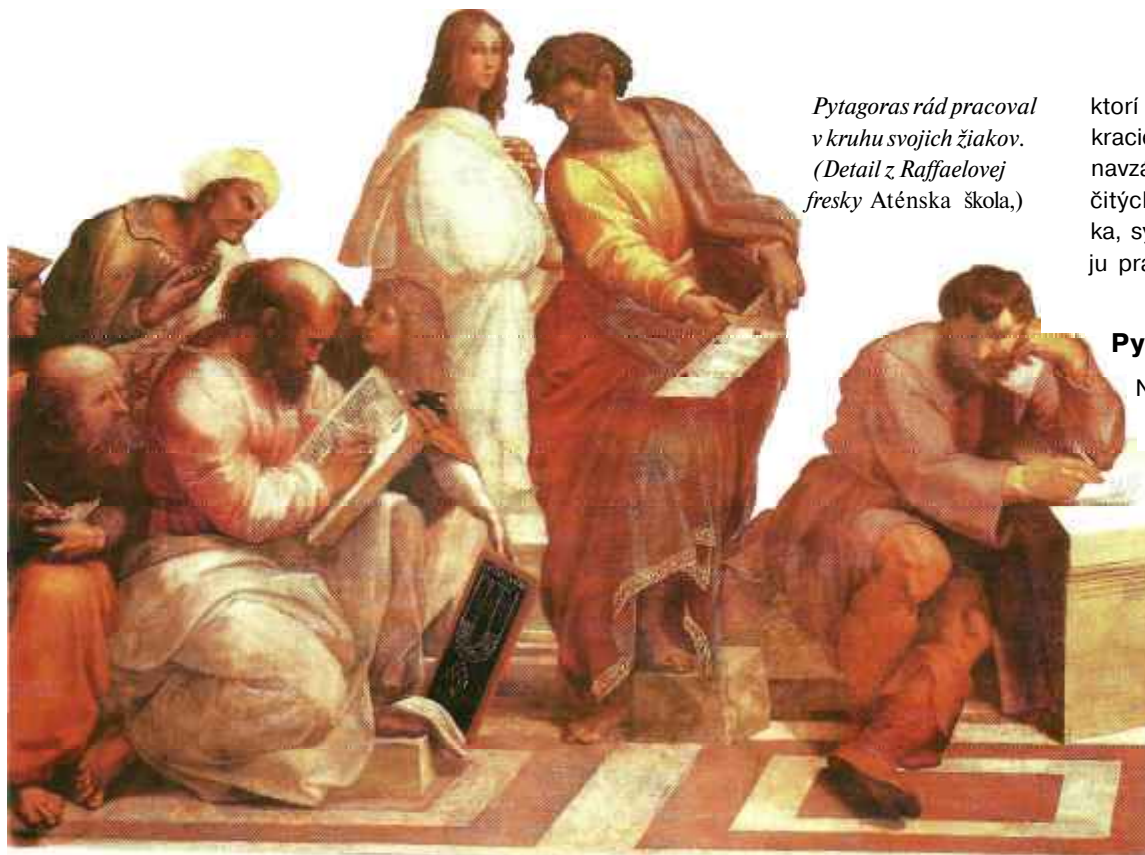
Škola, ktorú Pytagoras založil v Krotone, bola v zásade asketická a zameriavala sa na štúdium filozofie, politiky a vedy. Pytagorovci podriadili svoj život vôli majstra. Zasvätenie do prísnych pravidiel spolku zaväzovalo každého prísne dodržiavať určité predpisy, najmä mlčanlivosť. Uchádzači, ktorí chceli byť prijatí do tohto spoločenstva, museli najprv podstúpiť trojročnú skúšobnú lehotu, potom nasledovalo ďalších päť rokov, počas ktorých nesmeli ani hovoriť, ani uvidieť

Pytagoras a orfizmus

Stúpenci orfizmu, náboženského prúdu v starovekom Grécku, zastávali názor, že iba asketický život môže očistiť dušu a oslobodiť ju z väzenia tela, v ktorom je uväznená za trest za svoje omyly a poklesky. Aj Pytagoras a jeho žiaci boli ovplyvnení orfizmom, z ktorého prevzali rôzne náboženské predstavy. Podľa Pytagora najúčinnější prostriedok na vykúpenie a očistenie duše spočíval v tom, že človek venoval svoj život najnáročnejšiemu teoretickému výskumu.

V Krotone založil l'y/agon/s svoju filozofiu ku školu, ku ktorej patrilo okolo 600 žiakov:

Pytagoras rád pracoval v kruhu svojich žiakov. (Detail z Raffaelovej fresky Aténska škola.)

ktorí väčšinou pochádzali z radov aristokracie alebo zámožných patricijov, sa navzájom poznali podľa oblečenia a určitých znakov - najmä podľa päťuholníka, symbolu školy; skladali prísahu a svoju prácu udržiavali v tajnosti.

Pytagorovské myslenie

Napriek veľmi prísnyim pravidlám posunulo Pytagorovo učenie svoju dobu o veľký krok dopredu. Vďačíme mu napríklad za pojem filozofia. Pytagoras sa pokladá aj za prvého z tých učencov, čo sa pokúsili vymaniť človeka z moci božej autority a hľadali svojbytnú ľudskú múdrosť. Inšpiroval veľkých filozofov Platóna a Aristotela, ktorí ho pokladali za svoj veľký vzor.

Všetky Pytagorove práce a práce jeho žiakov od astronómie až po fyziku a matematiku sa opierali o predstavu, že hmotu možno obsiahnuť

číslami a meraním; verili, že medzi všetkými vecami existuje nejaký matematický vzťah. Prvoradým cieľom ich na tie časy veľmi revolučného úsilia bolo zjednotenie základných zákonov vesmíru prostredníctvom čistej matematiky, nezávislej od akejkoľvek konkrétnej skúsenosti. Tento princíp uplatňovali vo viacerých vedných odboroch, k rozvoju ktorých významne prispeli. Môžeme povedať, že v Pytagorovom učení sú korene moderného racionalizmu.

Paralelne s týmito aktivitami rozvíjal Pytagoras celkom protikladné, mysticky zafarbené koncepcie o sile a vplyve určitých čísel. V tomto zoskupení čistej matematiky a tajuplnej mystiky čísel spočíva ambivalentný odkaz filozofa a matematika Pytagora a jeho učenie, ktoré je presným priesečníkom magického a racionálneho myslenia.

svojho majstra, lebo sa zdržiaval za závesom. Každý žiak mal časť svojho života venovať verejnému blahu a zvyšnú časť práci v škole.

Spolok pytagorovcov nemal nijaký priamy politický program, ale Pytagoras svojím osobným pôsobením prispel k zmenám v ústave Krotonu. Chcel napríklad reformovať výchovu detí a integrovať ženy do spoločnosti; jeho prvoradým cieľom

však bolo zmeniť demokratický charakter mesta na teokratický. V tomto duchu poskytol niekoľkým mestám v Itálii zákony a z tamojšej aristokracie vytvoril „vládu najlepších“. Podľa Pytagorovho názoru dokonalý štát spočíval na troch základoch: na morálke, náboženstve a vede.

Pytagorova viera v orfické náboženské predstavy vysvetľuje prísnosť, s akou sa žilo a vyučovalo v pytagorovských školách. Namiesto vlastnej iniciatívy a osobnej slobody nastúpila rigorózná disciplína, ktorú pokladali za nevyhnutnú a záväznú na dosiahnutie dokonalého poriadku. Spolok pytagorovcov zahŕňal niekoľko škôl, v ktorých asi 600 Pytagorových prívržencov venovalo svoj život a celý majetok v prospech jeho filozoficko-vedeckého učenia. Členovia,

Gréckifilozofi Platón (vpredu) a Aristoteles boli obaja silne ovplyvnenípytagorovským myslením.

Univerzálny génius antiky

Pytagorovci vychádzali z názoru, že harmónia a zákon celého diania sa opiera o číselné vzťahy. Moderná veda im vďačí za veľa významných poznatkov. Okrem Pytagorovej vety, ktorú dnes pozná väčšina žiakov, vychádza z jeho učenia v oblasti matematiky tabuľka násobenia a imaginárne čísla - hodnoty, ktoré sa nedajú vyjadriť ani celým číslom, ani zlomkom. V akustike poukázali pytagorovci na vzťahy medzi dĺžkou struny a výškou tónu, ktorý vydáva. A napokon v astronómii patrili k prvým, ktorí tvrdili, že Zem je guľatá.

BÁJNE BYTOSTI MÝTOV A LEGIEND

Sfinga a Minotauros, kentauri, Gorgóny, draky, jednorožce - v antickej mytológii a stredovekých knihách báj to Jen tak hemží čudесnými hybridnými tvormi. Obludy a • : t radi vzbudzujúce odporné monštrá strašia v ríši našej fantázie. Prečo je to tak?

Odkiaľ pochádza Sfinga? Ako vznikli sirény, kentauri a Hydra? Čo spája Gorgóny s Minotaurom? Čo priviedlo kultúry, z ktorých vzišla naša dnešná civilizácia, k tomu, aby si vymýšľali takéto bizarné bytosti?

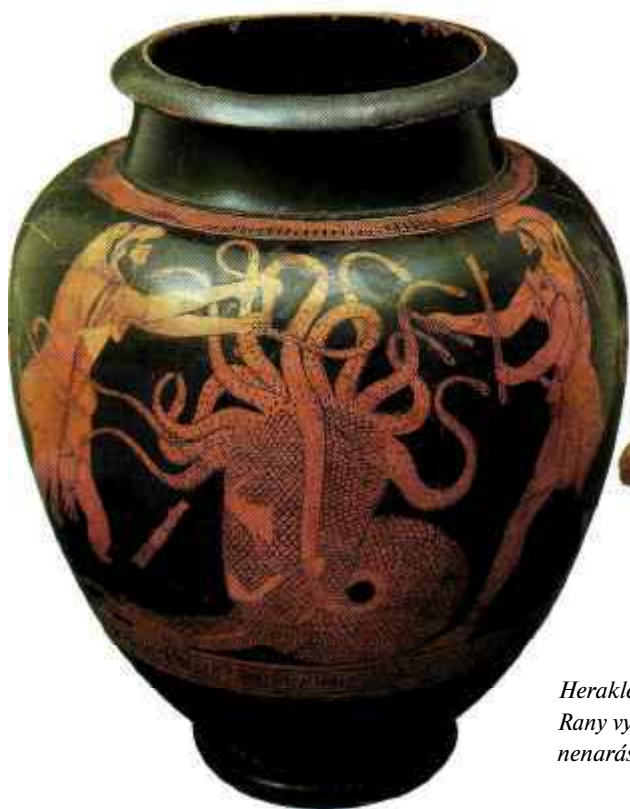
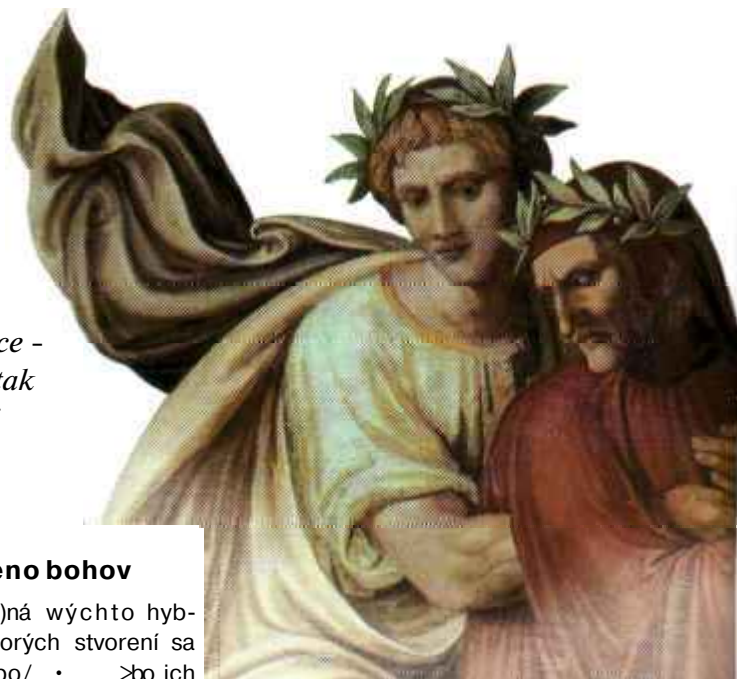
Mnohé z týchto bájných zvierat pochádzajú z pokladnice povestí Sumerov, Babylončanov a Egyptanov. Za to, že ich poznáme aj dnes, vďačíme Grékom, ktorí ich prebrali do svojho mytologického sveta predstáv a takto ich odovzdali západnej kultúre. Pre všetky je spoločné, že sú to hybridy alebo kríženci, t. j. bytosti, ktoré vznikli skrížením rôznych druhov. To, čo je v prírode nemysliteľné, umožnil božský pôvod ich rodičov.

Znetvorené plemeno bohov

Grécka mytológia je plná výchto hybridných bytostí, na ktorých stvorení sa podieľali najrôznejšie bo/ • >bo ich potomstvo. Starý boh mora Forkýs splodil so svojou sestrou, morskou obludou Keto, Echidnu, čudесné stvocáj - spolovice nymfu, spolovice hJÉBBfehidna potom priviedla na svet ďalšie obludy, medzi nimi trojhlayjHKsa Kerbera, ktorý strážil brány d< etia, Hydru, deväťhlavého vodného hada, ktorý sídlil v močiaraoh; Chiméru, olu-i chrliaceho netvora z leva, kozy a hada; i Sfingu, ktorá na rozdiel od egyptskej Sfingy bofa bytosť ženského pohlavia s tvárou ženy, telom leva a vtáčimi • ;.ni. w

Nemenej strašne bo , tri Echidniny sestry, z ktorých najznámejšia je Medúza. Mali zlaté krídla a ruky z bronzu, z papule im visel dlhý červený jazyk a očné zuby mali ako diviak. Namiesto vlasov sa im na hlavách zvíjali živé hady a každý, kto sa pozrel na ich znetvorené tváre, skamenel.

Sirény, dievčiny s vtáčimi telami, ktoré omamným spevom lákali námorníkov do skazy, boli v gréckej mytológii troma dcérami riečného toku Acheioa a jednej z múz. Kentauri, ktorí mali jednu časť te-

Okrídlené kone vezú dvoch mýtych. Najznámejším okridleným koňom bol Pegasos, ktorý vyskočil z hlavy Medúzy, keď ju Perseus odíal.

Herakles zabíja Hydru, stína jej t Rany vypaľuje fakľou (vľavo), aby jej nenarástli nové.

la ľudskú a druhú kónskú, splodil Apolónov syn Kentaur s čriedou kobýl.

Aj ľudské bytosti zohrávali pri plodení hybridov svoju úlohu. Slávny Minotau-

ros, človek s býčou hlavou, bol plodom spojenia Pasifae, manželky krétskeho kráľa Minoa, s bielym býkom, ktorého kráľovi zoslal boh Poseidón.

Stredoveké netvory

Stredovek prebral mnohé z tohto veľkého množstva antických oblúd a zostavil si vlastný súbor fantastických kreatúr. Nie

Na freske Josepha Antona Kochá z 19. storočia (vľavo) k Danteho Božskej komédii symbolizuje hybridná bytost chaos v pekle.

Jednorožec spája v sebe symboly mužského a ženského princípu. Ako stelesnenie mužnosti a čistoty zmieruje zdanlivo neprekonalné protiklady.

^Sumerov a Babylončanov, je rovnako ču-Besným tvorom ako jednorožec. Aj toto roájne zviera je kombináciou rôznych prvkov: Hoci veľa drakov žilo vo vode ako morské obludy, mali nohy ako obyvatelia súše a krídla ako vtáky. V stredovekých povestiach sa k nim ešte pridáva nový, „vulkanický“ druh - obludy chrliace oheň, ktoré bývajú v podzemných jaskyniach.

Zmätok z nevedomosti?

Všetky tieto mystické príšery predstavujú akúsi skladačku, ktorej jednotlivé časti sú z rôznych skutočne existujúcich zvierat. Prečo si človek pomáhal známymi zvieratami? Pravdepodobne je pre ľudskú predstavivosť ťažké úplne sa odpútať od reality, a tak si človek vytváral fantastické bytosti radšej zo známych prvkov, než aby si vymýšľal niečo úplne nové.

Mnohí dnešní mytológovia sa usilujú racionálne vysvetliť vývoj týchto predstáv. Podľa ich názoru myšlienka o kentaurach vznikla tak, že starí Gréci pri pohľade na starovekých kočovníkov na pni, kde telo koňa akoby splývalo s telom jazdca, mohli mať dojem, že ide o jednu bytosť. Jednorožce zasa mohli mať pôvod v perzských reliéfoch, na ktorých sú býky zobrazované z profilu, teda iba s jedným viditeľným rohom.

Tieto teórie na prvý pohľad vyzerajú celkom vierohodne. Predsa si však sotva vieme predstaviť, že vo všetkých kultúrach, v ktorých sa vyskytujú takéto bájne zvieratá, existovali rovnaké mylné interpretácie. Hybridy museli mať nejaký hlbší význam.

vždy je celkom jasné/ako sú medzi sebou spríbuznené, ale aj ony vznikli krížením rôznych druhov.

Jednorožca spomína napríklad grécky historik Ktesias už začiatkom 4. stogáčia pred Kristom. Píše, že toto divé zviera žije v Indii a má trojfarebný roh; pri koreni biely, v strede čierny a na konci červený. Na začiatku nášho letopočtu rímsky básnik Ovidius napísal, že jednorožec mal telo koňa, jeleniu hlavu, slonie nohy a chvost ako divá sviňa. V stredoveku ho potom zobrazovali ako malého bieleho konika s kozou briadkou a dlhým rohom.

Drak, ktorý sa spomína už v mytológii

Prapôvodné mýty

Podľa iného vysvetlenia vznikli prapôvodné mýty hemžiacie sa hybridnými bytosťami z predlogického spôsobu myslenia, ktoré nerozlišovalo medzi jednotlivými oblasťami prírody, ale každý prvok pokladalo za časť celku. Hranice medzi svetom zvierat, rastlín a ľudí sa v ňom dali ľahko a plynulo prekračovať, a preto kríženci z rôznych živých bytostí neboli pre tento spôsob myslenia ničím neprirodzeným.

Mytológie kultúr, ktoré poznáme dnes, predstavujú neskoršiu formu prapôvodných mýtov, lebo sú už písomne dokumentovanými správami o pôvode ľudí a sveta bohov. Tieto správy vznikali viac-

Germánsky drak

V severskom bájosloví sa s drakom stretávame v podobe Fafnira. Tento netvor vydychujúci jed stráži poklad, ktorý si jeho otec vynútil od bohov ako výkupné. Fafnirov brat, kováč trpasličieho vraztu Regin, si chce poklad privlastniť a prehovorí mladého hrdinu Sigurda, aby draka usmrtil svojím mečom Gramom - v Piesni o Nibelungoch je to Siegfried s mečom Balmungom. Kúpeľom v dračej krvi sa potom hrdina stane nesmrteľným.

Podľa inej povesti si Sigurd upečie dračie srdce a popáli si pritom prst. Keď si ho strčí do úst, dotkne sa jazykom dračej krvi a porozumie vtákom, ktoré ho varujú pred lstivým Reginom.

-menej paralelne s rozvojom filozoficko-prírodovedného spôsobu myslenia, z ktorého postupne vyplynuli neprekonalné bariéry medzi jednotlivými rodmi a druhmi v prírode. Odvtedy bol kríženc nepochybne považovaný za niečo odpudzujúce a nemravné. Bol totiž dôkazom, že svet zvierat prenikol do ľudskej sféry a symbolizoval porušenie daného poriadku prírody neprijateľným prekročením ustálených hraníc.

Hrdina dáva svet zasa do poriadku

Skrížením rôznych živočíšnych druhov sa ľudia, ktorí boli pyšní na to, že sú korunou všetkého tvorstva, cítili urazení. V gréckej mytológii sa zákonu prírody a aj človeku robí zadosť tým spôsobom, že hrdina prinášajúci kultúru hybrida zabije: Perseus zotne hlavu Medúze, pod Heraklovým mečom zahynie Hydra, Theseus zvíťazí nad Minotaurom. Sfinga, čo pohltí každého, kto neuhádne jej hádanky, sa vrhne dolu zo skaly, keď Oidipus nájde odpoveď na jej otázku. Sirény, ktorých zvonný spev láka moreplavcov k ich skale, stihne podobný osud: Odyseus ich porazí tak, že svojim veslárom zalepí uši voskom a sám sa nechá pripútať k sťažňu. Zbrane sirén stratia účinnosť a Odyseova loď môže bez ujmy preplávať okolo ich ostrova.

Hrdina víťazí nad netvorom a odstraňuje tak stopy prapôvodného chaosu: Je stelesnením zákona a tým aj nosi telom kultúry.

Stelesnenie zla

V stredoveku ničenie znetvorených hybridov pokračuje. Od tých čias sa bojuje najmä proti monštru par excellence: drakovi. Zatiaľ čo toto šupinaté zviera symbolizovalo v mnohých starovekých mýtoch o stvorení dávno prekonanú minulosť a jeho smrť znamenala nový začiatok, drak v kresťanskej kultúre steles-

ňuje už iba hriech, ktorý zoslali zlé mocnosti, aby zničil ľudskú dušu. Namiesto antického hrdinu nastupuje teraz do boja proti zlu svätec - napríklad Juraj alebo Michal.

Celkom hore: Raffaellov obraz Svätý Juraj víťaziac nad drakom symbolizuje víťazstvo dobra nad zlom.

Laň z Bazalote je príkladom hybridného zvieratá v iberškom umení.

Keďže kresťanská morálka nemohla dovoliť, aby démonická bytosť nejakou súvisela s človekom, vyhnal stredovek svojich netvorov do zvieracích bájok, kde slúžili ako alegorické obrazy dobra a zla.

Napríklad kentauri sú zobrazovaní ako lukostrelci, ktorých ľudská časť mieri šípmom na zvieraciú. Naznačujú tak, že sa usilujú potlačiť svoje zvieracie inštinkty.

V mnohých bájných bytostiach nachádzame svetenskú a náboženskú symboliku vedľa seba. Jednorožca môže chytiť iba panna. Zvíra k nej príde, privábené jej vôňou, položí si hlavu do lona dievčiny a iba tak mu môže odobrať roh. Sexuálna symbolika je tu zrejmá, ale kresťanstvo k nej navyše prispelo vlastnou interpretáciou: Jednorožec je symbolom čistoty a predstavuje ľudské zrodenie Ježiša Krista, ktorý sa narodil z nepoškvrneného tela Panny Márie.

Význam bájných krížencov

Pre psychoanalýzu sú hybridné bytosti, ako ich poznáme z mýtov a legiend, zrkadlom mnohovrstvovej ľudskej prirodzenosti. Jednorožec, ktorého pomenovanie znamená napríklad v čínštine mužský a ženský princíp súčasne a v ktorom sa spájajú ženské znaky (panenské telo) s mužskými (roh), svedčí o ľudskej dvojpoľnosti. Kultúra si však vyžaduje, aby všetky myšlienky na túto prirodzenosť boli odsunuté do podvedomia. Objavenie hybridu, toho druhého, je podľa psychoanalýzy výsledkom procesu seba-poznania, čo zrejme potvrdzuje hádanka, ktorú dala Sfinga Oidipovi: „Čo chodí ráno na štyroch, napoludnie na dvoch a večer na troch nohách, a čím viac ich má, tým menej má sily?“ „Človek,“ odpovedal Oidipus. „Ako dieťa loží po štyroch, keď je dospelý, chodí na dvoch nohách a ako starý sa opiera o palicu.“

ZVITKY OD MŔTVEHO MORA

Podľa názoru mnohých vedcov eséni - ortodoxnú, kňazský zameranú židovskú umtu - významne ovplyvnili kresťanstvo v jeho počiatkoch. Vydali už staré rukopisy, ktoré eséni kedysi za hrabali v kumránsky ch jaskyniach, všetky svoje tajomstvá?

O d roku 1947 sa v zrúcanine Kirbet Kumrán našlo veľa stvrdnutých a sčasti veľmi poškodených papyrusových zvitkov, zavnutých do kože. Boli ukryté v hlinených nádobách, ktoré sa nachádzali v jedenástich jaskyniach v skalných stenách nad severným brehom Mŕtveho mora. V roku 1948 dospe- li vedci k záveru, že je to „najväčší objav rukopisov moderných čias“. V ťom istom čase však vznikla aj obava, že na základe týchto nálezov sa bude treba pozerat' na počiatky kresťanstva z celkom iného uhla ako doteraz.

Poklad ukrytý hlboko v skalných stenách

V jaskyniach sa našlo 700 až 800 zvitkov, ktoré pochádzajú z obdobia medzi 2. storočím pred Kristom a 1. storočím po Kristovi. Sú z kože, papyrusu alebo medi; niektoré sa zachovali pomerne neporušené, z iných zostali už iba časti.

Rukopisy sú napísané v hebrejčine, aramejčine a gréčtine. Asi štvrtinu z nich tvoria odpisy Starého zákona, ktorých predlohy sú o viac než tisíc ro-

kov staršie ako doteraz známe prame- ne. Ďalšie rukopisy sú texty zo Starého zákona, ktoré dnešná cirkev neuznáva ako autentické, a doteraz neznáme ne- biblické texty. Tieto nebiblické texty, ktoré vyvolali vášnivé reakcie, sú sve- tonázorovo také homogénne, že pod- ľa mienky mnohých vedcov môžu pochádzať iba od nejakého mystic- kého židovského spoločenstva, ktoré nebolo veľmi vzdialené od raného kresťanstva.

Spoločenstvo v Kumráne

V blízkosti kumránskych jaskýň sa nachádzajú zrú- caniny osady, na ktorých ešte aj dnes nájde- me jednoznačné stopy existencie prastarého centra nejakej komu- nity: jedáleň, ku- chyňa, sály, diel- ne, sklady, cintbrí- ny, ale aj nádrže a kúpele, ktoré boli

zásobo- vané vodou

prostredníctvom akva- duktu. Lavice, dlhý stôl a kalamáre dali podnet na domnienku, že tu pra-

V bývalej osade Kumrán, hlavnom sídle esénov, vynikajú najmä mohutné zrúcaniny centra ich spoločenstva.

covali znalci Písma, hoci priamo na miesto sa nenašiel ani jediný rukopis. Z tohto dôvodu dospeli vedci k presved- čeniu, že členovia kumránskeho spo- ločenstva sa v určitom čase cítili ohroze- ní, a preto ukryli zvitky y jas'kyniách. _-1

Aké to bolo spoločenstvo? Medzitým sa potvrdilo; že išlo o spoločenstvo esé- nův, lebo rímsky historik a spisovateľ Plí- nius Starší spomenul už v 1. storočí také- to sídlo na severnom brehu Mŕtveho mora. Opis bežného života esénov, ktorý sa našiel v Ku m ráne, celkom presne zod- povedá opisu dvoch židovských histori- kov píšucich po grécky, Filóna z Alexan- drie (20 pred Kristom - 45 po Kristovi) a Jošepha Flavia (37 -, 100). Táto téza, ktorú potvrdili aj archeologické nálezy, je dnes všeobecne uznávaná.

Život v askéze

Kumránsku obec založil okolo roku 100 pred Kristom bývalý kňaz jeruzalemskej synagógy, ktorý sa odvrátil od oficiálneho učenia. Jeho prívrženci ho označovali za „učiteľa spravodlivosti“. Keďže potrebo- vali nový priestor na svoje bohoslužby, usadili sa eséni pravdepodobne y Kumrá- ne v ruinách pevnosti z 8. storočia pred Kristom.

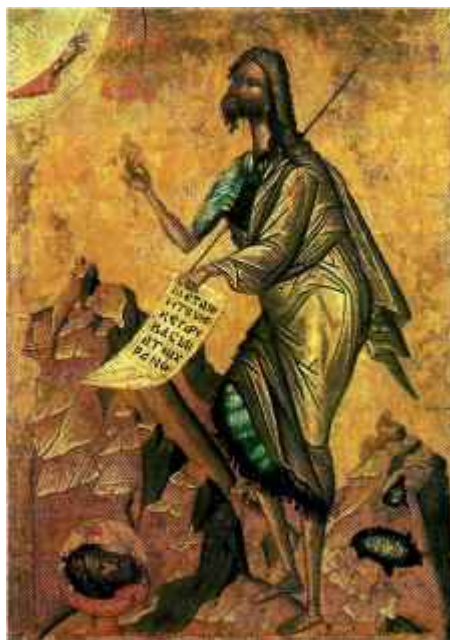
Prijatie do tohto uzavretého spoločen- stva bolo dosť zložité. Josephus Flavius píše, že nádejný uchádzač musel najprv

prerušit kontakty s vlastnou rodinou a jeden rok stráviť mimo spoločenstva. Potom nasledoval dvojročný noviciát, akási skúšobná lehota, ktorá oprávňovala kandidáta, aby sa zúčastňoval na očistných obradoch stálych členov komunity a na spoločných hostinách, ktoré sa pokladali za posvätné. Život v spoločenstve do detailov určovali rôzne nariadenia. Porušenia disciplíny sa veľmi tvrdo trestali a mohli viesť k vylúčeniu člena zo spoločenstva.

Prísne pravidlá

Priebeh dňa esénov mal presný poriadok. Existoval napríklad presný rozvrh prikázaných modlitieb a určitých prác. Pritom každý člen spoločenstva bez rozdielu-

Bol Ján Krstiteľ esén? Mnohí vedci zastávajú názor, že určitý čas patril do kumránskeho spoločenstva.

musel vykonávať službu.-Okrem toho sa eséni venovali štúdiu apokalyptických spisov a žili v očakávaní konca sveta a príchodu Božieho kráľovstva. Ich liturgia je opísaná v d'akovných piesňach na spôsob biblických žalmov. Eséni si veľmi vážili Mojžišov zákon, ale aj svoje vlastné pravidlá a od oficiálneho židovstva sa odlišovali zvláštnymi sviatkami, napríklad sviatkom nového vína a sviatkom oleja; riadili sa aj podľa iného kalendára, ktorý vychádzal zo školy gréckeho filozofa Pytagora. Okrem toho po sebe za-

nechali meteorologické veštecké spisy a rozpravy o fyziognómii (výklad vlastností človeka podľa črt tváre). Niektoré z týchto spisov boli napísané v zašifrovanej podobe. ___

V období medzi rokmi 67 a 63 pred Kristom osadu v Kumráne napadli nepriateľskí útočníci a „učiteľa

spravodlivosti“ vyhnaní do Damasku, kam ho nasledovali mnohí jeho stúpenci. Zomrel ešte pred rokom 63 pred Kristom. Asi o štyridsať rokov neskôr sa členovia spoločenstva vrátili naspäť do Kumránu, aby očakávali návrat „učiteľa

spravodlivosti“ ako Mesiáša. Zostali tam až do roku 68.

Učenie esénov a kresťanstvo

Podľa názoru niektorých vedcov viaceré aspekty naznačujú, že prvotná cirkev mala korene v náboženskej komunite esénov. Pruský kráľ Friedrich II. Veľký napísal už v 18. storočí: „Ježiš bol vlastne esén.“ V nasledujúcom storočí zastával francúzsky historik náboženstva a spisovateľ Ernest Renan názor, že „kresťanské učenie je učením esénov, ktoré sa veľmi rozšírilo“.

Mnohé myšlienky a predstavy, ktoré sa predtým pokladali za kresťanské novinky, sa podľa názorov viacerých vedcov objavili už v spisoch z Kumránu. Často zastávajú aj tézu, že Ján Krstiteľ bol členom kumránskeho spoločenstva. Tento predpoklad sa opiera o to, že rovnako ako Ján aj ľudia z Kumránu očakávali koniec sveta i Posledný súd a pripravovali sa na tieto udalosti na púšti. V kumránskom spoločenstve zohrávali významnú úlohu rituálne kúpele, čo by mohlo súvisieť s významom krstu u Jána Krstiteľa.

Tieto podobnosti však môžu byť čisto náhodné; napríklad v 1. storočí existovalo mnoho apokalyptických hnutí, ktoré mali veľa spoločných znakov a navzájom sa ovplyvňovali. Nech je to už akokoľvek, kým nebudú predložené nové výsledky výskumov, špekulácie budú pokračovať ďalej.

Škandalózne zverejnenie?

Od roku 1977 prenikali na verejnosť správy, ktoré vzbudili veľkú pozornosť: Rukopisy vraj odhalili také poznatky o počiatkoch kresťanstva, ktoré sa odlišujú od oficiálnej vierouky; preto sa vraj do celej záležitosti zamiešal Vatikán, aby zatajil, čo mu nebolo vhod. Svetová tlač ešte viac rozvírila tieto chýry. Krátko nato bol umožnený voľný prístup k fotografiám dokumentov. Vedci majú k dispozícii mnohokrát podklady a môžeme s napätím čakať na výsledky nových výskumov.

Fragment Knihy žalmov v hebrejčine (v strede), jedného z tisícok pergamenov, ktoré boli objavené v Kumránskych jaskyniach.

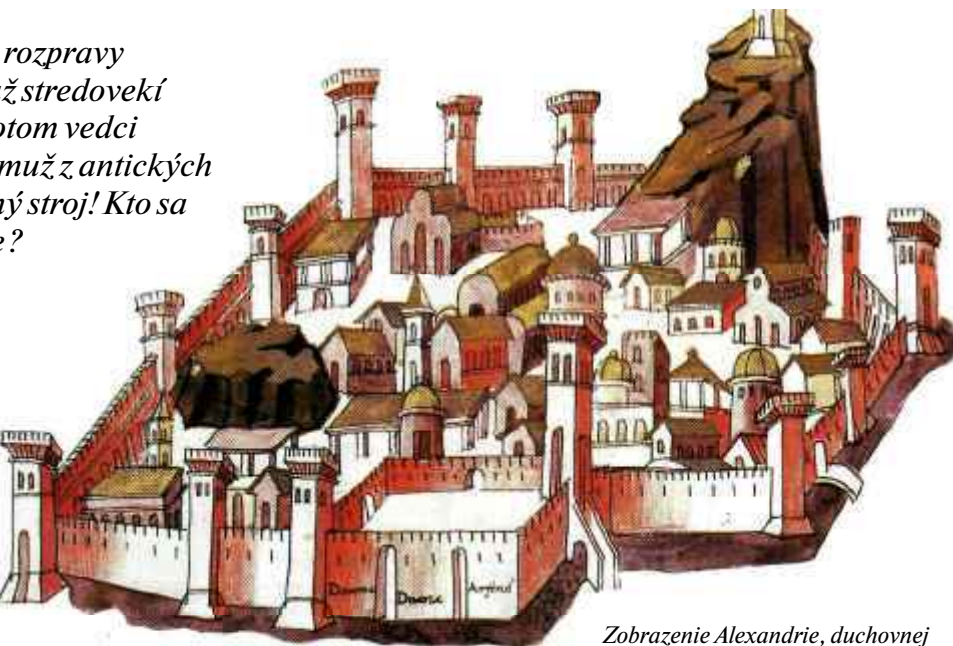
Fragmenty boli zabalené do plátna a zastrčené do koženého puzdra (dolu).

HERÓN Z ALEXANDRIE

Ako mechanika, matematika a autora rozpravy o vojnových strojoch poznali Heróna už stredovekí remeselníci a inžinieri. V 19. storočí potom vedci s prekvapením zistili, že tento tajuplný muž z antických čias uviedol do chodu dokonca aj parný stroj! Kto sa skrýva pod menom Herón z Alexandrie?

Pripisujú mu vynález sústruhu - stroja, ktorým sa už dali vyrábať jednoduché závitky - ako aj pružinového lisu, požiarnickej pumpy a vodných hodín. Vraj skonštruoval aj merač vzdialenosti, ktorý približne zodpovedá nášmu dnešnému tachometru. Pri stavbe svojich dômyselných zariadení používal všetky mechanické prostriedky, ktoré mal v čase svojho pôsobenia k dispozícii, napríklad piest a rozvodový hriadeľ. Napriek tomu je osobnosť Heróna z Alexandrie, jedného z najvýznamnejších vynálezcov antického sveta, naďalej zahalená tajomstvom.

Dlho nebolo vôbec isté, kedy vlastne žil. Dnes už historici takmer s istotou tvrdia, že Herón pôsobil v 1. storočí. Veľa rokov ho pokladali iba za vynachádzavého laika nízkeho pôvodu a domnievali sa, že si možno zarábala na živobytie ako obuvník. Keď sa však v 19. storočí objavil jeden z jeho rukopisov, *Metrika*, Herónov obraz sa celkom zmenil. Odvtedy sa pokladá za vynikajúceho matematika

Zobrazenie Alexandrie, duchovnej metropoly antického sveta.

a fyzika, ktorý sa v oblasti hydrauliky vyznal rovnako dobre ako v astronómii. Pravdepodobne vyučoval prírodné vedy na jednej z najvýznamnejších škôl svojich čias, v *Museíone* v egyptskej Alexandrii.

Zdroj inšpirácie pre Leonarda da Vinci?

Našťastie pre historikov Herón svoje dielo zaznamenal písomne a veľká časť z neho sa zachovala: Sedem spisov, ktoré predstavujú vrchol gréckej techniky a ktoré postihol veľmi zvláštny osud. Napríklad Herónovu úvahu na tému využitia atmosférického tlaku (Pneumatika) preberala jedna kultúra za druhou: Byzantínci, Aramejci, Peržania a najmä Arabi prepisovali a šírili jeho dielo, lebo boli nadšení poznatkami, ktoré ďaleko presahovali ich vlastné. Herónove výklady sa horlivo čítali aj v stredoveku a niektorí vedci pokladajú za celkom možné, že sa nimi inšpiroval aj slávny Leonardo da Vinci.

Vyrovňavacie závažia, automaty, tlak vodného stĺpca: Jeden z mnohých strojov, ktoré vynášiel Herón z Alexandrie.

Anglický historik staroveku John Landels na základe Herónovho opisu zostrojil Herónovu guľu - slávny parný stroj, ktorý Gréci nazývali *aiolipyle*. Hlavnou súčasťou tohto zariadenia je guľa naplnená vodou, z ktorej vychádzajú dve zahnuté rúry stojace proti sebe. Voda sa zahrieva, až kým sa netvorí para, ktorá uniká von rúrami; vzniká tak reaktívna dvojica síl, ktorá uvádza guľu do otáčavého pohybu rýchlosťou 1500 otáčok za minútu.

Vizionárova hračka

Výkon tohto zariadenia je však na dnešné pomery malý, lebo pri ňom dochádza k veľmi veľkému treniu a vysokým stratám tepla a pary. Landels vypočítal, že v stroji by sa muselo spáliť za hodinu niekoľko sto kilogramov dreva, aby vyvinul výkon rovnajúci sa svalovej sile jedného muža. Iba zabezpečenie paliva by vyžadovalo prácu troch či štyroch mužov. Bez uhlia, liatiny a dôležitých mechanických dielov, ako sú tesnenia a ventily, nemali Gréci šancu skrotiť silu pary. Herónova guľa nebola teda zrejme ničím iným iba hračkou, ale geniálna vynachádzavosť Heróna z Alexandrie, nazývaného aj *Méchanikos*, si aj dnes zasluhuje náš obdiv.

KYBELÉ, IZIS A MITHRA - NOVÉ BOŽSTVÁ Z ORIENTU

Dávno pred vznikom kresťanstva sa v Rímskej ríši rozvíjali kulty cudzích božstiev, ktoré pochádzali z Orientu: Kybelé z Anatólie, Izidy z Egypta a Mithru z Perzie. Čo bolo obsahom týchto kultov, v ktorých mnohí vedci vidia predchodcov kresťanstva?

Od 3. storočia pred Kristom začali do Rímskej ríše prenikať rôzne orientálne náboženstvá. Tieto kulty, z ktorých niektoré boli prístupné iba po absolvovaní zvláštnych zasväcovacích obradov, si čoskoro získali veľký počet prívržencov medzi jednoduchým ľudom, najmä medzi tými, ktorí v rímskom štáte nemali právo politického spolurozhodovania a spoločensky boli na najnižšom stupni: bezzemkovia, otroci, prepustení otroci a často aj ženy. Nové náboženstvá umožňovali všetkým ľuďom, ktorí ich s presvedčením vyznávali a pravidelne sa zúčastňovali na kultových obradoch, bezpečný život v spoločenstve veriacich a sľubovali aj pokračovanie života na druhom svete, kde splynú s dobrotivým božstvom.

Najrozšírenejšie kulty, kult Kybelé, Izidy a Mithru, sa odlišujú od ostatných foriem antickej religiozity tým, že zaviedli božstvá, ku ktorým si ľudia mohli vytvárať osobný vzťah; obrady, späté s týmito kultmi, viedli k účasti veriacich na božskej podstate a k nádeji na vykúpenie.

Žiarlivá frýgická bohyňa

Ako prvý sa dostal do Ríma kult bohyně Kybelé. Zaviedli ho v roku 204 pred Kristom na základe Sibyliných kníh (zbierky prorociev uchovávané v Ríme). Okrem neho sľubovali, že iba keď sa Rimania joklonia Kybelé, pomôže im konečne Dorazit' kartáginského vodcu Hannibala, ktorý už dosť dlhý čas vyčíňal v Itálii. Z maloázijského mesta Pessinus dali priviezť kultový symbol Kybelé, „Veľkej matky bohov“, uctievané vo Frýgii. Bol to čierny kameň z meteoritu, ktorý v Rí-

Vetká matka Kybelé ide na voze ťahanom levmi so svojim milým Attidom po boku (ozdobná misa z pozláteného striebra, 4. storočie).

me prijali s nadšením a veľkou slávou a o niekoľko rokov neskôr ho uložili do svätyne na Palatíne.

Od 2. storočia sú v kalendári doložené verejné jarné obrady kultu bohyně Kybelé, ktoré pravdepodobne zaviedol cisár Claudius. V druhej polovici marca si pripomínali smrť a vzkriesenie Attida, milenca bohyně. Podľa pôvodnej povesti priťahoval Kybelé krásny mladý muž, ktorý však podľahol pôvabom dcéry vladára mesta Pessinus. Žiarlivá bohyňa naňho zato zoslala šialenstvo a Attis sa v zúrivosti vykastroval, zomrel, bohovia ho však neskôr vzkriesili.

Oslavy sa začínali 15. marca procesiou. Po nej nasledoval týždeň pokánia, sprevádzaný pôstom a sexuálnou zdržanlivosťou. Potom 22. marca slávil takzvaný príchod stromu - smreka alebo pinie -, ktorý symbolizoval buď Attidov pohlavný orgán, alebo strom, pod ktorým sa vykastroval. Tento kultový strom postavili na Palatíne a ozdobili stuhami a girlandami ako mŕtveho, niekedy ho aj potrelí krvou. Prv než strom o tri dni nato pochovali do hrobu namiesto Attida, konali sa smútočné obrady, sprevádzané tančami a hlasným kvílením, ktoré sa stupňovali až do orgií plných besnenia. Pritom sa kňazi i veriaci bičovali, pričom niektorí sa v extáze tak stotožnili s Attidom, že sa sami vykastrovali. Po noci strávenej v modlitbách nasledovala 25. marca slávnosť Attidovho vzkriesenia. V ten deň, ktorý Rimania považovali za začiatok jari, vzdávali úctu bohyni Kybelé najvyšší hodnostári ríše, na čele s cisárom. Dvadsiateho siedmeho marca preniesli kultovú sošku Kybelé z Palatína k prítoku Tiberu Almu, kde ju rituálne očistili.

Okolo 4. apríla, pamätného dňa príchodu bohyně do Ríma, sa v cisárskych časoch oslavoval sviatok Megalesia, čo boli cirkusové i divadelné hry a orgie, ktoré vyvrcholili sprievodom mestom.

Krst krvou v mene Kybelé

Počas zasväcovacích mystérií Veľkej matky Kybelé, pri ktorých sa zahrabávali do zeme semenníky obetovaného býka alebo barana, symbolizujúce Attidovu kastráciu, sa veľa veriacich podrobovalo aj takzvanému taurobolium, krstu krvou. Pripravený veriaci zostúpil do jamy zakrytej drevenými trámami, medzi ktorými boli nechané otvory. Hore potom obetovali býka, ktorého krv stekala dolu. Keď človek postriekaný krvou vystúpil z jamy, ľudia ho vítali ako znovuzrodeného. Krst krvou mal byť preňho zárukou večného života. Ako muži, tak aj ženy mohli podstúpiť taurobolium za cisára, rímsky štát alebo za svoje vlastné blaho.

Freska z Herculanea (1. storočie) zobrazuje obrad na počesť bohyně Izis.

V rímskom kultúrnom okruhu stavali Izidine svätyne na ohradených pozemkoch, kde kňazi denne vykonávali kultové obrady. Ráno a večer boli bohoslužby, počas ktorých za hymnického spevu slávnostne odhaľovali a potom zasa zahaľovali Izidinu sochu.

Vyvrcholenie náboženského roka predstavovali dva veľké sviatky. Na 5. marca pripadal sviatok Izidinej lode. Izidu ako patrónku moreplavby si uctievali procesiou k moru, kde odovzdali vlnám čln naložený obetnými darmi. Koncom októbra sa niekoľkodňovými obradmi pripomínalo Oziridovo vzkriesenie:

Po troch dňoch veľmi hlasných nárekov a kvílenia, ktoré mali napodobňovať Izidino hľadanie manželovho rozsekaného tela, nasledovala radosť nad tým, že boh podsvetia sa opäť prebudil k životu.

Pri zasväcovaní Izidinych kňazov sa pripomínalo Oziridovo utrpenie.

Táto cudne oblečená, vznešená dáma s nádobou s posvätnou vodou v ruke sa po očistných rituáloch poberá na obrady bohyně Izis (mramorová socha z rímskych čias).

Izis, žalujúca bohyňa z Egypta

Kultu bohyně Izidy (v Egypte Eset) a jej manžela Ozirida (v Egypte Usirewa, v hellenistických časoch nazývaného Serapis), osud spočiatku veľmi neprial. V 1. storočí pred Kristom ho zaviedli v Ríme Egypťania, ktorí sa tam usadili. Izis si čoskoro získala veľkú obľubu medzi rímskymi plebejcami, ale keď sa jej chrám stal miestom, kde sa stretávalo rímske podsvetie, zasiahol senát a dal svätyňu i oltáre zbúrať. Izidin kult sa usiloval potlačiť aj cisár Augustus, ale z politických dôvodov, lebo jeho protivníci Marcus Antonius a Kleopatra sa stotožňovali s Izidou a Serapidom. Cisár Tiberius dal pre údajný škandál kultovú sochu najdôležitejšej Izidinej svätyne hodiť do Tiberu. Až za vlády jeho nástupcu Caligulu (37 - 41) boli tieto egyptské božstvá v Ríme oficiálne povolené.

Kult sa zakladal na egyptskom mýte, podľa ktorého Usirewa (Oziris) zavraždil a rozsekal na kusy jeho brat Sutech (Seth). Usirewova manželka Eset (Izis) pohľadala časti manželovho tela a prebudila ho k novému životu. Potom sa stal vládcom podsvetia. Schopnosť zvíťaziť nad smrťou urobila z Eset ochrankyňu Egypta a jej kult sa čoskoro rozšíril v celej oblasti okolo Stredozemného mora. Stala sa akousi univerzálnou bohyňou, „matkou vecí“ a „vládkyňou živlov“. Jej obľúbenosť si možno vysvetliť tým, že mala veľa úloh; zasvätení a veriaci nachádzali u Izidy materinskú starostlivosť a ochranu.

Budúci kultový služobník sa najprv odobral k najvyššiemu kňazovi, ktorý ho pokropil posvätnou vodou, modlil sa zaňho a zaviazal ho prísahou, aby v nasledujúcich desiatich dňoch zachovával sexuálnu zdržanlivosť a nejedol mäso, ani nepil víno. V presne stanovený deň kandidáta priviedli do najsvätejšej svätyně Izidinho chrámu, kde potom v nasledujúcu noc prežil svoju symbolickú smrť, akési zostúpenie do podsvetia. Ráno ho potom v bohato vyšívanom rúchu predstavili ostatným veriacim ako nového Izidinho kňaza.

Boh zrodený z kameňa

Jedným z mladších kultov rozšírených v Rímskej ríši bolo uctievanie boha Mithra

riše, kde sa rozšíril hlavne v obchodných strediskách a posádkových mestách. Keď sa aj cisár Commodus (180 - 192) dal zasvätiť Mithrovi, jeho kult sa stával čoraz populárnejším. Cisár Dioklecián udelil Mithrovi v roku 307 hodnosť „ochrancu rímskeho štátu“.

Hoci Mithrovo náboženstvo malo v celej Rímskej ríši k dispozícii stovky kultových miest, vieme o ňom málo, lebo nám chýbajú písomné svedectvá. Kultové obrady sa vykonávali v jaskynných alebo podzemných priestoroch, nazývaných mithraeum, do ktorých sa zmesťilo iba niekoľko desiatok veriacich.

Pôvodne bol Mithra božstvom zmlúv a svetla ranných zôr, spojencom dobrého boha Ahuru Mazdu v boji proti zlu a fungoval aj ako ochranca vojenského stavu.

Pod dnešným chrámom San Ckmente v Ríme bolo objavené toto mithraeum (svätynia slúžiaci kultu boha Mithra) z 3. storočia. Reliéf v popredí predstavuje boha, ako zabíja posvätného býka.

ru, ktoré sa však presadzovalo iba veľmi pomaly. Možno to bolo preto, že Mithrov kult bolo výlučne mužské náboženstvo - na rozdiel od kultov Izidy a Kybelé, ktoré priťahovali veľa žien, lebo im zaručovali aktívnu účasť na obetovaní a slávnostiach.

Mithra bolo indoiránske božstvo, veľmi rozšírené od 14. storočia pred Kristom, starého uctievanie preniklo počas perzských vojen až do Grécka. Kupci, otroci a najmä legionári pôvodom z Orientu priniesli Mithrov kult na územie Rímskej

Zrodil sa zo skaly a podľa legendy ho najprv uctievali pastieri. Spásonosným činom sa z neho stal stvoriteľ: Usmrtil kozmického býka, z ktorého mäsa a krvi potom vznikli všetky rastlinné a zvieracie druhy. Táto scéna je zobrazená v mnohých Mithrových svätyniach.

Stúpenci Mithrovho kultu mohli získať sedem rôznych stupňov zasvätenia, ktoré dosahovali osobitnými iniciačnými rituálmi. Súčasťou kultových obradov bola aj večera s posvätením chleba, vody a vína, pri ktorej niekedy obetovali aj býka. Najdôležitejší sviatok v Mithrovom kultovom kalendári bol 25. decembra. Vtedy boha Mithru oslavovali ako *sol invictus*, neporaziteľné slnko.

Paralely s kresťanstvom

Kybelé, Izis i Mithra - všetky tieto božstvá ponúkali veriacim možnosť osobného, individuálneho spojenia. Ľudia očakávali od nových bohov zdravie, pozemské šťastie a prísľub, ak nie dokonca istotu, že sa dostanú do radostného druhého sveta.

Ak odhliadneme od prvku zmŕtvychvstania jej milého Attida, okrem všeobecných paralel nenájdeme v kulte bohyně Kybelé nijaké spojenie s kresťanstvom. Naproti tomu uctievanie trpiacej a silnej bohyně Izis, ktorá svojim vyznávačom ponúka pomocnú ruku a zahŕňa ich milosťou, pripomína uctievanie Panny Márie. Zobrazenie Izidy s jej malým synom Horom mohlo dokonca slúžiť ako predobraz kresťanských madôn. V Mithrovom kulte malo mladé kresťanstvo určitý čas vážneho konkurenta a niektorí cirkevní otcovia cítili potrebu zaujať k nemu rázne stanovisko. Existuje tu veľa rituálnych paralel: oslava krstu, večere, posvätnosť nedele a v neposlednom rade prebratie dňa Mithrových narodenín, 25. decembra, ako sviatku narodenia Ježiša Krista.

Veľa spoločných znakov svedčí pravdepodobne o tom, že všetky tieto náboženstvá spásy sa pokúšali ponúknuť odpoveď na tie isté ľudské otázky a potreby: hľadanie zmyslu bytia a nádej na večný život.

Koniec Mithru a Izidy

Keď Konštantín Veľký vyhlásil kresťanstvo za štátne náboženstvo Rímskej ríše, začali orientálne kulty upadať. Mithrov kult sa nikdy nerozšíril ako masové náboženstvo, lebo nebol tak dobre organizovaný ako kresťanstvo. Na konci 4. storočia sa na boha svetla v Európe takmer úplne zabudlo, kým Izidín kult sa udržal až do 5. storočia.

ALCHÝMIA V STREDOVEKU

Ľudia zaujímajúci sa o vedu oddávna experimentovali s rôznymi látkami, vyvíjali laboratórne prístroje a chemické postupy. Dlhý čas sa na univerzitách tešili veľkej vážnosti a pokladali ich zároveň aj za užitočných remeselníkov, ktorých služby boli veľmi žiadané napríklad v hutníctve.

Najdôležitejší cieľ, vyrobiť zlato, však títo prírodní filozofi nikdy nedosiahli, hoci európski vládcovia na nich naliehali, aby im zaobstarali peniaze na financovanie vojen.

Vo filmoch a v detskej literatúre sú alchymisti aj dnes ešte väčšinou vykresľovaní ako tajomní starci, ktorí v podzemných laboratóriách experimentujú s receptmi z čarodejnických kníh, aby vynašli kameň mudrcov, elixír mladosti alebo zlato. Iné príbehy ich opisujú ako falšovateľov peňazí túžiacich po bohatstve.

Dnes je už síce každému jasné, že takéto charakteristiky nezodpovedajú skutočnosti, ale rovnako ako v minulosti ešte vždy koluje o alchymistoch veľa rôznych legiend. Kto boli títo muži, ktorých tak často podozrievali, že praktizujú čiernu mágiu? Boli to seriózni vedci, alebo nebezpeční šarlatáni?

Prví prírodní filozofi

Už vo vyspelých starých civilizáciách sa kňazi a učitelia zaoberali prírodnými javmi. Odvolávali sa pritom na boha, ktorého Egypťania nazývali Thovt (či Thoth) a Gréci Hermes Trismegistos. Pripisovali mu celý rad zjavení a tajných spisov, ktoré sa stali základom chemicko-technologických štúdií.

Jedna zo základných otázok, ktoré si vtedajší bádatelia kládli, sa týkala zloženia kameňov a kovov: Sú živé, alebo nie? Niektorí prírodní filozofi zastávali názor, že mŕtva hmota v sebe skrýva určitú formu života, ktorú možno aktivovať pomocou magických textov. Väčšina učencov však s týmto názorom nesúhlasila. Uzná-

vali Aristotelove hypotézy (384 - 322 pred Kristom), podľa ktorých sa všetky látky skladajú z rôzneho pomeru štyroch prvkov: zeme, vody, ohňa a vzduchu. Podľa pomeru jednotlivých zložiek potom látky vydávajú studené, vlhké, horúce alebo suché výpary. Nad zemou tak vznikajú oblaky, dážď a sneh, pod zemou zasa minerály. Ich predstupňom je zhustenie výparov na ortuť alebo síru, ktoré sa niekedy označovali ako otec a matka, alebo spolu ako *príma matéria* kovov.

Okolo roku 200 pred Kristom bolo v helenistickom a byzantskom kultúrnom priestore písomne zaznamenaných veľa spôsobov farbenia a falšovania kovov, minerálov a drahokamov. Z tých čias existuje aj mnoho návodov na výrobu potrebných prístrojov. Všetky tieto výskumy sa stali základom alchymie ako čiastkovej disciplíny fyziky, ktorú pokladali za odvetvie filozofie. Až do 17. storočia sa

Na jednej zo 49 mramorových intarzií na podlahe Dómu v Siene z 15. storočia je Hermes Trismegistos (vpravo). Egypťania a Gréci uctievali tohto boha umení a vied aj ako zakladateľa alchymie.

nerozlišovalo medzi pojmi *chymia* (chémia) a *alchymia* (alchymia), oba označovali vedu o prírodných látkach.

Z Orientu do Európy

Alchymia urobila veľký pokrok v období medzi 9. a 13. storočím v islamskom kultúrnom priestore. Vyvinuli tam špeciálne pece a destilačné aparatúry a objavili rôzne organické látky, napríklad salmiak.

Až od 12. storočia začali arabské spisy prenikať aj do kresťanských západoeurópskych krajín, kde sa ihneď stretli so živým záujmom. Európa totiž práve prežívala obrovský hospodársky rozmach, ktorý umožňoval vznik remesiel a rozvoj

tradičných odborov, ako bolo spracovanie kovov. Akékoľvek poznatky v tomto smere preto s nadšením privítali.

Už o storočie neskôr sa alchymisti začali uplatňovať v rôznych odvetviach, napríklad v medicíne a baníctve - napríklad v roku 1170 sa začala ťažba striebra v baniach pri Freibergu v dnešnom Sasku. Vtedy už boli známe postupy, ako z rastlín a kovov získavať preparáty, ktoré údajne spomaľovali starnutie. V 13. storočí začali alchymisti hľadať takzvanú kvintesenciu, kvapalinu z niekoľkokrát destilovaného alkoholu, ktorá mala účinkovať ako elixír života. V žiadnom prípade však nesnívali o tom, že objavia zázračný prostriedok na získanie nesmrteľnosti. Usilovali sa iba o to, aby v čase, ktorý Boh človeku vymeral, zostalo jeho telo v dobrom stave.

Teória a prax

Pre svoje nezvyčajné vedomosti, ktoré im umožňovali zvrátiť priebeh vecí, sa alchymisti čoskoro začali tešiť veľkej vážnosti. Okrem iného vyrábali aj šperky a dekoračné predmety, napríklad vázy z nepravého zlata. Ľudia ich v tých časoch pokladali skôr za remeselníkov ako za vedcov.

Možno preto sa často tvrdilo, že v stredoveku existovali dve alchymie - teore-

Táto kresba destilačného prístroja na získavanie kvintesencie pochádza zo spisu z 15. storočia, ktorý podával prehľad o vtedajšom stave alchymie, hoci v tých časoch už dost' stagnovala.

Alchymisti pri práci (obraz z konca 12. storočia). Kladivom opracúvali kov a potom doň pridávali zlatý prášok. Z antiky a od Arabov poznali prírodní filozofi sedem kovov: zlato, striebro, bronz, meď, cín, železo a olovo.

tická a praktická. Toto tvrdenie však neobstojí. Vtedajšie príručky sa nepokúšali o všeobecné výklady a špekulatívne texty sa odvolávali na konkrétne laboratórne výsledky. Koncom 14. storočia pôsobili všade v Európe učitelia, ktorí sa zaoberali alchýmiou a prebiehala medzi nimi živá výmena skúseností.

Na univerzitách sa diskutovalo aj o možnosti umelo vyrobiť kovy. Z čias okolo roku 1230 sa zachoval dokument so skúšobnými otázkami, ktoré sa týkali aj alchymie.

Existuje kameň mudrcov?

Alchymisti verili v ustavičný kolobeh vzniku a zániku, rozkladu a zlučovania. Ako jeho symbol preto používali mýtického draka, ktorý si hryzie chvost. Čo tým mali na myslí? Nuž, predovšetkým to, že museli používať určitý počet presne stanovených postupov, ku ktorým okrem iného patrila pulverizácia, skvapalňovanie a oxidácia. Cieľom takýchto postupov bola premena a zušľachtenie hmoty, najlepšie na vzácne kovy. Na to, aby to dosiahli, potrebovali kameň mudrcov - substanciu, ktorú nikdy nenašli. Trvalo veľmi dlho, kým prírodní filozofi pochopili, že sa im nikdy nepodarí vyrobiť ani zlato, ani striebro.

Napriek tomu zaznamenali, do určitej miery ako vedľajší efekt, veľké úspechy: Zdokonalili destiláciu a vyrobili anorganické kyseliny (dovtedy sa pracovalo iba s organickými kyselinami, hlavne s octom). Neskôr objavili fosfor a vynášali pušný prach aj porcelán, čím položili základy modernej chémie.

Zašifrovaný jazyk

Podľa stredovekej predstavy Boh zjavil alchymistom tajomstvá stvorenia, o ktorých sa smel dozvedieť iba určitý okruh zasvätených. Prírodní filozofi si sami sebe dali príkaz mlčanlivosti, aby chránili svoje vedomosti pred zneužitím; kto ho porušil, musel počítat' s Božím trestom. Niektorí sa však obávali aj toho, že konkurenti by mohli odpozorovať ich postupy a pripraviť ich o monopol, napríklad vo výrobe liekov.

Alchymisti preto používali zašifrovaný jazyk: Vymysleli si krycie názvy pre ehe-

micko-fyzikálne procesy, látky a ich vlastnosti. V slovách zmenili poradie písmen, pridávali k nim písmená z cudzích jazykov, napríklad z hebrejčiny a arabčiny, alebo si dokonca vymýšľali nové písmená. Okrem toho používali nezrozumiteľné skratky a veľa pojmov s viacerými významami, pričom nikdy neobjasnili, ktorý význam mali v danom prípade na mysli. Niektorí autori zámerne vynechávali určité informácie, alebo úmyselne zamotali text, takže nemali žiadnu logiku.

V neposlednom rade siahali alchymisti vo svojich obrazných textoch k analógiám s biologickými procesmi. Alchymickým procesom zodpovedali v ich výkladoch pojmy počatie, narodenie, dozrievanie a smrť. Zásadne rozlišovali medzi mužskými a ženskými látkami. Kovy mali podľa ich predstavy telo, dušu a ducha. Vznikali zo semena, narodili sa, rástli a mohli byť zdravé alebo choré. Podľa diagnózy si potom vyžadovali správnu liečbu.

Stredovekí alchymisti preberali do opi-

Pomoc démonov?

Cirkev začala kritizovať alchýmiu až v neskorom stredoveku, ale neobracala sa pritom proti jej vedeckým záujmom. Duchovenstvo sa oveľa viac obávalo kultu satana. Jedna inkvizitorská príručka zo 14. storočia uvádza ako jedno zo „znamení, podľa ktorých sa dajú spoznať rúhačskí zaklínači duchov, skutočnosť, že sa upísali alchýmii...“ „Lebo alchymisti takmer vždy vyzývajú démonov. Ak nedosiahnu svoje ciele, prosia démonov o pomoc; zaprisahávajú ich, žobronia a prinášajú im viditeľné alebo tajné obety.“

Vďaka mimoriadne rozsiahlym vedomostiam z oblasti fyziky, chémie a mechaniky mnohí pokladali dominikánskeho mnícha Alberta Veľkého (Albertus Magnus) za mága. Jeho vedecké objavy ešte viac podporili túto povest', ktorá sa potom rozšírila vďaka Puvovým čarodějníckym knihám. Freska zo 14. storočia (na obrázku) sa nachádza v dominikánskom kláštore v Trevise.

sov experimentov aj veľa obrazov z mytológie a kresťanskej vierouky. Svoje postupy označovali ako svadbu Slnka a Mesiaca a podobne ako Babylončania nahrádzali vedecké označenia látok menami antických bohov a hrdinov. Keď napríklad zohrievali v taviacom tégliku spolu cín a meď, spájali Jupitera s Venušou. Často vytvárali paralely medzi svojím vlastným konaním a stvoriteľským dielom Boha; Krista prirovnávali ku kameňu mudrcov.

Dobré a zlé návody

Aj v prípade, že alchymisti presne opisali nejaké konkrétne výsledky svojej práce, ich súčasníci si s ich tajným jazykom sotva vedeli poradiť. Veľa návodov bolo možné rekonštruovať iba v laboratórnych podmienkach.

Okrem toho experimentátori vo svojich spisoch uvádzali aj nesprávne tvrdenia. Nečudo, že nikomu sa podľa ich pokynov nepodarilo rozpustiť kryštál v krvi capa ani vyrobiť zlato z bazalky či krvi ryšavého človeka.

Nebolo teda jednoduché používať návody alchymistov. Nielenže v nich vedome zastierali metódy a postupy, ale dopúšťali sa aj chýb; veď napokon alchymisti boli priekopníkmi nového odboru!

Jedna strana z Constantinovej knihy tajomstiev mojej pani Alchýmie (14. storočie). Zhora dolu: Štyri moria, napájané riekami z jedného prameňa, predstavujú bod mrznutia ortute. Zo spojenia Adama a Evy vzišiel v prvých dňoch stvorenia kameň mudrcov. Jeho symbolom je pelikán, ktorému z prsťa tečie krv. Zem je na dolnom obrázku zobrazená ako trojuholník; zem, voda a nebo sú od seba zreteľne oddelené.

Kým moderní chemici látky najprv analyzujú a navzájom zlučujú a až potom vyvodlia zo svojich pokusov nejaké výsledky, stredovekí prírodní filozofi najprv sformulovali hypotézu a potom ju chceli pomocou pokusov dokázať. Takáto predpojatosť často viedla k nesprávnej interpretácii jednotlivých výsledkov. Ak ich pokusy celkom zlyhali, nespochybnili teóriu, ktorá bola základom pokusu, ale výsledky vysvetlili podľa svojich predstáv.

Autor neznámy

Ako veľa iných stredovekých autorov, arabskí a európski alchymisti svoje práce buď vôbec nepodpisovali, alebo ich označovali menami uznávaných autorít zo skorších storočí. Okolo roku 1200 vyšiel oreklad jednej kapitoly z *Knihy liečiv* arabského lekára Avicennu (asi 480 - 1037), ktorý sa pokladal za Aristotelovo dielo. *Corpus Gabirianaum*, základný prameň pre poznávanie Orientu od čias neskorej antiky, sa pôvodne nesprávne pripísal arabskému lekárovi Džabirovi ibn Haijanovi, ktorý žil v druhej polovici 8. storočia a často si ho zamieňali s Geberom, kresťanským učencom zo 14. storočia, ktorým bol pravdepodobne františkán Pavol z Tarentu.

Problémy so zaradením sa objavujú najmä pri takých zbierkach textov, ktoré sa šírili pod menami slávnych mysliteľov. Albertus Magnus (asi 1200 - 1280), jeho žiak Tomáš Akvinský (1225 - 1274), Roger Bacon (asi 1214 - 1292) a Jean de Roquetaille (14. storočie) nevenovali alchýmii v žiadnom prípade toľko pozornosti, ako sa o nich dlho tvrdilo.

Albertus Magnus sa v spisoch *Meteora* a *De mineralibus* zaoberal iba novými laboratórnymi metódami; obe diela uverejnil medzi rokmi 1250 a 1254. Okrem neho v nich opisuje, ako sa dajú získať lacné zliatiny. Ďalej poskytuje návody na pozlacovanie a postriebrovanie kovov i na výrobu zlatých a strieborných farieb.

Tomáš Akvinský, ktorý, mimochodom, nenapísal žiadne súvislé dielo o alchýmii, sformuloval zásadu, že alchýmia nie je škodlivá, ak nepoužíva zakázané prak-

V14. storočí anglický básnik Geoffrey Chaucer odsúdil alchýmiu vo svojich *Canterburských poviedkach*, zbierke *veršovaných noviel*. Na obrázku je titulný list jednej z kapitol. Zobrazuje experimenty v stredovekom laboratóriu.

a Geoffrey Chaucer (asi 1340 - 1400) sa vysmievali nejasnému vyjadrovaniu alchymistov, čím podľa nich iba zastierali svoje neúspechy a nedostatkové vedomosti.

Kritici neboli ďaleko od pravdy. Alchymistická prax bola síce v tom čase veľmi rozšírená, ale teória sa rozvíjala pomaly. Čím bolo očividnejšie, že prírodní filozofi dospeli k hraniciam svojich možností, tým špekulatívnejšie boli ich spisy. Keďže sami nevedeli predložiť nič nové, v 15. až 18. storočí sa čoraz častejšie pokúšali nájsť dôkazy pre svoje teórie v literatúre,

okrem iného aj v Biblii, v *Povesti o Artušovi*, v *Metamorfózach* rímskeho básnika Ovidia (43 pred Kristom - asi 18 po Kristovi) a v *Románe o ruži*, najvýznamnejšom francúzskom literárnom diele z 15. storočia.

Okrem iného aj v Biblii, v *Povesti o Artušovi*, v *Metamorfózach* rímskeho básnika Ovidia (43 pred Kristom - asi 18 po Kristovi) a v *Románe o ruži*, najvýznamnejšom francúzskom literárnom diele z 15. storočia.

Okrem iného aj v Biblii, v *Povesti o Artušovi*, v *Metamorfózach* rímskeho básnika Ovidia (43 pred Kristom - asi 18 po Kristovi) a v *Románe o ruži*, najvýznamnejšom francúzskom literárnom diele z 15. storočia.

V ranom novoveku do alchymie preniklo veľa prvkov z mystiky, ktorou sa zaoberali najmä tajné spolky, napríklad rosenkruciáni. Odtiaľ bol už iba krok k pseudovede. Na univerzitách sa pres-

Takzvaný dom Nicolasa Flamela v Paríži. Flamel však býval v budove, ktorú v roku 1852 zbúrali. Na pamiatku tohto slávneho občana po ňom pomenovali aj jednu uličku. Dlhý čas slúžili niektoré budovy, ktoré údajný výrobca zlata financoval, ako miesta stretnutí parížskych alchymistov.

Böttger a biele zlato

Lekárnický pomocník Johann Friedrich Böttger (1682 - 1719) mal povest' skúseného alchymistu.

V snahe získať zlato ho saský kurfirst August Silný (1670 - 1733) držal vo väzbe. Premenu kovov sa síce Böttgerovi nepodarilo uskutočniť, ale v roku 1708 urobil iný veľkolepý objav: Vyrobil porcelán. August Silný, vášnivý zberateľ, prestal byť závislý od drahého dovozu z Číny a krátko nato založil v Meissene manufaktúru na výrobu porcelánu.

dili moderné empirické metódy: Teórie sa rozvíjali až na základe pozorovaní a výsledkov pokusov. Podnety na vývoj alchymie na vedeckú chémiu vyplývali z praktických potrieb medicíny a metalurgie. Paracelsus napríklad odmietal, že by si alchymia vytyčovala mystické ciele a za jej pravý účel vyhlasoval výrobu liečiv. Prekonanie alchymie, najmä jej teo-

retických predstáv, znamenalo až Boyllovo učenie o chemických prvkoch.

Kniežatá si objednávajú falošné peniaze

Hoci vedecký aspekt alchymie ustupoval čoraz viac do úzadia, o alchymistov bol až do 18. storočia veľký záujem. Prečo? Európski kráľi a kniežatá potrebovali čoraz viac peňazí na to, aby si udržali alebo rozšírili svoje teritórium. Od neskorého stredoveku boli chronicky zadĺžení. Anglicko a Francúzsko viedli najprv storočnú vojnu (1339 - 1453) o francúzsky kráľovský titul, neskôr pohltila obrovské finančné prostriedky tridsaťročná vojna (1618 - 1648), na ktorej sa zúčastnili všetky európske mocnosti.

Asi od roku 1300 si mnohí panovníci pozývali na svoje dvory odborníkov, ktorí mali pre nich vyrábať mince z napodobenín vzácnych kovov. Anglický kráľ Eduard III. (1312 - 1377) tak súrne potreboval striebro, že v roku 1329 vydal rozkaz, aby mu ihneď zaobstarali dvoch alchymistov a priviedli ich v prípade

potreby aj s použitím násilia k nemu! Existuje veľa podobných písomných správ o ďalších panovníkoch, ktorí vyvíjali nátlak na skúsených učencov, aby im poslúžili tým, čím im oficiálne mincovne poslúžiť nemohli. Znehodnocovanie peňazí nadobúdalo čoraz väčšie rozmery.

Treba však poznamenať, že nečestné pohnutky nemali alchymisti, ale skôr šľachtici, ktorí si ich k sebe pozývali a objednávali si u nich zlato a striebro vyrobené z iných kovov. Neznámená to však, že medzi

Palác Hotel d'Escoville v Caen, ktorého zakladateľ Nicolas (Je Valois) v 16. storočí údajne tiež patril medzi alchymistov. Rovnako ako vo Flamelovom prípade sa to však nedá dokázať.

alchymistami neboli podvodníci, čo hospodárili do vlastného vrečka.

Ako vznikajú mýty

Meštania sa tiež čoskoro začali pokúšať prísť k bohatstvu falšovaním peňazí. Vyčádzali nové a nové spisy, v ktorých sa tvrdilo, že kameň mudrcov bol už objavený. Veľa zámožných ľudí potom dodatočne obvinili z ilegálnych praktík, ale obvinenia sa vôbec nedali dokázať. Takmer v každom meste bol údajne v bohatých rodinách nejaký alchymista. Okrem iných tomuto obvineniu musel čeliť napríklad vplyvný Nicolas de Valois z Caen. Dôkazom jeho činnosti mali byť hieroglyfy v paláci Hotel d'Escoville, ktorý dal postaviť.

Osobitný prípad predstavuje v tejto súvislosti Nicolas Flamel (1330 - 1418). Pracoval ako pisár a vyhotovovateľ kópií v Paríži a vďaka svojmu váženému povolaniu, úspešným špekuláciám s nehnuteľnosťami a sobášu s bohatou vdovou nadobudol veľké bohatstvo. Cirkvi venoval finančné prostriedky na honosné architektonické diela, čo mu prinieslo obľubu a úctu verejnosti. Niet pochýb, že ani Flamel, ani nikto z ľudí, s ktorými sa stretával, sa nezaoberal falšovaním peňazí. Okolo roku 1600 vyšiel alchymistický spis s názvom *Le livre Flamel* (Kniha Flamel), francúzska adaptácia latinského textu zo 14. storočia, čo však takmer nikto v tých časoch nevedel. Potom istý Róbert Duval vo svojej knihe poukázal na skutočnosť, že na jednej budove, ktorej stavbu financoval Flamel, sú zobrazené dva draky a interpretoval ich ako alchymistické symboly. Duvalovho tvrdenia sa chytil ďalší autor a vznikol mýtus o alchymistovi z Paríža, ktorý vedel vyrobiť zlato.

Cirkev chráni peňažný trh

Často sa tvrdilo, že v 13. a 14. storočí cirkev zakázala mníchom akúkoľvek alchymistickú činnosť. Nie je to však pravda. Pápežské edikty z tých čias sa obracali iba proti mágii a falšovaniu peňazí, aby zabránili rozširovaniu pohanských praktík a chránili ohrozený európsky peňažný trh.

GILGAMEŠ

Gilgameš, hrdina prastarej babylonskej legendy, po prvý raz vo svetovej literatúre stelesňuje túžbu po nesmrteľnosti. Mal aj tento neobyčajný človek nejaký historický vzor ako iné slávne legendárne postavy?

Ľudstvo od nepamäti snívalo o hrdinoch, ktorým by sa podarilo odhaliť záhady záhrobia a vypátrať tajomstvo večného života. Gilgameš bol prvým z nich - prvým, kto sa o to pokúsil.

Epos o Gilgamešovi je podstatne starší ako Homérová *Iliada* alebo *Mahábhárita*, staroindický národný epos. Je to nepochybne najstarší epický text na svete. Dnes už s istotou vieme, že jeho prvú verziu napísali Sumeri v 2. tisícročí pred Kristom.

Početné fragmenty *Eposu o Gilgamešovi*, ktorý vznikol postupne vo viacerých verziách, sa našli na rôznych miestach Blízkeho východu. Úplný text objavili v Ninive, kde sa nachádzala slávna knižnica asýrského kráľa Aššurbanipala. Táto verzia legendy pochádza zo 7. storočia pred Kristom a bola napísaná na dvanástich hlinených tabuľkách, z ktorých sa však tri stratili. Nájdeme v nej aj správu o veľkej potope, babylonský variant biblickej potopy.

Poloboh, poločlovek

Hrdina eposu však nie je iba legendárnou postavou. Obor Gilgameš, ktorého hrdinské skutky sú zachytené na mnohých reliéfoch v sumerských chrámoch, pravdepodobne skutočne žil okolo roku 2700 pred Kristom. Bol kráľom Uruku, mesta v južnej časti Mezopotámie. Skutočnosť, že bol významným panovníkom, vraj možno vyvodit' z toho, že dal v Uruku postaviť mohutné hradby a významné svätyne, ktoré môžeme obdivovať dodnes. Ešte stále sa však nevie, či sa Gilgameš stal nesmrteľným iba vďaka týmto monumentálnym stavbám, alebo či sa preslávil aj inými veľkými činmi a dielami. Vieme iba to, že sa veľmi skoro obja-

Gilgameš, ktorého bohovia obdarili nadľudskou silou, je tu zobrazený ako premožiteľ leva.

vil v mezopotámskej literatúre ako nadprirodzená bytosť, syn bohyně Ninsum. Napriek svojej božskej podstate sa musel vyrovnat' so svojou smrteľnosťou a pre jeho pôvod a slabosti ho zobrazovali skôr ako človeka, než ako boha.

Priateľstvo a smrť

Gilgameš vystupuje v epose síce ako hrdina, ale zároveň aj ako tyranský panovník. Jeho poddaní veľmi trpia počas vojnových výprav. Ľud sa obráti o pomoc k bohom. Bohovia stvoria Gilgamešovi rovnocenného protivníka, divocha Enkidua, napoly človeka, napoly zviera. V súboji mu Gilgameš takmer podľahne, ale keď v Enkiduovi spozná muža, ktorý sa mu ako jediný môže vyrovnat', stanú sa nerozlučnými priateľmi. Vďaka priateľstvu sa im podarí vykonať nadľudské, hrdinské činy: Spoločne zabijú obra Chumbabu, strážcu libanonského cédrového hája, a nebeského býka, ktorý mal Gilgameša zabiť na príkaz bohyně Ištar, keď pohrdol jej láskou. Na to sa bohovia nahnevajú a rozhodnú sa, že oboch priate-

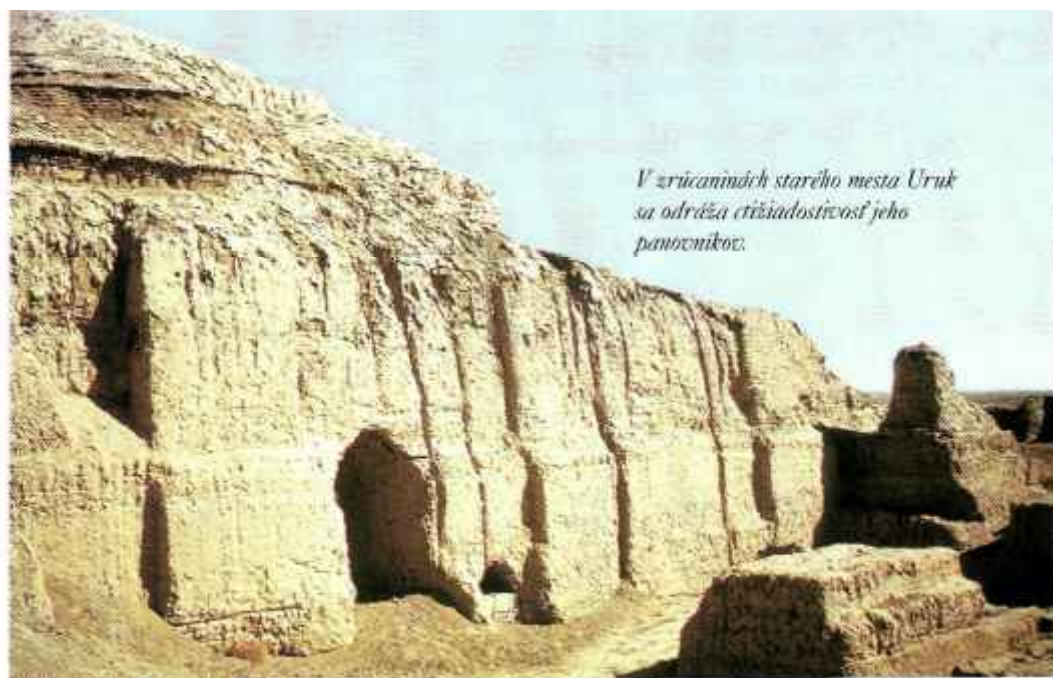
ľov potrestajú tým, že Enkidu zomrie. Pri pohľade na mŕtveho priateľa sa otrášený Gilgameš vydáva hľadať večný život.

Cesta ho zavedie do krajiny za vodou smrti, k Utanapištimovi, nestarnúcemu mudrcovi, ktorý prežil veľkú potopu a bohovia mu darovali nesmrteľnosť. Utanapištim poradí Gilgamešovi, aby sa na nesmrteľnosť pripravil tak, že vydrží sedem dní a sedem nocí bez spánku. V tejto skúške však hrdina neobstojí. Zo súcitu mu Utanapištim predsa len ukáže bylinu večného života, ktorá sa volá „Mladým stáva sa starc“. Rastlinu mu však ukradne

had a Gilgameš zostane smrteľníkom. Napriek tomu žije veľmi dlho a vládne svojmu ľudu 126 rokov.

Večné otázky

Rozšírenie eposu po celom Blízkom východe možno vysvetliť tým, že v texte sú nastolené všetky dôležité otázky, ktoré si ľudia kladú od nepamäti: vzťah k bohom, sila priateľstva, pýcha a hnev, zraniteľnosť, láska, smrť, dokonca i zmysel života. Práve preto, že Gilgameš v epose hľadá odpovede na otázky, ktoré sú aktuálne dodnes, sa predsa len stal nesmrteľným.

V zrúcaninách starého mesta Uruk sa odráža tížnosť jeho panovníkov.

KRUTÉ A NEMILOSRDNÉ BOŽIE SÚDY

Božie súdy vyvolávali medzi obyvateľstvom v stredoveku strach a hrôzu. Niet sa čo čudovať, lebo uznávanie nadprirodzenej inštancie ako dôkazu v júdných prípadoch sa väčšinou spájalo s neznesiteľnou krutosťou. Čo presne si máme pod týmto pojmom predstaviť?

Pojem Boží súd aj nám v dnešných časoch znie dosť hrozivo. V stredoveku sa takto označovalo zvláštne počínanie: Súdna moc sa dovoľavala vyšších mocností, aby rozhodli o vine či nevine podozrivého v prípade, keď sa podľa ľudského úsudku nedalo dopátrať pravdy - čo v tých časoch bývalo vo veľmi mnohých súdnych sporoch.

Dnes si iba ťažko vieme predstaviť, že taká neistá vyšetrovací metóda, ktorej výsledok závisel iba od náhody, sa skutočne udržala v mnohých kultúrach po celé tisícročia. Božie súdy boli známe už v starovekom Egypte, Babylónii, v biblických časoch i v starovekom Grécku. Praktizovali sa najmä v Atrike a na rozsiahlych územiach stredovekého kresťanského Západu až do raného novoveku.

Proti zdravému rozumu

Pri Božom súde sa dôkaz pravdy prenechával vševládúcemu a spravodlivému božstvu. Božie dôkazy vychádzali z predstavy, že nevinný bez ujmy obstojí v skúške, ktorej ho vystavia, lebo božstvo ho ochráni. Podoby Božieho súdu boli pritom veľmi rôznorodé: Mohli byť celkom nevinné, ale aj kruté, človek v nich mohol byť aktívny, alebo

pasívny, prežíval ich buď jednotlivec, alebo kolektív. Ľudia sa opierali o presvedčenie, že tomu, kto je v práve, Boh pomôže.

Relatívne nevinná bola pre súdených napríklad takzvaná skúška križom. Zástupcovia oboch strán alebo sami obvinení museli stáť pred križom s upaženými rukami tak dlho, kým jeden z nich nespustil ruky - toho potom vyhlásili za vinného.

Súdny súboj (hore) bol jedným z obľúbených prostriedkov, ako rozhodnúť v spore medzi dvoma osobami; víťaz bol v práve.

Pri skúške ohňom (vľavo) bol obžalovaný vystavený skúške rozžeraveným železom.

Voda alebo oheň

Najviac rozšíreným a najčastejšie používaným Božím súdom bola skúška vodou, prípadne ohňom. Obidva postupy boli kruté, najmä ak sa pou-

žila vriaca voda alebo rozžeravené železo. V prvom prípade, pri takzvanom lovení v kotle, musel obžalovaný ponoriť rameno do vody s vriacou vodou a vytiahnuť z neho prsteň alebo kameň. Obarené rameno mu potom zabalili do plátna. Po uplynutí stanovenej lehoty mu obväz zložili a podľa stavu rany sudca rozhodol, či je vinný, alebo nevinný. Skúška ohňom spočívala v tom, že odozrivý musel uchopiť žeravé železnú tyč alebo bosými nohami prebehnúť po dočervena rozpálených radliciach.

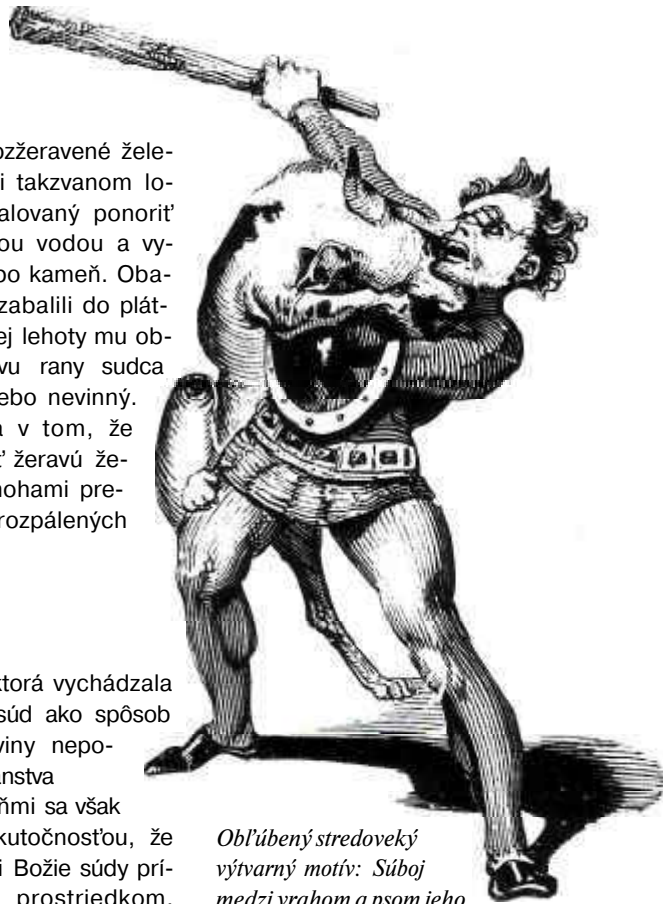
Korene

Raná kresťanská cirkev, ktorá vychádzala z rímskeho práva, Boží súd ako spôsob dokazovania viny či nevinu nepoznala. Pri šírení kresťanstva medzi germánskymi kmeňmi sa však musela vyrovnávať so skutočnosťou, že v germánskom práve boli Božie súdy prípustným rozhodovacím prostriedkom. keďže kresťania na Božie pôsobenie iných mimosúdnych otázkach verili, bolo pre vtedajšie cirkevné autority veľmi ťažké zaujať ku germánskym Božím súdom jednoznačne odmietavé stanovisko. Od čias Karolovcov sa Božie súdy presadili ako uznávaný právny postup. Napriek odporu niektorých jednotlivcov cirkevne kruhy tento vývoj podporovali: Zaviedli sa nové formy Božieho súdu, napríklad skúška krížom alebo skúška poslednej večere. Odvtedy sa Božie súdy pokladali za pevnú cirkevnú inštitúciu.

Kritici sa presadzujú

Až v 9. storočí sa ozvali odporcovia tohto právneho postupu, pranierovali Božie súdy a vyslovovali pochybnosti o tejto norme rozsudku. Koncom 12. storočia sa hodnotení Božích súdov západokresťanské duchovenstvo zásadne rozštiepilo. Štvrtý Lateránsky koncil, ktorý sa konal v roku 1215 za pápeža Inocenta III., sa napokon od podstaty Božích súdov dištancoval. Duchovní sa odvtedy na nich nesmeli zúčastňovať; o niekoľko rokov neskôr, v roku 1234, pápež Gregor túto prax v oblasti pôsobenia katolíckej cirkvi zakázal.

Svetská súdna moc však naďalej používala Boží súd ako dôkazový prostriedok pri vynášaní rozsudku. Až do novoveku -

Obľúbený stredoveký výtvarný motív: Súboj medzi vrahom a psom jeho obeť - víťazom bolo vždy

pri procesoch s bosorkami v 16. a 17. storočí - sa na zistenie pravdy používalo žeravé železo a vriaca voda.

Božia spravodlivosť

Kresťanský Boží súd sa opieral o jednoduchú predstavu, že Boh sa prejavuje svojou vládou nad živlami a vinníka neslobodí. Napriek hrozivo pôsobiacim

Skúška studenou vodou

Ženu, ktorú jej muž obvinil zo zločinu, ale nemohol jej ho dokázať, sudca odsúdil na skúšku vodou. Na krk jej priviazali veľký mlynský kameň a hodili ju do rieky Rhôny. Žena však volala o pomoc svätého Genesisia a z dna rieky ju vyplavilo na hladinu. Keď to ľudia videli, bežali ju vytiahnuť z vody. Priniesli ju ku Kostolu sv. Genesisia a od tej chvíle ju ani jej muž, ani sudca viac neobviňovali. Žena obstála v Božom súde, lebo vinný bol iba ten, kto vôbec neklesol pod

a väčšinou veľmi bolestivým sprievodným okolnostiam Božích súdov treba konštatovať, že práve vďaka neotrasiteľnej viere v Božiu spravodlivosť a moc súdený nebol vopred zatratený, ako by sme si z dnešného pohľadu mohli myslieť. Nevinný bol ten, u koho výsledok skúšky zodpovedal prirodzenej ľudskej skúsenosti a neodporoval zákonom prírody. Dokonca aj zjavne cynický dôkaz pri skúške vodou - kto sa potopil a utopil, bol nevinný - spočíval na silnom presvedčení o Božej spravodlivosti. Ak sa na to pozeráme z aspektu ľudskej viery a dôvery v Boha v tých časoch, ktoré nemožno podceňovať, pochopíme vnútornú logiku stredovekej skúšky vodou: Voda sa pokladala za kvapalinu posvätenú Bohom, ktorou sa krstí. Keďže pokrstiť mohli len toho, kto bol čistý, voda si vzala pri skúške iba toho, kto bol nevinný, aj keď sa pri tom utopil. Naproti tomu zlých by Boh rozhodne odmietol.

Pohanské zvyky a kresťanské rituály

Napriek tomu, že v stredovekých Božích súdoch sa prejavovali silné náznaky pohanskej poverčivosti, zahrňovali tieto súdy aj kresťanské rituály. Ten, kto sa mal podrobiť Božiemu súdu, musel sa na ťažkú skúšku pripraviť pôstom. Spravidla sa zúčastnil na bohoslužbe v kostole, pri ktorej vysvätili predmety, čo sa mali použiť pri skúške. Napokon sa kňazi pomodlili k Bohu a poprosili ho o pomoc a spoluúčasť.

Skúška vodou bola \ stredoveku veľmi obľúbená.

vodu, ale od začiatku plával na hladine.

KATEDRÁLY A ICH TVORCOVIA

Gotické kostoly sú majstrovskými dielami európskej architektúry. Hoci o týchto imponantných Božích chrámoch vieme pomerne dosť, umelcov, remeselníkov a staviteľov, ktorí ich postavili, takmer nepoznáme. Kto boli títo ľudia a akú úlohu zohrávali pri stavbe týchto obdivuhodných diel stredoveku?

Príkaz na stavbu katedrály spravidla dával duchovný hodnostár, opát alebo biskup. On alebo jeho poverenec určili staviteľa, ktorý vyhotovil stavebné plány a mal na starosti stavebný dozor. Regnault de Moucon, biskup zo Chartres, sa napríklad po ničivom požiari v roku 1194 rozhodol, že dá ihneď postaviť nový kostol. Dnešná slávna katedrála v Chartres si zachovala podstatné črty vtedajšej novostavby.

Centrum prác tvorila takzvaná stavebná huť, ktorú založili iba na obdobie stavebných prác. Bolo to pracovné spoločenstvo, v ktorom boli zorganizovaní všetci, čo sa podieľali na stavbe. Dielne a nocľahárne pre remeselníkov sa nachádzali väčšinou v bezprostrednej blízkosti katedrály a počas dlhoročných stavebných prác v nich remeselníci a umelci pracovali i bývali.

Najväčším problémom týchto obrovských stavebných projektov bolo financovanie. Biskup bol odkázaný na zbierky veriacich, najmä na dary šľachty a cechov - a tí zväčša neboli takí veľkorysí, ako by si bol želal. Nejedna stavebná etapa sa preto pretiahla o celé roky, lebo nebolo dosť peňazí na stavebný materiál a robotníkov. Ani obyvateľstvo neprejavovalo mimoriadnu štedrosť, a tak sa museli peniaze väčšinou vymáhať násilím. Kto mal dobré vzťahy s kráľovskou rodinou, mohol okrem toho počítať aj s veľkorysou podporou panovníka.

Prvé gotické katedrály postavili v Ile-de-France, v oblasti okolo Paríža, keď panovníci z dynastie Kapeťovcov v 12. storočí upevnili vplyv Francúzska v Európe a urobili z neho jedno z najblahobytnějších kráľovstiev západného sveta. Pritom imponantné stavby s vysokými, zďaleka viditeľnými vežami neboli iba strediskami kresťanskej viery,

Celkom hore: Táto miniatúra z 15. storočia zachytáva rozostavanú katedrálu, ktorú už veriaci horlivo navštevovali.

Hore: Rebrová krížová klenba opátskeho kostola Saint Denis umožnila staviteľovi, aby vetkú časť nosných múrov nahradil vysokými oknami, cez ktoré mohlo dnu prenikať Božie svetlo.

Vpravo: Okno v Saint Denis znázorňuje opáta Sugera, objednávateľa stavby katedrály.

ale predovšetkým symbolizovali politickú a hospodársku moc duchovenstva a vysokej šľachty.

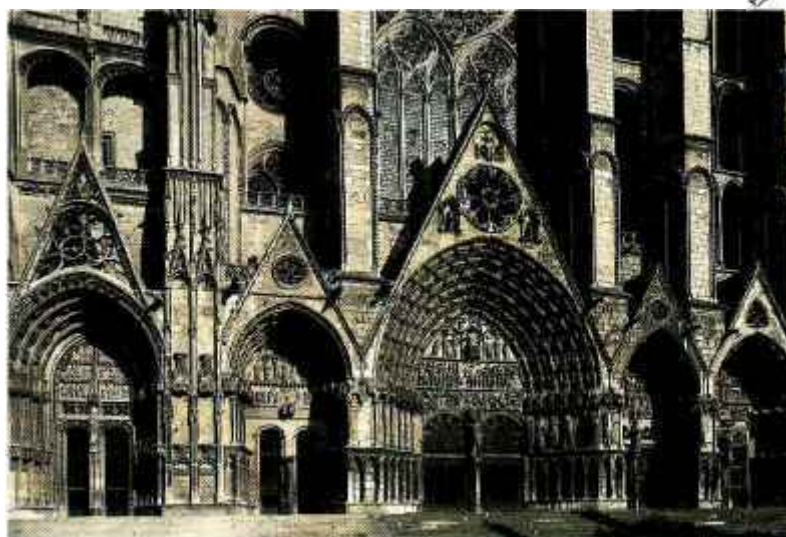
Saint Denis - počiatok gotiky

Hlavné znaky gotickej architektúry sa dajú najlepšie opísať na príklade kráľovského opátskeho kostola Saint Denis, postaveného priamo pred bránami Paríža. Príkaz na znovupostavenie starého, rozpadávajúce-

ho sa kostola dal asi v polovici 12. storočia opát Suger, priateľ a politický poradca kráľov Ľudovíta VI. a Ľudovíta VII. Stavebné práce veľmi podrobne opísal v dvoch rozsiahlych rozpravách. Vďaka súhre všetkých vtedy známych umeleckých odvetví - architektúry, sochárstva, malby na sklo, kovárskeho umenia a maliarstva - sa zrodilo majstrovské dielo gotickej architektúry, o ktorom opát Suger napísal: „Uprostred chóru nesie hornú časť stavby dvanásť stĺpov, zodpovedajúcich počtu apoštolov a rovnaký počet stĺpov je i v bočných lodiach, symbolizujúcich počet prorokov. Pripomína to slová apoštola,

mom patrí Notre-Dame v Paríži (1163), katedrály v Canterbury (1185), Bourges (1192), Chartres (1194), v Remeši (1211), Amiense (1220), Štrasburgu (1220), Burgose (1221), Tolede (1226), Freiburgu (okolo 1235), Wellse (1240), Regensburgu (okolo 1250), Gloucesteri (1351) a v Ulme (1377). Mnohé z týchto obrovských Božích chrámov nikdy nedokončili a niektoré z nich často predstavovali. Najdlhšie sa staval Dóm v Kolíne nad Rýnom: So stavbou sa začalo

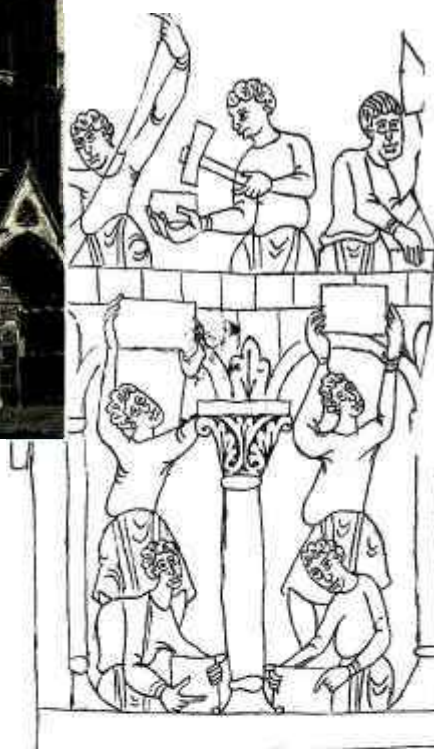
Katedrála v Bourges, ktorá sa začala stavať v roku 1192, je jedinou gotickou sakrálnou stavbou s piatimi portálmi, ktoré sa otvárajú do piatich chrámových lodí.

ktorý stavia v duchu myšlienky: „Teraz už nie ste cudzincami a prisťahovalcami, ale spoločníkmi svätých i členmi Božej rodiny.“ Gotická stavba v Saint Denis pred-----vala podľa názoru súčasníkov do kameňa vysekaný prísľub slávy nadchádzajúcich čias.

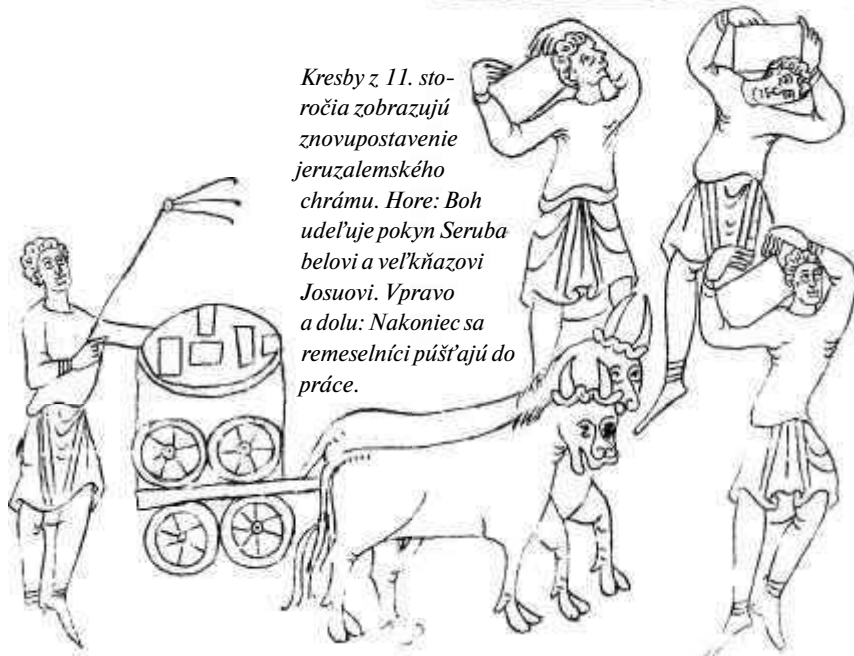
Opát presadil pri stavebných prácach inštrukciu krížových rebrových oblúkov, aby do tmavého chrámového priestoru mohlo nerušene prenikať svetlo, v ktorom videl prejav Božej milosti. Spomína aj niekoľkých zlatníkov z Lotrinska, ktorí pracovali pod jeho vedením. Suger si dobre uvedomoval svoj vplyv, a preto sa bez zábran dal zvečniť v tympanóne portálu, v znázornení Posledného súdu, v póze darcu. Okrem toho dal v kostole umiestniť nápis: „Som to ja, Suger, kto dal za svojich čias zväčšiť túto budovu. Stalo sa to pod mojim vedením.“

V nasledujúcich rokoch vznikali všade v Európe veľkolepé katedrály, jedna väčšia, honosnejšia a krajšia než druhá. Výrazný postup gotickej architektúry sa nedal zastaviť. K najznámejším chrá-

v roku 1248 a až po 632 rokoch, v roku 1880, ukončili práce dôstojnou ceremóniou.

Kresby z 11. storočia zobrazujú znovupostavenie jeruzalemského chrámu. Hore: Boh udeľuje pokyn Seruba belovi a veľkňazovi Josuovi. Vpravo a dolu: Nakoniec sa remeselníci púšťajú do práce.

Staviteľ v pozadí

Opát Suger píše vo svojich spisoch o rôznych technických ťažkostiach a problémoch pri stavbe chrámu v Saint Denis, ale jedno slovo sa nikde v celom texte vôbec neobjaví - meno staviteľa. Pritom práve jemu, tvorovi gotickej architektúry, by mala patriť najväčšia česť a sláva.

Táto skutočnosť však nie je ojedinelým prípadom. O staviteľoch raných gotických chrámov vieme veľmi málo. Nemáme vôbec žiadne informácie o živote a diele architektov, ktorí sa podieľali na stavbe katedrály v Chartres, nezachovali sa nám dokonca ani ich mená. Spravidla pochádzali z váženého stavu murárskych majstrov. Niektorí z nich prišli z Nemecka alebo Talianska, iní zasa z francúzskych oblastí s dlhou stavitel'skou tradíciou, ako bol napríklad kraj Limousin.

Stavitelia boli vždy na vandrovkách. Keď sa skončila stavba jedného Božieho chrámu, išli ďalej, na ďalšie stavenisko, aby tam za pekný peniaz opäť ponúkli svoje vedomosti a schopnosti. Dobrí stavitelia boli v stredoveku vzácní a dostávali dobrý plat. Vieme napríklad, že Bernard de Soissons, ktorý takmer štyridsať rokov pracoval na stavbe katedrály v Re-meši, bol v tom čase jedným z najlepšie platených mužov v meste.

Spolu s úspechom rástol aj význam architektov, a tým aj ich sebavedomie. Od 14. storočia čoraz častejšie vystupovali z anonymity a zvečňovali sa na svojich dielach. Na nejakom skrytom mieste budovy vytesali svoju značku, prípadne meno s dátumom začiatku stavby alebo jej dokončenia.

Mnohoraké úlohy

Hlavnou náplňou činnosti staviteľa bol dozor nad stavebnými prácami v chráme, ale sám na stavbe nikdy nepracoval: „Je zvykom,“ ako sa píše v jednom prameni z tých čias, „že jeden majster ústne riadi celú prácu, ale nikdy nepriloží ruku k dielu. Dostáva však vyššiu mzdu než ostatní. Staviteľskí majstri majú v ruke pa-

Značky majstrov staviteľov

V 13. storočí nadobúdala čoraz väčší význam vážnosť staviteľa. Jeden nápis v Re-meši vysvetľuje, že so stavbou apsidy začal v roku 1211 Jean Le Loup a Gaucher de Reims, ale priečelie a veľká okenná ružica sú dielom Bernarda de Soissons.

V Notre-Dame v Paríži sa architekt pravej priečnej lode zvečnil na sokli s osemmetrovým nápisom takto:

„Túto prácu začal 11. februára 1258 majster Jean de Chelles.“

V Amiense sa na podlahe katedrály nachádzajú portréty biskupa objednávajúceho stavbu a troch architektov.

licu, nariadujú, ale nepracujú.“ Nákresy, ktoré po sebe zanechal staviteľ chrámov Villard de Honnecourt, názorne približujú problémy, ktoré vtedy musel riešiť architekt. V skicách sa okrem iného zaoberá napríklad zlepšovaním mechanických postupov, vývojom nových dvíhacích mechanizmov, aby sa ušetrili pracovné sily a urýchlila stavba, a rôznymi výpočtami nových, efektívnejších možností konštrukcie.

Veľkí majstri si dávali veľmi záležať na tom, aby si ustrážili svoje remeselnícke znalosti a tajomstvá a nikomu ich neprezradili. V *Knihe remesiel* z 13. storočia sa píše: „Stavitelia môžu zamestnávať toľko pomocníkov a tovaríšov, koľko chcú, ale iba s podmienkou, že nikomu z nich neprezradia nič zo svojich remeselných znalostí.“

Vľavo: Pestrofarebná miniatúra zo 14. storočia zobrazuje stavbu baziliky nad hrobom svätého Denisa.

Dolu: V stredovekom rukopise *Horcus deliciarum*, ktorý vznikol koncom 12. storočia, sú zobrazení remeselníci z rôznych cechov pri stavbe katedrály.

Cechy - srdce stavebnej huty

V jednej stavebnej hute bolo prechodne zamestnaných aj niekoľko stoviek ľudí. Tvorili akési spoločenstvo, viazané prísahou, ktorého celé myslenie a konanie sa zameriavalo na jediný cieľ - na stavbu gotickej katedrály. Na dosiahnutie tohto náročného cieľa potrebovala stavebná huta veľa povolaných ľudí s rôznymi remeselníckymi schopnosťami.

Na najnižšom sociálnom stupni boli pomocné sily. Veľmi často to boli poddani, ktorí ušli od feudálneho pána, alebo sedliacki synovia, čo si hľadali prácu v meste. Nemali nijaké práva a museli vykonávať najpodradnejšie práce: Kopať základy, vynášať vo vreciach vykopanú zeminu, nosiť kamene.

Celkom iné postavenie mal cech kamenarov. Ich úlohou bolo okrem iného vyhladávať kamene, okresať ich na požadovanú veľkosť a zariadiť ich prevoz na stavenisko. Ďalší kamenári pracovali priamo na hrubej stavbe: Silnými, zručnými

Ma/by na skle často zobrazovali motívy zo stavby chrámu: Na tomto okne murársky majster keľnou rozotiera maltu, kým d'al'sí dvaja kladú kamene.

be portálov, ktoré podľa vtedajšieho chápania nepredstavovali iba vchod do katedrály, ale symbolizovali aj bránu do nebeského kráľovstva. Zodpovedala tomu aj honosná figurálna a ornamentálna výzdoba vchodov. Kamenári sa pokladali za vážených odborníkov a mali právo zamestnávať pomocných tovarišov, ktorí im pomáhali pri ťažkej práci. Dostávali takmer trikrát vyššiu mzdu ako pomocné sily a mali určité privilégia.

Aj murárski majstri sa organizovali v cechu. Čím ďalej napredovala stavba katedrály, tým bola ich práca nebezpečnejšia. Vo výške, kde človeku prichádzalo zle, na vratkých lešeníach bez dostatočného istenia, kladli kameň na kameň. Krátka chvíľka nepozornosti nejedného z nich stála život. Murári dostávali k svojej mzde aj prémie, keď osadili posledný kameň klenby. Pokladal sa za symbol trvanlivosti stavebného diela.

Nemenej dôležitú úlohu v rámci stavebnej huty hrali tesári. Zaoberali sa stavbou obrovského krovu, na ktorý väčšinou museli opracovať niekoľko tisíc stromov. Kováči zasa dodávali potrebné pilové listy, kamenárske kotvy, tiahla a množstvo klinčov. Pri stavbe gotických katedrál nastal nečakaný rozkvet dovtedy málo známeho remesla - maľby vitráží. Dodnes sa v niektorých gotických kostoloch zachovali okná nevídanej krásy. Umelci vyvinuli nenapodobiteľnú techniku výroby skla, jeho zafarbenia a spracovania, ktorej tajomstvo sa však v ďalších rokoch stratilo. Nezachovali sa nám ani mená jednotlivých umelcov.

Tvrdá práca, skromná mzda

Pracovný čas kvalifikovaných remeselníkov i pomocných robotníkov trval spravidla sedemnášť hodín denne, v nedeľu ani počas cirkevných sviatkov sa nepracovalo. Mnohí z remeselníkov pracovali celý život v jednej stavebnej hute. V prípade choroby im huta zabezpečovala finančnú podporu, ktorú po uzdravení museli zasa splatiť. Huta uhradila aj výdavky v prípade smrti robotníka - zaplatila pohreb i zádušnú omšu.

Každá stavebná huta mala svoje vlastné pravidlá, ktoré museli rešpektovať všetci, čo sa k nej prepojili. Nikto napríklad nemohol pomáhať pri stavbe katedrály zadarmo. Na vlastnej koži sa o tom presvedčil Renaut de Montauban, ktorý sa dobrovoľne prihlásil na prácu na stavbe Dómu v Kolíne nad Rýnom bez nároku na mzdu, aby tak učinil pokánie za svoje hriechy. Ostatní robotníci ho zbili a hodili do Rýna - z hnevu nad takouto formou nekalej súťaže. Všetci členovia stavebnej huty tvrdo a usilovne pracovali na stavbe katedrály a požadovali za to aj primeranú odmenu.

Kamenárske značky kvality

Kamenári síce označovali svoje diela už v antických časoch, ale táto prax sa všeobecne rozšírila až od konca 12. storočia, v období gotiky. Signatúra im slúžila ako značka kvality, ale aj ako doklad na vyplatenie mzdy. Nad portálom katedrály v Autune si môžeme

prečítať: „Túto prácu urobil Gilbert/Na portále kostola St-Ursin v Bourges je podpis muža menom Giraud. V roku 1233 vysekal istý Durand do posledného kameňa katedrály v Rouene vetu: „Vyhotovil ma Durand.“

Podpis na tympanóne katedrály z Autune.

Pri výbere motívov mali sochári naozaj veľkú slobodu, ako to dokazuje i táto stĺpová hlavica: Zobrazuje spiacich mudrcov z Východu.

a rovnomernými údermi okresávali nalámané kamene. Pri opracúvaní materiálu mohli voľne popustiť uzdu svojej fantázii. Okná boli bohato zdobené, vo výklenkoch a na podobločniciach boli umiestnené sochy svätcov a kráľov. Osobitnú starostlivosť venovali sochári výzdo-

TAJUPLNÉ ZMIZNUTIE MAYOV

V 8. storočí prežila klasická mayská kultúra obdobie rozkvetu, vzniklo veľa miest, ktoré sa rozvinuli do nevídanej krásy. Potom však prišiel náhly úpadok, ktorý je pre vedcov ešte vždy veľkou záhadou. Čo sa vlastne stalo?

Príčina zániku mayskej kultúry sa skúma od 19. storočia, keď v tropickom pralese Strednej Ameriky objavili impozantné mayské stavby: monumentálne chrámy, pyramídy a na pahorkoch posta-

nádherné mestá, v ktorých nechýbali športové arény ani parné kúpele, nejaká prírodná katastrofa? Alebo viedla k úpadku Mayov invázia nejakej cudzej moci?

guatemalského departmentu Petén, štát Belize, časť mexických spolkových štátov Chiapas a Tabasco a severozápadný cíp Hondurasu. Mayské dejiny sa dajú rozdeliť na dve epochy. V období ranej klasiky (350 až 600) sa mayská kultúra rozvíjala rovnomerne; vládnuce centrum bol Tikal. Asi po šesťdesiatročnej prestávke (531 až 593), keď nevznikli žiadne alebo takmer žiadne monumentálne stavby, nasledovalo obdobie neskoréj klasiky (600 až 800), keď mayská kultúra zaznamenala najväčší rozvoj. Nové mestá vyrastali ako huby po daždi a obyvatelia sa vracali do svojich sídel, ktoré predtým opustili, aby ich teraz rozšírili a zveľadili.

Časom sa však čoraz viac začali prejavovať regionálne rozdiely a Tikal stratil svoje výsadné postavenie. Niektorí vedci sa domnievajú, že v tom čase si politickú moc na južnej nížine rozdelili medzi sebou jednotlivé mestá. Najdôležitejšie strediská, napríklad Tikal, Calakmul, Palenque a Copán, zrejme kontrolovali príslušné územia a svoju moc vykonávali prostredníctvom nižších správnych stredísk, ktoré ich museli poslúchať. Takéto rozdelenie moci, ktoré sa opieralo o politické spojenectvo a rodinné väzby, stálo zrejme na veľmi vratkých základoch. Existujú totiž správy o konfliktoch medzi jednotlivými mestami a zdá sa, že mocenské pomery sa v tých časoch dosť často menili. Starí Mayovia zrejme neboli homogénnym a mierumilovným národom, za aký ich vedci veľmi dlho pokladali.

Spoločenská štruktúra

Jadro každého mesta tvorili chrámy postavené na vysokých, pyramídovitých základoch a veľké domy s charakteristickými klenbami - sídla vládnucej vrstvy a administratívne alebo náboženské centrá.

vene pevnosti a paláce. Odvtedy prispeli k pochopeniu mayskej kultúry a jej vývoja rôzne práce archeológov a vedcov skúmajúcich výtvarnú symboliku a písmo Mayov a datovali úpadok tejto civilizácie medzi roky 790 a 909. Do tohto obdobia spadá zánik klasickej mayskej kultúry, ktorá sa rozvíjala v období rokov 300 až 900 na južnej nížine.

Diskusie o príčinách jej zániku však dodnes nedospeli k žiadnemu záveru. K starším hypotézam o dôvodoch rozpadu z času na čas pribúdajú celkom nové. Zapríčinili ho ekologické, poľnohospodárske alebo sociálne problémy? Zničila

Hore: Hlavné námestie starého mayského mesta Tikal s chrámom a stélami.

Vpravo: Táto stéla v Copáne pochádza z roku 731; zachytáva nástup vládca na trón, pričom ho sprevádzajú pozoruhodné bytosti.

Čas rozkvetu

Klasická mayská kultúra sa rozvíjala v oblasti, kde sa dnes rozprestiera územie

Okolo týchto budov, ktoré boli usporiadané v tvare akejsi akropoly na pahorku alebo okolo hlavného námestia, sa zoskupovali oveľa skromnejšie obydlia.

Vládnuca vrstva, tvorená väčšinou bojovníkmi, nábožensky a politicky ovládala ostatné obyvateľstvo. Vládla komplexnej, hierarchicky usporiadanej spoločnosti, ktorá sa opierala o poľnohospodárstvo, najmä o pestovanie kukurice. Roľníci žijúci v okolitých dedinách a osadách živilí prostredníctvom systému poplatkov neproduktívne vyššie vrstvy. Medzi ne patrili napríklad špecializovaní remeselníci a učitelia, ktorí už používali vlastné písmo, poznali kalendár a mali hlboké znalosti z astronómie. Pracujúci priali pravdepodobne prevažne postavenie otrokov ako na Yucatánskom polostrove v čase španielskej kolonizácie v rokoch 1527 až 1546.

Rekonštrukcia zániku

Jedným z najvýznamnejších znakov upadku mayskej kultúry je to, že sa prestali zapisovať dátumy v kalendári, ktorý sa zakladal na takzvaných dlhodobých cykloch (t. j. aktuálny dátum sa udával počtom dní, mesiacov, rokov atď., ktoré uplynuli od základného dátumu.) Podľa posledných kalendárnych zápisov sa dá určiť, kedy sa začal úpadok príslušného miesta. Na zmiznutie mayskej elity poukazuje aj skutočnosť, že sa prestali stavať monumentálne stavby. Okrem toho sa čoraz zriedkavejšie vyrábala pestrofareb-

ná keramika, ktorá je typická pre mayské mestá klasickej epochy, a nahradila ju jemná keramika, prenikajúca do krajiny z pobrežia pri Mexickom zálive. Napokon sa mayské mestá začali vyľudňovať, najmä v západnej oblasti a v Peténe.

Úpadok pravdepodobne najskôr postihol mestá na dolnom toku rieky Usumacinty na severozápade: Palenque, Piedras Negras, Yaxchilán a Bonampak zanikli v rokoch 790 až 810; na mieste Altar de Sacrificios sa skončila výstavba monumentálnych stavieb v roku 779, ale počet obyvateľov sa napriek tomu až do začiatku 10. storočia takmer nezmenil.

Mesto Seibal na rieke Rio de la Pasión, vedľajšom prítoku Usumacinty, predstavuje zvláštny prípad, pretože sa tam zrejme dostala k moci nová vládnuca dynastia a zostala tam až do roku 890. Prišla pravdepodobne z Yucatánskeho polostrova, alebo pochádzala z rovnakej skupiny ako dynastia, ktoré v tom čase vládli na Yucatáne.

Táto poškodená socha, ktorá predstavuje zajatca, pochádza z mesta Toniná.

Mestá okolo Peténu zanikli v neskoršom období a máme menej dôkazov o vonkajších vplyvoch ich úpadku. V Tikale v rokoch 810 až 830 ubudlo obyvateľstvo a nastal útlm v stavebnej činnosti, mesto sa však úplne vyľudnilo až v roku 909. V tom čase postavili poslednú mayskú stélu v meste Toniná, kde krátko nato všetky sochy systematicky zničili. Vtedy sa rozvíjali mayské mestá na Yucatánskom polostrove - podľa mienky mnohých vedcov pod vplyvom cudzieho obyvateľstva, ktoré prichádzalo najmä z mexickej vysočiny, ako napríklad Toltékovia. Pristáhovalci prispeli k mexikanizácii kultúry na Yucatánskom polostrove, rozvinuli a zdokonalili ju.

Územie s mayským osídlením

Už 1000 rokov pred Kristom vznikali na najrozličnejších miestach prvé sedliacke dediny. Asi do 3. storočia potom spadajú začiatky mayskej kultúry: Vznikajú strediská svetskej a náboženskej moci, písmo aj kalendár. Významnú úlohu v tomto vývoji zohrala južná nížina, ktorá dosiahla najväčší rozkvet v klasickej dobe (asi 300 až 900). V poklasickej dobe, od roku 900 až po dobytie Španielmi v 16. storočí, sa Yucatánsky polostrov aj oblasti južnej vysočiny, ktoré boli práve na vrchole kultúrneho vývoja, dostali pod nadvládu Toltékov - národa pochádzajúceho z mexickej vysočiny.

Jasne to vidieť na mieste, ktoré malo výnimočné postavenie v poklasickom období: Chichén Itzá. V tomto mayskom meste na severe Yucatánskeho polostrova vznikali významné stavby, medzi nimi i pozoruhodná štvorstranná chrámová pyramída.

Pokusy o vysvetlenie

Hypotézu, podľa ktorej klasická mayská kultúra zanikla v dôsledku prírodnej katastrofy - napríklad zemetrasenia alebo cyklónu - odmietli vedci už dávnejšie. Prírodné katastrofy sa vyskytujú len zriedka a sú lokálne ohraničené.

Avšak často vyslovovanú teóriu, že pri zániku mayskej kultúry mohlo zohrať určitú úlohu dlhé obdobie sucha, vedci v posledných rokoch opäť preverovali. Podľa názoru amerického klimatológa profesora Hodella a jeho spolupracovníkov mohli takéto vplyvy v rokoch 800 až 1000 narušiť ekologickú rovnováhu v oblasti s mayským osídlením. Dôvodom vzniku tejto hypotézy boli ulity slimákov, ktoré sa našli vo vrstvách usadenín malého jazierka pri Chichancanabe na Yucatánskom polostrove. Vedci v nich preskúmali obsah izotopov kyslíka ^{18}O a ^{16}O . Ľahší izotop sa počas sucha vyparuje, kým izotop ^{18}O sa usadzuje v ulitách. „Tento objav je veľmi dôležitý, lebo nám umožňuje odlíšiť následky prírodných katastrof od zmien, ktoré spôsobilo obrábanie pôdy,“ hovorí vedec D. Michelet

z francúzskeho výskumného ústavu CNRS (Centre National de la Recherche Scientifique). M. C. Arnauld, člen toho istého ústavu, však na inom mieste upozorňuje na to, že mestá kultúry Puuc, nachádzajúce sa neďaleko Chicancanabu, prežili v tom istom čase svoj najväčší rozkvet, hoci by ich musela postihnúť rovnaká ekologická katastrofa. V tejto krajine totiž neboli nijaké stálie zdroje vody a pomocou vtedajšej techniky by sa hladina spodnej vody nedala dosiahnuť.

Podľa názoru iných odborníkov nastal úpadok poľnohospodárskej výroby, vyvolaný vyčerpaním pôdy po mnohých rokoch obrábania na plochách, ktoré pôvodne získali osadníci vypálením a vyklčovaním lesa. Proti tomu však hovorí skutočnosť známa už niekoľko rokov, že Mayovia používali intenzívne poľnohospodárske techniky, napríklad na vysoko položených alebo terasovitých poliach.

Všetky tieto hypotézy si vôbec navzájom neodporujú, a nevylučujú ani ďalšiu teóriu, ktorá vysvetľuje zánik mayskej kultúry hladomorom, pričom sa opiera o niekoľko nálezov kostier.

Vzbura alebo invázia zvonku?

Iní vedci nie sú presvedčení o správnosti týchto hypotéz; zaujímajú ich skôr politické, hospodárske a sociálne pomery mayskej kultúry. Je známe, že počet miest v čase neskorého klasického obdo-

bia vzrástol a zväčšovali sa regionálne rozdiely, čo malo pravdepodobne za následok oslabenie vládnuceho centra. Konkurencia medzi mestami bola čoraz väčšia a častejšie vznikali konflikty.

Nedostatky mayskej kultúry sa zrejme prejavovali aj vnútri miest a oblastí. Narastajúce mocenské nároky vládnucej vrstvy, ktorá od roľníkov vyžadovala čoraz vyššie poplatky, mohli napríklad viesť k vzburám. Pre archeológov je síce ťažké nájsť dôkazy o takýchto ľudových povstaniach, ale v mestách Toniná a Dos Pilas objavili monumenty, ktoré boli úmyselne zbúrané.

Spustošenie monumentálnych stavieb by sme rovnako mohli pripísať na vrub inváziám cudzích národov, ktoré prichádzali z pobrežia pri Mexickom zálive alebo z mexickej vysočiny. Usadili sa na brehoch Usumacinty, ale aj na Yucatánskom polostrove, a na konci klasickej epochy pravdepodobne prevzali kontrolu nad najdôležitejšími riečnymi a námornými cestami, ktoré mali veľký význam pre rozvoj obchodných vzťahov. Prítomnosť cudzích národov je spoľahlivo doložená najmä v západnej časti južnej nížiny a na Yucatánskom polostrove. Išlo pritom o inváziu, alebo iba o sporadické prenikanie na mayské územie?

Čakanie na ďalšie dôkazy

Príčina zániku klasickej mayskej kultúry ešte vždy nie je celkom jasná. Možno je to tak, že k nemu prispeli všetky spomenuté predpokladané okolnosti, že sa navzájom dopĺňajú a vôbec netreba hľadať jediný dôvod. Ekologické problémy mohli viesť k teritoriálnym konfliktom; a možno sa v tom istom čase vo zvýšenej miere prejavilo sociálne napätie, keďže mestá museli vládnuť nad čoraz väčšími oblasťami.

Aj zmeny životného prostredia a invázie cudzích národov mohli nakoniec prispieť k zosilneniu situácie - to sú dva ďalšie faktory, ktoré negatívne ovplyvnili ekonomickú rovnováhu. Nech už boli dôvody akékoľvek, v nasledujúcich rokoch sa pravdepodobne znova vynoria nové hypotézy okolo záhadného zmiznutia Mayov, ak hustý prales vydá nejaké ďalšie tajomstvo z mayských čias.

Chrám slnka v Palenque pochádza z konca 7. storočia (neskoré klasické obdobie).

PHOTODISC.COM

TISÍCROČNÁ BOŽIA RÍŠA A KONIEC SVETA

V stredoveku ľudia očakávali rok 1000 s veľkou obavou. Mnohí sa báli, že na prelome tisícročí nastane koniec sveta - presne tak, ako je to napísané v Biblii. Ako sa obyvateľstvo vysporiadalo s touto hrozbou? Prečo mal práve rok 1000 znamenať zánik ľudstva?

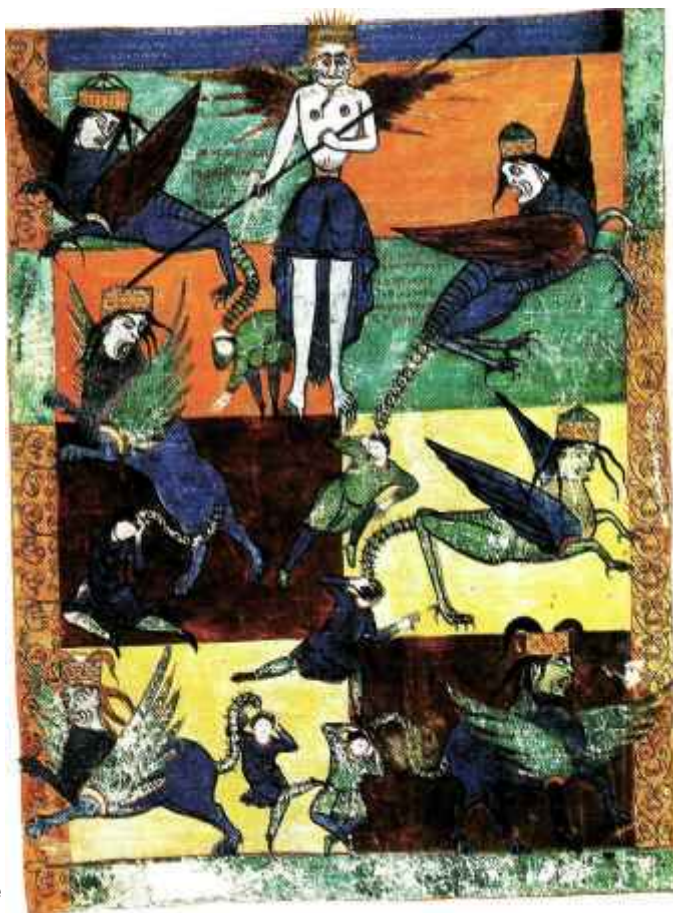
Podľa názoru niektorých historikov z 19. storočia približujúci sa rok 1000 sprevádzal strach z konca sveta, ktorý rozduchávala cirkev. Chcela vraj kresťanom nahovoriť, že by si mohli - takpovediac v hodine dvanástej - zabezpečiť miesto v raji tým, že celý svoj majetok odovzdajú cirkvi. Mnohí veriaci poslúchli a tým pomohli i cirkvi k moci, ktorú si udržala dlhý čas. Preto sa ani niet čomu čudovať, že toto nariadenie vyvolalo veľký rozruch a v cirkevných kruhoch narazilo na silný odpor.

Rôzne pohromy

V každom prípade dnes vieme, že strach a obavy stredovekého obyvateľstva sa s blížiacim sa rokom 1000 sa čoraz viac stupňovali. Biblia ponúkala podrobný opis celého radu katastrof a pohrôm, ktoré vraj budú pred-
--ádzať koncu sveta. Potom sa údajne splní Božia vôľa a z neba zostúpi Nový Jeruzalem. Sväté písmo síce neudáva presný dátum, kedy sa to má stať, ale niektorí učenci vypočítali

ako najpravdepodobnejší dátum obdobia na prelome tisícročí. Výsledkom týchto špekulácií boli potom také tvrdenia,

aké zazneli napríklad z úst jedného párižskeho kazateľa, ktorý okolo roku 975 vyhlásil, že „na konci roka 1000 príde Antikrist a krátko potom bude nasledovať Posledný súd“; mnohí ľudia uverili týmto predpovediam - v neposlednom rade aj preto, lebo koncom 10. storočia sa nao-

Podľa Zjavenia svätého Jána 9, 7 vyšli na zem kobyľky, ktoré vyzerali „ako kone, pripravené do boja. Na hlavách mali akoby zlaté vence, obličaj akoby obličaj ľudský.“

zaj odohralo veľa prírodných katastrof a obyvateľstvo prepadávalo strachu a hrôze.

Časti západnej a strednej Európy postihli v roku 987 obrovské prietrže mračen; v roku 990 nasledovalo veľké sucho a krátko nato zničili tieto oblasti ďalšie prírodné pohromy. Mimoriadne postihnuté bolo Francúzsko: V roku 997 zúrili v niektorých oblastiach krajiny strašné epidémie, ktoré si vyžiadali obrovský počet ľudských životov. V Burgundskú viedol hladomor v mnohých prípadoch dokonca ku kanibalizmu, takže podľa zachovaných správ „všetci verili, že zánik ľudstva je blízko“. Aj na oblohe sa dali pozorovať rôzne úkazy, ktoré sa vykládali ako predzvesti ďalších hrôz: V roku 1014 preletela po svojej dráhe na oblohe kométa a v roku 1033 nastalo zatmenie slnka.

Zjavenie svätého Jána a jeho interpretácia

Všetky tieto javy starostlivo zaznamenávali mnisi, ktorí sa vtedy venovali písaniu dejín. Udalosti akoby potvrdzovali apokalyptické predpovede cirkvi. Raoul Glaber, mních opátstva v Cluny, napísal okolo roku 1050: „Po všetkých tých znameniach a zázrakoch, čo sa udiali pred alebo po roku 1000 nášho Pána, bolo dosť ľudí, čo predpovedali nie menej významné udalosti na obdobie tisícroč-

Flagelanti

Toto bratstvo vzniklo na jeseň roku 1260 v strednom Taliansku v súvislosti s chiliastickým očakávaním konca sveta a bolo reakciou na učenie talianskeho mnícha foachima von Fiore. Flagelanti, ktorí sa na znak pokánia ráno aj večer sami bičovali, sa rozšírili od konca 13. storočia vo viacerých vlnách po celej západnej i strednej Európe. Baštou hnutia, ktoré však už v roku 1349 pápež Klement VI. zakázal, bolo Holandsko. Definitívne však flagelanti vymizli až koncom 15. storočia.

neho výročia Kristovho umučenia. Skutočne niet pochýb o tom, že sa takéto znamenia objavili... Potvrzovali Jánovo proroctvo, ktoré hovorí, že po uplynutí tisíc rokov bude Satan vypustený."

Mních sa vo svojom spise odvoláva na Zjavenie svätého Jána, ktoré od 8. storočia teológovia podrobne komentujú. Nie všetci však interpretujú tento biblický text rovnakým spôsobom. Raoul Glaber napríklad neverí v koniec sveta a podotýka: „Čo najrozhodnejšie protestujem proti tomuto názoru a opieram sa pritom o Evanjielá, Apokalypsu a Knihu proroka Daniela."

V tomto období sa nápadne rozšírili rôzne skutky kajúcnosti, ktoré mali slúžiť na očistenie cirkvi, patrili k nim prísne pôsty, pokánie, ale aj exkomunikácie a dokonca upaľovanie údajných kacírov na hranici.

na zemi pred koncom sveta: Podľa tohto učenia malo nastať prvé zmŕtvychvstanie spravodlivých, ktorí budú tisíc rokov sedieť s Mesiášom na tróne a vládnuť; potom na krátky čas unikne Satan zo svojho väzenia a bude nasledovať koniec sveta.

Táto viera sa opiera o tie časti v texte Nového zákona, najmä v Zjavení svätého Jána, podľa ktorých svet jedného dňa zanikne: „Keď uplynie tisíc rokov“, Antikrist bude pustený zo svojho väzenia a uvedie národy zeme do pokušenia; potom sa roztvorí nebesá a príde Kristus na Posledný súd - rozhodne o živých aj o mŕtvych, ktorí vstanú z hrobov; na vyvolených bude čakať nové kráľovstvo pokoja, večný Jeruzalem. V evanجليách sa citujú Ježišove slová: „Nebo i zem sa pomínú, ale slová moje sa nepomínú." (Marek 13, 31.)

Vzkriesenie dvoch svedkov: „Vtú chvíľh nastalo veľké zemetrasenie, desatina mesta sa zborila a pri tom zemetrasení zahynulo sedemtisíc ľudí. Ostatní sa veľmi naľakali a vzdali slávu nebeskému Bohu." (Zjavenie svätého Jána 11, 13)

Chiliazmus v starej cirkvi

Na počiatku kresťanskej éry bol veľmi rozšírený takzvaný chiliazmus - očakávanie tisícročného Kristovho kráľovstva

Veľké židovské apokalypsy

Téma konca sveta, spojeného s nádejou na lepší svet, má korene v apokalyptických židovských predstavách o budúcom Mesiášovom kráľovstve. Najväčšiu židovskú apokalypsu nájdeme v Starom zákone v Danielovom proroctve (kapitola 7 - 12). Symbolickým jazykom sa tu sľubuje, že čoskoro sa vytvorí z vôle Najvyššieho Božia ríša. Zjaví sa Mesiáš, Boží syn, a Boh ho ustanoví do jeho úradu.

Hore: Satan sa vracia, ak Kristus nad ním víťazí. V pozadí vidieť nový Jeruzalem, kráľovstvo blaženosti, kam budú prijatí všetci vyvolení.

Na inom mieste Starého zákona sa nachádzajú ešte staršie náčrty apokalypsy ako tá, čo sa opisuje v Danielovom proroctve. Tieto miesta (Izaiáš 24 - 27, Joel 3 a Zachariáš 12 - 14) prorokujú porážku Jeruzalema a zásah Hospodina, ktorý bitku víťazne ukončí. Ani jedna z týchto udalostí však nie je bližšie časovo určená.

Podobné apokalypsy nastali v Izraeli v jednom z najtragickejších období jeho histórie: V čase nadvlády Rimanov, ktorá

v roku 66 po Kristovi viedla k povstaniu Židov a nakoniec k vypleneniu jeruzalemského chrámu Rimanmi v roku 70.

Tieto texty sú literatúrou nádeje pre krízové časy a podrobeným Židom umožňovali nadčasový pohľad na zázračné pôsobenie Boha, ktorý napokon zvíťazí nad silami zla.

Odpor proti chiliazmu

Už v prvých storočiach kresťanstva sa objavovali rôzne výklady týchto textov. Papias, biskup z Hierapolisu vo Frýgii, v 2. storočí napísal: „Po vzkriesení mŕtvych uplynie tisíc rokov a na zemi bude viditeľné Kristovo kráľovstvo.“ Svätý Ireneus, okolo roku 180 biskup v Lyone, veril zasa vo vzkriesenie spravodlivých po príchode Antikrista. V tom istom čase sa šíрили aj rôzne bludné učenia; niektoré z nich vychádzali z interpretácií, ktoré predpovedali po zničení sveta tisíc rokov zmyselných radostí.

Na začiatku 5. storočia odmietol chiliazmus „západný“ otec cirkvi svätý Augustín vo svojom spise *O Božej obci*. Predstavu o tisícročnom Božom kráľovstve interpretuje ako alegóriu: Podľa jeho názoru znamená číslo „1000“ jednoducho veľa. Tisícročné panstvo je preňho iba úsek v dejinách spásy, ktorý leží medzi prvým a druhým príchodom Krista - je to čas, keď je Satan spútaný okovami, to znamená prechodne porazený; čas, ktorý sa pre každého veriaceho začína krstom. Svätý Augustín sa opiera o Evanjelium svätého Marka (kapitola 13, 32), kde sa píše: „O tom dni alebo hodine však nikto

nevie, ani anjeli v nebi, ani Syn, iba Otec.“ Doslovnú interpretáciu tisícročného Božieho kráľovstva definitívne zavrhol koncil v Efeze v roku 431.

Stredoveké protestné hnutia

Chiliazmus pripravil pôdu pre početné protestné hnutia, ktoré odvodzovali očakávanie konca sveta od pozemských nepravostí. Tieto hnutia sa stavali proti spoločnosti i proti oficiálnej cirkvi. V stredoveku učenie chiliazmu najjasnejšie formuloval taliansky mních Joachim von Fiore (asi 1130 - 1202). Veľký význam mal najmä jeho výklad dejín, takzvaný joachimizmus: Štúdiom Starého a Nového zákona dospel k presvedčeniu, že koniec stredovekého sveta nastane v roku 1260. Jeho myšlienky čiastočne prebrali ďalšie hnutia, napríklad františkánski kňazi. V 13. storočí sa pokúšali presadiť zásady absolútnej chudoby, ktoré vytyčil svätý František z Assisi, a preto sa postavili proti pápežovi.

Chiliazmus bol živý aj medzi radikálnymi stúpenkami Jana Husa (1372 - 1415), ktorí v roku 1420 v tomto duchu založili obec nazvanú Hradište hory Tábor - nový Jeruzalem ako protipól skazeného Ríma. Na začiatku obdobia reformácie sa odčlenili od Lutherovho učenia novokrstenci, ktorí založili nový Jeruzalem bez vlády a spoločenských tried, v ktorom videli Božie kráľovstvo. Pod vedením krajčira Jána von Leideny v 40. rokoch 15. storočia na dlhší čas obsadili vestfálske mesto Munster. Poznávacím znamením hnutia bol krst dospelých.

Všetky tieto hnutia, proti ktorým sa úporné bojovalo ako proti bludným učeniám, majú jedno spoločné: Svedčili o strachu i obavách ľudskej duše a stačil iba malý podnet, aby sa prejavili.

Chiliazmus v mene slobody: Český reformátor Jan Hus, ktorý povstal proti kráľovi Žigmundovi, hlásal návrat k ranej kresťanskej cirkvi, aby tak bojoval proti skorumpovanému Rímu.

ŽIDOVSKÁ MYSTIKA - NEPOCHOPENÁ KABALA

Niekoľko storočí po vzniku ezoterických hnutí v Palestíne prenikli tieto učenia aj do Európy. Ich prívrženci sa usilujú spoznať zákonitosti stvorenia. Niektorí učenci spomedzi kresťanov pochopili teologický význam kabaly, iní však proti nej bojovali ako proti nebezpečnému myšlienkovému dedičstvu.

Kaba málokto z nás si vie predstaviť, čo sa skrýva pod pojmom kabala. Toto slovo pochádza z hebrejčiny a pôvodne znamenalo tradíciu a ústne šírenie. Už od antických čias sa pojem kabala používal na označenie židovskej mystiky a ezoterických tradícií judaizmu, ktoré však netvorili žiadny jednotný systém. Kabala pozostáva skôr z viacerých učení, z ktorých v priebehu storočí postupne vznikala akási komplexná sústava rôznych prúdov. V akej forme je prítomný Boh? Aké zákonitosti boli základom stvorenia? Má ľudské trápenie nejaký zmysel?

To sú niektoré zo základných otázok, na ktoré sa kabalisti usilujú nájsť odpoveď. Pápeži a ich stúpenci dlho považovali židovskú mystiku za dielo diabla a kresťanských učencov, ktorí sa na ňu odvolávali, odsudzovali ako kacírov.

Rozšírenie v Európe

Kabala vznikla v Palestíne a dá sa doložiť prameňmi už z 2. storočia; v nasledujúcom storočí sa toto hnutie prenieslo do Babylonu. Z tých čias pochádza *Sefer Jecira* (Kniha stvorenia), anonymne napísaný teologický spis, ktorému sa prikladá veľký význam. Vysvetľuje totiž, ako možno rozlúštiť poriadok sveta pomocou tridsiatich dvoch ciest múdrosti: pomocou dvadsiatich dvoch písmen hebrejskej abecedy a desiatich základných číslíc, takzvaných sefirot. Kabalisti sa pritom postavili proti gnostikom, ktorí zastávali názor, že úplné poznanie Božích ciest je vyhradené iba niekoľkým ľuďom.

Od 8. storočia prenikli názory židovských mystikov postupne i do Európy. V južnom Nemecku a v Porýní sa v rokoch 1150 až 1250 rozvinulo osobitné hnutie, chasidizmus, samostatný náboženský smer, ktorý sa neskôr rozšíril aj do ostatných častí Nemecka, do Čiech i do severného Francúzska. K jeho významným predstaviteľom patrili Je-

Koncom stredoveku prežívala kabalistika na kresťanskom Západe obdobie rozkvetu.

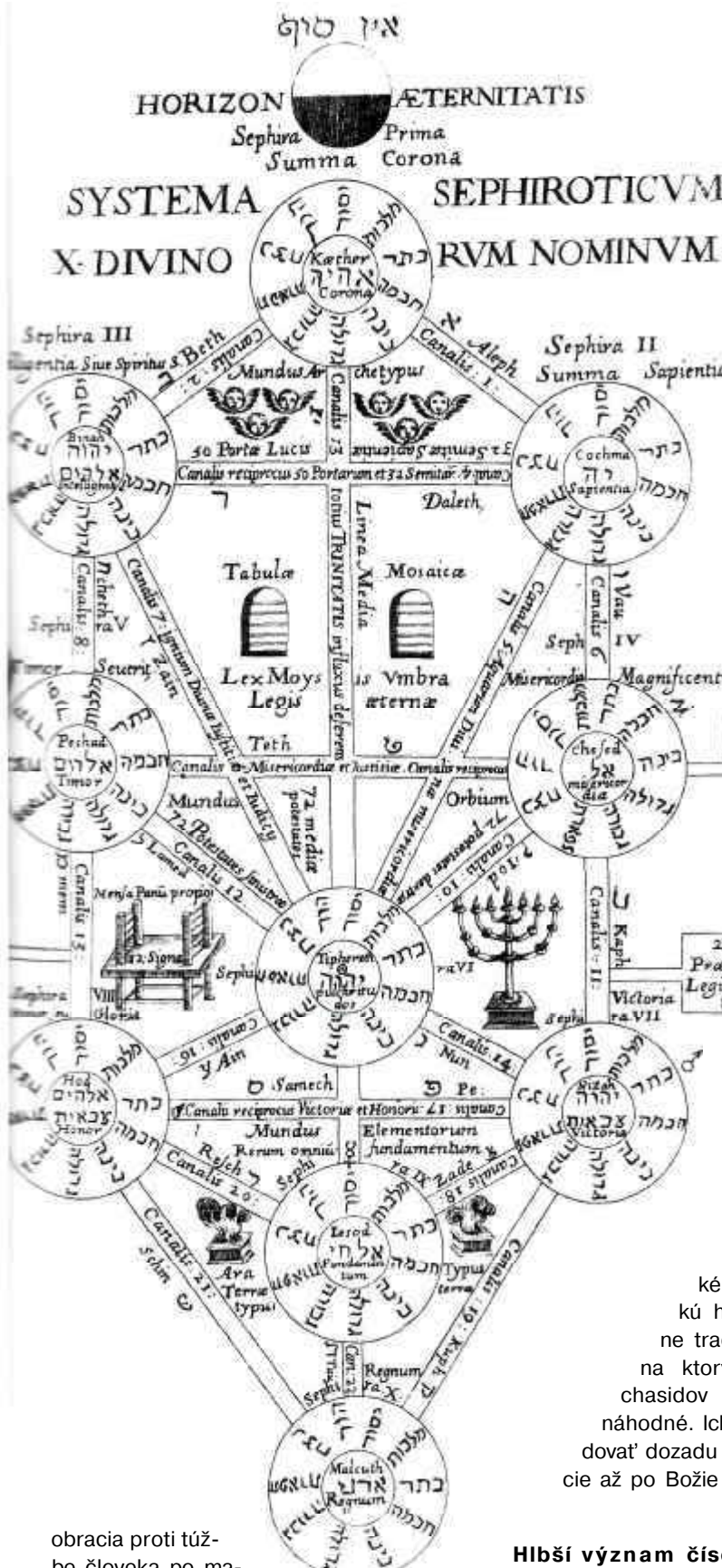
Francúzski židia; od 13. storočia sa medzi nimi veľmi rozšírila mystika.

huda he-Chasid (asi 1146 - 1217) z Regensburgu.

Židovskí učenci tradične tvrdili, že Boh sedí ďaleko od svojho stvorenia na tróne na najvyššom mieste v nebi. Nemeckí, respektíve aškenázski chasidim (t. j. zbožní) naproti tomu presadzovali celkom iný názor. Verili, že Boh je prítomný vo všetkých veciach. Toto presvedčenie zdôvodňovali tým, že Boh je nehmotný, nemá telo, preto nemôže byť ničím obmedzený. V zázrakoch a nadprirodzených javoch videli v duchu svojho učenia prítomnosť Stvoriteľa.

Pre chasidské hnutie má hlbší význam dokonca aj nešťastie a bolesť. „Odmena sa udeľuje podľa veľkosti utrpenia,“ tak znie jedna z ich zásad. Znamená to, že iba ľudia, ktorí počas svojho života obstáli v mnohých ťažkých skúškach, dosiahnu večnú blaženosť. Kto sa však pokúša čo najviac vyhýbať problémom, trestá sám seba. Príroda ani Božie prikázania zámerne nezodpovedajú podstate človeka, lebo ich zmysel spočíva v tom, aby primáli človeka prekonať svoje slabosti a ustavične dokazovať svoju bázeň pred Bohom. Chasidská etika sa zároveň

Obrázok znázorňuje systém sefirot, desiatich základných čísel, „sfér“, „(Božích) emanácií“. Na vrchole sa nachádza najvyššia Sefira, ktorá symbolizuje neobmedzené poznanie. S ostatnými číslami (sférami) je spojená cestami poznania. Kto nájde cestu zdola nahor, dosiahne stav dokonalosti.

Abrahám ben Isaak, jeho syn Isaak Slepý a Jacob Nazir napísali v tom čase *Sefer ha-Bahir* (Knihu povinností k bližnému), spis s citátmi a krátkymi výkladmi jednotlivých biblických veršov. Autorstvo nepripísali sebe, ale starším rabinom, aby mu dodali väčšiu vážnosť. V čom boli vlastne ich výklady nové? Predovšetkým v tom, že Božiu všemohúcnosť znázorňovali prostredníctvom kozmických síl stromu sveta, odkiaľ duše začínajú svoju

Rytina z neskorého stredoveku zachytáva židovských teológov pri rozhovore. Učenci sa väčšinou oddávali čulej výmene názorov.

obracia proti túžbe človeka po materku a telesnej žiadostivosti.

Ľudovú zbožnosť silne ovplyvnil základný chasidský text *Sefer chasidim* (Kniha zbožných), ktorý sprostredkoval hodnoty ako odovzdanosť a odriekanie a viedol veriacich k asketic-

kému životu. Vysokú hodnotu mali ústne tradované modlitby, na ktorých znení podľa chasidov nebolo vraj nič náhodné. Ich obsah sa dá sledovať dozadu cez celé generácie až po Božie zjavenie.

Hlbší význam čísel

V čase najväčšieho rozkvetu aškenázskej teológie v južnej Európe, najmä v Languedocu a v Katalánsku, sa objavili ďalšie učenia. Renomované židovské študijné centrá sa vtedy nachádzali v Béziers, Luneli, Montpelliéri, Narbonne, Barcelone a v Burgose. Vynikajúci kabalisti ako

Cesta do neba

Za najtajnejšiu tému ranej kabaly sa považovala náuka o Božom tróne. Medzi 2. a 5. storočím sa veľký počet spisov zaoberal otázkou, ako sa zjavuje Božia sláva. Čiastočne mali tieto spisy charakter príručiek a opisovali cestu do neba. Boha vykresľovali ako bytosť s telom, ktorého dimenzie d'aleko presahujú ľudskú predstavivosť. Nechceli tým sprostredkovať nijaké objektívne fakty, ani všeobecne platné pravdy, ale vyjadriť, že veľkosť Stvoriteľa sa slovami nedá obsiahnuť.

cestu a kam sa každá bytosť zasa vráti.

Všetky svoje úvahy a celé úsilie upriamili kabalisti na to, aby zdôvodnili Božiu vôľu a múdrosť na základe interpretácie zjavenia. Tvrdili, že keď sa človek zaoberá prikázaniami, pochopí ich skrytý zmysel. Zbožný človek má na to tri prostriedky, ktoré nám dal sám Boh: písmo, hovorené slovo a číslo. Keďže Mojžišov zákon - tóra - bol napísaný v hebrejčine, neexistuje pre židovských mystikov nijaký iný jazyk, pomocou ktorého by ľudia mohli pochopiť poriadok sveta.

V centre záujmu kabalistických štúdií sú najmä čísla. Takzvané sefirot z raného spisu *Sefer Jecira* nadobúdajú v neskoršom spise *Sefer ha-Bahir* božské vlastnosti. Základný princíp sa zdá jednoduchý: Každému písmenu zodpovedá určité číslo a pojem. Kombináciou alebo premiestnením pojmov však možno v jednom a tom istom biblickom verši nájsť rôzne skryté významy.

Kresťanské výklady

Od 14. storočia sa znalosť kabaly rozšírila aj za rámec judaizmu. O spisy židovských mystikov sa zaujímalo čoraz viac kresťanských učencov, ale aj mágov

Majstrovské náboženské dielo

Za autora *Sefer hä-Zohar* (*Kniha žiary*) sa najprv pokladal rabin Simeon Ben fochai, učiteľ *Talmudu*, ktorý údajne žil v 2. storočí, ale pravdepodobne nikdy neexistoval. Medzitým historicky výskum dokázal, že dielo napísal rabin Mose z Léonu, kastílsky kabalista z 13. storočia. *Kniha obsahuje rôzne texty, ktoré analyzujú určité časti Biblie. Léon chcel svojím spisom znovu priviesť na správnu cestu židovských intelektuálov, ktorí sa rozišli s tradíciami a zavrhlí náboženské predpisy. Jeho spis vzbudil nečakane veľký záujem a veľa židov ho stavia na roveň Biblii a Talmudu.*

Kresťansko-kabalistický variant systému sefirot; obsahuje symboly Trojice - Boha Otca, Syna a Ducha Svätého.

a astrológov. Encyklopedicky vzdelaní teológovia tých čias chceli upozorniť na podstatnú zhodu kresťanského, židovského a islamského náboženstva, pričom cieľom niektorých bolo, samozrejme, obrátiť židov na kresťanstvo.

Florentský humanista Giovanni Pico della Mirandola (1463 - 1494) objavil v židovskej ezoterike potvrdenie kresťanských predstáv o tajomstve Božej Trojice a o vteleaní Slova v Kristovi. Pico sa zaoberal ezoterickým učením o písmenách a číslach a tvrdil, že iba pomocou mágie a kabaly môže človek spoznať božskú prirodzenosť Mesiáša. Medzi deväťsto filozofických a teologických téz, ktoré tento učenec uverejnil, zaradil 72 kresťansko-kabalistických viet. Cirkev ihneď vyjadrila nesúhlas s trinástimi z nich a neskôr ich všetky odsúdila ako nepravdu a kacírstvo.

Nevôľa Vatiká-

nu neodradila európskych intelektuálov od ďalšieho štúdia kabaly. Francúz Guillaume Postel a Nemci Johannes Trithem a Johannes Reuchlin (1455 - 1522) pokračovali v Picových štúdiách. Najmä posledný z nich má veľké zásluhy, lebo preložil najvýznamnejšie kabalistické poznatky do latinčiny a tak ich sprístupnil širšej verejnosti. V posudku pre cisára Maximiliána I. (1459 - 1519) obhajoval židovskú mystiku pred osočovaním a útokmi.

Bez ohľadu na tieto spory používali kabalistické metódy aj mnohí vedci, ktorí vo svojich proctvách využívali napríklad určité paralely písmen a číslíc. Ak sa niekto chcel dozvedieť svoj osud, základom výkladu bolo zloženie jeho mena z jednotlivých písmen.

Vatikán tuší odpor

Všetky kabalistické prúdy - od teologických až po povery - dlho narážali na silné predsudky najmä v katolíckej cirkvi. Občas sa pojem kabala stával synonymom pre komplot alebo sprisahanie a prenesene sa používal pre akékoľvek tajné poznatky, ktoré poznali iba zasvätení.

Celé storočia mnohí kresťanskí teológovia spájali židovskú mystiku iba s hnutím odporu. Podľa nich kabalistika využívala mágiu na to, aby sa židia ubránili pokusom násilne ich obrátiť na kresťanstvo. Takýto odpor proti svojmu náboženstvu pokladali stúpenci Vatikánu za neodpušiteľný. Kabala napriek tomu prežila a prinášala nové poznatky.

Pico della Mirandola (vľavo) a Johannes Trithem patrili k prvým kresťanským teológom, ktorí sa dôkladne zaoberali štúdiom kabaly.

PROCES PROTI TEMPLÁROM

V októbri roku 1301 dal francúzsky kráľ Filip IV. Krásny zatknúť všetkých templárskych rytierov vo svojej krajine. Boli obžalovaní z kacírstva. Väčšina z nich sa pri mučení priznala a mnohí skončili na hranici. Islo panovníkovi naozaj o to, aby chránil kresťanskú vieru? Alebo bola snaha zničiť rád iba politickým manévrom namiereným proti pápežovi?

Prisahali, že budú ochraňovať Svätú zem pred útokmi nepriateľov: Od roku 1119, keď rád vznikol, patrili templári spolu s nemeckými rytiermi a hospitalitmi k najrozhodnejším priekopníkom kresťanských štátov v Oriente. V roku 1291 však islamskí mamelukmi z Káhiry dobyli mesto Akkon, ktoré bolo už sto rokov hlavným sídlom križiakov. Kresťania museli opustiť svoje územia v Palestíne a templári sa Siahli na Cyprus.

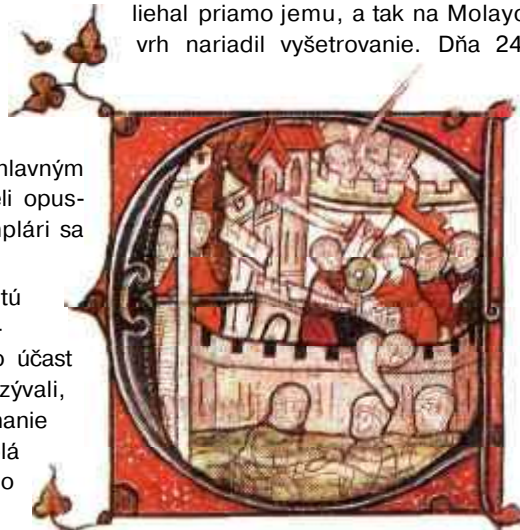
Kresťanský západ ťažko niesol túto stratu a rýchlo bolo treba niekomu pripísať vinu: Latiníci, ako účastníci križiackych výprav tiež nazývali, boli vraj príliš ústupčiví. Počínanie radových rytierov, najmä templárov, sa označovalo za zradu, lebo posledné bašty opustili bez boja. Okrem toho mnoho kritizovali bohatstvo rádu (najmä vo Francúzsku vlastnili templári veľké majetky) a interné spory o moc. Už v roku 1274 navrhol koncil v Lyone zlúčiť templárov a johanitov, ale cirkev a kniežatá s tým nesúhlasili.

Koncom roka 1306 odcestoval majster rádu templárov Jacques de Molay (asi 1245 - 1314) na stretnutie s pápežom Klementom V. (zomrel 1314) do francúzskeho Poitou. Potom nabrali udalosti rýchly spád.

Pritlačujúce krivé obvinenie

Klement V. oznámil Molayovi, že od určitého času sa vraj o templároch šíria čudné chýry. Na dvore francúzskeho kráľa Filipa IV. Krásneho (1268 - 1314) zbieral kancelár Guillaume de Nogaret

(asi 1260/70 - 1313) proti rytierom veľa obvinení. Hovorilo sa v nich o bludnom učení, úpadku mravov a zakázanej mágii. Pápež výčitkám neveril, navyše rád podliehal priamo jemu, a tak na Molayov návrh nariadil vyšetrovanie. Dňa 24. au-

Útek kresťanov po páde Akkonu (malba z roku 1291).

gusta 1307 informoval Klement o svojom postupe kráľa. On však jeho názor nechal do úvahy a 13. októbra dal všetkých templárov vo Francúzsku uväzniť a celý majetok rádu skonfiškovať. Prečo pristúpil k takému radikálnemu činu?

Konflikt medzi kráľom a pápežom

Panovník tvrdil, že chcel ochrániť kresťanskú vieru pred kacírstvom templárov, ale, prirodzene, nekonal iba zo zbožnosti. Tento chladne uvažujúci vládca silného štátu pred niekoľkými rokmi vybojoval ťažký boj s pápežom Bonifácom VIII.

Pečať templárskeho rádu z 13. storočia zobrazuje dvoch rytierov na jednom koni. Súčasníci tento motív výsmešne komentovali, že mnísi sú asi naozaj veľmi chudobní keď sa o jedného koňa musia deliť dvaja.

(1235 - 1303), ktorý zakázal zdaňovanie duchovenstva. Francúzsko bolo napokon v konflikte úspešnejšie.

Filip viedol v tom čase dlhotrvajúce a nákladné vojny proti Flámsku a Akvitánii a okrem toho chcel podniknúť novú križiacku výpravu - plán však bol preňho iba zámienkou, aby mohol získať ďalšie peniaze do štátnej pokladnice a presadiť svoju autoritu proti duchovenstvu.

Pritom prichádzali do úvahy zámožní templárski rytieri: Proces s nimi ponúkal možnosť, ako sa zmocniť ich majetku a zasadiť pápežovi ďalší tvrdý úder.

Cirkev žiada vlastné procesy

Aféra okolo templárskeho rádu, čo bola špecificky francúzska záležitosť, mala však politické pozadie. Filip staval na

Ilustrácia zo satirického spisu Renart le Nouvel zobrazujúca rozhodnutie o zlúčení templárov (vpravo jeden člen rádu) a johanitov (vľavo).

tom, že chorľavého a slabého pápeža Klementa V. by v tomto spore mohol ľahko poraziť. Hoci sa Klement často podvolil panovačnému kráľovi, nikdy sa slopo nepridžal všetkých jeho príkazov. Keď sa dozvedel o uväznení templárov

a o znevážení jeho autority, protestoval a v bule z 22. novembra 1307 nariadil uväzniť všetkých templárskych rytierov - teda aj mimo územia Francúzska; ich majetok mal pripadnúť cirkvi. Králi väčšinou poslúchli, ale trvalo ešte deväť mesiacov, kým splnili pápežov príkaz.

V druhej bule pápež Klement V. vydal príkaz diecéznym správam, aby templárov súdili ako jednotlivcov. Nevinní a tí, ktorí sa po priznaní viny opäť zmierili s cirkvou, mali dostať penziu a smeli žiť v kláštore podľa vlastného výberu. Naproti tomu klamári a odpadlíci „musia byť rozhodne popravení“. Pápež si vyhradil právo, že osobne vynesie rozsudok nad hodnosťami, ktorí sa priznali.

Klement okrem toho vymenoval pápežských komisárov, ktorí mali posúdiť v každom štáte stav rádu ako inštitúcie. Koncil vo Vienne mal

Počténne miniatúry zachytávajúce smrť rehoľníkov na hranici - väčšinou v zidealizovanej podobe ako na tomto obraze. Vľavo stojí francúzsky kráľ Filip IV. Krásny.

nakoniec rozhodnúť, či je rozpustenie rádu templárov naozaj nevyhnutné.

Brutálne metódy mučenia

Drábi Filipa IV. s podporou veľkého inkvizítora Viliama z Paríža medzitým horlivo pracovali. Hneď po zatknutí začali s vypočúvaním a neštítali sa ani tých najhorších ohavností. Iba vo francúzskom

Zatknutie templárov; bratia v hnedej kutni namiesto bielej boli jednoduchí mnísi, nie rytieri.

Protest proti mučeniu

Rinaldo da Concorrezzo, ravennský arcibiskup, zvolal v júni 1311 do Bologne diecézny výbor svojej cirkevnej provincie. Vypočuli 13 templárskych rytierov a oslobodili ich. Zaujímavé na tomto prípade je najmä to, že komisia sa kriticky vyslovila k mučeniu. Cirkev ho dovoľila používať pri procesoch s kacírmi už v roku 1252 a Klement V. ho tentokrát dokonca výslovne nariadil, lebo bol nespokojný s priebehom procesu. Rinaldo však mučenie odmietol s odôvodnením, že človeka, „ktorý sa priznal pri mučení, a nakoniec svoju výpoveď aj tak odvolá, treba pokladať za nevinného“. Bol to odvážny cirkevný hodnosťár!

hlavnom meste sa na mučidlách priznalo k vine 134 zo 138 rádových rytierov. Okrem iného priznali, že zapierali Krista, pľuli na kríž, uctievali modly a mali homosexuálne vzťahy.

Z väčšiny týchto procesov v októbri 1307 sa zachovali protokoly. Čo z nich vyplýva?

Je pozoruhodné, že v týchto zápisoch zdokumentovali iba priznania. Riadne Dojednávania sa s veľkou pravdepodobnosťou vôbec nekonali. K vine sa priznali takmer výlučne templári z Francúzska a zo spojeneckých území - patrilo k nim provensalské grófstvo a navarrské kráľovstvo. Bezpochyby ich zlomili použitím násillia, a preto vypovedali nepravdy.

Filip IV. si myslel, že zvíťazil. Keď sa v novembri 1309 konečne zišla vo Francúzsku pápežská komisia, veľkoryso dovolil väzneným rytierom, ktorí ešte raz chceli vypovedať, cestu do Paríža. V tom sa však prepočítal: Napriek očakávaniu predstúpilo vyše šesťsto templárov, ktorí potvrdili nevinu svojho rádu, a ich vystúpenie justičnú mašinériu na určité obdobie takmer ochromilo.

Vysvitlo však, že diecézne správy neboli oddané pápežovi, ale kráľovi, a tak ich mohol Filip IV. využiť na pomstu. Päťdesiatštyri templárov, ktorí sa pred dvoma rokmi priznali, ale teraz bránili svoj rad, upálili na hranici ako kacírov. Nikto z odsúdených ani zoči-voči smrti neodvolal svoju výpoveď; napriek tomu odpor ostatných sa zlomil. Filip IV si vydýchol a pápežská komisia dospela k záveru, že rytierov potrestali právom.

V iných krajinách skončili vo väzení iba niekoľkí templári; autonómni sudcovia obžalovaných spravidla oslobodili. Príslušníci rádu vo Francúzsku jednoznačne padli za obeť mocenským záujmom bezohľadného kráľa.

Rytina z roku 1450 zobrazuje mestskú štvrť templárov v Paríži; ale v tých časoch bol už v rukách johanitov. Pôvodných vlastníkov dnes pripomína iba meno jednej stanice parížskeho metra.

Názory súčasníkov

Niektorí kronikári odporovali oficiálnej verzii o likvidácii templárskeho rádu. Tu sú dva kritické hlasy:

Christian Spinola z Janova, informátor aragónskeho kráľa, vtedy napísal: „Myslím si, že pápež a kráľ si takto počínajú preto, lebo chcú získať peniaze templárov a okrem toho by radi zlúčili templárov s johanitmi a so všetkými ostatnými rádmi...”

Villani, kronikár z Florencie, napísal: „Veľa ľudí hovorí, že ich (templárov) pozabíjali a zničili neprávom, z hanebných pohnútok, lebo si chceli prívlastniť ich majetok, ktorý potom pápež odovzdal johanitom...”

I v všetkých nepravostiach, z ktorých ich obviňovali. Väčšina rehoľníkov však určite nemala s kacírstvom ani sektárstvom nič spoločné. Ich neohrozené vystupovanie na obranu rádu a ochota obetovať zaň život svedčia o tom, že boli obdarení neotrasiteľnou vierou.

Koniec Jacqua de Molay

Veľmajster templárskeho rádu Jacques de Molay najprv pripustil svoje omyly, pred dvoma pápežskými vyslancami ich potom odvolal a nakoniec vložil svoj osud do pápežových rúk. Filip IV, prirodzene, necítil ani najmenšiu povinnosť starať sa o to, aby sa Molay vydal na cestu do Ríma a aby pápež Klement V. viedol proti nemu osobitný proces.

Až koncom roka 1313 hlavný predstaviteľ cirkvi ustanovil komisiu troch kardi-

Odpolovice 12. storočia dostal templársky rád početné dary od panovníkov na Pyrenejskom polostrove; patril k nim aj tento zámok.

Klement V. musí ustúpiť

Koncil, ktorý sa konal vo Vienne koncom roka 1311, mal rozhodnúť o osude templárov. Filip IV však vystavil pápeža takému silnému tlaku, že Klement V. na základe svojej právomoci 22. marca 1312 v bule *Vox in excelso* rád rozpustil bez toho, aby vyslovil nejaké konkrétne obvinenie. Na základe pápežského rozhodnutia sa s výnimkou osobitného ustanovenia pre Pyrenejský polostrov majetok templárskeho rádu dostal do vlastníctva johanitov.

Historici tvrdia, že niektorí templárski rytieri sa pravdepodobne naozaj dopusti-

nalov, ktorá mala v jeho mene viesť súdne pojednávanie. Medzi kardinálmi bol aj nastrčený človek francúzskeho kráľa. Kardinálska komisia po dlhom rozhodovaní napokon vyniesla nemilosrdný rozsudok: Doživotné väzenie.

Po jeho vyhlásení Molay prerušil svoje dlhoročné mlčanie a predniesol oneskorenú obhajobu templárskeho rádu i svojho konania. Keď sa o tom kráľ dozvedel, rozhnevalo ho to a opäť pohrdol pápežskou autoritou i súdnym rozhodnutím kardinálskej komisie: Na Filipov rozkaz Molaya 18. marca 1314 upálili.

NÁDEJ NA ZLATÝ VEK

Hnutie New Age sľubuje ľudstvu budúcnosť v mieri a v harmónii s prírodou. Tvrdí, že predpokladom na to je sebaopoznávanie a rozširovanie vedomia. Co si máme myslieť o tomto učení, ktoré v sebe zjednocuje aspekty z rôznych náboženstiev, kultúr a epoch?

V sedemdesiatych rokoch vzniklo v Kalifornii hnutie s označením New Age (Nový vek). Odvtedy si získalo milióny prívržencov na celom svete. Je medzi nimi celý rad prominentných osobností, ako americká herečka Shirley McLaineová; aj o britskom následníkovi trónu, princovi Charlesovi, sa hovorí, že sympatizuje s novým učením, v ktorom dnes ľudia objavujú odpovede na páľčivé existenciálne otázky.

Zlyhanie ideológií, najmä komunizmu, nedostatok tolerancie kresťanských cirkví k zmeneným životným podmienkam a všeobecná strata hodnot vyvolali v západnej spoločnosti silný pocit dezorientácie. Začalo sa hľadanie iných nových ciest k spáse. Zneisteným ľuďom ponúklo hnutie New Age

možnosť skutočného sebaopoznania a zmierenia spoločnosti s prírodou.

V znamení Vodnára

Myšlienkové bohatstvo hnutia New Age sa čiastočne prelína s inými duchovnými prúdmi, ezoterikou a okultizmom, ale opiera sa zároveň aj o poznatky moderných vied, Jeho predstavitelia si vypožičiavajú zo všetkých náboženstiev a s veľkou

obľubou spájajú

ich učenia a tradície. Usilujú sa o stretnutie rôznych kultúr a epoch. Na kongresoch New Age možno vidieť vedľa seba svorne sedieť atómových fyzikov a indiánskych medicinmanov.

Hnutie New Age tvrdí, že vek Vodnára prinesie ľudstvu dokonalé šťastie. Zobrazenie tohto znamenia zverokruhu na miniatúre z franrúzskej knihy hodín z 15. storočia.

Základom hnutia New Age je túžba po radikálnej zmene ľudí a sveta. Jeho cieľom je „spiritualizácia celého ľudstva“, ktorá by mala viesť k všeobecnému mieru na celej zemi. Aby jednotlivec takúto zmenu vôbec pochopil, musí najprv rozšíriť svoje vedomie.

Vo filozofii New Age predstavuje súčasné obdobie fázu konečného boja medzi svetlom a tmou, s čím však nie sú spojené žiadne apokalyptické Vizie. Problémy ako ničenie životného prostredia, havárie atómových reaktorov alebo iné

katastrofy slúžia iba na cibrenie ľudstva, ktoré sa potom môže tešiť na príchod „veku Vodnára“. Tento pojem mnohí poznajú z piesne *Áquarius* z kultového muzikálu *Ha/r* bez toho, aby si uvedomili jeho význam.

Čo sa tým teda myslí? Na základe určitých planetárnych pohybov sa jarný bod - poloha Slnka 21. marca každého roku - posunie približne každých 2140 rokov o jedno znamenie zverokruhu ďalej. Okolo roku 0 sa jarný bod nachádzal na prechode od Barana k Rybám. Ryba je symbolom Ježiša; jeho narodením sa začal vek kresťanstva, pre ktorý je charakteristické racionálne myslenie, inštitucionalizované cirkvi a prísne organizácie, napríklad štáty a strany.

Vodnár, ktorý príde po Rybách, vraj tieto staré štruktúry zruší. Od tej chvíle sa ľudia budú navzájom podporovať už iba vo voľne prepojených sieťach. Hnutie New Age nepozná žiadnych guru. Nikto nevie presne povedať, kedy sa „zlatý vek“ začne. Mnohí tvrdia, že sa začal už v roku 1962; iní označujú za jeho počiatok roky 2012, 2160 a 2770.

Akým spôsobom môže jednotlivec i celé ľudstvo dospieť k zaslúbenému

Nové učenie oslovilo aj známu hollywoodsku herečku Shirley McLaineovú.

„bezprostrednému spojeniu s univerzom alebo kozmickou energiou“?

Cesty k spiritualite

Dá sa to docieľiť prírodným spôsobom života. Mnohí stúpenci hnutia New Age sú vegetariáni a zúčastňujú sa na rôznych ekologických projektoch. Hraničnica medzi nimi a alternatívnou scénou neexistuje.

Okrem toho je potrebné oslobodiť svojho ducha, na čo majú záujemcovia k dispozícii veľa rôznych praktík. Patria sem metódy, ktoré sa používajú aj nezávisle od hnutia New Age, napríklad homeopatia, masáže, joga, meditácia a východné bojové umenia. Pochybnejšie pôsobí spolupráca s duchovnými liečiteľmi a terapeutmi, ktorí liečia pomocou drahokamov. Popri tom dôležitú úlohu hrajú prvky špiritizmu: Cieľom je prebudiť v človeku tajomné sily. Reinkarnačné techniky, napríklad rebirthing, sľubujú „návrat až k počatiu, narodeniu a príchodu na tento svet“. Na komunikáciu s duchmi slúži okrem starého známeho jasnovidectva, hýbania stolom a kývania aj takzvaný channeling. Definuje sa ako „umenie nadviazať mediálnou cestou kontakt s vyššími formami vedomia“.

Nové náboženstvo alebo hókus-pókus?

Nad hnutím New Age sa nedá vyriešiť jednoznačný súd, lebo sa v ňom spája veľa prúdov, ktoré nemožno previesť na spoločného menovateľa. Podľa toho, aké aspekty tohto hnutia sa zdôraznia, je ľahké buď ho vychváliť do nebies, alebo celkom zatradiť. V každom prípade musíme rešpektovať, že uspokojuje náboženské potreby našich čias. Práve teraz, na prelome tisícročí, si možno všimnúť u miliónov ľudí rastúcu nespokojnosť s moderným svetom a extrémnu úzkosť z budúcnosti. New Age ich utišuje nádejnou perspektívou.

Kedže táto životná filozofia sa odvoláva na všetky náboženstvá, má, samozrejme, niektoré spoločné črty aj s kresťanstvom. Usiluje sa napríklad prekonať

čisto rozumový prístup k našej technokratickej spoločnosti. Oba prúdy zároveň odmietajú materializmus moderného sveta.

Pôsobí preto rozporuplne, že sa v poslednom čase rozvinul aj veľmi ziskový „priemysel New Age“. Nielenže vydavateľstvá ezoterickej literatúry zahŕňajú trh

Najzávažnejšou námietskou proti hnutiu New Age je, že je ako starinárstvo, z ktorého si každý vyberie iba to, čo sa mu práve páči. Navyše kritici hnutia upozorňujú na skutočnosť, že predstavitelia New Age rehabilitovali veľa prvkov z oblasti astrológie, mágie a šamanizmu, ktoré veda a kresťanstvo zavrhlí už v 19. sta-

novými knihami o spôsoboch seberealizácie, ale centrá New Age ponúkajú aj rôzne semináre a terapeutické kurzy, od Bachovej kvetinovej terapie až po spomenutý channeling. Kritici hnutia preto hovoria o „gigantickom obchode s dušou“.

Kurz v ezoterickom centre; pod odborným vedením sa tu „synchronizuje mentálna energia“.

ročí ako povery. V určitom zmysle je New Age zbierkou „útržkov z ideológií všetkých možných kultúr“, napísal religionista Reinhart Hummel.

Vyznanie viery hnutia New Age

1. Všetko je jedno.
2. Máme viacero tiel.
3. Telo neklame.
4. Predo mnou som ja sám; po mne som ja sám.
5. Život po smrti sa skúma.
6. Veda hovorí pre nás.
7. Neexistuje náhoda.
8. Treba na sebe pracovať.
9. Možno komunikovať s anjelmí.
10. Pravda je to, čomu verím.
11. Zem je živá bytosť, volá sa Gaia.

Úryvok z knihy Francúzsko mutantov, cesta do centra New Age od Jeana-Luca Porqueta (Flammarion, 1994)

Alternatívna scéna zarába na New Age.

OPUS DEI

Opus Dei, organizácia, ktorá patrí k takzvaným sekulárnym cirkevným inštitúciám, je obklopená aurou tajomná. Často ju pokladajú za nebezpečnú, za akýsi druh katolíckej mafie. V skutočnosti však toto spoločenstvo podporuje pápež Ján Pavol II. a jeho zakladateľ a vyhlásil za blahoslaveného.

Opus Dei - po latinsky dielo Božie - vzniklo v roku 1928 v Španielsku pod označením Kňazská spoločnosť svätého kríža a diela Božieho. Založil ho mladý kňaz Josemaría Escrivá de Balaguer, ktorý bol očarený ideálom svätosti. Tvrdil, že úsilie dosiahnuť svätosť nie je vyhradené iba kňazom a rehoľníkom, ako sa to tradovalo, ale táto naliehavá potreba môže uchvátiť aj laikov pri plnení rodinných, profesionálnych a spoločenských úloh.

Členovia spoločenstva Opus Dei - od roku 1930 existuje aj vetva pre ženy - sú zväčša katolícki laici. Pochádzajú zo všetkých kútov sveta a všetkých spoločenských tried; nadpriemerne sú však medzi nimi zastúpení akademicky vzdelaní ľudia a príslušníci vyšších sociálnych vrstiev. Proces prijímania do spoločenstva sa začína skúšobnou lehotou. Potom nasleduje fáza takzvanej obľácie, ktorá trvá päť rokov, a po nej sa dotýčný zaviazuje byť členom po celý život.

Verní predstavám svojho zakladateľa, usilujú sa príslušníci spoločenstva Opus Dei, ktorí väčšinou žijú v manželstve, o spôsob života preniknutý kresťanskou vierou a o zachovávanie cirkevných predpisov, k čomu patria každodenné modlitby, pravidelná návšteva bohoslužieb a pravidelná spoveď. Asketickými cvičeniami sa pokúšajú získať osobnú svätosť. Na posilnenie sebadisciplíny svojich členov ponúka Opus Dei duchovnú podporu.

Počiatok cesty

Učenie Josemaríu Escrivá je zhrnuté v jeho knihe *El Camino* (Cesta), ktorá vyšla

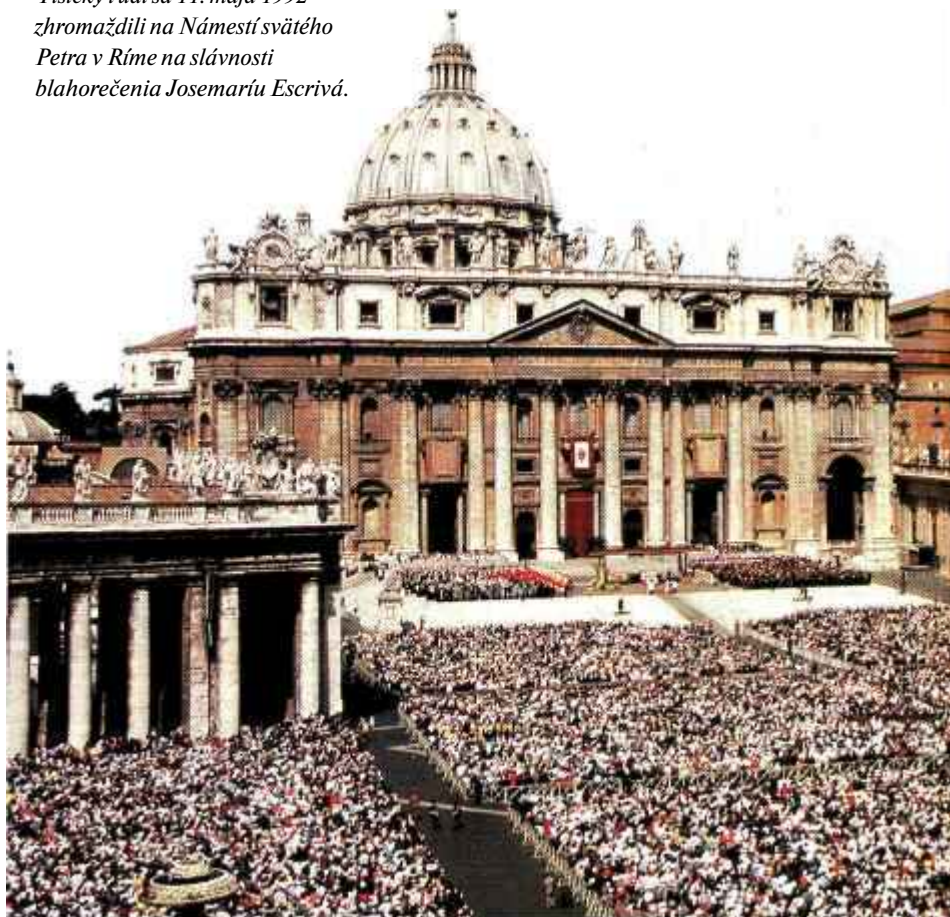
Španielsky kňaz Josemaría Escrivá de Balaguer (1902- 1915), zakladateľ spoločenstva Opus Dei.

v roku 1934. Odvtedy ju preložili do tridsiatich piatich jazykov a predalo sa niekoľko miliónov exemplárov - zreteľný dôkaz silného vplyvu spoločnosti Opus Dei. Už v prvých rokoch po jej založení vznikli pobočky v Španielsku, potom aj v Portugalsku, Anglicku, Taliansku a nakoniec na celom svete. Dnes má Opus Dei vyše osemdesiat tisíc prívržencov, z toho dvetíť azov.

Niektorí p_____vitelia Opus Dei majú vplyvné postavenie vo Vatikáne, ale aj v španielskom politickom a verejnom živote. Organizácia okrem toho zriadila a vedie niektoré študentské domovy, školy a univerzity, napríklad univerzitu v Pamplone, ktorá bola založená v roku 1952 a je medzinárodne veľmi uznávaná.

V roku 1950 Rím oficiálne uznal Opus Dei; pápež Pius XII. prepožičal spoločnosti štatút svetského inštitútu. V pápežovi Jánovi Pavlovi II. našlo spoločenstvo významného priaznivca. Udelil mu v roku 1982 nový štatút osobného prelátstva, ktorý z neho robí akýsi druh superdiecézy, podliehajúcej priamo pápežovi. Dôvodom udelenia tohto privilégia je konzervatívny postoj Opus Dei

Tisíccky ľudia sa 11. mája 1992 zhromaždili na Námestí svätého Petra v Ríme na slávnosti blahorečenia Josemaríu Escrivá.

k rozporuplným otázkam súčasného sveta, čo pápežovi vyhovuje. Predpokladá sa však, že sa takto chcel odvdáčiť za finančnú podporu, ktorú Opus Dei poskytlo poľskému odborovému hnutiu Solidarity pod vedením Lecha Wał̄su.

Kritické hlasy

Osobité postavenie, ktoré Opus Dei dosiahlo, bolo vo vnútri cirkvi podnetom na kritiku najmä zo strany laikov a jezuitov.

Pred bránami Chrámu svätého Petra sa - 'jmaždili hodnostári na ceremónii, pri ktorej bol zakladateľ spoločnosti Opus Dei vyhlásený za blahoslaveného.

Prikázania kňaza Josemariu Escrivá de Balaguer

Zakladateľ spoločnosti Opus Dei formuloval 999 zásad. Tu sú niektoré z nich:

Neodkladaj svoju prácu na zajtra.

Opustiť sa? Ty? Chceš byť súčasťou stáda? Ty, ktorý si sa narodil na to, aby si rozkazoval! U nás niet miesta pre vlažnosť.

Chcel by som, aby si bol na zemi šťastný. Budeš šťastný iba vtedy, ak sa oslobodíš od strachu pred utrpením.

Tvojím najväčším nepriateľom si ty sám.

jedno vlákno, ďalšie vlákno a ešte veľa ďalších vytvorí spolu po spletení silný povraz, ktorý unesie nesmierne ťažké bremená. Ty a tvoji bratia môžete svojou zjednotenou vôľou plniť Božiu vôľu.

Cítiš v sebe veľkú vieru... Ten, kto ti ju dáva, ti poskytne aj prostriedky k činu.

Ak ti poslušnosť neprináša pokoj, tak je to preto, že si pyšný. Byť dobrým vzorom, to je ako zasívať dobré semienko.

Niektorí zastávajú názor, že spoločnosť má priveľkú nezávislosť a moc. Iní mu vyčítajú, že podporovalo vojenské režimy v Južnej Amerike a zazlievajú mu sympatie k extrémnej španielskej pravici. Hodnostári spoločnosti Opus Dei však túto výčitku kategoricky odmietajú. Je nesporné, že generál Franco v šesťdesiatych rokoch vymenoval viacerých príslušníkov Opus Dei na posty ministrov; mnohí historici sú presvedčení, že títo členovia kabinetu zohrali vo vývine Španielska pozitívnu úlohu. Okrem toho, vzťahy medzi Francou a Opus Dei neboli vždy ideálne.

Koniec koncov, spoločnosť nepredpisuje svojim členom nijakú politickú orientáciu, ich postoj k politickým otázkam je ich súkromnou záležitosťou. Spoločnosť nemožno obžalovať pre názory jeho prívržencov. Rovnako nezávislosť zaručuje spoločnosť Opus Dei svojim členom aj v hospodárskom, profesionálnom a sociálnom ohľade.

Hlavou asi osemdesiat tisíc členov spoločnosti Opus Dei na celom svete je od roku 1994 španielsky biskup Javier Echeverría.

Ďalšie kritické hlasy sa dotýkajú finančného hospodárenia spoločnosti. Vyčítajú mu, že je zapletený do rôznych škandálov.

Nakoniec zazneli aj výčitky celkom iného druhu. Na členov, ktorí chceli vystúpiť zo spoločnosti, sa vyvíjal nátlak, aby to neurobili, a rodičia nových mladých členov sa sťažovali na prísne asketické cvičenia a vynútené odcudzenie svojich detí od rodiny. Takéto výpovede pripomínajú praktiky siekt a tento negatívny aspekt sa zosilňuje ešte tým, že spoločnosti Opus Dei sa vyčíta aj tajnostkárstvo.

Blahorečenie

Napriek všetkej kritike sa Opus Dei stalo podstatnou súčasťou rímskokatolíckej cirkvi. Keďže ho kryje pápež, má osobitnú ochranu a označenie svätá alebo katolícka mafia už takmer upadlo do zabudnutia.

Pred niekoľkými rokmi dostalo Opus Dei dokonca určitý druh vyššieho vysvätenia. Po prípravnej fáze vyše desiatich rokov vyhlásil pápež zakladateľa Josemariu Escrivá 17. mája 1995 za blahoslaveného. Tristotisíc veriacich sa za nádherného počasia zhromaždilo na Námestí svätého Petra v Ríme, aby boli svedkami tejto významnej udalosti. Vo svojej chváloreči pápež Ján Pavol II. povedal: „Josemaría Escrivá bol vzorným kňazom, ktorému sa podarilo otvoriť nové horizonty pre misijnú a evanjelizačnú činnosť.“

OTÁZKY OKOLO KRIŠTOFA KOLUMBA

Kedy sa narodil? Aké bolo jeho pravé meno? Odkiaľ pochádzal?

O veľkom moreplavcovi existujú stovky kníh, ale ani viac ako pol tisícročia po objavení Ameriky neutíchajú spory o pôvode tejto záhadnej osobnosti.

Krištof Kolumbus je pravdepodobne najslávnejším a najtajomnejším dobrodruhom všetkých čias. Už pre svojich súčasníkov bol záhadou a sám veľkou mierou prispel k špekuláciám o svojom neistom pôvode. V mnohých autobiografických spisoch zámerne vynechával určité obdobia svojej minulosti. Priatelia i nepriatelia o ňom šírili nespočetné príbehy. Historici preto ešte vždy narážajú na rozporuplné pramene a hypotézy.

Kto bol muž, ktorý prehovoril kráľovnú zabelu Kastílsku, aby ho vyslala na veľkú olavbu? Učenec? Nevzdelaný, ale odvážny námorník, alebo iba obchodník s otrokmi túžiaci po peniazoch?

Desaťročný na more

Presný dátum Kolumbovho narodenia sa dlho nedal s istotou určiť, ale dnes sa už historici zhodli na tom, že *prišiel* na svet v roku 1451 neďaleko Janova a pochádzal z tkáčskej rodiny. V niektorých dokumentoch vystupuje ako Cristóforo Colombo, v iných Cristóbal Colón. Zo životopisu vyplývalo, že ide o jednu a tú istú osobu.

Svoju námornícku kariéru začal útlom veku desať rokov ako plavčík. Keď mal pätnásť, slúžil vraj na jednej pirátskej lodi, ktorú vyslal k boji o neapolskú korunu René z Anjou proti Alfonzovi z Aragónska a Sicílie. Ako mladík sa Kolumbus pravdepodobne zúčastnil aj na prepadávaní španielskych lodí, čo by vysvetľovalo prečo toto obdobie svojej mladosti neskôr zamlčoval.

Vo veku asi dvadsaťpäť rokov sa nečakane objavil v Portugalsku, odtiaľ sa neskôr vybral na španielsky kráľovský dvor, aby tam predostrel svoje smelé plány. V auguste roku 1492 vyplával na more a ešte v tom tom roku zakotvil na Baham-

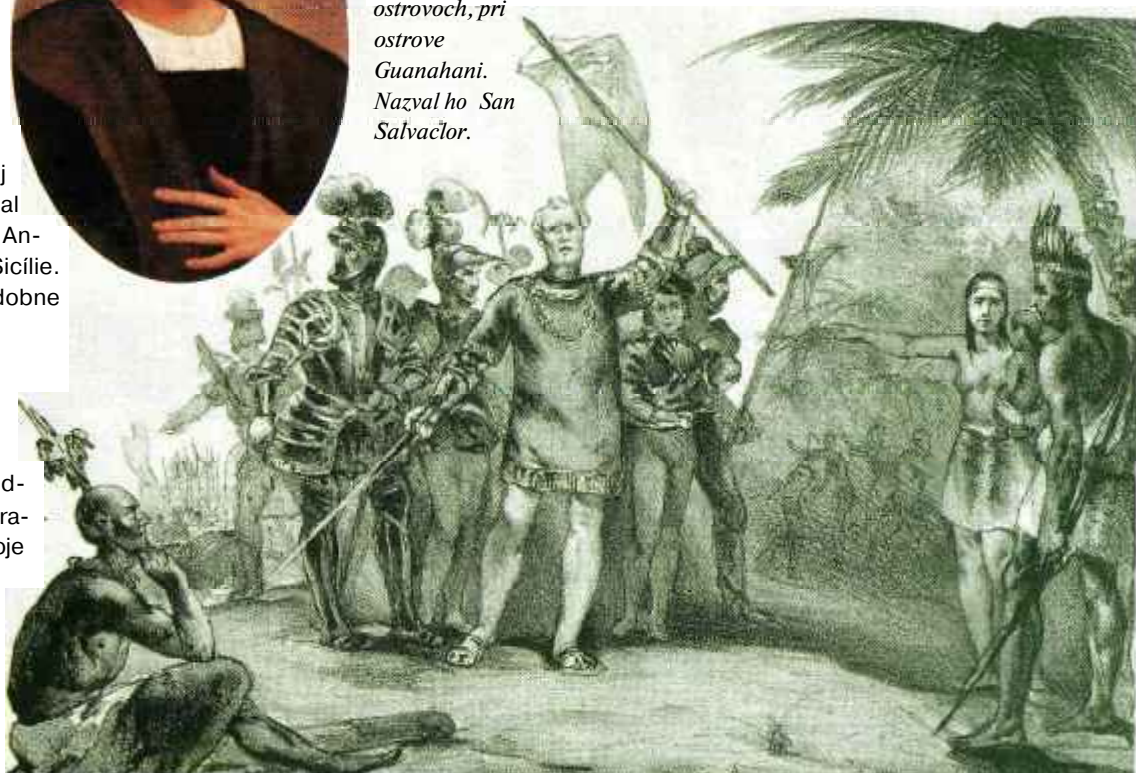
ských ostrovoch, Kube a Haiti. Až na tretej plavbe v rokoch 1498 až 1500 sa doplavil k americkej pevnine pri Trinidade. To sú známe fakty.

Janovčan, ktorý hovorí po kastílsky

Okrem toho však všetko zostáva nejasné. Krátko po Kolumbovej smrti si naňho začali robiť nárok dve významné krajiny raného novoveku: Španielsko a Taliansko. Niektorí vedci poukazujú v tejto súvislosti na jeden zaujímavý aspekt: Kolumbus takmer nikdy nehovoril ani nepísal po taliansky, ale iba po kastílsky. Historik Salvador de Madariaga sa vo svojom životopise o slávnom objaviteľovi pokúsil túto skutočnosť vysvetliť. Tvrdí, že Kolumbus pochádzal zo

Krištof Kolumbiu (vľavo) pristál 12. októbra 1492 na Bahamských ostrovoch, pri ostrove Guanahani. Nazval ho San Salvador.

Vlajková /WSanca Mam pri prvej plavbe cez Atlantik smerom k Novému svetu.

židovskej rodiny, ktorá koncom 14. storočia ušla pred prenasledovaním zo Španielska. V rodine sa vraj udržiavala materčina aj naďalej. Madariaga však necháva jednu dôležitú otázku otvorenú: Ako je možné, že sa Kolumbus vracal do krajiny svojich údajných predkov práve v čase, keď tam inkvizícia postupovala proti židom tak neľútostne?

Čo sa týka Kolumbovho vzdelania, je isté, že sa stýkal s vynikajúcimi vedcami, ktorí vedeli, že Zem nie je rovná doska, a naliehavo mu radili, aby sa vydal smerom na západ. Určite chcel sprístupniť aj nové obchodné trhy a dopustil aj kruté zaobchádzanie s Indiánmi. Bolo by však nesprávne, keby sme mu pripisovali iba túžbu po majetku a mentalitu utláčateľa.

MAPY - TAJOMSTVO POZNANIA A MOCI

Portugalci a Španieli podnikli v 15. a 16. storočí úspešné objavné plavby. Najprv obidva národy medzi sebou súťažili, ale potom sa dohodli na rozdelení získaných území, čo vzbudilo závisť ostatných Európanov. Ako sa týmto dvom národom Pyrenejského polostrova podarilo uchrániť pred konkurenciou ?

Po oslobodení sa spod nadvlády Mauróv v 13. storočí prejavovalo Portugalsko obrovskú potrebu expanzie. Európsky obchod s Orientom bol vtedy ohrozený, lebo východnú polovicu Stredozemného mora obsadili Turci. Bolo čoraz ťažšie získavať cukor, koreniny a suroviny na výrobu látok. Vzástla aj potreba zlata, preto králi zo všetkých síl podporovali hľadanie morských ciest do Guiney a čoskoro aj do Indie. Portugalci mali ako prví Európania spoľahlivé vedomosti o vetroch, morských prúdoch a južnej oblohe. Malá, ale stabilná krajina dala impulz epoche zámorských objavov.

Rozdelenie sveta

Portugalský princ Henrich Moreplavec (1394 - 1460) intenzívne podporoval expedície. Hnala ho veľká zvedavosť i túžba po majetku, a preto sústredil na svojom dvore kapitánov, staviteľov lodí, konštruktérov prístrojov a astronómov zo všetkých končín Stredomoria, ktorí mu mali pomôcť pri systematickom prieskume sveta. V Sagrese založil moreplaveckú školu, kde sa vyučovalo moreplavectvo a zemepis. Vyvinuli tam aj karavelu, ktorá bola ľahšia, rýchlejšia a lepšie ovládateľná ako všetky dovtedajšie typy lodí. V Lagose na juhozápadnom cípe Portu-

galská, kde sa nachádzal najdôležitejší prístav a lodenica na konštrukciu karavel, zriadil Henrich úrad pre štúdium zemepisných máp. Okrem toho financoval každoročné expedície, podporoval vojenské výpravy do Maroka a prieskum západoafrického pobrežia. Začalo sa obdobie kolonizácie a otrokárstva.

Španieli však nechceli svojim susedom prenechať Atlantický oceán bez boja. Obsadili Kanárske ostrovy a vybudovali si obchodný oporný bod v Maroku. Ich najdôležitejším centrom moreplavectva a kartografie sa stala Malorka.

Rivalita oboch krajín sa ešte vyostřila vo vojne o kastílske dedičstvo, ale už v roku 1479 vyriešila ich mocenské záujmy alcácovská zmluva. Portugalsko sa síce zrieklo nároku

Portugalský princ Henrich Moreplavec podporoval zámorské objavy svojej krajiny.

Túto najstaršiu mapu Ameriky, ktorú vtedy pokladali za Západnú Indiu, vyhotovil Juan de la Cosa, Kolumbov spoločník na dvoch výpravách.

na kastílsky trón, získalo však Madeiru, Azorské ostrovy, Kapverdské súostrovie a celú západnú Afriku na juh od marockého mysu Bojador. Kanárske ostrovy zostali Španielom. Avšak už v nasledujúcich rokoch dosiahli obe krajiny nové výrazne úspechy: Ešte systematickejšie ako Henrich podporoval námorné

V roku 1494 potvrdil pápež Alexander VI. vlastnícke práva Španielska a Portugalska v Atlantickom oceáne. Spory medzi oboma krajinami nemali ohrozovať obrátenie pôvodných obyvateľov v objavených oblastiach na kresťanskú vieru.

aktivity svojej krajiny kráľ Ján II. (1455 - 1495). Zatiaľ čo jeho poddaný Pedro de Covilhao ako prvý dosiahol indické brehy a preskúmal východoafrické pobrežie, vyrazil Krištof Kolumbus v španielskych službách v roku 1492 smerom na západ. Napätie medzi oboma panovníkmi na -Vrenejskom polostrove sa opäť vyostrilo.

Španielsky kráľovský pár Ferdinand a Izabela zapojili do sporu svojho kraja- na, pápeža Alexandra VI., ktorý v piatich

Verejnosc' nemala informácie o tom, keď expedičné lode vyplávali na more. Od konca 15. storočia sa v portugalských prístavoch potkalo veľa zahraničných špiónov, lebo aj ostatné európske krajiny chceli získať pre seba nejaké územie v zámorí. Za mapy s ich neoceniteľným mocenským potenciálom boli ochotní veľmi dobre zaplatiť.

Väčšinou však agenti striehli v prístavoch celkom zbytočne. V roku 1501 sa napríklad Benátčan Pietro Pasqualigo v liste úradom svojho rodného mesta sťažoval, že si v Portugalsku nemohol zaobstarať nijakú mapu s trasou do Indie. Kráľ Emanuel I. (1469 - 1521) údajne nariadil „trest smrti každému“, kto takéto dokumenty „vydá do rúk cudzincovi“. Či je toto tvrdenie pravdivé, to sa s istotou nedá dokázať.

V každom prípade poznáme iný panovníkov príkaz zachovania štátneho tajomstva z neskoršieho obdobia, ktorý mal zabezpečiť udr-

žanie španielskeho monopolu na korenie. V novembri 1504 zakázal kráľ svojim kartografom mapovať africké pobrežie na juh od ostrova Svätý Tomáš a Princovho ostrova pri pobreží Guiney. Okrem toho žiadal, aby kartografickému úradu predložili každú novú zemepisnú mapu na cenzúru.

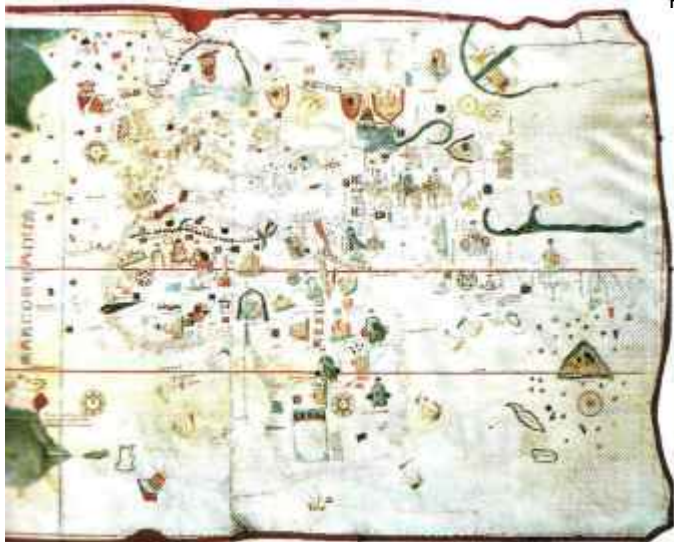
Napriek tomu bola portugalská aktualizovaná štandardná mapa (padrao real) známa. Ilegálne kópie tejto veľkoformátovej mapy sveta vyhotovili v roku 1502. Ferrarský vojvoda poveril svojho lisabonského splnomocnenca Albertina Cantina, aby mu ju zaobstaral na obchodné účely. Splnomocnenec podplatil jedného diplomatického zástupcu kráľa Emanuela a prepašoval drahocenný list, takzvanú Cantinovu mapu, do Talianska.

Strata monopolu

Okolo roku 1520 sa o vytúžené zemepisné mapy bili aj piráti. Portugalskí kormidelníci a kartografi často predávali svoje vedomosti a služby do zahraničia. Kresliči máp veľmi ľahko prechádzali od jed-

ného pána k druhému; najímanie takýchto špecializovaných cudzincov bolo vo všetkých krajinách na dennom poriadku. Napríklad Bartolomeu Velho, autor slávnej mapy sveta z roku 1560, pracoval na francúzskom dvore a prišiel o život za veľmi záhadných okolností.

Tak si postupne panovníci rôznych štátov privlastňovali geografické a navigačné vedomosti. Ostatné moreplavecké štáty už neboli ochotné znášať prevahu Španielska a Portugalska. Hnevalo ich, že základom Tordesillaskej zmluvy o rozdelení sveta bol predpoklad, že na svetovom moria majú prednostné právo iba tieto dve veľmoci. Briti, Holanďania a Francúzi napokon ich monopol rozbili.

Dulách nariadil, ako treba konflikt vyriešiť. Išlo mu pri tom najmä o pokresťančenie pohanov. Obe strany sa nakoniec v roku 1494 v Tordesillaskej zmluve dohodli na demarkačnej čiare, ktorá sa tiahla 370 míľ na západ od Kapverdských ostrovov. Smerom na západ od tejto línie sa rozprestierala španielska sféra vplyvu, smerom na východ portugalská - s výnimkou Kanárskych ostrovov.

Špióni v portugalských prístavoch

Po sprístupnení dovtedy neznámych oblastí sa podstatne zmenil obraz sveta kartografia zažívala prvýkrát od antických čias veľký rozkvet. Zemepisné mapy vtedy často považovali za štátne tajomstvo a uchovávali ich zamknuté v úradoch alebo súkromných komnatách paňovníkov. Materiál, ktorý mali k dispozícii významní objavitelia ako Kolumbus, Bartolomeu Diaz (asi 1450 - 1500) a Vasco da Gama (1468/69 - 1524) bol pravdepodobne zničený. V každom prípade sa z neho zachovalo veľmi málo.

Výrez z Cantinovej mapy (1502), ukradnutej kópie štandardnej portugalskej mapy sveta.

Presné údaje pre moreplavcov

Takzvané kompasové mapy (portolán), ktoré sa vyhotovovali od 13. storočia, zodpovedali praktickým potrebám lodných posádok. Zachytávali detaily o pobrežia prístavoch a okrem toho obsahovali aj zoznamy zvláštností určitých oblastí. Pri spracovaní materiálu využívali kartografi údaje od kapitánov, používali navigačné prístroje a sami robili niektoré výpočty. Mapy väčšinou kreslili na pergamen; súradnicová sieť znázorňovala smer vetra.

HYPNÓZA - OTÁZKA VIERY?

Hypnóza má dodnes svojich prívržencov a odporcov. Ani jej najnovšie liečebné úspechy, napríklad v boji proti bolesti a závislosti od nikotínu, nedokážu vyvrátiť nádyh tajomná, ktorý ju obklopuje.

Hypnóza patrí k najstarším metódam psychického ovplyvňovania. Hypnotizovaný človek sa dostáva do stavu na pomedzí spánku a bdenia, ktorý sa označuje ako tranz. Na väčšinu podnetov z okolia nereaguje, ale zostáva v spojení s hypnoterapeutom.

Na uvedenie do stavu hypnózy sa používa tisícročia stará metóda zrakovej fixácie, pri ktorej pacient sústreďuje pohľad na určitý bod alebo predmet, napríklad na kyvadlo hodín. Takéto cieľené zúženie pozornosti je prvým krokom k tranzu, ktorý terapeut ďalej prehĺbuje monotónnymi slovnými podnetmi opakovanými jednotvárnym tlmeným hlasom. Takto pozmenené vedomie je schopné vnímať terapeutické sugescie, teda príkazy, aby si hypnotizovaný intenzívne predstavoval niečo konkrétne. Napríklad pacienti, ktorí trpia úzkostnými stavmi, si majú predstavovať situáciu z bežného života, v ktorej si počínajú ako odvážny, mocný človek, astmatika vy-zvú, aby si predstavoval, že voľne dýcha.

Švajčiarsky psychiater Auguste Forel už na prelome 19. a 20. storočia rozlišoval tri stupne hypnózy: Na jej najľahšiu formu, malátno-ospanlivý stav, nadväzuje stredný stupeň, pri ktorom človek nemôže pohybovať rukami a nohami a nepocituje bolesť. Posledné, najhlbšie štádium je charakteristické tzv. somnambulizmom, druhom námesačnosti s úplnou stratou pamäti. Hoci každá forma hypnózy prináša určité liečebné výsledky, terapeuti zvyčajne dávajú prednosť prvému a druhému stupňu tranzu, pri ktorých môže

pacient intenzívnejšie spolupracovať. Podľa vedeckých štúdií na hypnózu nie sú potrebné žiadne osobitné predpoklady, ale dotyčná osoba by mala preukázať určitú mieru ochoty spolupracovať.

Historické kontroverzie

Hypnotický tranz sa už oddávna po-

Lekár Anton Mesmer sa pokladá za zakladateľa náuky o magnetizme.

V parížskych salónoch často a rád využíval ako asistentov pekných mladých ľudí, takzvaných služobníkov dotyku.

klada za stav uvoľnenia. Už starí Sumeri uvádzali chorých do liečivého spánku a aj písomné pramene z éry starého Egypta obsahujú odkazy na kultúry, pri ktorých hral významnú úlohu tranz. V ranom stredoveku používali hypnotické techniky kresťanskí mnísi na vyhánanie démonov, spôsobujúcich choroby. Nemecký lekár Anton Mesmer, ktorý pôsobil koncom 18. storočia vo Viedni a v Paríži, odvodzoval liečivú silu tranzu z tzv. biomagnetizmu. Podľa tejto teórie celý vesmír spočíva v jemnom fluide, ktoré obklopuje a preniká všetky telesá. Každý jedinec pôsobí ako magnet, ktorého severným pólom je hlava a južným

nohy. Choroby vraj vznikajú z nesprávneho rozloženia fluida v ľudskom tele a možno ich preto liečiť jemnou masážou pólom alebo rovníka v oblasti pod rebrami.

Nová vlna záujmu o hypnózu prišla v roku 1843, keď anglický lekár James Braid po prvý raz použil termín „hypnóza“, odvodený od gréckeho boha spánku menom Hypnos, a keď sa na scéne

prvý raz objavujú psychiatri a psychológovia. Neženie ich ani tak veľmi túžba po vedeckom pochopení rôznych fyziologických príčin hypnózy, ale zaujímajú sa skôr o liečebné pôsobenie tranzu.

Vo Francúzsku znovu dodal hypnóze vážnosť lekár Jean Martin Charcot. Tento psychiater z parížskej nemocnice La Salpêtrière objavil účinky hypnózy v roku 1878 a podarilo sa mu liečiť pomocou nej ľudí trpiacich hystériou. Na verejných prezentáciách v nemocnici La Salpêtrière sa zúčastňoval aj Sigmund Freud, ktorý sa potom istý čas hypnózou zaoberal. Avšak pre náhodnosť a nereprodukovateľný charak-

V tranze, a predsa bdelí

Hypnóza - pojem odvodený z gréčtiny, ktorý znamená približne „spánok nervov“ - nemá podľa vedeckých výskumov so skutočným spánkom nič spoločné. Elektroencefalogram (EEG) osoby v hypnotickom tranze vykazuje také charakteristiky mozgových vln, v ktorých majú prevahu alfa-rytmy, typické skôr pre bdely stav človeka.

ter jej výsledkov sa vzdal techniky hypnózy v prospech psychoanalýzy.

V nasledujúcich desaťročiach poklesol význam hypnózy až natolko, že sa využívala iba ako súčasť javiskovej mágie. Novú éru hypnózy otvoril v 70. rokoch svojimi publikáciami americký psychiater Milton Erickson. Namiesto klasickej, autoritatívnej metódy nastúpila nová forma hypnózy, ktorá terapeutovi ukladá čo možno najväčšiu zdržanlivosť pri vedení pacienta.

kovaná informácia o mozgových potenciáloch ukazuje, že hypnotizovaný nespí, ale nachádza sa v bdelom, uvoľnenom stave. Jedna časť jeho vedomia je teraz zameraná na vnútorný svet obrazov, kým druhá nadálej registruje udalosti odohrávajúce sa v okolí hypnotizovaného.

Zatiaľ nie je vôbec jasné, aké procesy vyvoláva v tele táto koncentrácia na nevedomie. Vedecké údaje, zhromaž-

Sila skrytého ja

Pri hypnóze, prastarej liečebnej metóde, musia pacient a terapeut mať medzi sebou vzťah vzájomnej dôvery. Ich cieľom je dosiahnuť u pacienta stav vedomia zvaný tranz. Prvým krokom je zúžiť pozornosť pacienta, potom mu terapeut vsugerúva určité predstavy alebo obrazy. Hypnóza má široké spektrum účinnosti: V psychoterapii pôsobí na hlboké uvoľnenie, v chirurgii ako určitý druh uspávacieho prostriedku a pacientom so stratou pamäti pomáha odhaľovať traumatické zážitky. Zhypnotizovať však možno len niekoho, kto prejaví pozitívnu vôľu spolupracovať. Spravidla nemožno v stave tranzu vyvolať konanie, ktoré odporuje morálnemu cteniu hypnotizovaného.

Hore: Pri verejných prezentáciách v nemocnici La Sa/pétriére v rokoch 1813 J 1884 demonštroval francúzsky psychiater J. M. Charcot, že pomocou hypnózy možno liečiť nervové ochorenia.

Oravo: Dnes sa hypnóza uplatňuje predovšetkým u pacientov, ktorí trpia symptómami stresu alebo úzkostnými stavmi.

Cesta do vnútorného sveta

Už pri vstupe do stavu ľahkého tranzu možno preukázať zreteľné fyziologické zmeny: Spomali sa dýchanie, klesne frekvencia srdcového tepu a krvný tlak, zníži sa podiel stresových hormónov, pričom zároveň stúpne počet lymfocytov, významných pre imunitný systém. Elektroencefalogramom (EEG) sprostred-

ené za uplynulých dvadsať rokov, však potvrdzujú, že hypnoterapia má pri určitých typoch problémov liečivé účinky.

V Škandinávii, najmä vo Švédsku, sa v súčasnosti zubné operácie celkom bežne robia v hypnóze. Pacientov, ktorí trpia fóbiou zo zubného lekára, alebo neznášajú anestetiká, uvádzajú do stavu

tranzu, v ktorom sa uvoľnia. Vedecky sú zdokumentované aj chirurgické zásahy ako cisársky rez alebo amputácia nohy uskutočnené v hypnóze, ktorá nahrádza narkózu. V iných prípadoch sa pomocou hypnoterapie úspešne liečila impotencia, závislosť od nikotínu alebo rôzne alergické reakcie, napríklad neurodermatitída.

Veľmi užitočná sa táto metóda ukázala v prípadoch, keď treba dostať do vedomia traumatizujúce zážitky. Tranz môže napríklad prelomiť bariéry, ktoré blokujú pamäť účastníkov vojny alebo obetí nehôd. Platí to aj o spomienkach z detstva, ktoré sa hypnotizovanému môžu cieleným návratom do minulosti oživiť.

Hypnóza nad'alej predmetom sporu

Keďže prírodovednými metódami nemožno presne dokázať, ako hypnóza funguje; je napriek všetkému ako liečebná metóda ešte vždy predmetom sporu medzi mnohými vedcami, lekármi a dokonca aj psychológmi. Niektorí bádatelia v nej vidia iba istý druh hry, pomocou ktorej sa pacient pokúša zapáčiť sa svojmu terapeutovi.

POSADNUTOSŤ

Vyháňanie diabla nie je iba rituálom z éry temného stredoveku. Katolícka cirkev dodnes ponecháva otvorenú možnosť použiť exorcizmus - keď usúdi, že niekto je posadnutý zlými démonmi.

Domnienka, že niekoho ovládajú démoni, je prastarým a vo všetkých kultúrnych okruhoch rozšíreným modelom vysvetlenia niektorých nápadných zmien duševného alebo telesného stavu človeka. Kedysi pokladali za posadnutých najmä ľudí s chorobami prejavujúcimi sa záchvatmi a stavmi duševného rozrušenia, ako je epilepsia, hystéria alebo schizofrénia. Pomätené správanie postihnutých totiž budilo dojem, že v nich prebývajú cudzie, nebezpečné bytosti.

O zlo prinášajúcich démonoch, ktorí ohrozujú zdravie človeka, alebo ho zvädzajú k zlému, sa hovorí aj v Starom a Novom zákone. Na čele temných sil stojí Satan, pokladaný za pôvodcu všetkého zla a odporcu Boha. O Ježišovi Kristovi sa traduje, že ľudí posadnutých zlými duchmi liečil vyháňaním démonov.

Z biblických prameňov odvodili cirkevní otcovia skutočnú existenciu diabla, ktorý podľa ich mienky môže naozaj ovládnuť telo a dušu človeka. V boji proti zlu sa po celé stáročia vykonávali zažehňavacie rituály exorcizmu. O jeho

Miliónová armáda diablov

Monsignore Corrado Balducci, ktorý bol na počiatku pontifikátu pápeža Jána Pavla II. hlavným exorcistom rímskej diecézy, uverejnil v roku 1988 spis so svojimi poznatkami o diablovi. V registri rímskej diecézy, ako zverejnil, zaevidovali dovtedy 1 758 640 176 ohlásených obradov vyháňania diabla. Podľa jeho názoru však len v pätnástich z tisícok prípadov posadnutosti išlo naozaj o dielo Satana.

Táto soška z 19. storočia znázorňuje oblúbenú tému diabla, ktorý uzatvára zmluvu s človekom.

Dolu: Scéna z amerického filmu Exorcista (1973).

Posadnuté dievča získalo od diabla, ktorý sa v nej usadil, nadprirodzenú schopnosť voľne sa vznášať v priestore.

svätom spise Avesta postavil proti sebe stvoriteľa sveta a zvrchovaného boha Ahuru Mazdu a jeho protivníka, démonického ducha Angru Mainyu (Ahrimana), čím nastolil dualistický princíp dobra a zla, ktorý je pre človeka výzvou na etické konanie. Tento na tie časy nový pojem moci stavajúcej sa proti Bohu prevzali Židia, ktorí sa so Zaratuštrovými náboženskými predstavami oboznámili v babylonskom zajatí a odovzdali ho ďalej kresťanstvu. Satan, najkrajšia najmúdrejší spomedzi anjelov, ktorého pýcha a povýšenosť dohnali k vzbure proti Bohu, sa stal vládcom ríše démonov a stelesnením všetkého zla.

Fenomén démonického posadnutosti a viera v zlo aj v novšom období fascinujú ľudí. Film *Exorcista*, ktorý nakrútil v roku 1973 americký režisér William Friedkin, sa stretol so záujmom divákov na celom svete.

Páter Gabriele Amorth, ktorý je z poverenia pápeža exorcistom rímskej diecézy,

požehnanom vplyve je katolícka cirkev presvedčená dodnes.

Boh a jeho temní nepriatelia

Základom dualizmu Boh -diabol, zakotveného v kresťanskej viere, je učenie perzského proroka a zakladateľa náboženstva zoroastrizmu Zaratuštru, ktorý žil v 6. storočí pred Kristom. Vo svojom po-

publikoval začiatkom roka 1998 v katolíckom mesačníku *Vita Pastorale* správu, že sa naňho každoročne obracia niekoľko tisíc ľudí s prosbou o pomoc v prípadoch posadnutosti diablom. Po starostlivom preskúmaní možno však len zlomok uchádzačov skutočne podrobiť exorcizmu.

V poslednom čase sa viera v zlo prejavuje aj v podobe satanského kultu a čier-

Smrť vinou exorcizmu

Aké strašné následky môže mať viera v posadnutosť diablom, ukazuje tragický prípad Amy Burneyovej, ktorý sa odohral v roku 1997 v New Yorku. Matka a stará matka dali päťročnému dievčaťku, ktorého telo vraj posadol diabol, vypiť zmes čpavku, cayennského korenia, octu a olivového oleja. Potom ho bičovali a malá Amy doplatila na exorcizmus životom.

nych omší, ktoré sú obscénnym výsmechom kresťanských hodnôt. Ctitelia Satana sú vo svojich sektách zväčša organizovaní podľa vzoru katolíckej cirkevnej hierarchie.

Existencia zla vo svete

V 18. storočí s nástupom obdobia osvietenstva dochádza aj k demystifikácii satanských síl. Na základe poznatkov francúzskeho neurológa Jeana Martina Charcota (1825 - 1893) z oblasti hystérie, neurózy a hypnózy, ako aj teórie psychoanalýzy Sigmunda Freuda vidia dnešní psychiatri, psychológovia a sociológovia v diablovej duševnej konštrukcii vytvorenej ľudským podvedomím, personifikáciu nášho moderného zla. Zánik tradičných hodnôt, budúcnosť otriasaná krízami a pocit bezmocnosti pri pohľade na tragédie našich čias spôsobujú, že mnoho ľudí sa utieka k náboženstvu, ktorému sa darí tak v krajinách s dlhou náboženskou tradíciou, ako aj v tých, kde bola narušená. Zrejme potreba ľudí pomenovať sily zla ich od pádu historického nepriateľa v podobe komunizmu núti, aby si ich nahradili iným spôsobom.

Dnes síce veľa teológov chápe diabla iba symbolicky, katolícka cirkev však zavrhuje tézy svetských expertov a naďalej trvá na reálnej existencii Satana. Niektoré formy posadnutosti podľa nej nemožno uspokojivo vysvetliť z hľadiska medicíny ani psychiatrie, ale iba pôsobením démonických síl.

Časť exorcistov, kňazov, ktorí majú osobitné poslanie vyháňať diabla, ho realizuje prísne podľa predpisov *Rituale Ro-*

Stredoveké umenie používalo na zobrazenie posadnutých ľudí ako výrazové prostriedky nahotu a krčovito poskrúcané telo. Úspešné 'vyliečenie' vďaka biskupskému požehnaniu je tu symbolicky znázornené únikom diabla/ika z tela obete.

manum, ktoré ustanovil v roku 1614 pápež Pavol V. a koncom 19. storočia prepracoval pápež Lev XIII. Podľa nich možno prítomnosť Satana zistiť u posadnutého človeka na základe určitých príznakov: podľa jeho pachu, vyslovenej averzie voči náboženským hodnotám, náhlejšej výrečnosti v cudzom jazyku a napokon podľa mimoriadnej sily, ktorá nezodpovedá jeho fyzickej konštitúcii ani veku.

Exorcisti sa pokúšajú vyhnat' démona prikladaním rúk, modlitbami, zariekavaciami formulkami a pozdvíhovaním kríža. Pravdaže, veľmi dobre vedia, že taký spôsob liečenia, aký predpisuje *Rituale*

Romanum, môže u citlivých ľudí vyvolať ťažký šok. Preto dnes katolícka cirkev bezpodmienečne stanovuje, že pri exorcizme musí byť prítomný lekár.

Odhliadnuc od niekoľkých úplne neobľomných duchovných sa však väčšina oficiálnych exorcistov usiluje zosúladiť cirkevné dogmy s novšími lekáorskými a psychologickými poznatkami. Ich cieľom je opäť vrátiť dôveru tým, ktorí odmietajú Boha, zavrhujú spásu svojej duše a podľahli logike sebazničenia, a pomôcť im nájsť seba samých. Kňazi-exorcisti väčšinou opierajú svoj názor na jednotlivé prípady o vedecké psychiatrické vyšetrenia. Ak lekári, kňazi a príbuzní posadnutého spoločne dospejú k presvedčeniu, že je nutný exorcizmus, vykonajú ho pomocou rituálu zaužívaného od Druhého vatikánskeho koncilu (1962 - 1965): Prosia Boha o oslobodenie trpiaceho.

Treba len dúfať, že táto umiernená forma exorcizmu, ktorú uskutočňuje cirkev, nenaženie vodu na mlyn sektám a pochybným súkromným exorcistom, ktorí si robia reklamu prekonnými predstavami o temných pekelných mocnostiach a obskúrnymi rituálmi. O tom, že vyhánanie diabla môže človeku ublížiť, svedčí aj skutočnosť, že v posledných rokoch totiž dosť ľudí zomrelo na následky divokého exorcizmu.

Reliéf z talianskej kaplnky z 8. storočia ukazuje skupinové vyhánanie diabla s prosebnou bohoslužbou a dotýkaním sa biskupským krížom.

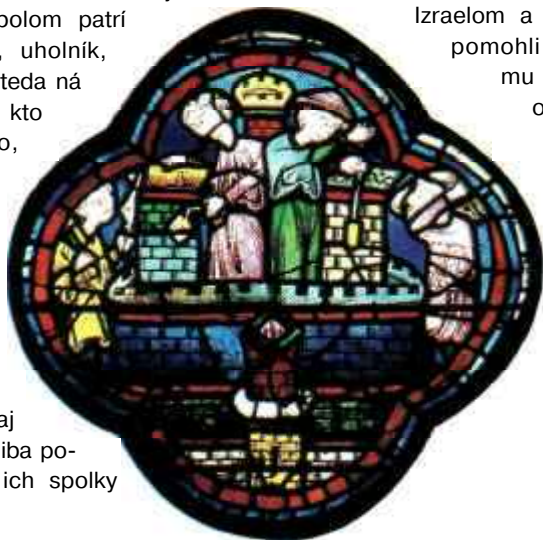
KORENE SLOBODOMURÁRSTVA

Politickí mocipáni sa voľnomyšlienkárske slobodomurárske bratstiev často báli a niekedy ich dokonca aj zakazovali. Obyčajných ľudí však bratstvá vždy fascinovali. Hlavným dôvodom tohto záujmu boli pravdepodobne tajuplne obrady a tradície, ktoré siahajú až do antických čias.

Pod pojmom slobodomurárstvo sa chápu mužské voľnomyšlienkárske spoločnosti, hlásajúce bratstvo, priateľstvo a toleranciu. Vzdialeným cieľom týchto spoločností, ktoré existujú v mnohých krajinách, je zušľachtenie celého ľudstva, ktoré by sa malo stať spoločnosťou ozajstných bratov. Každý slobodomurár musí v tomto úsilí začať sám od seba a svoju lásku k ľudstvu by mal preukazovať dobročinnosťou a nezištným obetovaním sa pre blaho ostatných.

V určitom protiklade k tomuto vznešenému ideálu sú rituály bratstva, na ktoré sa vzťahuje príkaz prísnej mlčanlivosti. Niektoré tieto obrady pôsobia na prvý pohľad morbidne, majú však symbolický význam. Kto chce byť prijatý do spoločnosti slobodomurárov, musí najprv symbolicky zomrieť a ľahnúť si do truhly, kým ho uznajú za hodného členstva. Táto procedúra symbolicky naznačuje, že kandidát zanechal svoj predchádzajúci život za sebou a odtiaľ sa stáva iným človekom.

Symbolika zohráva v slobodomurárstve veľmi významnú úlohu. K najdôležitejším symbolom patrí murárska zástera, uholník, kružidlo a kelňa, teda nástroje a predmety, ktoré poukazujú na to, že pôvod slobodomurárstva sa odvodzuje od murárskeho remesla. Dlhý čas bola ťažiskom slobodomurárskych spoločností naozaj murárska práca a iba postupom času sa ich spolky

začali orientovať na iné, výlučne humanistické ciele. Prívrženci hnutia vidia aj v pôsobení moderného slobodomurárstva, ktoré sa nazýva špekulatívne, ešte vždy akýsi druh staviteľstva, avšak duchovného či duševného charakteru, pri ktorom sa k symbolicko-stavovským tradíciám pripájajú ideálne predstavy z eticko-náboženskej oblasti.

Posvätné umenie staviteľov

Vzťah medzi staviteľstvom a náboženstvom siaha až do najranejšieho obdobia ľudskej spoločnosti, lebo majstri staviteľia postavili väčšinu diel na počesť bohov alebo jediného Boha. Prvé dokázateľne nábožensky orientované spoločnosti, ktoré sa venovali staviteľskému umeniu, boli na území dnešnej Sýrie a neskôr aj v Rímskej ríši. Okolo roku 960 pred Kristom poslal Chíram, vládca fenického prístavného mesta Tyros na pobreží Stredozemného mora, neskôr označený za predchodcu slobodomurárov, svojich skúsených služobníkov do Jeruzalema ku kráľovi Šalamúnovi, vládcovi nad Izraelom a Judskom, aby mu pomohli so stavbou chrámu a paláca. Približne o dvesto rokov neskôr, okolo roku 710 pred Kris-

Na výjave na okne katedrály v Bourges v strednom Francúzsku stredovekí murári oblečení v kutniach budujú sakrálnu stavbu.

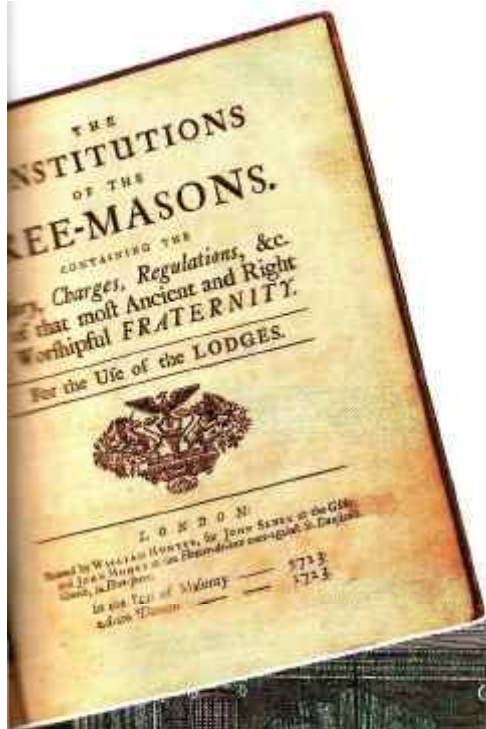

Hore: V roku 1123 vyšli Konštitúcie slobodomurárstva, dielo anglického farára Jamesa Andersona, ktoré vytvorilo základy modernej formy tohto bratstva.

Vpravo: Slávnostný obrad prijímania novica do lôže. Všetci členovia sú zhromaždení okolo obrazu lôže, znázorneného na podlahe.

tom, vraj druhý rímsky kráľ Numa Pompilius, podľa povesti žiak starogréckeho filozofa Pytagora, združil staviteľské spolky do takzvaných kolégií. Prijali do nich všetkých staviteľských majstrov, ktorí sa podieľali na budovaní sakrálnych stavieb, ale aj civilných a vojenských budov a prístavov. Remeslo bolo v týchto spolkoch veľmi úzko spojené s náboženstvom. Zašlo to až tak ďaleko, že staviteľia vyvinuli špeciálne stavovské kultúry, ktorých základom bolo vykonávanie ich povolania.

venstvo podporovalo stavanie kostolov a obrátilo sa na remeselníkov, ktorí sa vyznali v starých remeslách a poznali tradície rímskych kolégií. Staviteľia potom naučili svojmu umeniu mnohých mníchov, ktorí však zostávali odkázaní na trvalú pomoc svetských kamenárov. Tí naopak získavali obživu v kláštoroch a často sa obliekali do kutní. Náboženstvo a staviteľstvo sa tak znovu prepojili.

Zo stavebných spolkov sa časom vytvorili bratstvá, ktorých členovia používali v záujme zachovania profesionálnych tajomstiev pred nezásvätenými určité gestá a znamenia. Tieto spoločenstvá mali mnohé privilégia; napríklad boli oslobodené od stredovekých cechových povinností. Ich členov preto nazývali aj slobodní remeselníci, prípadne slobodní murári.

Pri vykonávaní svojho povolania sa však stavební robotníci vôbec nemohli slobodne rozhodovať. Hlavné slovo pri všetkých sakrálnych stavbách, od plánovania až po realizáciu, mala cirkev. Staviteľia sa museli držať predpísaných termínov, rozmerov a daného priestorového usporiadania. Každý, aj najmenší detail ornamentu museli vytvoriť podľa predpísaných mystických číselných pomerov

a osobitných geometrických pravidiel, ktoré mali hlboký symbolický obsah a poznali ich iba zasvätení.

Stredovekí slobodní murárski majstri pokladali svoju činnosť za viac než len za obyčajné kladenie kameňa na kameň. Cítili sa byť pomocníkmi na stavenisku univerza, ktoré prekračovalo všetky ľudské predstavy a ku ktorého realizácii mal prispieť svojím dielom každý jednotliviec. Murári vnímali toto úsilie ako ustavičnú prácu bez začiatku a bez konca, ktorá prebiehala podľa jediného plánu a nakoniec mala viesť k veľkému dielu, ideálnemu a dokonalému Božiemu chrámu. Odtiaľ pochádzal aj tradičný zvyk, že prácu venovali cti „Veľkého staviteľa všetkých svetov“.

Špekulatívne slobodomurárstvo

Asi v polovici 17. storočia nastala v slobodomurárskom hnutí zmena. Bratstvá začali prijímať do svojich radov aj vplyvných priaznivcov, ktorí nemali so stavitelstvom nič spoločné. Ich záujmy boli čisto špekulatívne, usilovali sa o nové poznanie. Počet týchto členov postupne

Spolu s rozmachom Rímskej ríše sa tieto spoločenstvá rýchlo šírili po celom Stredomorí až do roku 313, keď cisár Konštantín vyhlásil kresťanstvo za nové štátne náboženstvo. Keďže členovia kolégií sa proti jeho rozhodnutiu nechceli vzoprieť, dávali sa pokrstiť, ale napriek tomu si zachovali aj svoje staré zvyky.

Stavebné huty

Z prvých siedmich rokov kresťanskej éry sa síce žiadne významné stavby nezachovali, ale potom začala nová sakrálna architektúra víťazne napredovať. Ducho-

Lóže

Lóžou sa nazýva miesto, kde sa slobodomurári stretávajú, a aj samotná spoločnosť. Tento pojem je odvodený od anglického slova lodge, ktorým sa označovala stavebná huta stredovekých murárov a kamenárov. Slúžila im ako dielňa a zároveň aj ako miesto stretnutí.

Svätú Barbara väznili v gotickej kostolnej veži, ku ktorej bola pristavená stavebná huta (malba Jana van Eycka).

rástol, až nakoniec presiahol počet remeselníkov-murárov. Paralelne s týmto vývojom potom v dôsledku zmätkov v období náboženských vojen a následného obmedzenia sakrálnej stavebnej činnosti nastal aj úpadok tradičného murárskeho remesla. Slobodomurárske spoločenstvo však nezaniklo, len ideály staviteľov nahradili humanistické ideály, obohatené o vplyvy alchymie a sveta rytierstva.

Moderná podoba slobodomurárstva, ktoré sa nazýva i špekulatívne, sa presadila najmä v Anglicku. Dvadsaťštvrtého júna 1717, na svätého Jána, sa spojili štyri slobodomurárske lóže britského hlavného mesta a založili spoločnú organizáciu pod názvom Veľká londýnska lóža. Zvolili si jedného Veľmajstra, ktorému podliehali všetci členovia. Novovytvorené lóže už nemali stavovskú orientáciu. Zameriavali sa výlučne na

Medzi slobodomurárov patri/i mnohí významní štátnici európskych krajín, napríklad francúzsky politik, diplomat a biskup Charles Maurice de Talleyrand (1754 - 1838).

Revolúcia znamenala pre slobodomurárske lóže ťažké straty, lebo veľa ich členov skončilo pod gilotínou. O tom, či sa bratstvo skutočne podieľalo na prevrate, ako sa pôvodne predpokladalo, sa dnes skôr pochybuje. Slobodomurárstvo v princípe totiž nesleduje žiadne politické alebo spoločenské ciele, ale pokladá sa za nástroj šírenia a presadzovania liberálnych myšlienok. Často ho však jeho ideály priviedli do rozporu s vrchnosťou, ktorá sa obávala voľnomyšlienkárskeho vplyvu na poddaných.

Slobodomurárstvo v Nemecku

Aj v nemecky hovoriacich krajinách nadobudlo slobodomurárstvo veľký význam. V roku 1735 vznikla prvá lóža v Hamburgu, veľa ďalších potom v Prusku a v ostatných častiach Nemecka. V Rakúsku sa toto hnutie ujalo v roku 1742 a vo Švajčiarsku založili prvú lóžu v roku 1736 v Ženeve.

V časoch národného socializmu bolo slobodomurárstvo v Nemecku a v Rakúsku zakázané, majetok bratstiev skonfiškovali a veľa členov lóže pozatýkali. Po druhej svetovej vojne sa slobodomurárske lóže opäť obnovili a v päťdesiatych rokoch sa spojili do Veľkých lóží. Napriek všeobecne rozšírenému predsudku nejde o tajné spolky, ale o zaregistrované združenia.

Nezostáva iné než dúfať, že slobodomurárske lóže poodhrnú závoj tajomstva, ktorý ich zahaľuje, aby rozptýlili najrozšírejší predsudok dodnes prežívajúci vo vedomí ľudí: presvedčenie o sprisahaní vplyvných slobodomurárov proti obyčajnému človeku.

v *Konštitúciách* platia v podstate dodnes.

Po uverejnení Andersonových *Konštitúcií* zažilo slobodomurárstvo obrovský rozmach. Získalo štatút vysoko uznávaného spoločenstva, ktoré vďaka svojim úctyhodným ideálom a intelektuálnemu zameraniu priťahovalo mužov z rôznych spoločenských vrstiev. Najmä pre príslušníkov vyšších kruhov patrilo v tých časoch k dobrým mravom, aby sa stali členmi bratstva.

Slobodomurárstvo a revolúcia

Za niekoľko rokov sa špekulatívne slobodomurárstvo rozšírilo z Anglicka do mnohých ďalších krajín. Aj vo Francúzsku padli slobodomurárske myšlienky na úrodnú pôdu. Už v dvadsiatych rokoch 18. storočia vraj v Dunkerque vznikla prvá lóža podľa anglického vzoru a v roku 1736 bola založená prvá francúzska Veľká lóža. Netrvalo dlho a slobodomurárstvo postupne preniklo medzi šľachtu, do armády, parlamentu, duchovenstva, meštiactva, medzi literátov a iné umelecké kruhy i do právnického prostredia. Pred vypuknutím Francúzskej revolúcie v roku 1789 existovalo v Paríži 154 lóží a 322 menších na francúzskom vidieku.

Na zástere Veľmajstra, ktorá sa nosila v 18. storočí, sú zobrazené slobodomurárske symboly, okrem iného uholník a (hrám).

duševné a duchovné ciele a staviteľské remeslo si v nich zachovalo už iba symbolický význam.

V roku 1723 vyšla akási slobodomurárska ústava, takzvané *Konštitúcie*. Vydal ich anglický farár James Anderson a podľa tradičných predstáv stanovujú povinnosti každého slobodomurára, okrem iného aj uznanie „Veľkého staviteľa všetkých svetov“. Pravidlá zaznamenané

Hierarchia slobodomurárov

Medzi stredovekými stavebnými remeselníkmi existovala prísna hierarchia, ktorá siahala od učňa cez tovariša až po majstra. Špekulatívni slobodomurári zachovali toto rozdelenie do „stupňov“: Aj oni začínajú ako učni, neskôr môžu postúpiť na hodnosť tovariša a majstra. Vodcu lóže volia všetci jej členovia a má titul Majster lóže alebo Majster stolice.

L'UDIA NA CESTE K BOHU

V období vrcholného stredoveku sa európske cesty neraz zaplnili húfmi detí, mládeže a ľudí z nižších sociálnych vrstiev, ktorí chceli obhajovať kresťanstvo alebo púťou dokázať svoju náboženskú vieru. Co ich motivovalo k ťažkým cestám, z ktorých sa mnohí už nikdy nevrátili?

Od 13. do 15. storočia sa v celej Európe veľmi rozšírili púte. Zúčastňovalo sa na nich veľa detí, dospievajúcej mládeže, sociálne slabých ľudí, pridávali sa k nim aj duchovní, tuláci, zločinci a obyčajní pútnici. Celé húfy sa spoločne vydávali na daleké cesty, najprv do Jeruzalema a neskôr aj na iné významné kresťanské pútnické miesta.

Zatiaľ čo dovtedy stelesňovali náboženský životný ideál hlavne rytieri, teraz chceli k obrane kresťanstva prispieť aj nižšie vrstvy, lebo králi a rytierske rády v križiackych výpravách dovtedy vždy zlyhali. Na rozdiel od mocných obyčajní ľudia sa vydávali na cestu bez mečov. Boli presvedčení, že skutočné križiacke výpravy musia byť pokojné. Hovorili, že ich zbraňou je iba Božia moc.

Vrchnosť s nedôverou pozorovala, ako sa jednoduchí poddaní všetkého vzdávajú, aby svoju vieru dokázali putovaním, ktoré často ani nemalo určitý cieľ. Veľa ľudí však schvaľovalo horlivé úsilie svojich blížnych.

Prvýkrát sa tieto hnutia objavili v roku 1212. Vznikli dve ľudové križiacke výpravy: Jedna v Porýní a druhá v malej francúzskej dedinke na Loire.

Hor sa do Svätej zeme!

Osemnásťročný mladík Nikolaus z Trieru vyhlásil, že sa mu zjavil anjel a prikázal mu, aby sa s ľuďmi rovnakého zmysľania vydal na cestu do Jeruzalema. V Kolíne nad Rýnom potom mladý muž horlivo presvedčal svojich blížnych, aby sa s ním vydali oslobodiť Svätý hrob od moslimov. Začiatkom júla sa väčší zástup ľudí vydal na cestu, prešiel cez Alsasko a šiel ďalej smerom k Alpám. Ľudia v mestách po ceste veriacich vítali

a miestni duchovní im dávali Božie požehnanie.

Počas dlhého a namáhavého pochodu najslabší čoskoro podľahli útrapám, ale ostatní sa nedali odradiť. Pevne verili Nikolausovmu sľubu, že more sa rozostúpi, aby mohli cezeň prejsť suchou nohou.

Keď 25. augusta skupina došla do nová, očakávaný zázrak sa neudial. Nepodarilo sa im zohnať ani loď, na ktorej by odcestovali do Palestíny. Niektorí sa vrátili, iní zasa nastúpili na loď v Pise a odvtedy už o nich nikdy nikto nič nepočul. Veľa detí chcelo prejsť cez Stredozemné more z Brindisi, ale tamojší biskup im to nedovolil. Chlapci a dievčatá sa preto rozhodli putovať do

Putujúce dieťa; okrem niekoľkých výnimiek sa dorastajúce deti nezúčastňovali na križiackych výpravách alebo putách bez rodičov.

Ríma a poprosiť pápeža Inocenta III. (1160/61 - 1216), aby ich zbavil križiackeho sľubu. Pápež o celej výprave dovtedy takmer nič nevedel, niežby ešte vydával nejaký oficiálny dokument! Mladí ľudia však chceli prehovorit' pred Svätým otcom, čo dokazuje vážnosť ich úmyslov.

Z tých, ktorí prežili, zostali mnohí v Taliansku alebo na miestach, ktorými prechádzali na spätočnej ceste do vlasti. Iba veľmi málo z nich sa vrátilo domov k svojim blízkym.

Charizmatický pastier

Dvanásťročný synček pastiera Etienne z dediny Cloyes-sur-le-

Práve pastieri vždy prinášali správy o nebeských zjaveniach. Ľudia si ich preto často vybrali za svojich vodcov na púti (ilustrácia z neskorého stredoveku).

-Loir stretol v júni 1212 chudobného pútnika, ktorý ho poprosil o chlieb. Etienne si myslel, že stretol Ježiša Krista, a pokladal to za výzvu, aby predložil svoj dôkaz viery. Rozhodol sa preto, že sa postaví na čelo križiackej výpravy. Na jeho myšlienke nie je nič prekvapujúce, lebo už niekoľko rokov potulní kazatelia vo Francúzsku horlivo vyzývali do boja proti pohanom a kacirom. Okrem toho stále preživala sláva Petra z Amiensu, vodcu takzvanej sedliackej krížovej výpravy z roku 1096.

Etienne sa preto vybral do Saint Denis a obrátil sa na kráľa Filipa II. Augusta (1165 - 1223), na ktorého však chlapcov elán vôbec nezapôso-boil. Inak sa však zachoval jednoduchý ľud - všetci pokladali mladého pastiera za osveteného. Postupne sa v Paríži shromaždilo veľa ľudí, ktorí chceli Etienna nasledovať. Kráľ rozkázal, aby ich rozohnali, čo sa podarilo iba s použitím násillia. Kráľovi prisluhovači nahnali skupinu ľudí na miesto nechránené pred horúcim obedňajším slnkom a násillím ich tam držali, aby zlomili ich odhodlanie.

Etienne sa potom vydal na okružnú cestu a vyzýval krajanov, aby prišli do Vendôme. Kráľovskí uradníci to využili, aby väčšinu zhromaždených naverbovali na výpravu proti albigéncom, sekte, ktorá si získala veľa prívržencov v južnom Francúzsku. Vieru prostých ľudí, na ktorých zapôsobil charizmatický mládenec, tak zneužila kráľovská moc.

Medzitým Etienne asi so šesťtisíc ďalšími nadšencami prišiel do Marseille, kde sa nalodili na sedem lodí. Dve sa potopily pri Sardínii, ostatní účastníci skončili pravdepodobne ako otroci v severnej Afrike či v Egypte. Bezohľadní lodári sa

v tých časoch obohacovali na obchode s ľuďmi.

Pastoreli vyčítajú vo Francúzsku

Keď Ľudovít IX. (1214- 1270) padol počas jednej križiackej výpravy v Egypte v roku 1250 do rúk moslimom, Francúzi sa rozhodli, že svojho panovníka vyslobodia, ale bez podpory rytierov či duchovných. „Boh nemá záľu-

Kniha o archanjelovi Michalovi; v 15. storočí tisíce detí putovali na Mont-Saint-Michel.

bu v panskej pýche," vyhlasovali. Na pamiatku pastierov, ktorí sa kedysi vybrali s Petrom z Amiensu do ďalekých krajín, sa pomenovali pastoreli.

Na ich čelo sa postavil bývalý cisterciánsky mních, ktorého volali Majster z Uhorska. Legitímnosť svojho vodcovstva potvrdzoval údajným nebeským listom od Panny Márie. Pred ostatných predstupoval buď v kráľovskom odeve, alebo v biskupskom rúchu; často ho videli aj s pápežskou mitrou na hlave.

Svojimi sociálnorevolučnými myšlienkami vedel presvedčiť veľa ľudí, takže hnutie sa rýchlo rozrastalo a čoskoro sa k nemu hlásilo asi stotisíc nadšencov. Onedlho však pastoreli zabudli na svoj pôvodný cieľ a dali sa zviest' k agresívnemu konaniu. Vyčítali v rôznych mestách a ich výtržnosti boli zamerané najmä proti šľachte, duchovenstvu a menšinám. Štyri mesiace - od apríla do júla 1251 - udržiavali celé Francúzsko v napätí.

Až vojská kráľovej matky Blanky, ktorá vládla v krajine počas neprítomnosti svojho syna Ľudovíta, ukončili toto besnenie, keď zvíťazili nad pastoreli pri Villeneuve-sur-Cher. Majster z Uhorska v bitke padol a všetkých zajatcov obesili.

Druhá výprava pastorelov vniesla neistotu do okolia Toulouse a Carcassonne, ale aj tú rozprášili.

Tisíce pútnikov smerujú k Mont-Saint-Michel

V benediktínskom opátstve na ostrove Mont-Saint-Michel pri normandskom pobreží si jeden mních v roku 1333 všimol „veľmi pozoruhodnú vec“: „Obrovské množstvo malých detí, ktoré sami seba označovali za pastierov, prichádzalo z najrozličnejších vzdialených krajín do tohto kostola, niektoré v skupinách, iné samy. Mnohé z nich vyhlasovali, že počuli nebeské hlasy, ktoré im prikazovali: ‚Chodte na Mont-Saint-Michel!‘ Ihneď poslúchli túto výzvu, svoje stáda nechali na pastvinách, s nikým sa ani nerozlúčili a šli.“

Po roku 1450 nastal potom ozajstný nápor na najznámejšie michalské pútnické miesto na sever od Álp. Vieme sice, že ľudia oddávna hlboko uctievali archanjela Michala, ale prečo sa k nemu práve vtedy obracali také obrovské skupiny mladých ľudí a prečo sa vydávali na cestu aj ľudia zo vzdialených oblastí?

Podľa kronikára z Montpellieru takéto púte predstavovali jav, ktorý zasiahol „tak Francúzske kráľovstvo, ako aj iné kráľovstvá a krajiny“. Okrem toho z púti sa stal spoločensky ustálený zvyk, ak možno veriť jednému prameňu z roku 1421. Tvrdí sa v ňom, že „kuchtíci“ „do-

stávali peniaze, aby sa v čase pôstu vybrali na púť na Mont-Saint-Michel."

V ďalších mestských kronikách sa dočítame, že v rokoch 1455 až 1457 sa objavil veľký príliv pútnikov z celého Nemecka. Podobné správy z tých čias pochádzajú aj z oblasti okolo Lutrichu, z Lotrinská, Alsaska a Švajčiarska.

Proti vôli rodičov

Ani horúčava, ani krutá zima nezabránili mladým pútnikom v ich predsavzatí. V jeden fašiangový utorok sa nevelká skupina mladých ľudí z Wissembourgu vydala na cestu, hoci „bolo všetko prikryté hrubou vrstvou snehu a silne mrzlo“. Vo švajčiarskom Bieli sa nakoniec rozhodlo osem dospelých, že budú sprevádzať púť detí, pretože nikomu sa ich nepodarilo odraziť od ich zámeru. Už v roku 1441 si obyvatelia obce Mil(au) rozprávali, že deti odišli „samy od seba, len tak“, bez ve-

domia rodičov alebo v niektorých prípadoch dokonca proti ich vôli!

Dnes sa nám to môže zdať čudné: Ako je možné, že rodičia nezasiahli? Čiastočnému vysvetleniu sa azda priblížime, keď vezmeme do úvahy náboženskú vieru ľudí v stredoveku. Keď niekto prejavil úmysel konať pokánie, brali ho ľudia veľmi vážne. Navyše všetci boli presvedčení, že nevinné deti v úlohe prosebníkov Boh obdarí mimoriadnou milosťou. Náboženská horlivosť zrejme vzbudzovala u detí veľkú úctu. Nesmieme zabudnúť ani na to, že kult archanjela Michala a púte všeobecne mali v náboženskej praxi veľký význam. Kresťania tak už od čias neskoréj antiky demonštrovali pred svetom svoju vieru a ochotu kajáť sa práve na púťach. Prejavovalo sa to rovnako u dospelých i u detí.

Po roku 1450 vlna detských pútí na Mont-Saint-Michel postupne opadla, ale nikto nevedel, z akého dôvodu záujem odrazu poklesol. Tak pre nás zostávajú tieto hnutia iba ďalšou pozoruhodnou epizódou v dejinách stredoveku.

Odkiaľ pochádzalo náboženské zanievanie malých ľudí?

Napriek niekoľkým sporným okolnostiam by bolo nesprávne hodnotiť krížové výpravy a púte mladých a chudobných ako nevysvetliteľný fenomén. Historici veľmi dobre vedia, s akou motiváciou sa ľudia vydávali na tieto cesty.

Na ľud zapôsobili najmä výzvy panstva na krížacke výpravy: Aj mladí a prostí ľudia chceli niečím prispieť k obrane kresťanstva, keď videli, že králi a rytieri nedokázali ubrániť Svätý hrob. Zbožných laikov nabádali k náboženskej horlivosti

Stredoveké sviatky na počesť detí

Prí niektorých stredovekých sviatkoch hrali hlavnú úlohu malé deti. Takým dňom bol napríklad 28. december, sviatok Neviniatok, keď si ľudia pripomínali biblickú udalosť vyrazenia nevinných detí v Betleheme na príkaz kráľa Herodesa. Na presne stanovený čas si deti mohli dokonca požičať tituly a práva dospelých. Po mestách napríklad chodili detské procesie s detskými biskupmi, pričom deti, samozrejme, vystrájali rôzne šibalstvá.

aj mnohí potulní kazatelia, ktorí ich vyzývali, aby sa vydali na púte.

Okrem toho tu zohrávali svoju úlohu aj sociálne a ekonomické faktory. Kto bol vo finančnej tiesni, alebo trpel veľkou núdzou, ten sa pravdepodobne s ľahkým srdcom vzdával dovtedajšieho života. Ľuďom z nižších sociálnych vrstiev ponúkali skupiny, ku ktorým sa pripojili, dovtedy nepoznanú ochranu. V neposlednom rade si niektorí z nich želali aj viac slobody: Najmä mladí ľudia radi využili príležitosť, aby sa mohli vymaniť z rodinných pút.

V stredoveku sa na cestách z času na čas, najmä na jar, objavovali dlhé zástupy pútnikov. Mnohí z nich sa vyberali na veľmi dlhé púte k rôznym svätým miestam. Z ilustrácie je zrejme, že nie každý mal topánky. Účastníkmi pútí boli aj chudobní ľudia - poľní robotníci, nádenníci a sluhovia.

SPOLOČNOSŤ KARBONÁROV

Tajný spolok karbonárov zohral dôležitú úlohu pri zjednocovaní Talianska v 19. storočí. Blízky vzťah k tomuto exkluzívnemu spoločenstvu, ktorého pôvod je zahalený tajomstvom, mali aj niektorí významní štátnici Apeninského polostrova.

Jedna náročná kvízová otázka z dejepisu by mohla znieť napríklad takto: Čo majú spoločné nemeckí uhliari z 18. storočia, ktorí si veľmi vážili svoje staré tradície, s francúzskymi šľachticmi a mešťanmi, ktorí si okolo roku 1750 sedliackom prestrojení užívali radosti vidieckeho života, a s talianskymi bojovníkmi za slobodu, usilujúcimi sa od začiatku 19. storočia o politickú jednotu Apeninského polostrova? Súvislosť medzi týmito troma skupinami ľudí vôbec nie je jasná, ale skôr skrytá: Francúzi so sklonom k vidieckemu spôsobu života a talianski bojovníci za slobodu boli členmi tajného spolku, ktorý svoje rituály prevzal z bežného pracovného dna nemeckých uhliarov. Podľa toho sa pomenovali karbonári (po taliansky *carbonari*), čo znamená uhliari.

Organizácia tajného spolku

Karbonári boli pôvodne členovia starého cechového hnutia, ktoré pravdepodobne v zniklo v stredoveku, približne v tom istom čase ako slobodomurárstvo. Zatiaľ čo základom slobodomurárskych rituálov bol postup práce pri opracúvaní kameňa, karbonári, ku ktorým predtým páli popri uhliaroch aj lesní robotníci, tesári a stolári, si vybrali symboliku iného remesla - spracovania dreva. Členovia zastávajúci dôležité funkcie dostali mená oddľa stromov, napríklad „Brat dub“ alebo „Brat brest“. Zhromažďovali sa vo veľmi jednoduchej miestnosti s holými stenami a namiesto stoličiek mali kláty. Karbonári nosili červené kožené zástery a na svojich pravidelných stretnutiach sa obklopovali mnohými predmetmi, kto-

Jocichim Murat, Napoleonov švager a neapolský kráľ, mal "v úmysle stať sa vládcom zjednoteného Talianska.

X,,

rým pripisovali symbolický význam: sekerami, pílamy, polenami rôznych dĺžok a vencami z dubového listia!

Bojovníci za slobodu Talianska

Nikdy sa nevysvetlilo, prečo sa tento mužský spolok premenil na tajnú spoločnosť so silným politickým zameraním. Vieme však, že sa to stalo v rokoch 1807 až 1812 v južnom Taliansku. Vtedy vystúpil ako mecén karbonárov istý Marghella, policajný minister Neapolského kráľovstva. Tento muž, ktorého najvyšším pánom bol kráľ Joachim I., Napoleonov švager, sa usiloval o politické zjednotenie Talianska do konštitučnej monarchie. Získal tajný spolok predvoje plány a ten sa pravdepodobne takto postupne premenil na prísne vojensky organizované združenie, ktorého členovia boli ozbro-

jení a časom získali veľký politický vplyv. Mnohí historici sú presvedčení, že karbonári sa podieľali takmer na všetkých nepokojoch, ktoré otriasali Neapolským kráľovstvom až do roku 1835. Snahy o oslobodenie boli síce ešte okolo roku 1850 neúspešné, ale hnutie prežilo. Jeho myšlienky sa rozšírili po celom polostrove a k sympatizantom karbonárov patrili aj muži ako Camillo Cavour a Giuseppe Garibaldi, bojovníci za zjednotenie Talianska.

Republikáni vo Francúzsku

Aj vo Francúzsku sa z hnutia karbonárov, ktoré bolo spočiatku naklonené skôr zábrave a vidieckym pôžitkom, vyvinulo politické združenie. Kým v Taliansku sa karbonári zasadzovali za vznik konštitučnej monarchie, vo Francúzsku približne od roku 1820 presadzovali republikánske myšlienky. Ich spouúčast' na revolúcii v rokoch 1830 a 1838 nie je síce dokázaná, ale

Giuseppeho Garibaldiho, ktorý so svojimi vojakmi bojoval za zjednotenie Talianska, uctieval ľud takmer ako svätca.

vieme, že neskôr pomohli Napoleonovi III., aby sa stal prezidentom republiky. Keď sa dal vymenovať za cisára, opäť sa od neho odvrátili. Rovnako ako v Taliansku aj vo Francúzsku zmizlo hnutie karbonárov z nejasných dôvodov okolo roku 1870 z politickej scény.

PANNA ORLEÁNSKA - ČARODEJNICA ALEBO SVÄTICA?

O Jane z Arku existuje veľa legend i zdanlivo vedeckých teórií. Jedni tvrdia, že to bola sedliacka dievčina, ktorú zoslal Boh, iní ju pokladajú za nemanželské kráľovské dieťa či dokonca za nebezpečnú čarodejnicu. Ako všetky tieto povesti vznikli? Kto bola v skutočnosti táto mladá žena?

Verejné pôsobenie Panny Orleánskej sa datuje do obdobia od februára 1429 do mája 1431. Už počas svojho života sa táto mladá žena stala legendou a DO smrti na hranici jej sláva ešte vzrástla. Hoci takmer o nijakej osobnosti zo začiatku 15. storočia neexistuje taký rozsiahly materiál ako o tejto mladej odvážnej bojovníčke, dodnes zostali v jej životopise mnohé rozporuplné veci neujasnené.

Rozdrobená krajina

Roku 1392 celým Francúzskom otriasla smutná správa, že kráľ Karol VI. z dynastie Valoisovcov prepadol šialenstvu. Narok na trón si robili vojvodovia z Armagnacu i z Burgundska, čo viedlo k občianskej vojne. Burgundsko uzavrelo spojenectvo s manželkou Karola VI., kráľovnou Izabeau, pôvodne bavorskou princeznou, a s Angličanmi, ktorí si tiež robili nárok na francúzsky trón. V roku 1420 prinútila kráľovná Izabeau svojho manžela, medzitým žijúceho už v úplnom duševnom zatemnení, aby ich syna Karola zbavil následníctva trónu a vyhlásil za svojho nástupcu anglického kráľa Henricha V.

Keď potom o dva roky neskôr zomrel Karol VI. aj Henrich V., stálo Francúzsko pred voľbou - muselo si vybrať medzi dvoma panovníkmi: princom Karolom .II. (1403 - 1461), ktorého vyhlásila za kráľa francúzska šľachta, alebo Henrichom VI. (1421 - 1471), ktorého podporovalo Anglicko a Burgundsko.

Mladá žena ide do boja

Já svojich trinástich rokov počula Jana, dcéra dobre situovaného sedliaka z lot-

rinskej dediny Domrémy, hlasy, ktoré ju potom donútili, aby sa vybrala Karolovi VII. na pomoc. Poprosila kráľovského mestského hajtmana v neďalekom meste Vaucouleurs o pridelenie eskorty. Ten ju najprv odmietol, ale na jej tvrdohlavé naliehanie jej nakoniec poskytol niekoľkých mužov: Zrejme si to nechcelo rozhádať s Božou prozreteľnosťou - v stredoveku ľudia nepochybovali o nadprirodzených javoch.

Mladá žena sa vybrala 22. februára 1429 aj so svojím sprievodom do Chinonu, kde v chudobnom sídle žil korunný princ. Najprv sa zdráhal prijať sedliacku dievčinu, ktorá sa vydávala za jeho záchrankyňu. Po niekoľkých dňoch však zapochyboval, či predsa len nie je poslom z neba, a dal si ju zavolať. Potom ju poslal do Poitiers, kde ju tri týždne skúmalo grémiu profesorov a duchovných a dospelo k záveru, že Karol jej môže dôverovať.

Počet Janiných prívržencov teraz rýchlo narastal. Dostala vojenskú výzbroj a odišla do Orléansu, kde bojovala v prvej línii proti anglickým útočníkom, až kým neodtiahli: To bol predsa len dôkaz jej poslania! Keď sa v nasledujúcich mesiacoch zúčastnila na ďalších víťazných bitkách, v ľudse sa upevnilo presvedčenie, že ju poslal Boh.

Dňa 17. júla sa v remešskej katedrále konala korunovácia Karola VII. Panna Orleánska stála počas slávnostnej ceremónie po jeho boku a v ruke držala zástavu s obrazom Vykupiteľa. Dosiahla vrchol svojej kariéry.

Smrť v plameňoch

Francúzski velitelia však čoskoro prestali počúvať Janine rady a znova začali prehrávať. Po jednej bitke pri Compiégne sa 23. mája 1430 dostala Jana do zajatia Burgundčanov. Začalo sa vyjednávanie o výkupnom, pri ktorom sa kráľ Karol prejavil ako lakomec. V novembri vojnovú zajatkyňu odovzdali Angličanom, ktorí ju dopravili do obsadeného Rouenu a poverili zmanipulovaný francúzsky cirkevný súd, aby začal proti Jane proces.

Predsedníctva sa ujal biskup z Beauvais Pierre Cauchon, poradca anglického kráľa Henricha VI. Jana ako „modloslužobníčka, zaklínačka démonov, schizmatická, odpadlíčka a kacírka“ musela čeliť obvineniam bez obhajcu. Hoci to bol cirkevný proces, Angličania sa súčasne chceli zbaviť svojej politickej súperky.

Rekonštrukcia čiapky, ktorú Jana z Arku musela mať na hranici na hlave. Je na nej nápis: „Kacírka, odpadlíčka, mod/osluzobníčka.“

Sudcovia odsúdili Janu na smrť na hranici. Dňa 30. mája 1431 ju upálili na námestí v Rouene.

Dáma z Armoises

Až po smrti Panny Orleánskej začala viacerých trápiť svedomie. Ľud ju už aj tak pokladal za martýrku, modlil sa za ňu a v kostoloch jej zapáľoval sviečky. V roku 1436 sa splnilo ďalšie Janino proroctvo: Karol VII. víťazne vťahol do Paríža. Nikto už nepochyboval, že Panna Orleánska bola svätica a určite unikla smrti, nemohla zhorieť v plameňoch. Na popraviske istotne zomrela nejaká iná žena.

Prvá falošná Jana sa objavila 20. mája 1436 pri Metz. Koncom roka 1437 sa vydala za rytiera z Armoises a žila s ním

Patina Orleánska umiera v plameňoch. Táto nástenná malba z 19. storočia sa nachádza v kostole v lotrinskej dedine Domrémy.

Uctievaná nemeckými básnikmi

Friedrich Schiller nechal vo svojej dráme Panna Orleánska svoju hrdinku čestne padnúť na bojovom poli. Bertolt Brecht sa ňou zaoberal dokonca trikrát: V dráme Svätá Johana z jatiek obracia ako dievča z Armády spásy kapitalistov, zatiaľ čo v Procese Jany z Arku v Rouene propaguje proletársku revolúciu. Desaťročnú hrdinku hry Príbeh Simony

Marchandovej, ktorý sa odohráva v časoch druhej svetovej vojny, stíha podobný osud ako Janu.

v Lotrinsku. O dva roky neskôr odcestovala do Orléansu, kde ju privítali s veľkou pompou. Hoci sa volala Claude, dvaja bratia v nej spoznali skutočnú martýrku a aj šľachtici v nej videli „Pannu Janu Orleánsku“.

Nikto nevie, prečo klamali.

V každom prípade údajná svätica opustila mesto práve vo chvíli, keď

napríklad zatkli ženu v mužských šatách a predviedli ju pred parížsky ľud, všetci boli presvedčení, že je to ona. Pri výslu-

bývalí Janini spojovníci ohlásili svoj príchod. Nakoniec sa potvrdilo, že to v skutočnosti bola podvodníčka. V roku 1440 potom dáma z Armoises vo vynútennej verejnej spovedi priznala svoju pravú identitu.

V roku 1439 ľudia zrazu všade videli Janu z Arku. Keď

choch však obvinená vypovedala, že bola vydatá za rytiera a má s ním dvoch synov. Aj v Poitou žila v blízkosti Gilla de Rais, jedného z bývalých Janiných spoločníkov, jedna „Jana, ktorá sa vydávala za pannu“.

Neskoré uznanie

Nakoniec predsa len kráľ Karol VII. začal rehabilitačný proces, ktorý v roku 1456 vyhlásil Janu „za oslobodenú od akejkoľvek pohany a poškrvny.“

Od tých čias sa mieša legenda a skutočnosť. V 16. a 17. storočí vyzdvihovali historici mesta Orléans Janine hrdinské skutky v rôznych spisoch, ktoré sa na vtedajšie pomery vydávali vo veľkých nákladoch. Oficiálni historici Karola VII. v nej videli Boží nástroj, zatiaľ čo Angličania a Burgundčania ju zobrazovali ako pomocníčku diabla. Jana síce figurovala v mnohých knihách o cnostných ženách, ale

historik Girard du Haillan v prvom francúzskom dejepise z roku 1570 uvádza, že bola milenkou niekoľkých svojich spolubojovníkov. Shakes-

Jana vedela napísať iba svoje meno; takto sa podpísala v liste občanom Remeša.

peare potom v prvom diele historickej drámy Henrich VI. z nej urobil milenkou Karola VII. V časoch osvietenstva sa zázraky Panny Orleánskej s posmechom odmietali.

Začiatkom 19. storočia sa rozšíril nový chýr, ktorý však nepotvrdil žiadny vedecký dôkaz: Jana vraj bola nemanželským dieťaťom kráľovnej Izabeau a Ľudovíta Orleánskeho, brata Karola VI.

Francúzsky ľud vždy oslavoval Janu ako svoju národnú hrdinku. Napokon ju uznala aj katolícka cirkev: Po blahorečení roku 1909 Pannu Orleánsku 16. mája 1920 vyhlásili za sväticu.

UZNÁVANÍ I ZATRACOVANÍ JEZUITI

Názor verejnosti na Spoločnosť Ježišovu bol dlhý čas rozporuplný: Prejavoval sa v ňom obdiv i odpor. Členovia rádu v minulosti dôrazne vystupovali proti ohováraniam a nedorozumeniam, dnes však znášajú prípadnú kritiku pokojne, ba dokonca aj priznávajú, že v niektorých tvrdeniach bolo občas zrnko pravdy.

Ak chceme pochopiť, prečo sa názory na jezuitov tak diametrálne rozchádzali, musíme sa zoznámiť s históriou tohto najmladšieho z veľkých katolíckych rádov. Siahá až do dvadsiatych rokov 16. storočia, keď v Španielsku slúžil jeden mladý dôstojník, Ignác z Loyoly (1491 - 1556). Pochádzal z baskickej šľachtickej rodiny a vyznačoval sa inteligenciou, ohnivým temperamentom a obrovskou bojovnosťou. V roku 1521 ho pri obliehaní Pamplony ťažko ranila do nohy strela z kanóna. Počas svojho uzdravovania čítal tento baskický šľachtic príbeh Kristovho života a to vraj zmenilo jeho život i dejiny kresťanstva.

Prísaha na Montmartri

Keď sa Ignác z Loyoly konečne uzdravil, vydal sa na púť. Najprv putoval do Jeruzalema a do Ríma, potom sa vybral na niekoľko mesiacov do Manresy, miesta ležiaceho neďaleko španielskeho pútnického miesta Montserrat. Premýšľal tam o svojom vzťahu ku Kristovi i cirkvi a dopel k presvedčeniu, že je povoláný, aby zasvätil život Božej sláve. Napísal knihu exercícií, duchovných cvičení, a v roku 1528 začal študovať v Paríži, aby získal duchovné základy, na ktorých by mohol ďalej stavať svoju službu Bohu.

V roku 1534 Ignác z Loyoly a niekoľko jeho priateľov zo štúdií zložili na Montmartri prisahu, že v budúcnosti budú žiť zdržanlivým životom v chudobe a po skončení štúdií sa vydajú do Palestíny, aby neveriacich obracali na kresťanstvo.

O tri roky neskôr ich vysvätili za kňazov.

Keďže sa však zámer odísť na misiu do svätej zeme nepodarilo uskutočniť, Ignác

sa rozhodol, že založí nový rád. Vybral sa do Ríma a oznámil vtedajšiemu pápežovi Pavlovi III., že má v úmysle vytvoriť spoločnosť slúžiacu Bohu, ktoré nazval Spoločnosť Ježišova, po latinsky *Societas Jesu*. Najdôležitejšou úlohou mladej spoločnosti malo byť vyučovanie viery a duchovná starostlivosť. Pápež ju uznal v roku 1540 a v spise *Konštitúcie* z roku 1558 bol presne detinovaný jej cieľ: „Obrana a šírenie viery.“

Rád bez predpísaného odevu

Jezuitský rád má niekoľko zvláštností, ktorými sa výrazne odlišuje od iných re-

Po tom, čo mu Ignác z Loyoly predložil svoj zámer, pápež Pavol III. súhlasil so založením Spoločnosti Ježišovej.

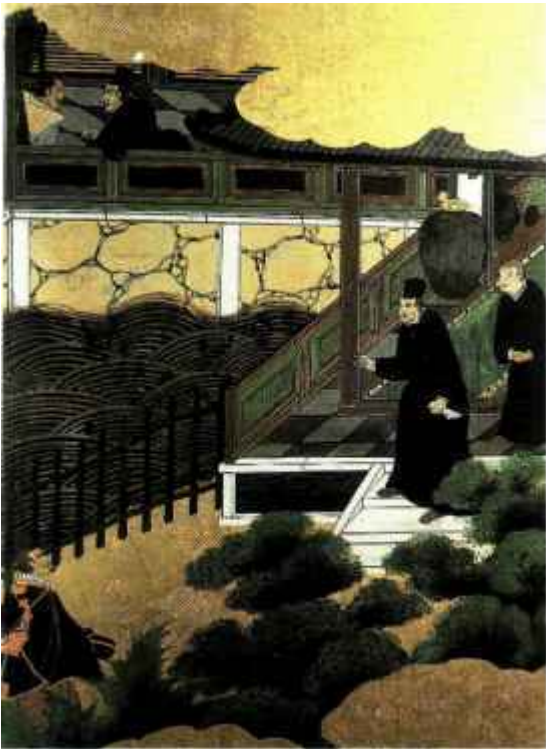

Jeziuitskému rádu, ktorý rozvíjal misionársku činnosť v mnohých krajinách sveta, často vyčítali, že sa usiluje o vládu nad celým svetom.

holných spoločností. Príslušníci Spoločnosti Ježišovej nenosia napríklad nijaký špeciálny rádový odev a ani nemusia spoločne odriekavať modlitby - musia sa však pravidelne zúčastňovať na duchovných cvičeniach. Jezuiti okrem toho nežijú uzavretí za múrmi kláštorov, ale v takzvaných kolégiách.

Napriek tomu, že životné podmienky jezuitov vyzerajú navonok menej stroho, v skutočnosti je Spoločnosť Ježišova veľmi prísne organizovaná. Na jej čele stojí generál rádu, ktorý sídli v Ríme a doživotne ho volí osobitné zhromaždenie, takzvaná generálna kongregácia. Vzdelávanie jezuitov, ktorí vstupujú do rádu ako novíci, potom sa stávajú scholastikmi (niekedy pôsobia ako pomocníci - koadjutori) a nakoniec môžu dosiahnuť najvyšší stupeň ako profesori, trvá až sedemnásť rokov. Okrem sľubov čistoty, chudoby a poslušnosti, bežných aj v iných rádoch, skladajú noví členovia Spoločnosti Ježišovej ešte štvrtý sľub: Zaväzujú sa k bezpodmienečnej poslušnosti hlave cirkvi, pápežovi.

Po celé desiatky i stovky rokov boli hlavnou náplňou Spoločnosti Ježišovej misie medzi pohanmi. Jezuiti sú považovaní za typických reprezentantov protire-

Japonskí umelci neopakovateľným spôsobom zachytili na svojich drevorytách neprirodzené správanie jezuitov, ktorých domorodci označovali za barbarov juhu.

aj na poli vedy zaujímajú jezuiti významné postavenie. K najznámejším členom rádu, ktorí dosiahli medzinárodné uznanie, patrí sociológ Oswald von Nell-Breuning (1890 - 1991) a paleontológ Marie-Joseph Pierre Teilhard de Chardin (1881 - 1955).

Nepoddajní poddaní

Ako svedkovia a poradcovia na kráľovských a kniežacích dvoroch mali jezuiti dlho veľký politický vplyv. Museli preto veľmi často čeliť rôznym obvineniam, pričom im vyčítali najmä túžbu po moci a priveľkú prispôsobivosť. Okrem toho panovníci neboli vždy spokojní so spôsobom, ako členovia rádu postupovali pri misionárskej činnosti v kolóniách a pohoršovali sa nad tým, že jezuiti zavrholi osvietenké myšlienky a stavali sa proti nevyhnutným reformám. Niektorí odporcovia ich dokonca obviňovali z prípravy sprisahání, aby zabránili spoločenským zmenám.

Ani v rámci cirkvi nemali jezuiti iba priateľov. Katolícki laici, biskupi i niektorí pápeži zastávali názor, že sa až priveľmi starajú o svetské veci, najmä o finančné záležitosti a obchody, a roznečujú medzi ľuďmi nenávisť. Čoraz silnejšie sa ozývali hlasy, ktoré žiadali reformu rádu. V roku 1773 zašiel dokonca vtedajší pápež Klement XIV., „vedený povinnosťou udržať svornosť cirkvi“, tak ďaleko, že jezuitský rád rozpustil. Za pápeža Pia VII. o štyridsatjeden rokov neskôr však Spoločnosť Ježišova opäť povolili a činnosť rádu obnovili.

V Prusku sa síce nepresadil pápežský zákaz rádu v 18. storočí, ale ani tam sa členovia Spoločnosti Ježišovej netešili veľkej obľube. Asi o sto rokov neskôr, v roku 1872, vydal ríšsky kancelár Bismarck, ktorý sa pokúsil obmedziť vplyv katolicizmu v Nemecku, takzvaný jezuit-

ský zákon, ktorým rád na celom území ríše zakázal a prinútil pátrov, aby sa vystaňovali. Až na začiatku 20. storočia tento zákon opäť zrušili.

Konfrontačný kurz vo Francúzsku

V susednom Francúzsku mala Spoločnosť Ježišova veľmi ťažké postavenie. Rád tam bol zakázaný už pred pápežovým verdiktom a francúzski intelektuáli sa z neho vysmievali.

Nezhody medzi jezuitmi a Francúzmi sa začali už veľmi dávno. Zakladateľovi rádu Ignácovi z Loyoly, ktorého prezývali aj čierny pápež, vyčítali dobyvateľské chůtky a obviňovali ho z plagiátorstva: Svoje *Duchovné cvičenia* vraj nenapísal sám.

So živým súhlasom sa vo Francúzsku stretávali aj citáty z protestantských spisov, v ktorých jezuitov označovali za bosorákov a travičov: „Sú to diabolské tvory, vyplulo ich samo peklo, aby otrávil mládež... treba ich vyhnať, ba čo viac, treba ich upáliť ako ozajstných bosorákov, lebo vo svojich prekliatych kolégiách vyučujú umenie travičstva a iné okultné vedy.“

Štyria jezuiti s pazúrmí na nohách sa pokúšajú uhasiť svetlo veľkých mysliteľov a učencov minulosti, kým ostatní sa zamestnávajú tým, že pália knihy a spisy.

Mimoriadne podozrivá sa zdala Francúzom bezpodmienečná poslušnosť jezuitov voči pápežovi. Takýto postoj bol podľa ich mienky nepriateľný a ohrozoval práva kráľovstva. Za ozajstnú neha-

formácie, čím katolícka cirkev reagovala na vznik a šírenie protestantizmu. Dnes je hlavným cieľom jezuitov popri misiách a duchovnej starostlivosti predovšetkým oblasť výchovy. Jezuitské školy sa pokladali a aj v súčasnosti sa pokladajú za centrá výchovy duchovnej elity. Rovnako

Ďalekosiahly vplyv

Niektoré jazykové výrazy, ktoré vychádzajú zo slova jezuita alebo z jeho spojenia s ďalšími pojmami, dokumentujú vplyv jezuitského rádu na rôzne oblasti života. Existuje napríklad takzvaný jezuitský sloh. Rozumie sa tým barokový architektonický štýl, v ktorom sa postavilo veľa kostolov v Južnej Amerike po jezuitských misiách. Jezuitské divadlo alebo jezuitská dráma je druh didaktickej hry, ktorú pôvodne predvádzali žiaci na jezuitských školách. Väčšinou to boli zdramatizované legendy o svätcoch s hudobným sprievodom a drahými kulisami. V neposlednom rade sa označenie „jezuitské“ vžilo pre také ľudské správanie, pre ktoré je charakteristické heslo „účel svätých prostriedky“.

Niekoľko občanov so záujmom čítajú dekrét z augusta 1762, ktorým parížsky parlament zakázal Spoločnosť Ježišovu.

du cez a cirkevných obcí, jej biskupi a kňazi mali podľa ranokresťanského vzoru prenikat' k veriacim a vychovávať ich v duchu pokory a lásky k Bohu a bližným. Jezuiti boli zas najdôslednejšími zástancami prísne hierarchicky členeného rímskeho centralizmu. Jansenizmus mal veľký ohlas najmä vo Francúzsku, v Belgicku a Holandsku. K jeho prívržencom, a tým k odporcom jezuitov, patrili mnohé slávne osobnosti. V roku 1656 pranie-

rosť považovali skutočnosť, že jezuiti poskytovali deťom vyučovanie bezplatne, lebo tak vraj mohli zasievať semeno svojich zlých myšlienok už do hláv tých najmenších.

Veľmi rozšírené boli aj obvinenia zo sprisahania. Začiatkom 17. storočia jezuiti údajne zásobovali zbraňami nepriateľov kráľa Henricha IV. a v Anglicku povzbudzovali katolíkov, aby zvrhli kráľa Jakuba I. Niektorí francúzski právnici vyslovili dokonca podozrenie, že jezuiti boli zapletení do sprisahania, ktorého cieľom bolo vyvolať v celej Európe a v Západnej Indii nepokoje, aby sa potom tieto oblasti dostali do rúk Spoločnosti Ježišovej.

Jansenisti proti jezuitom

Veľmi silné útoky proti jezuitom podnikali jansenisti. Boli to prívrženci cirkevného hnutia, založeného na učení ypernského biskupa Cornelia Jansena (1585 - 1638), ktorý zastával názor, že ľudská vôľa je neslobodná a uväznená v pozemských túžbach a môže sa vyslobodiť iba milosťou. Jansen hlásal bohobojnú zbožnosť a absolútnu morálku, čo bolo v protiklade s relativizujúcim názorom jezuitov, ktorí pri starostlivosti o blaho im zverenej duše vždy zohľadňovali aj konkrétne okolnosti. Jansenisti mali aj odlišný názor na úlohu cirkvi. Obhajovali výstavbu cirkvi spočívajúcu na ďalekosiahlej autonómii

napríklad matematik a fyzik Blaise Pascal vo svojich *Listoch* podľa jeho mienky veľmi liberálne morálne učenie jezuitov. V duchaplných formuláciách im vyčítal, že majú nesprávny obraz o človeku. Vo svojich vysvetleniach už predviedal niektoré osvietenké myšlienky a zasadil jezuitom ťažký úder.

Ďalšiu porážku utrpel rád v takzvanom spore o rituály. Jezuiti zastávali názor, že misionári by mali pri obracaní pohanov do veľkej miery rešpektovať mravné zásady a zvyky domorodcov, napríklad ich úctu k predkom. Pápežovi kardináli však napríklad vo východnej Ázii postupovali presne naopak a zvyky domorodcov zakazovali. V roku 1742 museli jezuiti napokon zmeniť svoj postoj a pri misiách začali trvať na tom, aby sa domorodci vzdávali svojich tradícií.

Finančná aféra

V polovici 18. storočia sa francúzskej vrchnosti konečne naskytla príležitosť, ako jezuitský rád verejne zhanobiť. Obchodná spoločnosť, ktorá bola v tesnom spojení s otcom Lavalettom pôsobiacim na ostrove Martinique, v roku 1760 zbankrotovala a rád sa zdráhal zaplatiť dlhy. Poškodení sa preto obrátili o pomoc na súd a podľa vyneseného rozsudku musela Spoločnosť Ježišova prevziať všetky Lavalettove záväzky.

Parížsky parlament, ktorý sa zamiešal

do tohto súdneho pojednávania, okrem toho žiadal, aby mu predložili jezuitské stanovisko. Po ich dôkladnom preskúmaní vyslovil parlament zásadné pochybnosti, či má spoločnosť vôbec právo vo Francúzsku pôsobiť. Atďera sa skončila tým, že 6. augusta 1762 jezuitov z Francúzska „navždy“ vyhnali. V roku 1814 sa tam však opäť vrátili, rovnako ako do mnohých iných krajín.

Velební otcovia

*Čierny zástup, kde si bol?
Z hlbín Zeme vyliezame.
Sme pol vlka, líšky pol,
také mystérium máme.
Otec náš je z Loyoly.
Vyhnaní sme dlho neboli,
prečo, to je všetkým známe.
Deti k nám do škôl musíte zas dať.
Jezuitský rád
deti bije rád,
vtíka cnosť do chlapcov a do dievčat.
Pápež, ktorý zrušil nás,
ten s kolíkou pôjde k súdu.
Z toho, ktorý vzkriesil nás,
z toho relikvie budú.
Všetci pod'me na spoved',
Henrich štvrtý šiel na druhý svet.
Katolíckych kráľov ľudu!*

*(Pierre-jean de Béranger, 1834,
preložil ján Stacho, 1963)*

Francúzski spisovatelia a liberálne časopisy si vo svojich karikatúrach a satirách často brali na mušku jezuitov.

BRATSTVO RUŽOVÉHO KRÍŽA

Nikto nevie presne povedať, či spisy, ktoré v 11 storočí viedli k založeniu tejto spoločnosti, mali byť iba satirou, alebo či boli myslené vážne. Nech to už bolo akokoľvek, bratstvo Ružového kríža sa rozšírilo z Nemecka do celej Európy, kde pôsobí dodnes.

Celý príbeh sa začal v roku 1614 v nemeckom Kasseli, keď bol uverejnený anonymný spis, *Fáma fraternitatis* (Tradícia bratstva). O rok nato nasledoval druhý, *Confessio fraternitatis* (Vyznanie bratstva), a v roku 1616 tretí pod názvom *Chymická svadba Christiana Kosencreutzza*. V týchto troch spisoch bo-3 zachytená história, stanovy a program doteraz neznámeho bratstva, „chvályhodného rádu rosenkruciánov“. V storočí náboženských rozporov zdôrazňovali význam spirituality, ktorá jediná môže človeka zachrániť pred jeho pozemskými omylmi. Texty mali nečakaný úspech a v mnohých krajinách. Celá Európa sa nadchla pre postavu, ktorá stála v centre ich náuky: Christiana Rosenkreuz-za muža opradeného rôznymi legendami.

Legenda C. R.

Ak môžeme veriť spisu *Fáma "aternitatis*, Christian Rosenkreuz, spočiatku označovaný iba iniciálkami C. R., sa narodil v roku 1378 na Rýne ako syn schudobnených sľachtických rodičov. Ako štvorročného ho zverili do výchovy v jednom opátstve, kde sa naučil po grécky, latincky i hebrejsky a zasvätili ho aj do mágie. V šestnástich rokoch sa s jedným bratom sa dal na púť do Svätej zeme. Jeho spoločník však na Cypre zomrel, a tak Rosenkreuz oookračoval v ceste sám, kým ho choroba neprinútila dlhšie pobudnúť v Arábii.

Tam ho múdri muži vyliečili, poskytli mu dôkladné vzdelanie a zasvätili ho do tajných vied. Potom ho poverili, aby svoje vedomosti sprostredkoval kresťanom a založil tajnú spoločnosť, ktorá bude mať „dost' zlata i drahých kameňov a bude vychovávať panovníkov“.

Potom sa Rosenkreuz vrátil do Európy a päť rokov pobudol v Španielsku. Tam si našiel troch spoločníkov, ktorí mu odprisahali vernosť a pod jeho vedením napi-

S Božou pomocou sa viera a veda spájajú v múdrosti, čo je znázornené ako okrídlená bytosť, ktorá v sebe nesie záchrancu duše sveta.

Christian Rosenkreuz založil údajne s tromi spoločníkmi tajné bratstvo.

sali základné spisy bratstva. Títo štyria muži založili na tajnom mieste „nový chrám Ducha Svätého“, kde liečili chorých a utešovali zúfalých. Neskôr získal Rosenkreuz ďalších prívržencov a postupne vytvoril bratstvo, ktoré nieslo jeho meno a vydávalo sa na misie do celého sveta. Raz za rok sa všetci bratia stretávali v chráme Ducha Svätého.

Každý rosenkrucián pred svojou smrťou určil jedného svojho nástupcu, aby si bratstvo udržalo stály počet členov. Zakladateľ zomrel údajne v roku 1484 vo veku stošesť rokov. Jeho hrob objavili v roku 1604, stodvadsať rokov po jeho smrti, tak ako to sám predpovedal.

Rôzne návrhy na riešenie

Hoci životný príbeh Christiana Rosenkreuzza vyznieva ako podoobenstvo, v spisoch nájdeme mnohé miesta, pomocou ktorých sa dá pochopiť myšlienkový zámer bratstva Ružového kríža.

Fáma fraternitatis sa skladala z troch

časť. Prvý diel sa kriticky a čiastočne i satiricky vyrovnáva so spoločenskými a duchovnými pomermi tých čias, prináša veľa návrhov, pomocou ktorých by sa dali vyriešiť všetky problémy v oblasti náboženstva, umenia a vedy. Spis tvrdí, že spásu možno dosiahnuť iba prostredníctvom náboženstva srdca a mystického vytrženia. Druhý diel sa stavia proti alchýmii, „prekliatemu ateistickému“ remeslu, ktorého cieľom je výroba zlata, a tretia časť obsahuje už spomenutý životný príbeh istého C. R.

Druhý spis, *Confessio fraternitatis*, sa venuje prevažnou mierou mystériám stvorenia sveta. Pápeža v ňom vykresľujú ako hada a Antikrista. Z manifestu vyplýva, že bratstvo používa nejaký tajný spis, pripisuje veľký význam astrológii a odmieta ptolemaiovské chápanie sveta, podľa ktorého je Zem stredom sústavy planét. Napokon sa v texte odhaľuje aj celé meno Christiana Rosenkreutza.

René Descartes venoval bratstvu Ružového kríža celé jedno dielo.

Posledný spis s názvom *Chymická svadba Christiana Rosencreutza* vyšiel v Kasseli a Štrasburgu. V symbolických obrazoch sú v ňom opísané rozhodujúce epizódy života Christiana Rosenkreutza: Sedemdnový zážitok osvietenia, počas ktorého prežíval ako osemdesiatjedenročný stavec striedavo zjavenia a skúšky, vďaka čomu získal svoje hlboké duchovné skúsenosti.

Prvé bestsellery

Nebolo by vlastne vôbec čudné, keby ľudia vnímali tie tri knihy iba ako zaujímavé čítanie. Bolo to však úplne inak: Obsah týchto manifestov padol na úrodnú pôdu, rýchlo sa rozšíril a myšlienky bratstva sa rozskoro stali známymi v celej Európe, rozdelenej náboženskými vojnami.

K nevidanému úspechu hnutia prispelo viacero dôvodov. Veľa ľudí priťahovala záhadná osobnosť Christiana Rosenkreutza a vnútorná nezávislosť jeho myslenia. Rovnako aj program a verejná činnosť bratstva mali u pokrokového zmysľajúcich

ľudí veľký ohlas, lebo spoločnosť pri prijímaní nových členov nerobila nijaké rozdiely podľa rasy, pohlavia či spoločenského postavenia, ale zastávala názor, že všetci múdri ľudia celého sveta by sa mali spojiť, aby zlepšili osud ľudstva a získali nové poznatky o Bohu a prírode.

Tieto ciele zodpovedali sociálnemu, duchovnému a intelektuálnemu úsiliu literárnej a vedeckej vzdelanej elity, a preto o prijatie do bratstva požiadalo veľa významných osobností tých čias. K najznámejším prívržencom alebo aspoň sympatizantom rosenkruciánov patrili napríklad anglický matematik, fyzik a astronóm sir Isaac Newton (1643 - 1727), francúzsky prírodovedec a filozof

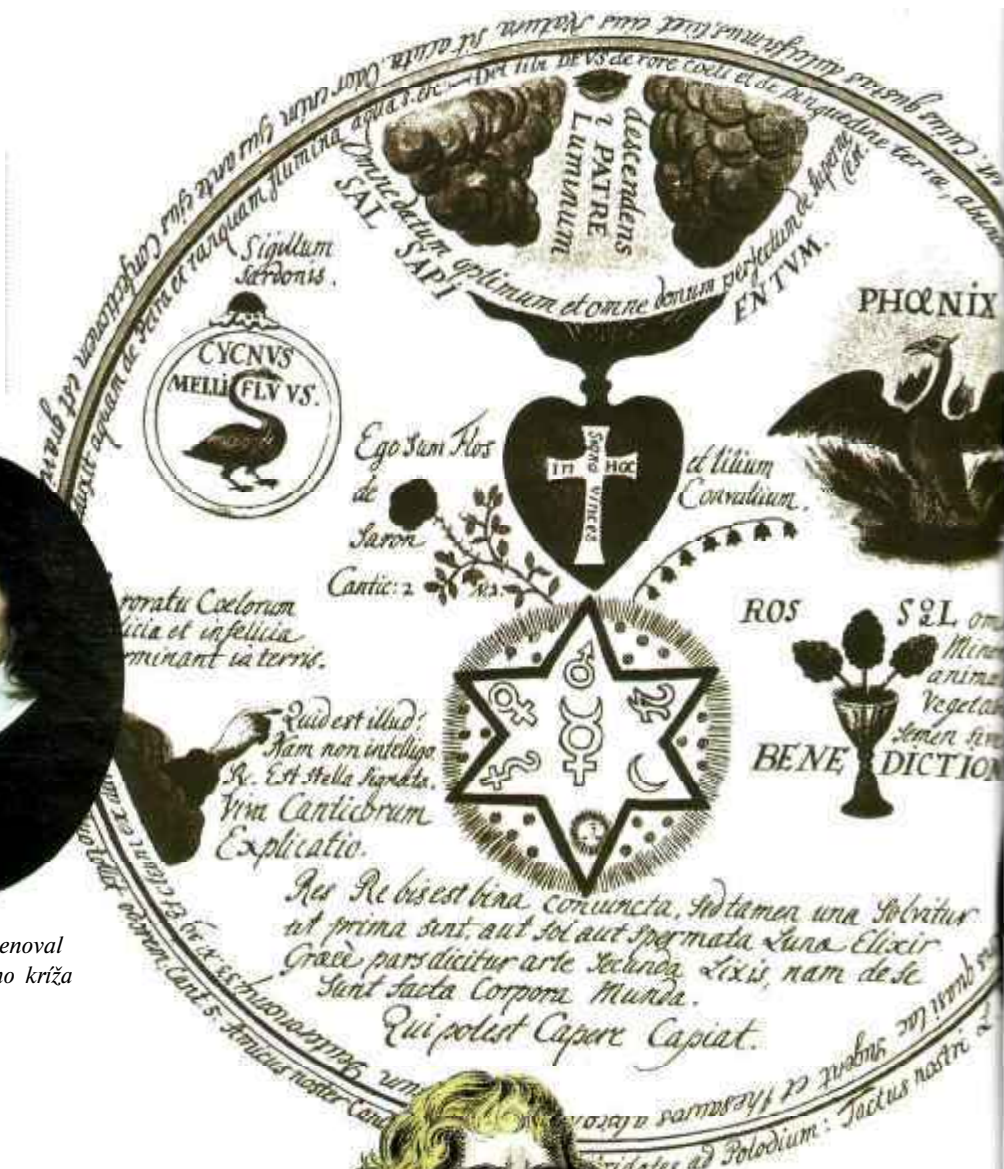
Holandský filozof Spinoza vraj tiež patril k bratstvu Ružového kríža.

René Descartes (1596 - 1650) i holandský filozof Benedictus (Baruch) Spinoza (1632- 1677).

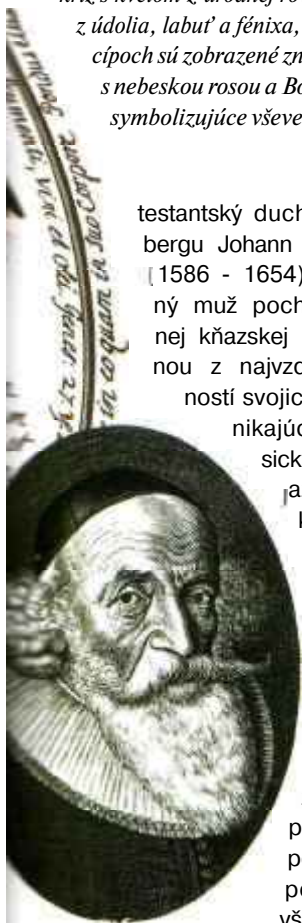
Prekvapujúce odhalenie

Po zverejnení troch základných spisov a etablovaní bratstva v povedomí verejnosti sa bratstvo Ružového kríža stalo aktuálnou témou, ku ktorej sa vyjadrovalo veľa publikácií. Do roku 1717 vyšlo o ňom vyše tisíc komentárov, pamfletov, téz a poznámok od viac než štyristo autorov.

Spomedzi množstva rôznych spisov vynikal jeden, ktorý poskytol kľúč na rozlúštenie tajomstva bratstva: Text vydaný už v roku 1617, v ktorom odhaľuje svoju totožnosť autor tretieho manifestu, pro-

Medirytina z 18. storočia obsahuje najdôležitejšie symboly rosenkruciánov: srdce, kríž s kvetom z úrodnej roviny Sárón, ľaliu z údolia, labuť a fénixa, hviezdu, v ktorej cípoch sú zobrazené značky kovov, vázu s nebeskou rosou a Božie oko symbolizujúce vševedúcnosť.

Johann Valentin Andreae položil na začiatku 11. storočia základný kameň bratrstva Ružového kríža.

testantský duchovný z Württembergu Johann Valentin Andreae (1586 - 1654). Tento výnimočný muž pochádzal z významnej kňazskej rodiny a bol jednou z najvzdelanejších osobností svojich čias. Dostal vynikajúce vzdelanie v klasických aj moderných jazykoch, matematike, histórii, geografii, genealógii a teológii. Verejnosti sa predstavil ako autor spisu *Chymická svadba Christiana Rosencreutz* a všetko poukazuje na to, že aj prvé dva manifesty pochádzajú z jeho pera. Napísal ich však v spolupráci so svojimi dvoma priateľmi Arndtom Gerhardtom a Christophom Besoldom. Pravdepodobne sa všetci traja dohodli,

V znamení kríža a ruže

Kríž a ruža sú symboly s dvojitým významom. Na jednej strane kríž ako symbol Kristovho umučenia znamená smrť, naproti tomu ruža predstavuje krásu a život. Na druhej strane ruža znázorňuje aj pominuteľnosť všetkého pozemského, zatiaľ čo kríž je znamením večného života. V tomto zmysle môžeme kríž obklopený ružami chápať ako symbol spojenia pozemského a večného života.

že z bezpečnostných dôvodov zostanú v búrlivých časoch radšej v anonymite.

Andreae, ktorého hlboko ovplyvnilo aj Lutherovo učenie, navrhol podľa vzoru Lutherovho erbu znak: ondrejský kríž, obklopený štyrmi ružami.

Osudná hra

Andreae však nezostal iba pri tom, že sa predstavil verejnosti ako autor. Vo svojej knihe *Menippus* napísal, že v *Chymickej svadbe* videl iba *ludibrium*, hračku, pomocou ktorej chcel zábavnou a napínavou formou priviesť spoločnosť k obnove. Vytvorenie symbolu kríža s ružami bolo teda iba akýmsi intelektuálnym žartom.

Keďže skutočný účinok kníh bol celkom iný, tento zapálený mladý muž vlastne nechtiac uviedol do života duchovné hnutie, ktoré sa rýchlo rozvíjalo a už sa nedalo zastaviť. Kým prvé bratstvá v 17. storočí boli ešte väčšinou spolkami bez pevne stanovených pravidiel, spoločnosti, ktoré z nich neskôr vznikli, boli už veľmi dobre zorganizované. V 18. storočí vznikalo čoraz viac zoskupení so znakom Ružového kríža.

Najznámejšiu spoločnosť Ružového kríža založil v roku 1710 Samuel Richter zo Sliezska. Jeho bratstvo „rádu zlatého a ružového kríža“ bolo tajným spolkom s pevnou hierarchicky usporiadanou sociálnou štruktúrou a správnu radou. Pri vstupe sa museli uchádzači podrobiť niektorým pevne stanoveným rituálom. Členovia tohto rádu nosili určité ozdoby a navzájom sa spoznávali podľa určitých slov, znamení a dotykov, takže čoskoro boli akoby zvláštnou slobodomurárskou lóžou. K ďalším známejším spoločnostiam vyznávajúcim ideály ružového kríža patrili ilumináti alebo „osvietení“ z Avignonu v južnom Francúzsku, ktorí sa ustanovili v roku 1716, a ilumináti z Bavorska, ktorých spoločnosť vznikla o dva roky neskôr.

Moderné novotvary

Koncom 19. storočia zaznamenalo bratstvo Ružového kríža nový rozkvet. V roku

1888 oživil bratstvo vo Francúzsku právnik a básnik Stanislas de Guaita (1861 - 1897), horlivý stúpenec okultizmu, spolu s románopiscom Joséphinom Péladanom (1859 - 1918). Po čase však Péladan zo spoločenstva vystúpil, lebo sa mu zdalo veľmi antikatólicke, a založil (tiež pod označením rosenkruciáni) novú spoločnosť, ktorá mala pestovať lásku k blížnemu, podporovať intelektuálny rozvoj a venovať sa umeniu. Péladan otvoril v Paríži v jednej galérii rosenkruciánsky salón, ktorý často navštevovali umelci a výrazne ovplyvnil umelecké dianie tých čias.

Aj v našom storočí sa zakladali rády Ružového kríža, napríklad v roku 1915 v Kalifornii ezoterická spoločnosť AMORC, čo bola skratka anglického pojmu *Ancient Mystical Order of the Rosy Cross* - Starobyľý mystický rád Ružového kríža. Toto združenie má až dodnes pobočky vo vyše päťdesiatich krajinách sveta. V Nemecku pôsobí okrem toho aj Spoločnosť Ružového kríža a Medzinárodná škola Ružového kríža.

V mnohých krajinách sa rozšírila aj organizácia *Lectorium Rosencrucianum*, ktorá vznikla pôvodne už v roku 1924 v Holandsku ako rosenkruciánske bratstvo. Má strediská vo Veľkej Británii, v Spojených štátoch a v ďalších krajinách. Spoločnosť vydáva aj vlastný časopis a celý rad programových kníh hlásajúcich ideály bratstva, duchovnú obnovu spoločnosti založenú na intelektuálnom a umeleckom rozvoji a láske k blížnym.

Nadčasové poslanstvo

Aj niekoľko storočí po vydaní prvého rosenkruciánskeho manifestu sú myšlienky tohto rádu ešte vždy živé. Je to tým prekvapujúcejšie, že takýto účinok vôbec nebol autorovým zámerom. Zrejme na tom dnes už vôbec nezále-

ží, lebo aj keď boli spisy myslené iba ako žart, zjavne ovplyvnili myšlienkové smery svojich čias. Ba ešte viac: Ich poslanstvo o láske k blížnemu, túžba po poznania bratskej súdržnosti sú nadčasové a oslovujú mnohých ľudí dodnes.

Stanislas de Guaita založil koncom 19. storočia bratstvo Ružového kríža vo Francúzsku.

DOBRODRUŽNÝ ŽIVOT GRÓFA CAGLIOSTRA

Vychvaľoval sa svojimi schopnosťami alchymistu, jasnovidca i liečiteľa. Čoskoro po svojom príchode do Francúzska bol medzi vysokou šľachtou ako doma. Až po rokoch bohatí a mocní zistili, akému prefíkanému človeku sadli na lep. Lenže tento Talian mal naozaj všestranný talent a vplyvné známosti...

Koncom roka 1779 sa v Štrasburgu usadil zvláštny muž: Volal sa Alessandro gróf Cagliostro. Tento Talian tvrdil, že sa práve vrátil z Ruska, kde vraj ečil syna čarovnej Kataríny II. Teda slávi lekár, ktorý navyše používal celkom nezvyčajné nové metódy: Podával odvodňujúce bylinkové čaje, terpentínové pilulky, elixíry a egyptské víno. A nielen

: - viedol aj špiritistické seansy, pri ktorých

a kniežata-biskupa zo Štrasburgu Louisa Reného Édouarda von Rohana (1734 - 1803). Dosiahol takú slávu, že sa o ňom hovorilo dokonca aj na kráľovskom dvore vo Versailles.

ých sa modlil k Bohu a anjelom.

Nevedno, či to bolo šťastie, alebo šikovnosť tajomného liečiteľa, ale u významných pacientov skutočne dosahoval úžasne liečiteľské úspechy. Najprv pomohol bezdetnej manželke jedného bankára k potomstvu, potom vyliečil chronickú astmu politicky vplyvného kardinála

Hore: Dámy z francúzskej spoločnosti sa vypytujú Cagliostra na čísla, ktoré vyhrajú v kráľovskej lotérii. Gróf sa vychvaľoval, že často uhádne správne údaje.

Vpravo: Jasnovidca a mág uvádzal mladé ženy do tranzu, aby sa dozvedel o budúcnosti.

Mohutná postava a gul'até líca: Majstrov zjav prezrádzal, že zrejme nežil tak asketický, ako o sebe tvrdil.

Ó, zázrak, ved' má tristo rokov!

Podľa výpovedí svedkov z tých čias pôsobil Cagliostro skôr dojmom malého a dosť zavalitého človeka, hoci tvrdil, že nikdy nič neje. Obliekal sa jednoducho, ale inak nevystupoval veľmi skromne, nahlas vychvaľoval svoje schopnosti, ktoré sa podľa jeho výpovedí vonkoncom neobmedzovali iba na oblasť medicíny.

Chválil sa napríklad, že na základe svojich rozsiahlych alchymistických vedomostí vie vyrobiť zlato a drahokamy a že ako mág má kľúč k večnej mladosti. Ľudia mu dokonca uverili aj to, že má už tristo rokov, lebo sa vraj podrobil zvláštnej kúre, ktorú pozná iba on. Navyše uplatňoval svoj všestranný talent aj ako jasnovidca a vyhlasoval, že pri jednom pobyte v Londýne viackrát správne predpovedal víťazné čísla lotérie. V Štrasburgu hypnotizoval deti alebo mladé ženy, ktoré nazýval holubiце. Prostredníctvom týchto médií

vraj predpovedal aj dátum smrti rakúskej cisárovnjej Márie Terézie (1717 - 1780) i dátum narodenia budúceho následníka francúzskeho trónu.

Už niekoľko mesiacov po Cagliostro-
vom príchode do Francúzska ho všetci
pokladali za slávnú osobnosť a za svoje
služby začal prijímať veľké sumy peňazí.
Po pobytoch v Lyone a Bordeaux sa usa-
dil začiatkom roka 1785

v Paríži, kde ho
podporoval kar-
dinál Rohan
z vd'ačnosti
za vyliečenie
ťažkostí s dý-
chaním. Šlach-
tici, politici, in-
telektuáli -
všetci veľikáni
tých čias chceli
poznať nadaného
Taliana.

*Jeanne de Valois
zosnovala aféru
s náhrdelníkom.*

Osudná aféra s náhrdelníkom

Cagliostro sa dokonale presadil na scéne,
používal veľa arabských pojmov, ale
vôbec ich neprekladal a o sebe hovoril
vždy v tretej osobe. Človek, ktorý sa tak-
to štylizuje a vytvára si vlastný kult, vy-
volá rôzne reakcie. V Paríži sa okolo
Cagliostro zhromaždilo veľa vášnivých
obdivovateľov, ale vzbudzoval aj kritiku,
závisť a odpor.

Odporúčaná omladzovacia kúra

*Všetkým, čo snívajú o večnej
mladosti, odporúča Cagliostro
túto terapiu:*

*Kúru bolo treba začať počas
splny v máji a trvá štyridsať dní.
Prvých šesťnásť dní musel pacient
jesť iba ľahké polievky a keksy.
Sedemnásť deň mu pustili žilou
a dali mu jedenásť bielych kvapiek.
Ďalšie púšťanie žilou pripadlo na
tridsiaty druhý deň. Potom mal
pacient dostať univerzálny liek, po
ktorom upadol do hlbokého spánku.
Takmer hneď mu mali začať
dorastať vlasy, chlpy na tele a zuby.
Po sérii aromatických kúpeľov
a užívaní rôznych skrášľujúcich
kvapiek sa mohol omladnutý vrátiť
domov. Procedúru smel opakovať
každých päťdesiat rokov.*

Keď v roku 1785 vyšlo na svetlo, že je
zapletený do aféry s náhrdelníkom, jeho
protivníci triumfovali. Spolu s ním a ďal-
šími komplicmi grófka Jeanne de Valois
rozšírila klebetu o nenávidenej kráľovnej
Márii-Antoinette (1755 - 1793), ktorá
vraj udržiavala pomer s kardinálom Ro-
hanom a požadovala od neho diamanto-
vý náhrdelník. Komplot proti kráľovnej
odhalili, ale oslobodili iba kardinála.
Grófka de Valois skončila vo väzení.
Napínavé na tomto procese bolo to,
že verejnosť sa konečne dozvedela
viac o osobe grófa Cagliostro a o jeho
skutočnej identite.

Alias Giuseppe Balsamo

Od Cagliostrovoho príchodu do Štrasbur-
gu kolovali o jeho pôvode čudné chýry.
Jedni hovorili, že je synom portugalského
žida, ktorý sa stal riaditeľom baní v Bra-
zília. Iní ho pokladali za potomka neapol-
ského parochniara; ďalší zasa tvrdili, že
ho vychoval jeden kňaz v chodbách
egyptskej pyramídy. Ďalšia skupina
v ňom videla nemanželské dieťa Ľudovi-
ta XV. (1710 - 1774). Cagliostro trval na
tom, že nepochádza z nijakého času
a z nijakého miesta.

Z policajného vyšetrovania potom vy-
plynuli nasledujúce informácie: Muž,
ktorý bol pre svojich súčasníkov takou
obrovskou záhadou, sa v skutočnosti vo-
lal Giuseppe Balsamo a prišiel na svet 8.
júna 1743 ako dieťa kresťanského ob-
chodníka v Palerme. Dostal údajne dob-
rú výchovu v jednom františkánskom
kláštore, ale mnísi ho vylúčili zo školy
pre zlé správanie.

Mladý Balsamo predával vo via-
cerých talianskych mestách
vlastnoručne maľované fal-
zifikáty známych ume-
leckých diel. Keďže ho
odhalili, musel odvte-
dy často meniť miesto
pobytu i svoju identi-
tu. V roku 1768 sa
v Ríme oženil s Lo-
renzou Felicianiovou,
krásnou, inteligentnou
a mimoriadne ctižiadost-
ivou ženou, ktorá sa pod
menom Serafina stala aj spo-
lupáchateľkou jeho podvo-
dov. Balsamo a Serafina
spolu precestovali celú Eu-

*Lorenza Felicianiová bola
Cagliostrovo manželkou
a spolupáchateľkou podvo-*

rópu, ale v žiadnom meste sa nezdržali
dlho, lebo všade ich väčšinou zakrátko
po príchode obvinili z krádeží, podvo-
dov, zo šarlatánstva, ba dokonca i zo
špionáže a museli ujsť.

Podpora zo strany slobodomurárskych lóží

Ako~5a mohol sicílsky zločinec tak ľahko
premeniť na obdivovaného grófa Cagli-
ostro? Jeho liečiteľské a falzifikátorské na-
danie nevysvetľuje všetko.

Možno mu pomáhali slobodomurári.
Vieme, že ho často prijímali v kruhoch
zasvätených. V mnohých krajinách bol
členom rôznych spoločností. Patril naprí-
klad do Dokonalejšej spoločnosti v Neapole,
Nezrušiteľných v Holandsku i anglickej
lóže L'Espérance. V Lyone a neskôr
v Paríži založil „Adoptívne materské ló-
že vysokého egyptského slobodomurár-
stva“, ktorých rituály pravdepodobne
sám vymyslel.

Na základe týchto skutočností sa vyná-
ra otázka, či sa náhodou neusiloval
o zjednotenie všetkých európskych slo-
bodomurárskych skupín pod svojím ve-
dením. Odpoveď však môžeme iba tušiť.

Pred inkvizíčným súdom

Proces proti Cagliostrovi sa skončil
jeho vykázanim z Francúzska. Prestáho-
val sa do Ríma, kde ho čoskoro opäť zat-
kli a postavili pred inkvizíčný súd za bo-
soráctvo, kacírstvo a slobodomurárstvo.
Súd vyniesol rozsudok smrti, neskôr však
trest zmenili na doživotné väzenie. Svoje
posledné roky strávil vo väzení v St. Leo
nedáľko Ríma.

Keď v roku 1795 zomrel, ľu-
dia začali opäť špekulovať:
Zaškrtli ho? Neušiel náho-
dou do Ruska či do Ame-
riky? Alebo sa pomia-
tol? Po otvorení jeho
hrobu v ňom nenašli
žiadnu mŕtvolu. Ko-
niec Cagliostrovoho ži-
votného príbehu zrejme
zostane navždy tajom-
stvom. Svoju verziu jeho
osudov predložil čitateľom
v rozsiahlom románovom
cykle o Giuseppovi Balsa-
movi Alexander Dumas
starší.

BEŠTIA Z GÉVAUDANU

Podobné postavy sa objavujú v mýtoch takmer všetkých národov: bájne bytosti s pololudskými a polozvieracími črtami, obrovské, všetko požierajúce obludy alebo ľudia, ktorí sa za určitých okolností môžu premieňať na zvieratá. Niektoré z týchto fantastických tvorov neexistovali iba v temnom dávnoveku, ale vraj sa objavili aj v nedávnej minulosti. Patrik nim aj beštia z Gévaudanu.

Vo Francúzsku, presnejšie smerom na juhovýchod od Auvergne, v historickej oblasti Gévaudanu neďaleko pohoria Margeride, sa v lete roku 1764 jedna sedliacka pasúca kravy zrazu ocitla zoči-voči obrovskej oblude. Beštia chcela ženu zabiť, ale tá vyviazla so zdravou kožou, lebo kravy sa postavili okolo nej a zachránili ju. Iní ľudia, ktorí sa stretli s týmto netvorom neskôr, nemali také šťastie, zranil ich, alebo dokonca prišli o život. Na svojich výpravách obluda zrejme vyhľadávala ľahkú korisť, lebo väčšinou jej padli za obeť ženy a deti. Za tri roky svojho vyčíňania zabila vyše sto ľudí a tridsať zranila.

Nešťastná poľovačka

Vylákani obyvatelia kraja, najmä sedliaci a pastieri, sa pokúšali netvora zneškodniť, ale nepodarilo sa im to. Takmer vždy, keď ho vysnorili, ušiel deväťmetrovými skokmi. Keď ho zopár ráz dolapili, zlyhali im pušky. Kráľ Ľudovít XV. poslal síce pomoc, ale ani jeho vojaci, ktorí spolu

s domácimi vytvorili armádu pozostávajúcu asi z dvadsaťtisíc mužov, nemali šťastie. Ulovili rôzne zvieratá, ale obluda medzi nimi nebola. Dokonca aj prvý kráľov lovec Antoine de Beauterne sa musel vrátiť bez úspechu.

Nakoniec v júni roku 1767 sa Jeanovi Chastelovi z Gévaudanu podarilo beštiu zabiť. Rozvážne a odhodlane vzal do ruky zbraň a modlitebnú knižku a vystúpil na vrch Mouchet. Keď sa obluda zjavila, najprv pokojne dočítal rozčítanú stránku do konca, potom sa pripravil na paľbu a vystrelil. Konečne bolo po strašnej príšere.

Ľudia v Gévaudane, ba v celom Francúzsku si konečne vydýchli od úľavy. Obludu zabalzamovali a vozili z mesta do mesta, aby si ju ľudia mohli za poplatok pozrieť. Aj kráľ chcel vidieť legendárnu beštiu z Gévaudanu na vlastné oči a prikázal, aby mu ju priviezli do Versailles. Jean Chastel osobne sprevádzal svoju trofej až na kráľovský dvor. Keďže medzitým už prešlo veľa dní a zvieru zrejme nevypreparovali dôkladne, keď debnu vo Versailles otvorili, mrcina strašne zapáchala. Nahnevany kráľ preto rozkázal, aby zdochlinu ihneď zahrabali, a zdráhal sa Chastelovi vyplatiť odmenu, ktorá mu právom patrila.

Beštia z Gévaudanu. Obluda s mohutnými labami a obrovskou papuľou, napadala hlavne ženy a deti.

Odstrašujúci zjav

V tých časoch bola obluda z Gévaudanu veľmi obľúbenou témou v tlači. Články v novinách a brožúrky, v ktorých sa uverejňovali správy očitých svedkov, hltali tisíce dychtivých čitateľov. Podľa výpovedí svedkov a podľa rán, ktoré obluda spôsobila obetiam, môžeme usudzovať, že mala v sebe naozaj niečo hrôzostrašné. Bola oveľa väčšia než vlk, skoro ako krava. Na obrovskej hlave vynikali široké čeluste sfarbené dočervena, ktoré špicato vyčnievali dopredu. Roztvorená papuľa s obrovskými zubiskami merala takmer pol metra. Uši mala malé, kožušinu svet-

losivú, na prsiach bielu, dost krátku s čiernou kresbou pozdĺž chrbtice. Jej chvost pripomínal chvost vlka alebo koňa. Svojej koristi sa zmocňovala veľkými labami s ostrými pazúrmí.

Obluda sa vedela rýchlo pohybovať. Niekedy ju v ten istý deň videli aj na niekoľkých od seba veľmi vzdialených miestach. Podľa tvrdení niektorých svedkov sa pri love pohybovala tesne pri zemi, akoby sa plazila. Keď si vyhliadla nejakú zvieraciu alebo ľudskú korisť, skočila jej zozadu na chrbát ako mačka. Zahryzla sa svojej obeti do krku, vytrhla jej srdce a pľúca a zožrala ich. Ľudom naháňala hrôzu aj nezvyčajná sila zvieratá. Jeden pastier tvrdil, že sa vraj vedelo postaviť na zadné nohy a pritom zdvihnúť do výšky ovcu. Povrávalo sa, že psy pred ním utekali a na odpor sa mu mohol postaviť iba býk.

Grécka miniatúra zo 16. storočia zobrazujúca vlkolaka.

Vlkolak

Za vlkolaka sa pokladá človek, ktorý sa v noci mení na vlka a pácha zločiny. Hovorí sa, že takýto človek za splnu vypije akýsi čarovný bylinkový nápoj, mrmle si pritom rôzne zaklínadlá, potom mu narastie vlčia hlava, srst', zmocní sa ho neprekonateľné nutkanie zabíjať a vydá sa hľadať svoju obeť. Keďže na druhé ráno sa nočný prízrak stráca, iba veľmi zriedka vyjde najavo, kto sa za vlkolakom skrýva.

zvieratá, sa vyskytovalo takmer všade na svete. Aj na francúzskom vidieku mali povesti o vlkolakoch dlhú tradíciu a oblasť Gévaudanu sa vlkolakmi len tak hmýrila. Vieme, že na ľudí zvyčajne zaútočia iba veľmi vyhladnuté vlky alebo vlky nakazené besnotou a práve tie začali v 16. storočí považovať za vlkolakov. V čase honby na čarodejnice bolo veľa ľudí obvinených z lykantropie a dokonca sa proti nim viedli súdne pojednávania. Keďže sa vraj menili na vlkolakov o polnoci a premena zvyčajne prebiehala veľmi rýchlo a osamote, obvinení v skutočnosti nemohli dokázať pred súdom svoju nevinu. Mnohí sa v bezradnosti pridali k tomuto názoru a videli v udalostiach dielo duchov a strašidiel.

Až do dnešného dňa nie je jasné, ako to vlastne bolo s beštiami z Gévaudanu. Bol to vari predsa len nezvyčajne veľký vlk, alebo sa za celým prípadom skrýval nejaký zločin? Niektoré z týchto príšerných činov mal možno na svedomí človek: Zahaľený do vlčej kože páchal ohavné vraždy.

Rozporuplné hypotézy

Obluda z Gévaudanu šírla okolo seba strach, ktorý ochromoval ľudí z celej oblasti. Vystupňovalo ho aj to, že nikto nevedel vysvetliť, čo je to vlastne za tvora. Iba v jednom sa väčšina svedkov zhodovala: Určite to nebol vlk, lebo vlky sa v Gévaudane vyskytovali často a ľudia ich dobre poznali.

Niektorí predpokladali, že by to mohla byť obrovská hyena, alebo aj opica, medveď či kríženec leva a tигра. Iní zasa nevylučovali možnosť, že ide o diabolského netvora, čerta alebo inú pekelnú bytosť.

Niektorým ľuďom zamotala hlavu skutočnosť, že beštia sa vedela postaviť na zadné nohy a chodiť takmer vzpriamene. Obávali sa, že netvor je vlastne vlkolak, ktorý šírl v celom kraji neistotu a strach už od dávnych čias. Presvedčenie, že niektorí ľudia sa vedia premeniť na dravé

V ob/ast'í vrchoviny Margeride si dodnes ľudia rozprávajú hrôzostrašné príbehy o oblude - Gévaudanu.

VLÁDCOVIA POD VPLYVOM VEŠTCOV

Jedni ich pokladali za prorokov, iní za podvodníkov. V každom prípade však astrológovia v 16. storočí získali veľkú slávu. Vládcovia ich podporovali a občas dokonca ovplyvňovali i beh dejín. Napriek tomu zostávajú mnohé stránky osobností, ako boli Nostradamus či John Dee, zahalené závojom tajomstva.

Hovorí sa, že vládnuť znamená konať prezieravo. Ako však možno predvídať budúcnosť, keď človek nemá k dispozícii ani štatistiky, ani realistické ekonomické prognózy! A čo keď potom všetko plánovanie zničia prírodné živly?

Kniežatá a králi v stredoveku sa neriedka cítili vo svojich politických rozhodnutiach neistí, a preto zamestnávali na svojich dvoroch veštcov, aby im radi-

li vo vážnych záležitostiach. Astrológovia, ktorí sa väčšinou dobre vyznali v odboroch ako medicína, farmácia, fyzika a alchymia, ovplyvňovali rozhodovanie svojich panovníkov predpovedaním budúcnosti.

Účinný prostriedok propagandy

V 16. storočí dosiahli tajné vedy najväčší rozkvet. Takmer každý, či bol chudobný, alebo bohatý, mladý či starý, veril v úžasné možnosti astrológie. Všetci európski panovníci mali svojich astrológov a využívali ich poznatky aj ako prostriedok propagandy. Ak chceli presadiť nejaké sporné politické rozhodnutia, dali pomocou spisov alebo divadelných hier rozšíriť na verejnosti pozitívne predpovede, aby ľudia nakoniec predsa len prijali avizované nepríjemné opatrenia.

Iba cirkev vystupovala proti praktikám, ktoré považo-

Hore: Provensalec Michel de Nostredame, ktorý sa po štúdiu medicíny premenoval na Nostradamusa. Portrét namaľoval jeho najstarší syn Cesar, ktorému venoval prvú časť svojich proroctiev.

Vľavo: kráľovský dvor v Blois, kde učenec po roku 1555 pôsobil.

vala za pohanské, lebo kresťania mali podľa nej dôverovať iba Bohu. Mnohým cirkevným hodnostárom to však nebránilo, aby si tiež držali astrológov, ktorých často veľkoryso odmeňovali. Giovanni di Medici (1475 - 1521), neskorší pápež Lev X., napríklad svojmu astrológovi Lucovi Gauricovi pridelil biskupstvo, lebo mu predpovedal jeho pontifikát.

Lahkoverná kráľovná

K najhorlivejším prívržencom okultizmu patrila Katarína Medicejská (1519 - 1589), ktorá po smrti svojho manžela, francúzskeho kráľa Henricha II., od roku 1560 tri roky vládla vo Francúzsku. Na nešťastie mala sklony dôverovať každému šarlatánovi, čo sa pred ňou zjavil.

Jej priazni sa tešil napríklad astrológ Cosimo Ruggieri, ktorý pochádzal rovnako ako ona z Florencie. Bol to veľmi pochybný a po moci bažiaci človek. Ruggieri zostavoval horoskopy pre celý dvor a preslávil sa talizmanmi a voskovými figurkami, o ktorých tvrdil, že podľa potreby môžu vzbudiť lásku alebo privolať smrť.

V roku 1574 ho zatkli pre údajné sprisahanie proti kráľovi Karolovi IX. Zrejme sa už nikdy nedozvieme, čo skutočne zamýšľal.

Nostradamus - lekár a astrológ

Najsľávnejší jasnovidca tých čias bol bezpochyby Michel de Nostredame, lepšie známy pod svojim latinským menom Nostradamus (1503 - 1566).

Tento Provensalec pochádzal zo židovskej rodiny, ktorá konvertovala na katolícku vieru. Po štúdiu v Avignone a Montpellier sa spočiatku zdalo, že sa celkom našiel vo svojom lekárskom povolání. Pomáhal v boji proti epidémii v Languedocu a dostal za to titul doktora a profesora. Neskôr rozpracoval nový koncept hygieny, ktorým účinne bojoval proti moru v Aix-en-Provence a Lyone.

Postupne sa tento učenec začal venovať písaniu a uverejnil najprv vybrané recepty, medzi inými *O rozličných druhoch líčenia a príjemných vôní, a o výrobe lekvárov*. V päťdesiatych rokoch 16. storočia sa Nostradamus priklonil k okultným vedám a napísal almanach s predpoveďami počasie, horoskopmi, radami o liečivých prostriedkoch a o výžive. Jeho almanach mal veľký úspech.

Učenec sa teraz čoraz viac špecializoval na predpovedanie budúcnosti. V roku 1555 vyšli prvé tri z jeho desiatich spisov *Storočí*, mysteriózne vízie, ktoré ihneď vzbudili záujem kráľovskej rodiny. Ešte počas života Henricha II. dostal Nostradamus pozvanie na francúzsky kráľovský dvor.

Jasnovidecké schopnosti?

Nostradama prijali na dvore ako významnú a váženú osobnosť. Kráľovná Katarína Medicejská ho ihneď poverila, aby vypracoval horoskopy pre jej potomkov. Astrológ predpovedal Karolovi IX., ktorému slúžil aj jako osobný lekár, dlhý život, ale panovník zomrel ako dvadsaťštyriročný. Ani proroctvo, že dynastia Valoisovcov získa veľké bohatstvo, sa nikdy nesplnilo.

Pri dobrej vôli by sme v Nostradamových *Storočiach* možno našli aspoň predpoveď smrti Henricha II. pri turnaji v roku 1559:

Mladý lev premôže staršieho.

Na bojovom poli v osobnom súboji.

V zlatej klietke mu vypichne oči.

Dve rany v jednej a zomrie hrozou smrťou.

Ešte nejasnejšie ako táto verzia pôsobil originál, lebo Nostradamus používal francúzske, španielske, latinské a hebrejské pojmy. Tento vzdelaný muž spracoval v textoch svoje rozsiahle poznatky z kresťanskej a židovskej mystiky.

Prečo si *Storočiami* získal také veľké uznanie? Nesmieme zabúdať na to, v akom prostredí sa pohyboval. Dvaja synovia Kataríny Medicejskej sa už ako deti stali kráľmi: František II. zomrel dva roky po svojej korunovácii; nato ho na tróne vystriedal desaťročný Karol IX. Už len častá výmena panovníkov vytvárala ozdušie neistoty. A nielen to - v tých časoch otriasol celou krajinou konflikt medzi katolíkmi a hugenotmi.

Čím zašifrovanejší je text, tým viac skrytých významov v ňom možno nájsť. Možno aj preto mali Nostradamove spisy, ktoré dal Vatikán v roku 1781 na index, neskôr taký veľký ohlas. Rovnako ako predtým je veľa ľudí presvedčených, že Nostradamus mal jasnovidecké schopnosti a správne predpovedal celý rad historických udalostí. Jeho zástanco-

via tvrdia, že sa vyjadroval nejasne z obáv pred inkvizíciou, a okrem toho nechcel, aby bol do jeho poznatkov zasvätený prostý ľud.

V každom prípade nám koniec sveta podľa Nostradama zatiaľ nehrozí: Súdny deň vypočítal na rok 3797.

Alchymista, mág a astrológ John Dee (hore) vedel, ako manipulovať anglickú kráľovnú Alžbetu I. (vpravo).

Inteligentný podvodník

Aj v Anglicku významne ovplyvňoval politiku v 16. storočí astrológ. Asi štyridsaťštyri rokov patril John Dee (1527 - 1608) k najužšiemu kruhu poradcov kráľovnej Alžbety I. (1533 - 1603). Dee bol mimoriadne sčítaný, ako moreplavec oboplá-

Apokalyptické vízie

U Nostradama znamená pojem storočie vždy sériu sto proroctiev v jednom zväzku. Záhadné štvorriadkové proroctvá sa v priebehu storočí prekladali do mnohých jazykov a rôzne interpretovali. Texty obsahujú prevažne veľmi pesimistické vízie: prírodné katastrofy, vraždy, revolúcie a vojny. Moderní vedci však poukazujú na to, že Nostradamus vychádzal z kresťanskej tradície, napríklad z obrazu apokalypsy v Zjavení svätého Jána z Nového zákona. Aj Zjavenie pripravovalo veriacich na hrôzy pred druhým príchodom Ježiša Krista.

val celú zem a ako alchymista a mág sa venoval tajným náukám. V jeho prípade išlo zrejme napoly o intelektuála a napoly o darebáka. Shakespeara vraj inšpiroval k postave Prospera v dráme *Búrka*.

Dee údajne predpovedal Alžbete už v detstve, že sa raz stane kráľovnou. Neskôr ju morálne podporoval, keď mala urobiť dôležité rozhodnutia, pričom ju často jemne manipuloval.

Predpovedal napríklad smrť škótskej kráľovnej Márie Stuartovej (1542-1587), čím v skutočnosti nechtiac dohnal Alžbetu k tomu, aby dala svoju proti vničku popraviť. Dee si dal za svoje služby kráľovský zaplatiť a za niekoľko rokov si nahromadil obrovský majetok.

Pre svojich odporcov sa stal napokon primocným; obvinili ho z podvodu a vyhnaní z kráľovského dvora. Zomrel v biede a v úplnom zabudnutí.

Vydanie Nostradamových Storočí z roku 1589; tieto záhadné spisy fascinujú niektorých ľudí až dodnes.

FLÁMSKE MALIARSTVO - ZÁZRAK SVETLA A FARBY

Í prvej polovici 15. storočia nastala revolúcia v dejinách výtvarného umenia: Flámski maliari dosiahli najvyšší stupeň dokonalosti vo vernom zobrazovaní skutočnosti. Ich diela zásadne zmenili všetky dovtedy platné estetické kritériá. Dnes vieme síce už veľa o špeciálnej technike, ktorú používali, ale niektoré detaily zostanú zrejme navždy nevyjasnené.

V 15. storočí patrili vojvodovia z Burgundska k najväčším európskym mecénom umenia a na svojich dvoroch zamestnávali umelcov zo všetkých častí uzemia, nad ktorým vládli -teda aj z Flámska, ktoré im patrilo od roku 1384/85. Práve tam našla v maliarstve v tých časoch zásadná zmena, ktorá natrvalo ovplyvnila výtvarné umenie. V čom presne spočívala prevratnosť nového štýlu?

Pozorný pohľad

Jan van Eyck (asi 1390 - 1441) sa právom pokladá za zakladateľa flámskeho maliarstva; niekedy sa hovorí dokonca o takzvanom Eyckovom zázraku. Avsák aj Majster z Flémalle alias Róbert Campin. Rogier van der Weygen, Dirk Bouts, Hugo van der Goes a Hans Memling podstatne obohatili možnosti výtvarného zobrazenia a predznačili cestu od gotiky k renesancii.

Mecéni sa starali o to, aby ich nadaní chránenci žili bezstarostne a mohli sa sústrediť iba na svoju tvorbu. Van Eyck napríklad pracoval od roku 1424 pre burgundského vojvodu Filipa Dobrého (1396 - 1467), ktorý ho potom o šesť rokov neskôr vymenoval za dvorného a mestského maliara v Bruggách.

Čím sa títo muži tak preslávili? Predovšetkým vedeli všetko veľmi presne odpozorovať: ľudské telo, ale aj zvieratá, rastliny a predmety každodennej potreby.

Všetko, čo vidíme na ich obrazoch, sa nám javí celkom ako živé - proporcie a detaily dokonale zodpovedajú skutočnosti. Často sa pozeráme na dianie z vtáčej perspek-

Stredná rast Gentského oltára z Katedrály sv. Ravona nazvaná Klaňanie Baránkovi od Jana van Eycka. Zatiaľ čo obetný baránok, symbol Ježiša Krista, vylieva na oltári svoju svätú krv do kalicha, prichádzajú sa mu pokloniť zástupy veriacich zo štyroch svetových strán.

tívy; priestor pôsobí ako nekonečný.

Pri výbere tém flámski maliari skoncovali so stredovekými tradíciami. Kým svet dosiaľ slúžil iba ako kulisa pre náboženské výjavy, umelci teraz objavili krásu všednosti a umiestňovali postavy aj do interiérov, obytných komnát i spálni. Neo-

rientovali sa už výlučne iba na onen svet, ale prijímali aj pozemské bytie.

Sväté a svetské sa po prvý raz spojilo v úplnom súzvuku: Napríklad Mária s Ježiškom na obraze Róberta Campina sa objavuje pred španielskou stenou pri kachliach.

Svet zaliaty jasnými lúčmi

Nikdy predtým sa na obrazoch neobjavilo také jasné svetlo. Flámski majstri našli farby veľmi pozorne, aby dosiahli osobitý svetelný efekt, napríklad striedavé pôsobenie svetla a tieňa, ktoré poznáme z prírody.

Nie je pravda, že Jan van Eyck vynášiel olejomalbu, ako sa dlhý čas tvrdilo. Túto techniku však podstatne rozvinul a zdo-

konalil spolu so svojím bratom Hubertom, ktorého účasť na niektorých dielach nie je dodnes spoľahlivo objasnená.

Umelci tých čias maľovali na drevené tabule, ktoré si najprv starostlivo dohľadka obrúsili a potom natreli bielou hmotou z kriedy a želatínového gleja. Tento podklad podstatne prispieval k spätnému odrazu svetla a k sýtosti farieb.

Prvé náčrty robili maliari uhlom, ostrým husím brkom alebo popolom zo spálených kostí. Potom nasledovalo nanášanie niekoľkých rôznych vrstiev farieb, ktoré bolo ťažko dostať, a preto boli

veľmi drahé. Získavali sa z minerálov a organických látok. Napríklad modré farebné odtiene na pozadie sa vyrábali z azuritu a modré farbivo na krycie lazúry získavali z lazuritu, známeho aj ako lapis lazuli (ich slabú kryciu schopnosť kompenzovali nanášaním niekoľkých vrstiev). Z medenky a malachitu miešali zelené farebné odtiene, zatiaľ čo žltú a bielu získavali zo solí olova a cínu.

Maliari drvili farebné pigmenty na prášok a miešali ich podľa vlastností s určitými spájacími prostriedkami. Van Eyckovci celé roky experimentovali, kým vyvinuli tmel, ktorý držal a zároveň rovnomerne schol. Miešali ľanové, konopné a orechové oleje, do ktorých pridávali živice. Presnú receptúru však nepoznáme. Rovnakým tajomstvom je pre nás aj zloženie priehľadnej fermeže, ktorou obrazy po dokončení natreli, aby chránila farby. Nevieime o nej nič, iba to, že tiež obsahovala prírodné živice.

Prečo sa tak málo vie o maliarskych materiáloch flámskych majstrov? Vtedajší umelci svoje vedomosti prezrádzali iba vlastným žiakom. Keby sa robilo priveľa napodobení, ich dielne by stratili popularitu a originalitu. Okrem toho v polovi-

Analýza majstrovského diela: Význam manželstva

Dvojportrét Svadba Arnolfiniovcov, ktorý Jan van Eyck vytvoril v roku 1434, patrí k najpozoruhodnejším dielam v dejinách umenia.

ci 16. storočia sa rozšírili na sever Európy nové techniky talianskeho maliarstva a flámske tradície upadli do zabudnutia.

Hlboká religiozita

Fascinujúci účinok flámskej gotickej maľby sa predsa len nedá vysvetliť iba remeselníckou zručnosťou majstrov. Pozorovateľa oveľa viac zaujme hlboké náboženské cítenie, ktoré z obrazu vyžaruje.

Monumentálny Gentský oltár bratov van Eyckovcov má hlboký teologický význam. Obmedzíme sa iba na vysvetlenie niektorých výjavov v strednej časti, nazvanej Kláňanie Baránkovi (obrázok s. 97): Centrom obrazu je obetný baránok ako symbol Ježiša Krista; jeho svätá krv tečie do kalicha. Zo studne života pred oltárom prýšči večná voda kresťanskej viery. Okolo Vykupiteľa sa zhromaždili anjeli so symbolmi Kristovho utrpenia - krížom, trňovou korunou, kopijou a korbáčom -, kým zo štyroch svetových strán sa mu prichádzajú pokloniť zástupy veriacich: proroci, mučeníci, pápeži, svätice, pútnici, rytieri a pustovníci.

Príroda, ktorú umelec znázorňuje na pozadí obrazu, je produktom jeho pred-

Oplakávanie Krista od Dirka Bouts vyjadruje so vznešeným pátosom ve/kosť Ježišovho utrpenia a zármutok nad jeho smrťou.

stavivosti, lebo poskytuje prehľad o celej zemi. Vidíme mestá, more, pohoria, stromy aj oblohu a uvedomujeme si, že zámerom umelca bolo osláviť veľkoleposť stvorenia.

Na to, aby sme lepšie pochopili obsah týchto náboženských umeleckých diel, musíme poznať celý rad symbolov. Van Eyckovci nezobrazujú prirodzené svetlo, ale duchovné ako metaforu Boha, ktorý miluje všetko, čo prebudil k životu. Biela holubica vo venci snečných lúčov symbolizuje Ducha Svätého.

Človek má cítiť, že ho Boh prijal, a uvedomiť si, že môže žiť v jeho prítomnosti. O to sa s nami chcú podeliť flámski maliari. Postavy na ich obrazoch porozumeli tomuto zjaveniu, preto z nich vyžaruje vnútorná istota a pokoj.

Nie vždy však zotrávajú v tichej póze. Najmä obrazy s tematikou snímania Krista z kríža svedčia o silných emóciách. Dirk Bouts (obrázok hore) napríklad dojmvavo zobrazuje, ako Mária, Mária Magdaléna a svätý Ján od ziaľu nad Ježišovou smrťou klesajú na zem: Zomrel mladý muž a jeho blízki trpia.

V divákovi prebúdza táto scéna nekonečný súcit - a zároveň môže oceniť dokonalú krásu obrazu. Umenie flámskeho maliarstva spočíva práve v tom, že vyvoláva dojatie a obdiv zároveň.

Zobrazuje kupca Giovanniho Arnolfiniho a jeho ženu v deň ich sobáša. Každý detail tu má symbolický obsah a poukazuje na posvätnosť manželstva. Pri nohách manželského páru stojí malý psík ako symbol manželskej vernosti. Okno do ulice naznačuje otvorenosť oboch manželov svetlu, ovocie pod ním plodnosť a radosti strateného raja. Do operadla stoličky je vyrezaná podoba svätej Margaréty, patrónky budúcich matiek. Jediná horiaca svieca šesťramenného svietnika symbolizuje večné svetlo. Na stene v pozadí, vo vypuklom zrkadle s desiatimi medailónmi v ráme, ktoré zobrazujú príbeh utrpenia Krista, vidieť, že v miestnosti sú ešte dve ďalšie osoby - svadobný svedok a sám maliar.

DVOJNÍCI KRÁĽA SEBASTIÁNA

Veľa Portugalcov neverilo, že mladý kráľ naozaj zomrel v bitke v Maroku. Keď ich krajinu obsadilo Španielsko a robilo si nárok na trón, objavilo sa viac ľudí, ktorí sa vydávali za strateného monarchu.

Až do minulého storočia smútili Portugalci za svojim kráľom Sebastiánom, ktorý v roku 1578 ako dvadsaťštyriročný padol v boji. Jeho pamiatku uchovávali v románoch, básňach, piesňach a legendách. Kult panovníkovej osoby bol výrazom neotrasiteľnej nádeje, že Sebastián sa v jedno hmľisté ráno vráti ako veľký hrdina a opäť pomôže svojej krajine k novej sláve. Tak to predpovedali astrológovia.

Kým však Sebastián žil, nebol veľmi obľúbený u svojich poddaných. Prečo sa

jeho súrodenci predčasne zomreli, takže následníkom trónu sa stal až Jánov vnuk Sebastián. Jeho výchovu u jezuitov poznačila najmä askéza a vojenská drezúra. Chorobne nábožný kráľ, ustavične zahĺbený do čítania rytierskych románov, sníval po víťazstve kresťanských štátov nad Turkami v námornej bitke v roku 1571 o križiackej výprave, ktorú by sám viedol. Prvý zle naplánovaný pokus však zlyhal v Maroku v roku 1574.

O štyri roky neskôr sa Sebastián znovu nalodil, tentoraz s 20 000 mužmi, medzi ktorými boli všetci dospelí šľachtici jeho krajiny. Štvrtého augusta utrpeli jeho vojská zdruvujúcu porážku v bitke pri meste Ksar-el-Kebir. Asi 10 000 vojakov padlo do marockého zajatia; iba niekoľkým stovkám jazdcov sa podarilo ujsť. O kráľovom osude sa spočiatku nič nevedelo.

Potom na krátky čas prevzal vládu jeho strýko Henrich, ale už po dvoch rokoch, v roku 1580, zomrel ako posledný prí-

služník dynastie Avisovcov. Nato obsadil Portugalsko španielsky panovník Filip II. (1527-1598).

Vráti sa skoro?

Hoci bolo viac-menej isté, že Sebastián zomrel, čoskoro sa začali šíriť chýry, že kráľ žije a jeho návrat bude znamenať koniec španielskej nadvlády. V roku 1584 sa na vidieku objavil muž, ktorý sa vydával za kráľa Sebastiána. Vyhlasoval, že vraj šesť rokov činil pokánie za prehratú bitku. Identifikovali ho ako syna hrnčiara a odsúdili na nútené práce na galére.

Ďalším falošným Sebastiánom bol pustovník z Ericeiry. Na základe svojej panovníckej hodnosti, ktorú si neprávom prisvojil, udelil jednému bohatému sedliakovi šľachtický titul a vymenoval ho za veliteľa svojej „armády“, ktorá pozostávala z osemsto mužov. Namiesto zbraní mali však k dispozícii iba poľnohospodárske náradie. Filip chcel dať prípad vyšetriť, ale prívrženci samozvaného kráľa dvoch vyšetrovateľov zavraždili. Nakoniec podvodníka aj jeho dvesto od-daných stúpcov popravili.

Iný podvodník, ktorý nevedel ani slovo po portugalsky, sa objavil v roku 1598 v Benátkach. Španielsky vyslanec ho dal zatknúť, ale jeden Filipov protivník chcel zajatca prepašovať do Paríža. Útek sa nepodaril; neskôr vyšlo najavo, že podvodník pochádzal z Kalábrie. Ani on neunikol trestu smrti.

V nasledujúcom období sa z času na čas vynoril nejaký ďalší údajný Sebastián. Dokonca ani po znovuzískaní nezávislosti v roku 1640 si ľudia neprestali idealizovať svojho kráľa, hoci práve on svojim veľikáštvom priviedol Portugalsko takmer na pokraj záhuby. Dlho žil v srdciach ľudí, lebo im pripomínal lesk zašlej slávy, keď jeho malá krajina ovládala svetové moria, dobýjala cudzie územia a úspešne čelila mocnému Španielsku.

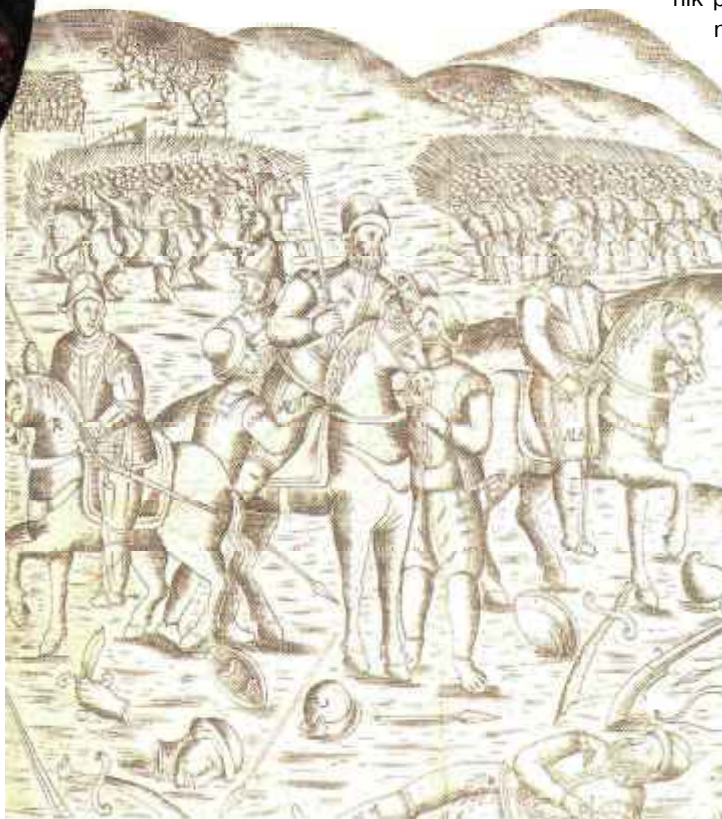

Kráľ Sebastián
(portrét z roku 1565)

potom predsa len stal národným mýtom?

Zdrvujúca porážka

Sebastián sa narodil v januári 1554, niekoľko dní po smrti svojho šestnásťročného otca, ktorý bol najmladším z desiatich detí kráľa Jána III. On aj

Zobrazenie bitky pri Ksar-el-Kebire (po španielsky Alcazarquivir), kde Portugalci utrpeli obrovské straty.

AKO ZOMREL NAPOLEON?

Hoci pri pitve zistili rakovinu žalúdka, dlho sa tvrdilo, že smrť francúzskeho cisára spôsobila otrava arzénom.

Pred svojou smrťou 5. mája 1821 žil Napoleon (narodil sa v roku 1769) päť rokov vo vyhnanstve na malom Ostrove svätej Heleny v južnej časti Atlantického oceána, kde ho internovali Briti. Bývalý francúzsky cisár veľmi trpel, lebo jeho zdravotný stav sa zo dňa na deň čoraz viac zhoršoval.

Deň po Napoleonovom skone urobil korzický lekár Dr. Antommarchi, ktorý sa oňho staral od septembra 1819, obhliadku mŕtvolu. Boli pritom aj jeho piati anglickí kolegovia. Podľa Antommarchiho bola diagnóza jednoznačná: rakovina žalúdka.

Ostatní však čoskoro začali o správnosti jeho nálezu pochybovať. Dokonca ešte celkom nedávno koloval chýr, že cisára v skutočnosti otrávil arzénom.

Presvedčivé argumenty?

Existuje správa prvého Napoleonovho lekára, Dr. O'Meara, ktorý bol pôvodcom ír. Vo svojich zápiskoch z konca roka 1817 konštatoval, že pacienta trápili choré dšasna, poruchy spánku, opuchnuté nohy, silné záchvaty migrény a návaly horúčosti. O'Meara z toho vyvodil záver, že Napoleon trpí v dôsledku nesprávnej výživy ľahkou formou skorbutu.

Jeden súčasný vedec, René Maury, videl v tomto opise všetky príznaky otravy arzénom, ktoré na začiatku 19. storočia ešte nepoznali. Súdni lekári však tvrdili, že je to hlúpy výmysel a poukazovali pritom na nespochybniteľný protokol o pitve. Mauryho druhý argument znel nasledovne: Keď mŕtve telo

expanovníka v roku 1840 previezli do Francúzska, našli ho v truhle neporušené. Arzén má konzervačné účinky! Proti tomu sa zasa dá ľahko namietat', že klimatické pomery na Ostrove svätej Heleny spomaľujú rozkladný proces. Navyše mŕtvy ležal v najvnútornejšej zo štyroch do seba vložených rakiev, teda vo vzduchotesnom obale.

Hore: Napoleon zomrel 5. mája 1821 na Ostrove svätej Heleny v Atlantickom oceáne. Z jeho smrti medzi inými upodozrievajú aj grófa de Montfialona (vľavo), ktorý vraj cisára otrávil

Kto by však mohol byť vrahom? Ku kandidátom patrilo napríklad jeden agent Bourbonovcov, ktorí sa v roku 1814 opäť usilovali dostať na trón, a celý rad anglických lekárov. Tí vraj mohli podľahnúť naliehaniu horlivého guvernéra ostrova. Sám Maury si myslel, že skutočným podozrivým je gróf de Montholon. Gróf sa staral o domácnosť exilového dvora, pričom zaobstarával aj víno z Južnej Afriky. Nenápadne mohol do alkoholu primiešať jed. A jeho motív? Bonaparteho testament mu zabezpečoval miliónový obnos.

Preskúmanie vzoriek Napoleonových vlasov v Inštitúte nukleárnej medicíny v Toronte vyvrátilo teóriu otravy arzénom už začiatkom šesťdesiatych rokov. Predsa však Maury nechal analýzu koncom roka 1994 v Grenobli zopakovať. Našli sa síce stopy arzénu, ale iba v nepatrnom množstve. Jed mohol rovnako dobre pochádzať aj z potravín alebo minerálok.

Vzájomné obviňovanie

Historikovi dnes zaujíma iná vec: hodnotenie príčin smrti. Angličania a Francúzi sa totiž navzájom obviňujú. Antommarchi zistil okrem rakoviny aj zväčšenie a zápal pečene i tuberkulózne kaverny na pľúcach. Z toho Francúzi

usudzovali, že panovníkovu smrť zapríčiniť podnebie a životné podmienky na ostrove. Niektorí dokonca tvrdia, že Briti zámerne internovali cisára na takom nehostinnom ostrove, aby tým urýchlili jeho smrť.

Obviňovaní sa zasa bránili tým, že správa osobného lekára bola dodatočne zmanipulovaná. Odvolávali sa na to, že rakovina žalúdka bola v Napoleonovej rodine veľmi rozšírená, a jeho smrť v nijakom prípade nesúvisela s nehygienickými podmienkami v zajatí.

V spore teda vôbec nešlo o osobu cisára, ale skôr o to, že súperiace mocnosti si vykladali lekárske správy po svojom, v záujme svojich politických cieľov.

ZJAVENIA PANNY MÁRIE

Zjavenia Panny Márie sú nezvyčajne častým javom. Kým sami vizionári a ostatní veriaci v nich vidia zázračné Božie dielo, skeptici ich pokladajú za halucinácie. Sama katolícka cirkev je v posudzovaní týchto javov veľmi zdržanlivá a uznáva iba niektoré z nich.

Od vzniku kresťanstva sa z času na čas objavujú správy o zjaveniach Panny Márie, teda udalostiach, pri ktorých vizionári nevysvetliteľným spôsobom zmyslovo vnímajú Matku Božiu ako konkrétnu osobu. Kým počas prvých sedemnástich storočí nášho letopočtu bolo potvrdených iba niečo vyše tristo takýchto udalostí, od polovice 19. storočia ich počet nápadne vzrástol a len v 20. storočí hlásili už 455 prípadov.

Podľa mienky mnohých vedcov má tento vzostup dve rôzne príčiny: jednak až v minulom storočí začali mariánske zjavenia systematicky zaznamenávať, jednak pápež Pius IX. vyhlásil v roku 1854 dogmu o nepoškrvnenom počatí, ktorá hovorí, že Mária bola od počiatku svojho pozemského života bez hriechu a žila v stave milosti Božej. Rovnako aj sama cirkev priznáva priamu súvislosť medzi zverejnením tohto článku viery a zjaveniami, aj keď k fenoménu zjavenia zaujíma skôr zdržanlivý postoj.

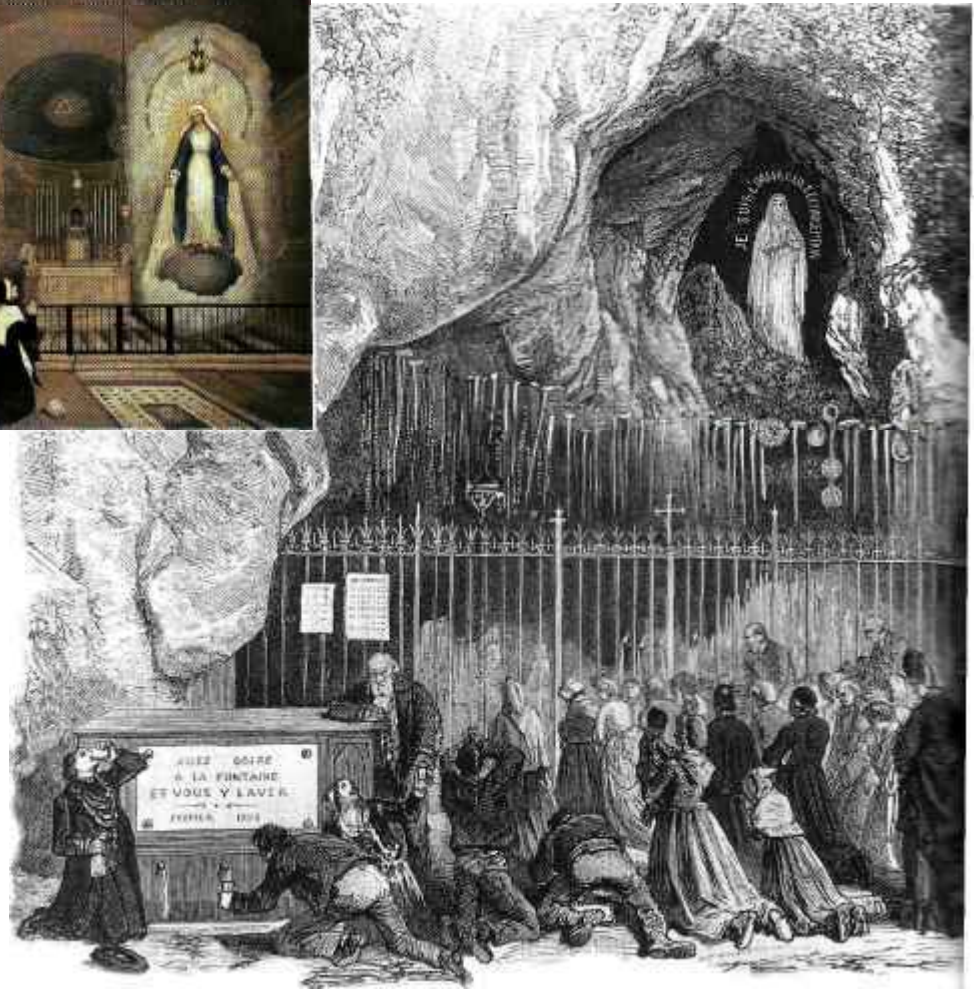
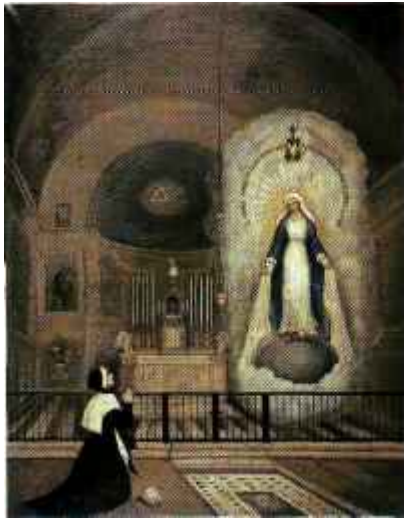
Paralely a symboly

Opisy mariánskych zjavení, hoci sa odohrali za veľmi rozdielnych okolností, majú veľa spoločných znakov. Panna Mária sa napríklad veľmi často zjavuje pod holým nebom, väčšinou vo vidieckom prostredí, niekedy v jaskyni a často nad hlavami vizionárov - na oblaku, na vršku, v korune stromu alebo v kríku.

Podľa výpovedí vizionárov ohlasujú Máriin príchod určité prírodné javy: závan vánku, hučanie vetra, blesk alebo jemná žiara. Veľmi nápadné boli najmä svetelné úkazy, ktoré sa odohrali vo Fátime, v Portugalsku. Sedemdesiatisíc pútnikov a mnoho ďalších ľudí, ktorí sa náhodou vyskytovali v okruhu päťdesiat kilometrov, tam údajne bolo svedkami toho, ako Slnko trikrát zakrúžilo dokola.

Vo väčšine prípadov vizionári opisujú

postavu, ktorá sa im zjavila, ako mladú a pôvabnú ženu. Takmer vždy má na sebe dlhé rúcho, na ňom niekedy aj plášť, spravidla bielej a modrej farby, ktorý sa

Hore: Dňa 21. novembra 1830 sa Matka Božia zjavila v Paríži rádovej sestre Cathérine Labouréovej v kaplnke milosrdných sestier.

Veľký obrázok: V Massabielskej jaskyni videla Bernadette Soubirousová Matku Božiu. Voda tamojšieho prameňa má liečivé účinky.

stal symbolom Panny Márie ako ochran-kyne kresťanov. Často má Mária aj ďalšie symbolické atribúty - korunu, kríž, meč alebo horiace srdce v dlaniach.

Je pozoruhodné, že Matka Božia pri- tom vôbec nepôsobí na svedkov svojho zjavenia dojmom sochy, ale ako živá by- tosť. Pohybuje sa, hovorí s vizionármi, obracia sa na nich s prosbou, alebo im dáva príkazy. Často napríklad vyzýva ľu- dí, aby sa viac modlili za udržanie mieru na svete. V niektorých prípadoch žiada, aby na mieste jej zjavenia postavili ka- plnku alebo inú svätyňu, ktorá by veria- cim priblížila túto udalosť a bola jej hma- tateľnou kamennou pamiatkou.

Podľa vonkajšej podoby a posolstva zjavenej postavy bolo väčšine vizionárov bez ohľadu na výnimočnosť situácie hneď jasné, že nemajú dočinenia ani s historickou postavou, ani so skutočným človekom, ale že pred nimi stojí nadpri- rodzená bytosť.

Osobnosti vizionárov

Kým v prvých storočiach kresťanstva sa Panna Mária zjavovala väčšinou mužom, od 18. storočia to boli prevažne ženy a za posledných sto až stodvadsať rokov

Trinásteho mája 1911 sa Svätá Panna zjavila trom pastierikom z Fatimy. Ziada/a ich, aby sa denne modlili ruženec za mier na svete, a ubezpečila ich, že prídu do neba.

najmä deti. Ich spoločným znakom bola hlboká zbožnosť. Často pochádzali z jednoduchých vidieckych rodín a niekedy pre nich vôbec nebolo ľahké, aby to, čo zažili, zrozumiteľne vysvetlili svojmu okoliu. Tým azda možno vysvetliť, prečo občas, ako napríklad vo ťatimskom prípa-

de, dochádza aj po rokoch k tomu, že niektorí vizionári svoje výpovede o zjavení odvolajú.

Pre vedcov a teológov sú osobitne zaujímavé vízie detí, pretože ony sú podľa ich názoru ešte „nepopísanými listami“ a posolstvo zjavenia preto pravdepodobne podávajú neskreslene, kým dospelí môžu do vízií nevedomky vkladať aj svoje vlastné náboženské predstavy.

Rôzne stanoviská

Sú zjavenia Panny Márie skutočne nadprirodzeným javom, ktorý sa udeje z Božej vôle, aby pochybujúcich posilnil vo viere a hľadajúcim pravdu o Bohu ukázal správnu cestu, alebo sú iba výsledkom autosugescie, silného náboženského presvedčenia a túžby na vlastné oči uvidieť zázrak? Aj najväčší skeptici pripúšťajú, že „medzi nebom a zemou“ existujú tajuplné veci, ale predsa

sa pokúšajú nájsť pre ne racionálne vysvetlenia. Podľa ich mienky môžu zjavenia prameniť v nevedomí vizionárov. Vytúžený obraz, ktorý vznikne z mimoriadne silnej náboženskej väzby v ich vnútri, sa im potom zjaví aj navonok. Podľa mienky niektorých vedcov očakávanie stvorí objekt, ktorého podoba sa často viaže na tradičné vzory, známe napríklad z výtvarného umenia.

Aj cirkev sa dnes, na rozdiel od minulosti, stavia k početným zjaveniam veľmi rezervovane. Kým uzná nejakú víziu, žiada objasnenie rôznych okolností. Okrem iného skúma, či je dotyčná osoba skutočne dôveryhodná, či zjavenie neprotirečí cirkevnej náuke a či posolstvo vyznieva pozitívne.

K najznámejším prípadom, ktoré v rámci týchto prísnych kritérií obstáli, patria mariánske zjavenia v Lurdách v južnom Francúzsku a v portugalskej Fatime. Kým v Lurdách sa Matka Božia viackrát zjavila štrnásťročnej dievčine Bernadette Soubirousevej, pri šiestich

zjaveniach vo Fatime boli vždy prítomné tri deti: desaťročná Lúcia dos Santosová, jej deväťročný bratranec Francisco Marto a jeho sedemročná sestra Jacinta.

Hoci cirkev niektoré zjavenia odmieta uznať za pravé, z lokalít, kde sa údajne odohrali, sa napriek tomu stávajú obľúbené pútnické miesta. Medzi také patrí napríklad San Damiano v Taliansku a Zeitún v Egypte. Tieto miesta neuveriteľne priťahujú masy veriacich pútnikov.

Azda aj preto niektorí teológovia pokladajú veľmi prísny cirkevný postoj za nesprávny. Podľa ich mienky nie je rozhodujúce, či zjavenie možno pokladať za pravé, alebo nie. Oveľa dôležitejšia je skutočnosť, že pre vizionára predstavuje hlboký zážitok viery, ktorý mu bezprostredne a zmysluplne sprostredkoval hmatateľnú Božiu prítomnosť. Pre „priemerného veriaceho“ sú vraj takéto udalosti často určitým druhom katalyzátora, prostredníctvom ktorého sa očividne prejavuje Božie pôsobenie vo svete. Svedkovia zjavenia Panny Márie tak zohrávajú významnú úlohu akýchsi sprostredkovateľov medzi božskou a ľudskou realitou. Stretnutie s nimi a ich svedectvo o zjavení môže upevniť vieru aj u iných veriacich.

Nanebovzatie Panny Márie

Približne sto rokov od vyhlásenia dogmy o nepoškvrnenom počatí prijala katolícka cirkev ďalší článok viery, týkajúci sa Matky Božej. Na Všetkých svätých t. novembra 1950 vyhlásil pápež Pius XII. ako „Bohom zjavenú pravdu“, že Mária vstúpila do neba telom i dušou. Tento článok viery, ktorý dokumentuje osobitné postavenie Márie ako matky Božieho syna, nadväzuje na staršiu tradíciu, veľmi rozšírenú medzi kresťanmi už v 6. storočí: Podľa nej Mária, podobne ako Ježiš, na konci svojho pozemského života vstúpila do neba. Sviatok, ktorým si katolícka cirkev pripomína túto udalosť, sa slávi 15. augusta.

MYSTÉRIUM STIGMATIZÁCIE

Už od vzniku kresťanstva pred dvetisíc rokmi sa objavovali ľudia, ktorí mali na svojom tele a končatinách rany ako ukrižovaný Ježiš. Dosiaľ nie je jasné, či ide o rany, ktoré si stigmatici spôsobujú sami, alebo sú to Božie znamenia.

V svetskom zmysle sa pod pojmom stigma rozumie vypálený znak, ktorý si napríklad ľudia v dávnych kultúrach vypaľovali ako ozdobu alebo znamenie kmeňovej príslušnosti; otrokom a zločincami ho vypaľovali na telo ako poznávací znak. V zmysle kresťanského náboženstva sa tak nazývajú krvácajúce rany, ktoré sa spravidla vyskytujú na rovnakých častiach tela: na rukách a nohách, na boku a na čele, ale aj na pleciach ale-

Renesančné umelecké diela často zobrazovali stigmatizáciu svätého Františka z Assisi.

bo na chrbte. Vznik týchto znamení je spätý s extatickou skúsenosťou Kristovho umučenia. Už apoštol Pavol písal vo svojom liste Galatským, že nosí na svojom tele stigmy Ježiša Krista. Myslel tým jazvy po ranách, ktoré utril v apoštolskej službe pri šírení Kristovho evanjelia.

Prvé prípady stigmatizácie

Prvý bezpečne doložený prípad spontánnej stigmatizácie sa týka svätého Františka z Assisi (okolo 1182 - 1226), zakladateľa františkánskeho rádu. V polovici septembra roku 1224 sa svätec utiahol z Arezza v Toskánsku do samoty na vrchu Laverna, kde sa chcel postiť a modliť. Vo vízii tam uvidel nad sebou ukrižovaného anjela. Hlboko ohromený týmto zážitkom začal meditovať o Kristovom umučení a vtedy zbadal, že na tele sa mu objavili rany ako po ukrižovaní. Pred svojimi spolubratmi sa pokúšal rany skrývať, ale niektorí z nich ich videli už počas jeho života. Vo chvíli Františkovej smrti ich mohli vidieť mnohí, pretože tesne pred smrťou sa dal uložiť nahý na zem.

Podľa svedectva brata Eliáša, hlavného predstaveného mladého rádu, mali stigmy svätého Františka na rukách i nohách podobu rán po klincoch. Tomáš z Celana, autor prvého oficiálneho životopisu svätého Františka, hovorí o klincoch prenikajúcich tkanivom, ktoré vystupovali plasticky ako výrastky.

Výhrady cirkvi

Napriek tomu, že františkáni dlho zdôrazňovali jedinečný charakter stigmatizácie svätého Františka a že cirkev sa stavia k tomuto javu veľmi zdržanlivo, predsa sa objavili aj ďalšie podobné prípady. Dnes ich bolo zaznamenaných tristodvadsať, pričom spravidla išlo o ženy.

V stredoveku patrili k najznámejším stigmatizovaným mníška Elizabeth von

Spalbecková, ktorá zomrela v roku 1274, člen dominikánskeho rádu Gauthier zo Strasburgu (1324 - 1390) a Katarína Sienská (1347 - 1380), ktorá podrobne opísala všetky svoje vízie a extázy v diele *Dialogo* čiže *Kniha Božej prozreteľnosti*. K najznámejším stigmatizovaným osobám z novších čias patrí Therese Neumannová z nemeckého Konnersreuthu (1898-1962) a taliansky františkánsky mních všeobecne známy ako páter Pio (1887-1968).

Katarína Sienská mala stigmy, ale na želanie pápeža ju s nimi nesmeli zobrazovať.

Skryté príčiny

Takmer všetky stigmatizácie majú niektoré spoločné črty. Rany sa zväčša zjavujú v pravidelných časových "intervaloch" v určitých dňoch, zvyčajne v piatok a najmä na Veľký piatok, keď si kresťania pripomínajú Kristovu smrť. Počas svoje extázy stigmatizovaný vidí, alebo vnútorne prežíva jednotlivé časti Kristovho umučenia, niekedy napodobňuje jednotlivé scény, alebo o nich podrobne rozpráva. Aj rany majú niekoľko spoločných znakov: Nehnisajú a nezapaľujú sa, zostávajú otvorené a nereagujú na lekárske ošetrenie.

Teológovia, psychiatri i lekári skúmali tento zaujímavý jav a dospeli k rozličným vysvetleniam. Niektorí pokladajú stigmatizáciu za podvod, iní v nej vidia prejav hysterickéj neurózy a ďalší sa nazdávajú, že sa za nimi skrýva nejaký psychofyziologický mechanizmus: Pri prehnané zbožnom prežívaní Kristovho utrpenia sa intenzívna predstava ukrižovania preniesie do telesných procesov. V takom prípade by stigmatizácia bola dôkazom o neuveriteľnej sile vôle a vnútorného presvedčenia človeka. Pri všetkej zdržanlivosti cirkvi pripúšťa, že Boh za určitých okolností môže využívať aj takéto osobitné vlohy vizionárov.

PROROCI

Proroci ako zvestovatelia a vykladači Božej vôle zohrávali v mnohých náboženstvách mimoriadne významnú úlohu sprostredkovateľov medzi ľuďmi a nebeskými mocnosťami.

Proroci, prijímatelia a zvestovatelia vyššej vôle, existovali vo všetkých významných kultúrach. Napríklad v starom Grécku mali takúto prorockú funkciu kňazky vo veštiarňach. Avšak nikde nenadobudli proroci a proroctvá takú významnú úlohu ako v starom Izraeli.

Konali z Božieho poverenia

Či už to bol Abrahám, Mojžiš, Nátan, alebo Izaiáš - všetci proroci Starého zákona mali Božie zjavenia, ktoré slovami aj skutkami zvestovali svojmu ľudu. Z Božieho poverenia sa dožadovali sociálnej spravodlivosti, kritizovali kráľov, napomínali hriešnych Izraelčanov, aby sa obrátili, ohlasovali nadchádzajúci súd Všemohúceho, alebo vzbudzovali nádej na príchod Mesiáša.

Proroci, naplnení hlbokým vedomím svojho poslania, dostali svoje povolanie zväčša vo forme vízií, pri ktorých vo svo-

jom vnútri zároveň počuli Boží hlas. Posolstvá Pána často prijímali v samote hôr a púští. Prorokovi Mojžišovi sa Boh zjavil v horiacom trňovom kríku a prikázal mu, aby oslobodil trpiaci izraelský ľud z egyptskej nadvlády a doviedol ho do zasľubenej krajiny. Zvláštne charismatické vlohy umožňovali týmto vyvoleným mužom prijať Božie zjavenie a oznámiť ho ľudu.

Neohrození bojovníci za spravodlivosť

Predpovedanie budúcich dejov bolo iba časťou z úloh Bohom vyvolených prorokov; vo svojich zjaveniach sa skôr usilovali odhaľovať ľuďom skryté pravdy. V súvislosti s aktuálnym politickým dňom často vyslovovali predpovede o konci vekov. Pre svoje odvážne pokusy o ovplyvnenie aktuálneho diania sa často dostáva-

li do ostrých konfliktov s vrchnosťou. Napríklad Jeremiáš, ktorý za vlády kráľa Jójákima prorokoval zánik judskej ríše, len o vlások unikol trestu smrti.

Nie vždy sa starozákonným prorokom dарило vzbudiť medzi ľuďmi túžbu po spravodlivosti. Svojimi etickými postojmi však formovali ideály, ktoré ako dedičstvo pretrvávajú v novodobej západnej civilizácii dodnes.

Z ostatných prorokov má k hebrejským zvestovateľom najbližšie Mohamed. Tento zakladateľ islamského náboženstva

sa cítil byť prorokom, ktorého si Boh vyvolil, aby priviedol Arabov k islamu. Ako neochvejný posol Alahovho slova a vôle

Budha sa vďaka svojmu „osvieteniu“ pozdvihol z nečistého sveta. Na základe jeho učenia vzniklo náboženstvo, ku ktorému sa dnes hlási J33 miliónov ľudí.

v boji proti mnohobožstvu a zlým sociálnym pomerom často varovne poukazoval na skorý príchod posledného súdu. Islam uznáva ako prorokov okrem Mohameda aj Mojžiša a Ježiša, ktorých skutky sú pre veriaceho moslima ukazovateľom správneho konania.

Veľkí a malí proroci Starého zákona

Slová predklasických prorokov starého Izraela, ktorí žili medzi 15. a 13. storočím pred Kristom, boli písomne zaznamenané až oveľa neskôr. Ich výroky a skutky sú zachytené v biblickej Knihe jozuovej, Knihe sudcov a v dvoch Knihách kráľov. Proroci, ktorí žili medzi 8. a 6. storočím pred Kristom, sa podľa rozsahu svojich kníh zjavení delia na „veľkých“ a „malých“. Veľkými prorokmi sú Izaiáš, Jeremiáš, Ezechiel a Daniel, dvanástimi malými prorokmi zasa Ozeáš, Joel, Amos, Abdiáš, Jonáš, Micheáš, Nahum, Abakuk, Sofoniáš, Aggeus, Zachariáš a Malachiáš.

Túto podobizeň proroka Mojžiša namaloval v 14. storočí Simone Martini, taliansky maliar vrcholnej gotiky.

ZÁZRAK S KROU SVÄTÉHO JANUARIA

Krv svätého Januaria, ktorý zomrel v roku 304 pri prenasledovaní kresťanov za rímskeho cisára Liokleciána, sa prvý raz skvapalnila jedenásť rokov po jeho smrti. Od roku 1389 sa to stáva niekoľkokrát do roka v určitých dňoch, ale dosiaľ sa nepodarilo dokázať, či ide o prírodovedecky vysvetliteľný jav, alebo o zázrak.

Januaria, biskupa beneventského, podľa legendy stáli nedáľeko Pozzuoli. Istá žena zachytila jeho krv a uschovala ju v niekoľkých sklených ampulkách. Keď v roku 315, teda jedenásť rokov po poprave, mali mŕtve telo mučenika previezť do Neapola, vzdialeného pár kilometrov na východ, rozhodla sa táto žena, že uschované nádobky s krvou odovzdá biskupovi. Ten ich pri prevážaní pozostatkov náhodou umiestnil vedľa hlavy svätca a zistil, že krv v sklených ampulkách sa skvapalnila.

Ďalších vyše tisíc rokov sa potom v súvislosti s relikviou nič pozoruhodné nestalo. No keď v 14. storočí postavili na počesť svätca v Neapole dóm San Gennaro - tak sa svätý Januarius volá po taliansky - zázrak s krvou sa zopakoval a od

tých čias sa opakuje pravidelne na sviatočné dni tohto mučenika, okrem iného v sobotu pred prvou misijnou nedeľou, 19. septembra a 16. decembra. V týchto dňoch bývajú relikvie z hlavy a krvi svätého vystavené na hlavnom oltári. Kňaz obráti jednu zo sklených nádobiek s krvou hore dnom, aby ukázal, že krv v nej je celkom zrazená. Potom sa veriaci začnú modliť, aby sa stal zázrak, a už čoskoro nato krv steká po stene nádoby.

Ide o manipuláciu?

Vždy, keď sa stane pravý alebo domnelý zázrak, vytvorí sa dva tábory. Veriaci si vysvetľujú túto udalosť nadprirodzenou alebo božskou povahou objektu a nepotrebujú ďalšie odôvodnenia. Inak je to so

Obraz namalovaný krvou

V Nemecku sa odohral iný zázrak s krvou ako v Pozzuoli. Podľa legendy okolo roku 1330 vo Walldúrne, juhozápadne od Wurzburgu, mladý kňaz pri obetnej omši z neopatrnosti prevrhol kalich a víno - Kristova krv - sa rozlialo po plátennej prikrývke na oltári. Z rozliatej tekutiny sa na plátne zázračným spôsobom vytvoril obraz ukrižovaného Krista, obklopený jedenástimi menšími zobrazieniami Kristovej hlavy s trňovou korunou. Na pamiatku tejto udalosti postavili vo Walldúrne Kostol krvi Kristovej.

skeptikmi. Tí pochybujú o zázračnej povahe tohto úkazu a hľadajú jeho prijateľné vysvetlenie.

Niektorí pochybovači predpokladajú, že za zázrakom s krvou svätého Januaria sa skrýva nejaká manipulácia. Poukazujú na to, že podobné správy kolujú aj o relikviách z krvi iných svätcov v južnom Taliansku a sú dokonca známe aj prípady, keď sa krv mučeníkov skvapalnila takpovediac na objednávku. Podľa ich mienky k zázraku dochádza tak, že sa ampulky naplnia vodou a nehaseným vápnom alebo inou chemickou látkou, alebo že niekto zsväteneý do veci v relikviári jednoducho vymení ampulku za inú, naplnenú tekutinou. Niektorí ľudia sa dokonca domnievajú, že nádoby obsahujú červené čiastočky vosku, ktoré sa roztápajú v teple horiacich sviečok.

Sú však aj skeptici, ktorí nechcú nikoho podozrievať z podvodu. Sú presvedčení, že veriaci v preplnenom kostole sa stávajú obeťou kolektívnej halucinácie.

Relikvie z hlavy a krvi svätého Januaria niekoľkokrát do roka nosia v procesii po uliciach Neapola za veľkej účasti obyvateľov mesta.

ZÁZRAČNÉ UZDRAVENIA

Ludia boli vždy ochotní veriť v zázraky. Vo svojej bezmocnosti proti chorobám pripisovali liečivé schopnosti božským mocnostiam. Spríchodom veľkých úspechov medicíny v 19. storočí sa to však zmenilo. Od tých čias sa viera v uzdravenie prostredníctvom modlitby zväčša obmedzuje na také choroby, na ktoré moderná veda zatiaľ nepozná účinné liečebné metódy.

Dávno predtým, než sa objavili prvé kresťanské pútnické miesta, existovali významné náboženské miesta známe zázračnými uzdraveniami. V období antiky prúdili nekonečné zástupy pútnikov do vtedy svetoznámych kúpeľov v Epidaure. Dúfali, že tam nájdu uzdravenie vďaka božským silám vo svätyni Asklepia, ktorý bol podľa gréckej mytológie synom Apolóna. Toto kultové miesto na severovýchode Peloponézského polostrova, zasvätené bohovi lekárstva, prežilo ako terapeutické centrum obdobie veľkého rozkvetu v 4. storočí pred Kristom. Chorí smeli vstúpiť do chrámového areálu až po dôkladnej príprave spočívajúcej v pôste, modlitbách, očistnom kúpeli v posvätnom prameni a v prinesení obetných darov. V sieni zvanej abatón, postavenej osobitne na tento účel, si pacienti ľahli na zvieracie kože a čakali, že vo sne dostanú pokyn od boha Asklepia. Svoje sny potom vyrozprávali kňazom, ktorí z nich vyvodili závery o vhodnom liečebnom postupe.

Asklepiov kult preniesli okolo roku 291 pred Kristom z Epidauru do Ríma, kde tohto boha uctievali ako Aesculapa. Jeho vtedajší charakteristický znak, palica ovinutá hadom, je dodnes symbolom lekárskeho stavu. V gréckom svete sa v 3. storočí pred Kristom rozšírili aj liečebné chrámy egyptského boha Serapida, ktorého kult bol rovnocenný Asklepiovmu.

Pokresťančenie pohanských kultových miest

V Galii, ktorá sa v 1. storočí pred Kristom stala rímskou provinciou, sa veľkej úcte tešili keltské bohyně-matky, ktoré mali

pod ochranou pramene a studne s liečivými účinkami. Imelo, rastúce ako polocudzopasník na stromoch, pokladali Galovia za rastlinu s čarovnými ochrannými účinkami a využívali ho aj ako liečebný prostriedok. Tieto pohanské kultúry sa od 2. storočia čoraz viac pokresťančovali. Napríklad pútnický zvyk ponoriť sa do

tánne liečili ľudí s nervovými a infekčnými chorobami prikladáním rúk alebo žehnaním. Chorý sa mohol zázračne vyliečiť aj tak, že sa na jednu noc uložil k hrobu niektorého svätého, kde vo sne dostal Božie zjavenie. K zázračnému uzdraveniu pôsobením nadprirodzených síl dochádzalo aj vtedy, keď sa chorý dotkol relikvií svätých. Z pútnických miest si ich účastníci nosili rôzne pamiatkové predmety, napríklad kamienok z Božieho hrobu, vo viere, že im ich nadprirodzené sily budú trvalo pomáhať.

V neskorom stredoveku pripisoval francúzsky ľud svojim kráľom podivuhodnú schopnosť liečiť škrofulózu (tuberkulózný zápal lymfatických uzlín na krku). K rozšíreniu tejto falošnej predstavy prispel sám kráľovský rod Kapetovcov, ktorý

bazéna s vodou, známy zo slávneho francúzskeho pútnického miesta Lourdes, kde sa sedliackemu dievčaťu Bernadette Soubirousovej v roku 1858 v jednej jaskyni zjavila Panna Mária, možno jednoznačne odvodiť z prastarých keltských obradov, praktizovaných pri liečivých prameňoch.

Zvestovatelia kresťanstva v jeho ranej ére často zriadovali svoje nové Bohu zasvätené miesta na niekdajších pohanských kultových miestach, ktorých liečivé sily potom pripísali katolíckym patrónom. Pisomné záznamy z tých čias hovoria o tom, ako katolícki svätci spon-

Mramorový vlys z Pirea zobrazuje scénu z antického Epidauru, kde sa spiacim pacientom zjavoval vo sne grécky boh lekárstva Asklepios.

v záujme posilnenia svojej moci o sebe vyhlasoval, že bol pomazaný olejom zoslaným z nebies, ktorý dáva dynastii posvätný charakter.

Problematické praktiky používajú aj v dnešných časoch rôzni samozvaní liečitelia a šarlatáni, ktorí si z viery chorých ľudí v ich zázračnej schopnosti robia výnosný obchod. Už správcovia dávnych svätých totiž veľmi dobre vedeli, že viera v zázraky je spätá s hospodárskym systé-

Hore: Francúzsky kráľ Henrich II (1519 - 1559) prikladá svojmu poddanému ruku na miesta napadnuté škrofu/ózou, modlí sa a žehná mu. Od 16. storočia v dynastii Kapetovcov platilo: „Kráľ sa tá dotkne, Boh tá uzdraví.“ Vpravo: Zázračnými uzdraveniami - v tomto prípade dvoch slepých - zvestuje Ježiš Kristus, že je Spasiteľom a Vykupiteľom ľudstva.

mom vo forme (obetných) darov a protislužieb (zázrakov).

Zázraky ako znamenia Božej moci

Zázraky, ktoré sú prejavom existencie nadprirodzených síl, zohrávajú už od dávna významnú úlohu vo viere všetkých národov. Všeobecne pod pojmom zázrak rozumieme mimoriadnu udalosť, ktorá je v rozpore s ľudskou skúsenosťou a prírodnými zákonmi. V náboženskom zmysle slova je prežitie zázraku stretnutím človeka s niečím „celkom iným“, s prejavom svätosti, tvoriacim protiklad každodenného života.

V kresťanskej Biblii sú zázraky prejavom Božej pomoci alebo Božieho hnevu. Podľa spisov Starého zákona napríklad Boh udelil Mojžišovi schopnosť robiť zázraky, aby deviatimi ranami vyslobodil vyvolený izraelský ľud z egyptskej nadvlády a priviedol ho do zaslúbenej kraji-

o príčinách, diagnózach a spôsoboch liečenia chorôb. Tento pragmatický aspekt zohráva však v modernom kresťanstve už iba vedľajšiu úlohu. Je to dôsledok prudkého rozvoja medicíny od polovice 19. storočia. Od sedemdesiatych rokov nášho storočia sa však opäť dostali do popredia alternatívne liečebné metódy, pri použití ktorých majú často zásadný význam nábožensky podfarbené životné postoje.

Osobitnú úlohu zohrávajú pri zázračnom uzdravení psychologické faktory, napríklad autosugescia, ktorá silne vplyva na fyzické i psychické procesy v človeku. Ak si napríklad chorí ľudia pri návšteve pútnického miesta pripomínajú zázraky, ktoré sa tam už odohrali, s vysokou pravdepodobnosťou to v nich podnieti nádej, ak nie dokonca istotu, že aj oni dostanú milosť od Boha. Nie náhodou prichádzajú každoročne viac než dva milióny veriacich pútnikov do Lúrd, kde došlo už k šesťdesiatimi uzdraveniam, ktoré katolícka cirkev uznala za zázraky.

Viac či menej vážne chorí ľudia, ktorých lekári nevedia zbaviť bolesti alebo ktorých prípady oficiálna medicína už vzdala, dodnes hľadajú záchranu pred telesným alebo duševným utrpením v možnosti zázračného uzdravenia z Božej vôle. Znovu začínajú veriť v zázraky, v ktorých je obsiahnuté všetko dianie za hranicami racionálnej skúsenosti.

Moderné liečiteľstvo v antickom Grécku

Mnohé zázraky staroveku možno - vedecky vysvetliť. Na základe dnešného stavu lekárskej vedy je isté, že slávne zázračné uzdravenia v starogréckom terapeutickom centre t Epidaure možno pripísať použitiu psychosoma tických a psychoterapeutických metód. Z početných zachovaných lekárske správ vysvitá, že kňazi a lekári Asklepiovej svätyne liečili svojich pacientov, trpiacich väčšinou nervovými chorobami, pomocou pôstnych a spánkových liečebných kúr.

ny Kanaánu. V Novom zákone sa prijíma ako úplná samozrejmosť, že Ježiš dokáže robiť zázraky. Jeho schopnosť kriek siť mŕtvych, vracať zrak slepým a uzdravovať ochrnutých je znakom Božieho milosrdenstva a zároveň poukazuje na Ježišovo nebeské poslanie stať sa Spasiteľom a Vykupiteľom ľudstva. Jeho zázračné uzdravenia majú zvestovať všetkým, ktorí „sa namáhajú a sú obťažkaní bremenami“, že Božie kráľovstvo zostúpilo na Zem, aby sa obnovil poriadok tohto sveta.

Psychologický aspekt uzdravovania

Náboženské liečebné praktiky poskytovali kedysi ľuďom rozmanité predstavy

Francúzske pútnické miesto Lurdy, známe zjaveniami Panny Márie, už vyše 140 rokov prítahuje obrovské zástupy pútnikov.

POSVÄTNÉ MIESTA NAŠEJ PLANÉTY

Všetky náboženstvá majú aj v pozemskom svete miesta, kde sa prejavuje božia vznešenosť. Miesta, kde došlo k nadprirodzeným zjaveniam, povýšili ľudia na posvätné a často sú to hojne navštevované ciele pútnikov.

Už v najstarších časoch bola rozšírená predstava, že bohovia buď prebývajú v prírode, alebo sa v nej zjavujú. Preto ľudia spočiatku považovali za posvätné miesta kopce a kamene, stromy a háje, rieky a jazerá, jaskyne a pramene, a až neskôr začali stavať chrámy a svätyne. Často si na ich stavbu vybrali miesta, na ktorých sa odohrali udalosti významné pre to-ktoré náboženstvo. Veriaci na týchto posvätných miestach hľadajú bezprostredné spojenie s nadprirodzenou božskou podstatou, ktorá sa im tu zjavuje prirodzenejšie než v bežnom každodennom živote.

Apoštolský hrob a cirkevný štát

Rím ako náboženské centrum kresťanského sveta sa zrodil vtedy, keď dal rímsky cisár Konštantín Veľký v roku 324 postaviť na mieste zvanom Mons Vaticanus, pahorku na pravom brehu rieky Tiber, baziliku nad údajným hrobom apoštola Petra. Konštantín už predtým v Milánskom edikte verejne uznal dovtedy pre-

Hore: Jeruzalem - v popredí Skalný dóm - sústred'uje najvýznamnejšie posvätné miesta židovstva, kresťanstva a islamu.

Dolu: Chrám sv. Petra v Ríme patrí k najdôležitejším pútnickým miestam kresťanov.

nasledovanú sektu kresťanov za legálne náboženstvo. Čoskoro nato sa mesto stalo významným pútnickým miestom a sídlom pápežov, ktorí sú podľa učenia katolíckej cirkvi následníkmi svätého Petra na rímskom biskupskom stolci.

Do Chrámu sv. Petra, ktorý bol so svojou impozantnou kupolou nanovo postavený v 16. storočí, dnes prúdia pútnici z celého sveta. Ako najväčšia cirkevná stavba vôbec tvorí aj architektonické a duchovné centrum múrom obohané-

ho mesta Vatikán s jeho palácmi a parkmi. Pápež dnes rovnako ako predtým celebruje sväté omše v chráme, postavenom na mieste posledného odpočinku apoštola Petra, a zúčastňuje sa tam na vysväcovaní nových kňazov a biskupov. Svätý otec ako najvyšší predstaviteľ najmenšieho štátu na zeme - ležiaceho v centre Ríma - je hlavou takmer jednej miliardy katolíkov na celom svete, a tým aj najväčšej náboženskej pospolitosti na Zemi.

Posvätné miesto židov, moslimov a kresťanov

Počas svojej takmer štvrtisícročnej histórie sa Jeruzalem stal posvätným mestom hneď troch svetových náboženstiev, čo mu dáva jedinečný význam v celosvetovom meradle.

Odkedy kráľ Dávid preniesol do Jeruzalema archu zmluvy ako znak Božej prítomnosti a vďaka stavbe chrámu kráľa Šalamúna sa toto mesto od 10. storočia pred Kristom stalo kultúrnym a náboženským

Posvätná izraelská archa zmluvy

Predtým ako dal kráľ Šalamún postaviť v Jeruzaleme chrám, bola najvýznamnejšou izraelskou svätynou archa zmluvy, ktorú vyhotovil Mojžiš. Slúžila pravdepodobne na uchovávanie dosiek Zákona, na ktorých bolo vytesaných desať Božích príkazní. Túto schránku z akáciového dreva, upevnenú na dvoch nosných tyčiach, považovali za miesto Božej prítomnosti, nosili Izraelčania so sebou do všetkých vojen. Archa zmluvy, uložená neskôr v jeruzalemskom chráme, zmizla navždy v roku 587 pred Kristom, keď Babylončania dobyli Jeruzalem.

strediskom židovstva. Keď Rimania v roku 70 zničili Jeruzalem, zostala zo Šalamúnovho chrámu iba západná stena, ktorá sa pre veriacich Židov stala významným pútnickým a modlitebným miestom. Pri Múre nárekov oplakávajú stratu svojej svätyně a vyhnanie svojho ľudu.

V jeruzalemskom Starom Meste sa nachádzajú aj posvätné miesta kresťanstva, späť s krížovou cestou Ježiša Krista. Veľkolepý chrám nad Božím hrobom dal postaviť cisár Konštantín Veľký v rokoch 326 až 353 na mieste, ktoré sa traduje ako miesto Ježišovho ukrižovania a jeho hrobu. Odvtedy sa Jeruzalem na tristo rokov stal kresťanským mestom, až kým ho v roku 637 nedobýli Arabi a nevyhlásili za posvätné mesto islamu. Na mieste, kde podľa Biblie chcel Abrahám obetovať svojho syna Izáka a kde podľa Koránu vstúpil na nebesá islamský prorok Mohamed, postavili nádhernú Omarovu mešitu, Kubbat as-Sachrá. Tento „Skalný dóm“ so zlatou kupolou je odvtedy hlavnou svätynou moslimov v Jeruzaleme.

Neveriacim vstup zakázaný

Najposvätejším mestom a najvýznamnejším pútnickým miestom islamského náboženstva je Mekka, rodisko proroka Mohameda. Preto sa moslimovia bez ohľadu na to, na ktorom konci sveta bývajú, pri rituálnej modlitbe päťkrát denne obracajú so sklonenou hlavou smerom k Mekke.

Najmenej raz za život by mal každý

moslim absolvovať hádz, t. j. púť na najposvätejšie miesta islamu na Arabskom polostrove - tejto náboženskej povinnosti ho môže zbaviť iba bieda alebo ťažká choroba. Do Mekky teda putujú každý rok približne dva milióny veriacich z celého sveta; nemoslimovia majú vstup do svätého mesta prísne zakázaný.

Vyvrcholením púte je sedemkrát obísť Kaabu, stavbu v tvare kocky na vnútornom nádvorí Veľkej mešity. Predmetom náboženského uctievania je Čierny kameň, zamurovaný v juhovýchodnom rohu Kaaby, čo je meteorit neznámeho pôvodu; pútnici sa ho dotýkajú a bozkávajú ho.

Vo Váránasí, jednom zo siedmich indických svätých miest, set týchto posvätných miestach veriacich sem prichádzajú vykonať rituálnu očistu.

Posvätná rieka Indie

Keďže hinduizmus, najrozšírenejšie indické náboženstvo, nemá žiadneho konkrétneho zakladateľa, ale je výsledkom nepretržitého stáročného vývinu, zahŕňa množstvo rozličných náboženských spoločenstiev, z ktorých každé má svoje obľúbené božstvá a posvätné miesta.

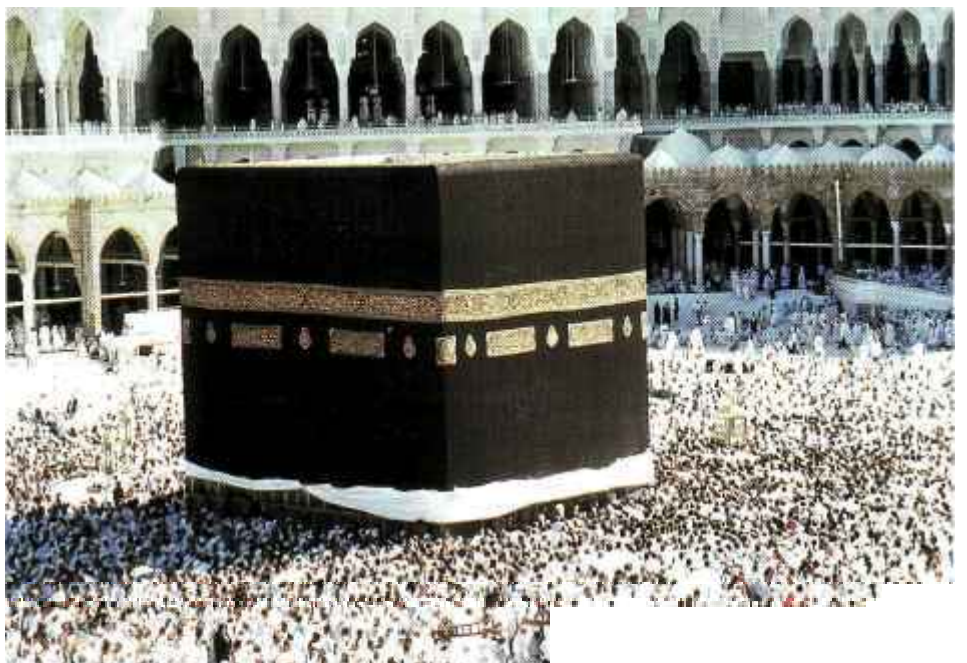
Najnavštevovanejším pútnickým miestom hinduistov je sväté mesto Váránasí (predtým Benáres) s obrovským chrámo-

vým areálom, v ktorom je vyše tisícpäťsto kultových miest. Odtiaľ vedie štyridsaťsedem schodísk po sto schodoch dolu k rieke Gange, ktorá podľa hinduistickej mytológie vytryskla z nohy dobrotivého boha Višnu, a preto ju hinduisti uctievali ako posvätnú.

Pútnici prichádzajú do Váránasí, aby sa rituálne očistili vo vodách Gangy, modlili sa a meditovali na brehu rieky; niektorí sem prichádzajú aj zomrieť - vo viere v oslobodenie z nekonečnej reťaze znovuzrodení. Tela mŕtvych, zahalené do plátna, sa na brehu spália a popol rozptýlia do posvätnéj rieky.

Na všetkých týchto posvätných miestach človek hľadá stopy božskej podstaty, ktorá dáva jeho životu hlbší zmysel. Putovanie na posvätné miesta, kde cítiť dych večnosti, mu pomáha otvárať bránu k nesmrteľnosti na onom svete.

Tesne pri sebe natlačení moslimskí pútnici obklopujú Kaabu v Mekke. Toto posvätné miesto predstavuje pre veriacich Božiu prítomnosť, lebo táto budova v tvare kocky symbolizuje Alahov príbytok na Zemi.

BEZTIAŽOVÝ STAV PRI EXTÁZE

Stáva sa, že mystici sa pri modlitbe v stave najvyššej extázy odpútajú od zeme a vznášajú sa vo vzduchu. Skrývajú sa za takýmito prejavmi ich vlastné schopnosti, alebo Boh zrušil platnosť prírodných zákonov?

Väčšinu správ o levitácii - tak sa vedecky nazýva stav, keď telo prekoná gravitáciu a vznáša sa nad zemou - nachádzame v legendách o svätoch alebo v ich životopisoch. Napríklad v jednej biografii Františka z Assisi (okolo 1182 - 1226) z polovice 13. storočia sa spomína, že svätec niekedy strácal kontakt so zemou. V životopise, napísanom asi sto rokov po jeho smrti, sa uvádza, že František sa pri modlitbe vznášal v korunách stromov.

Na rozdiel od tohto svätca v prípade svätej Terézie z Avily, ktorá žila v 16. storočí, sa už nemusíme spoliehať na vágne svedectvá: Ona sama opísala svoje nezvyčajné zážitky, vrátane levitácii. Keď v extáze veľmi silne pociťovala Božiu prítomnosť, vznášala sa niekedy aj pol hodiny niekoľko centimetrov, prípadne až pol metra nad zemou. Keď sa jej to stalo prvý raz, zmocnila sa svätice veľká hrôza. Pokúšala sa zo všetkých síl zabrániť tomuto neprirodzenému stavu, ale bol silnejší ako ona.

Rovnako doložené sú aj extázy Jozefa z Copertina, ktorý žil v 17. storočí. Jeho nezvyčajné levitácie potvrdilo okolo sto svedkov. Začali sa už v jeho ranej mladosti a boli to skutočné lety, pri ktorých sa vzniesol kolmo nahor, vo výške troch metrov nahlas vykrikoval, vystrel sa do vodorovnej polohy a potom či už sám, alebo so sprievodcom prekonával úctyhodné vzdialenosti.

Levitácie sa však neobmedzujú iba na duchovný okruh kresťanstva, občas sa vyskytujú aj u mystikov iných náboženstiev alebo svetonázorov, napríklad časté sú v joge, budhizme, taoizme a v islame. Často prichádzajú pozoruhodné správy o takýchto javoch najmä z Indie.

Interpretácie mystikov

Pre väčšinu mystikov je levitácia telesným prejavom extázy, ktorej základným

charakteristickým prvkom a predpokladom je bezprostredná skúsenosť Božej prítomnosti. Nastáva však iba vtedy, keď sa duša úplne odpúta od všetkých vonkajších podnetov, aby dokonale spočinula v Bohu.

Na jednej zo svojich dvadsiatich ôsmich fresiek zo života Františka z Assisi zobrazuje Giotto svätca v okamihu, keď sa v extáze modlitby vznáša na oblaku.

Súsošie Gianlorenza Berniniho zachytáva svätú Teréziu z Avily, ktorá zažila priamu skúsenosť Božej prítomnosti, v momente extázy. Vo chvíľach najväčšieho vytrženia sa svätica vznášala nad zemou.

Levitácia však nie je v žiadnom prípade jav, ktorý by musel nevyhnutne súvisieť s náboženskou kontempláciou alebo extázou a bez ktorého by stavu duchovného vytrženia chýbala nevyh-

nutná hĺbka. Preto v nej cirkev nevidí ani zázrak, ani kritérium svedčiace o svätosti človeka.

Schopnosti média?

Jav levitácie sa netýka výlučne mystikov. Môže sa vyskytnúť aj u ľudí, ktorí sa nenachádzajú v stave náboženského vytrženia, ale majú akési psychofyziologické schopnosti média, ktoré môžu systematicky aktivovať.

Príkladom toho sú levitácie Škóta Daniela Dungalasa Homa, ktoré v polovici 19. storočia pri najrozličnejších príležitostiach videlo veľa svedkov. Tieto javy vedecky preskúmal uznávaný chemik a fyzik

Sir William Crookes, ktorý výsledky svojho bádania uverejnil vo vedeckom časopise *Quarterly Journal of Science*. Dospel pri tom k záveru, že Home disponuje silami, ktoré on považoval za integrálnu súčasť ľudského organizmu. Crookes veľmi plasticky opísal najpozoruhodnejšiu Homovu levitáciu takto: „Raz sa Home vzniesol až do výšky asi dvadsať metrov; preletel cez okno na treťom poschodí domu a iným oknom sa zas vrátil späť.“ Podľa neho levitácia je ďalším príkladom tajomných síl ukrytých v ľudskom organizme, ktoré dokážu využívať iba niektorí jednotlivci.

ZÁHADNÝ PRÍBEH UTRPENIA

Prostá francúzska sedliacka Marthe Robinová mala údajne Kristove stigmy a vyše päťdesiat rokov bola celou jej potravou iba jedna hostia denne. Bola skutočne Bohom vyvolená, alebo sa stala iba nástrojom zaslepanej teologickej kliky?

Marthe Robinová sa narodila v roku 1902 na malom sedliackom gazdovstve pri Châteauneuf-de-Galaure v departemente Drôme juhozápadne od Grenoblu ako piate dieťa svojich rodičov. V detstve ochorela na týfus, ktorý natrvalo oslabil jej telesnú konštitúciu. Veľmi skoro prestala chodiť do školy a pomáhala rodičom na gazdovstve. Ako šesnásťročná upadla pri zápale mozgu do kómy. Keď sa po vyše dvoch rokoch prebrala, začali sa na jej tele prejavovať prvé príznaky ochrnutia. V roku 1927 znovu upadla na určitý čas do bezvedomia a po ťažkom ochorení žalúdku jedla a spala čoraz menej.

Obyvatelia obce i miestny farár sa o Marthe počas jej choroby starali, často ju navštevovali, rozprávali a modlili sa s ňou. Časom sa však objavili rôzne chýry. Ľudia si začali pošuškávať, že sa s Marthe dejú tajomné veci, že sa jej urobili na tele Kristove stigmy a že na Veľký piatok jej z rúk, nôh, čela a boku tečú obrovské kvapky krvi. Iní zvedavci si zas chceli overiť alebo dokonca osobnou návštevou potvrdiť, že Marthe je posadnutá diablom, ktorý ju ustavične zhadzuje z postele.

Napokon sa roznieslo, že Marthe už nič nejje ani nepije, že žije iba z jednej hostie denne, a predsa nechudne; že sa jej každý piatok tvoria stigmy, môže vyliečiť ťažko chorých a má rôzne vízie. Prichádzali k nej stovky ľudí, aby na vlastné oči videli údajný zázrak. Miestny farár o všetkom informoval biskupa a usiloval sa usmerňovať prívál návštevníkov.

Založenie charitatívneho diela

V roku 1936 povolali k Marthinmu lôžku istého pátra Fineta. Mal splniť úlohu, ktorú Marthe údajne dal sám Boh - založiť na znak lásky k bližným školu a útulok. Páter zorganizoval prvú zbierku a získal tak prostriedky na stavbu útulku, ktorý spravovali zbožní laici.

V roku 1981 bolo už pokope toľko prostriedkov, že stačili na stavbu nádhernej baziliky, ku ktorej pribudla ešte poľnohospodárska akadémia pre tisícpäťsto žiakov a dom dôchodcov. Tieto inštitúcie vytvorili jadro katolíckej charitatívnej organizácie, ktorá sa neskôr ďalej rozširovala a dnes má filiálky po celom svete.

Napriek týmto nesporne pozitívnym výsledkom vyvolala aktivita Marthe Robinovej a jej stúpencov kritiku, a to do-

Existuje len málo fotografií Marthe Rubínovej. Pre svoju vysokú precitlivosť na svetlo ležala v silne zatemnenej miestnosti.

konca aj v cirkevných kruhoch: Vyčítali im, že k Marthinmu lôžku môžu pristúpiť prakticky iba osoby, ktoré vyberie páter

Finet, a že ju čoraz viac izolujú od ľudí, čo ju dobre poznali, najmä od obyvateľov Châteauneuf-de-Galaure. Za návštevu u Marthe sa platilo vstupné a podmienkou bolo aj absolvovanie niekoľkodňových duchovných cvičení. Práve tie však záujemcovia o stretnutie väčšinou odmietali, lebo podľa výpovedí účastníkov ich tam osem hodín denne prevychovali neznesiteľne otupujúcimi prednáškami. Komu sa napriek týmto prekážkam podarilo dostať do Marthinho domu, nemohol potvrdiť stigmatizáciu, lebo pre predpísanú vzdialenosť nemohol možné zistiť, či sa Marthe skutočne živí iba jednou hostiou denne. Chorá síce stále hovorila, že je ochotná podrobiť sa lekárskemu pozorovaniu, ak jej to prikáže biskup. Nariadenie však prišlo neskoro: Marthe zomrela v roku 1981, skôr ako ju mohli previezť do nemocnice a dôkladne odborne vyšetriť.

Čo si o tom myslieť?

Z hľadiska dnešných lekárskech poznatkov je vylúčené, aby niekto prežil niekoľko desiatok rokov bez jedla a pitia. Ide azda v prípade Marthe Robinovej o nový, doteraz neznámy fenomén? Môžeme tu vari hovoriť o zázraku?

Deväť rokov po Marthinej smrti sa začali prípravy na jej vyhlásenie za blahoslavenú. Svedkovia jeden po druhom rozprávali o utrpení, ktoré Marthe prežívala každý týždeň od štvrtka večera do pondelka rána. Všetci hovorili, že každú noc jej tiekli krvavé slzy a jej duša opúšťala telo. Pravda, ako svedkovia vystupujú iba osoby, ktoré starostlivo vybrali Marthinu stúpenci. Hoci prípad Marthe Robinovej viedol k založeniu charitatívnej organizácie, ktorá na mnohých miestach sveta vyvíja nesporne záslužnú činnosť, skutočnosť, že počas jej života ju mohli navštíviť iba starostlivo vybraní ľudia a pozorovať ju mohli iba z predpísanej vzdialenosti, zákonite vyvoláva v nezaujatom pozorovateli pochybnosti.

VEŠTENIE V ANTIKE

Človek od nepamäti pripisuje veľký význam predpovedaniu budúcnosti. V antike živilo veštické umenie nespočetné množstvo kňazov. O niekoľko storočí neskôr sa so vznikom astrológie zrodila nová, vedecky zameraná forma predpovedania budúcnosti.

Takmer všetky kultúry a náboženstvá poznali veštenie. V časoch, keď neexistovali informačné systémy ani štatistické prognózy, hrali božské proroctvá významnú úlohu pri odhaľovaní budúcnosti a priestorovo vzdialeného diania.

V antike boli známe dva spôsoby veštenia. V Grécku a v starom Izraeli (Kanaáne) bolo bežné takzvané inšpirované veštenie, pri ktorom ľudia cítili božské vnuknutie. Druhým typom bolo výkladové veštenie, ktoré svoje zjavenia nachádzalo v pozorovaní prírody, kde bohovia zanechali určité znamenia. Tento druh veštenia bol rozšírený v babylonskej, etruskej a rímskej kultúre.

Výskyt toho či onoho typu veštenia závisel od formy organizácie spoločnosti: Inšpirované veštenie zodpovedalo skôr kočovným kultúram s mytológiou, opie-

rajúcou sa najmä o hovorené slovo, kým výkladové veštenie viac vyhovovalo usadlým kultúram, ktorých mýty už mali písomne zachytenú podobu.

Inšpirované veštenie

Najslávnejšie svätyne inšpirovaného veštenia sa nachádzali v Grécku. Od piateho storočia pred Kristom prichádzali do chrámu boha lekárstva Asklepia v Epidaure tisíce pútnikov, ktorí sa najskôr podrobili celému radu očistných rituálov a potom sa v chráme uložili na spánok, počas ktorého im pripravili vešt-

by. Po prebudení im kňazi, slúžiaci v chráme, vykladali ich sny.

Najväčšiu vážnosť požívala kedysi veštiteľka v Delfách, ktorá priťahovala od 7. storočia pred Kristom až do 2. storočia po Kristovi neuveriteľné zástupy ľudí. Prichádzali, aby dosiahli osvietenie od boha Apolóna, ktorý tu oznamoval svoje vešty prostredníctvom kňazky Pýtie. Priebeh týchto obradov opísal Plutarchos, ktorý bol členom kňazského kolégia, povereného dohľadom nad kultom v Delfách. Kňazi s pomocou chrámových sluhov najprv preskúmali, či tí, čo

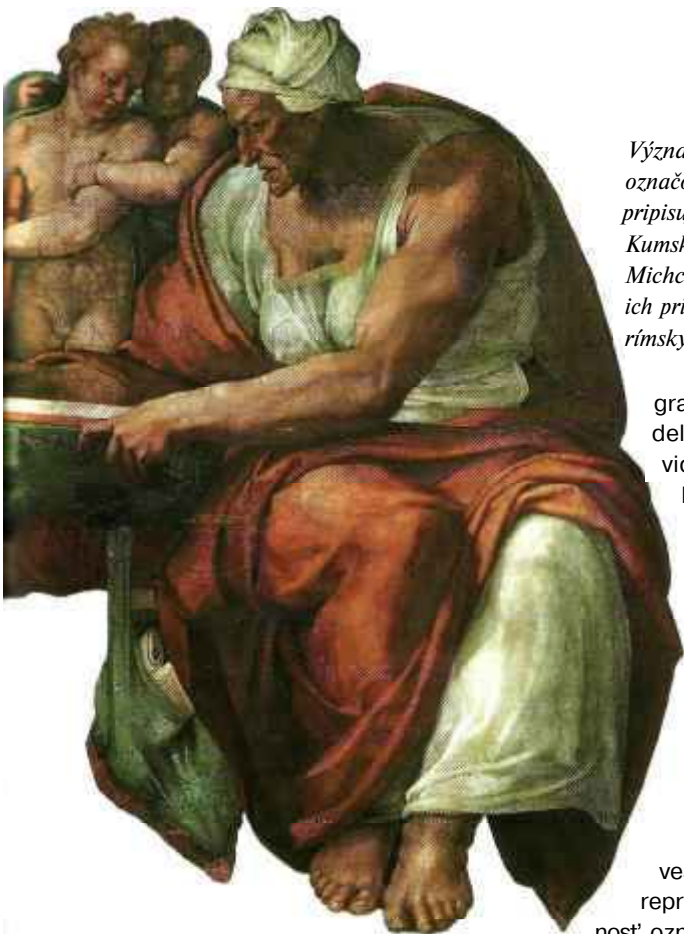
Pýtia, inšpirovaná Apolónovým dychom, zvestovala v delfskej veštiarni pútnikom hľadajúcim radu tajomné proroctvá.

sem prišli prosiť o radu, presne splnili svoje povinnosti - či sa napríklad podrobili kultovej očiste a či priniesli obetný dar. Potom vykonali zvieraciu obeť; z reakcie zvierat pred usmrtením sa posudzovalo duševné rozpoloženie kňazky Pýtie. Ak zvieratko zostalo pokojné, odložili veštenie na iný deň, ak sa však mykalo, veštenie sa uskutočnilo ihneď.

Potom, keď Pýtia vykonala svoj očistný rituál v parnom kúpeli, zostúpila do podzemného posvätného

Rímsky haruspex, kňaz so schopnosťou veštiť z vnútornosti zvierat, získava božie informácie z orgánov býka. Za veľmi významnú pre predpovedanie budúcnosti pokladali najmä pečeň.

Významná zbierka proroctiev, označovaná ako Sibyliny knihy, sa pripisuje legendárnej veštkyňi Sibyle Kumskej (na obrázku na Michlangelovej malbe). Podľa povesti ich priamo odjasnovidky získal piaty rímsky kráľ Tarquinius Priscus.

grafickému a funkčnému rozdeleniu ich mesta. Etruskovia videli vo vnútornostiach symbolický obraz príbytkov bohov v rôznych častiach neba. Haruspikovia, ktorí boli veľkými majstrami zmierovania a mali postavenie podobné vešcom, skúmali vnútornosti obetovaných zvierat tak, aby rozhodnutia bohov usmernili do iných koľají.

V Ríme malo toto umenie veštenia zanedbateľný vplyv; reprezentant mesta mal povinnosť oznámiť výsledok veštby senátu, ktorý potom prijal potrebné opatrenia.

priestoru nazývaného adytón; nachádzal sa nad puklinou v zemi, z ktorej vial nadprirodzený vánok. Bol tam kameň, na ktorý si Pýtia sadla. Omámená výparmi, vychádzajúcimi z pukliny, upadla do tranzu a vyrážala zo seba nezrozumiteľné zvuky, ktoré potom ostatní kňazi prevádzali do podoby záhadných veštieb.

Výkladové veštenie

Rím neprejavoval veľký záujem o inšpirované veštenie, ktoré sa spomína iba v knihách predpovedí, pomenovaných po gréckej kňažke Sibyle.

Naproti tomu veľmi rozšírené bolo výkladové veštenie, ktorého základom bolo pozorovanie prírodných znamení a prosenie božstiev o osobitné poznanie. Tento spôsob veštenia, pri ktorom sa s obľubou robil výklad zo zvieracích vnútorností, bol spočiatku doménou Babylončanov (18. storočie pred Kristom). O jedenásť storočí neskôr ho prevzali etruskí kňazi, nazývaní haruspikovia, a napokon od štvrtého storočia pred Kristom rímski dobyvatelia. Tieto tri kultúry však pripisovali vnútornostiam obetovaných zvierat rozdielny význam.

Pre Babylončanov zodpovedal momentálny stav zvieracích orgánov topo-

dali ako znamenia božej nevôle, ktorá by pre ľudí mohla mať ničivé následky.

Za najdôležitejšie znamenia vôle bohov však starí Rimania pokladali vtáčí let a spev, ktoré boli často predmetom pozorovania a výkladu. Tento druh vešteckého umenia, nazývaného auspície, mali na starosti augurovia, šestnásťčlenné kolégium kňazov. Iba oni poznali zložitý a utajovaný priebeh auspícií, pri ktorom zakrivenou palicou ohraničili úsek neba určený na pozorovanie. Zo sledovania letu vtákov a z neho vyvedených predpovedí si Rimania odvodzovali správnosť všetkého politického konania.

Veštenie v krížovej palbe kritiky

Predpovedanie budúcnosti prostredníctvom veštieb sa od svojho vzniku stretalo s výhradami skeptikov. Kriticky poukazovali na politickú i finančnú zainteresovanosť kňazského stavu, ktorému podliehala správa veštiarní. Pochybnosti vzbudila aj skutočnosť, že pri vykopávkach v Delphách nebola objavená ani gréckou mytológiou tradovaná puklina v zemi, ani výpary, ktoré z nej mali stúpať.

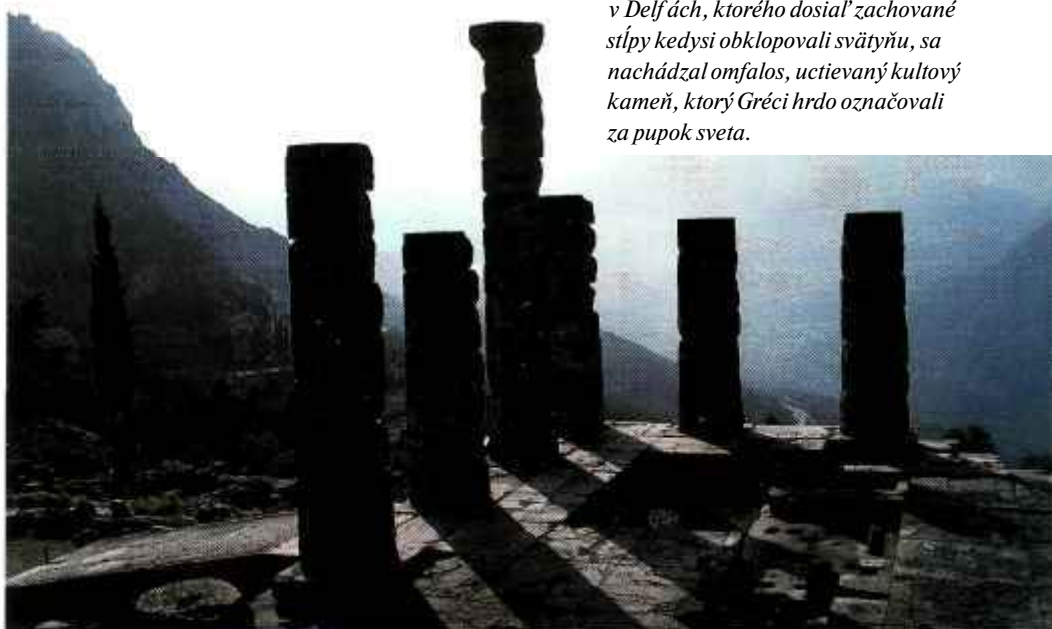
Kedže nadprirodzené javy sa zväčša vymykajú racionálnej kritike, treba priznať, že pri veštení je dôležitým faktorom psychologická dimenzia; je známe, že človek svojou vierou prispieva k tomu, aby sa osudové znamenie (omen) splnilo.

V období renesancie začala prevládať astrológia, ktorej sa podarilo preklenúť priepasť medzi vedou a nadprirodzenými poznatkami.

Znamenia vôle bohov

Druhým oporným bodom „vedy“, ktorú Rimania prijali od Etruskov, boli zázraky, čiže nezvyčajné prírodné úkazy. Na rozdiel od Etruskov, ktorí týmto javom neprípisovali iba negatívny význam, videli v nich Rimania prejavy nezmieriteľného hnevu bohov, ktorý potom bolo potrebné zmierňovať. Zlovestné nebeské javy, napríklad silné Jupiterove blesky, si vykla-

V slávnom Apolónovom chráme v Delphách, ktorého dosiaľ zachované stĺpy kedysi obklopovali svätyňu, sa nachádzal omfalos, uctievaný kultový kameň, ktorý Gréci hrdo označovali za pupok sveta.

TURÍNSKE PLÁTNO - VZÁCNA RELIKVIA

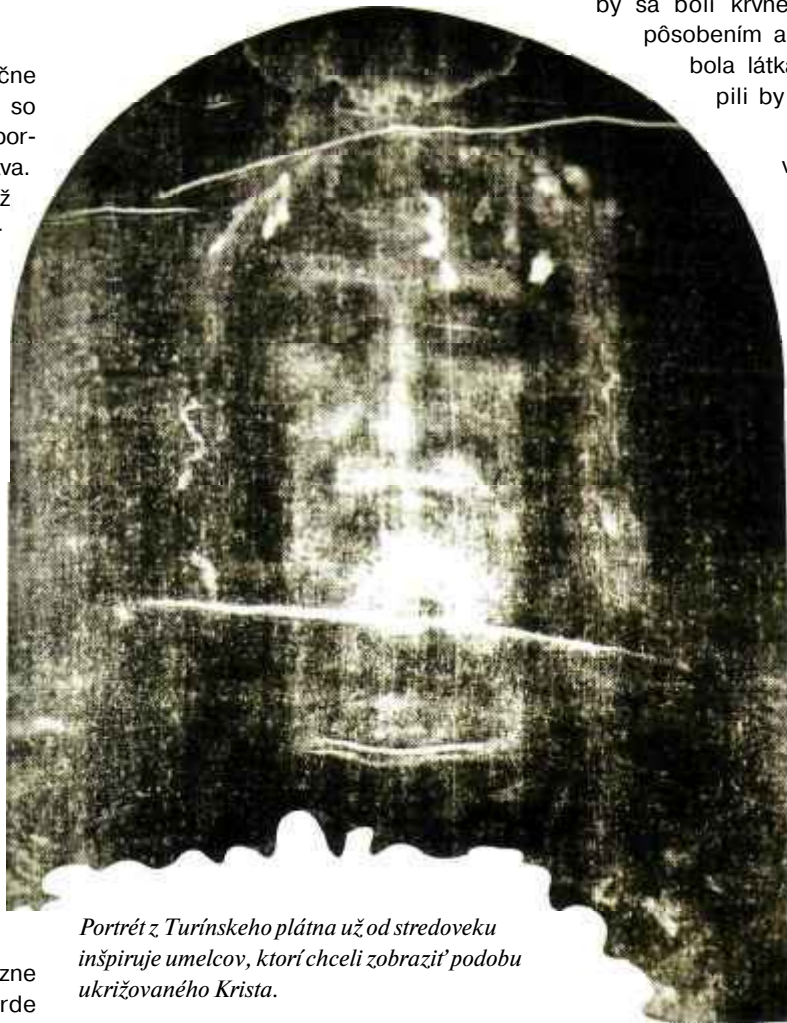
Od roku 1518 prechovávajú v turínskom dóme plátno, na ktorom sa v slabých obrysoch črtá tvár a telo ukrižovaného muža. Mnohí kresťania ho pokladajú za Ježišovo pohrebné plátno, ale jeho pravosi doteraz nebola vedecky potvrdená.

Ak by bolo Turínske plátno skutočne J. V. Kristovým pohrebným plátnom so Spasiteľovými črtami, bola by to nesporné najvzácnejšia relikvia kresťanstva. Najlepšie stráženou pamiatkou je už dnes. Avšak napriek všetkým bezpečnostným opatreniam bolo plátno pomerne nedávno, v apríli 1997, vážne ohrozené, keď v turínskom dóme vypukol požiar. Plátno sa vtedy našťastie nepoškodilo a odvtedy je uschované na inom mieste.

Sporné datovanie

Vedci sa v snahe dokázať pravosť Turínskeho plátna často pokúšali rôznymi modernými prostriedkami stanoviť jeho vek. Za potenciálne úspešné metódy skúmania, ktoré mali k dispozícii, možno pokladať chemické a mikroskopické analýzy, röntgenové, ultrafialové a infračervené snímky, ako aj rádiouhlíkovú metódu. Pôvodný majiteľ Turínskeho plátna, savojský rod, venoval pamiatku v roku 1983 Vatikánu; v roku 1988 uskutočnilo Britské múzeum dôkladný vedecký výskum pamiatky, na ktorom sa podieľali tri rôzne laboratória - v Tuscone (USA), v Oxforde (Veľká Británia) a v Zurichu (Švajčiarsko). Všetky tri dospeli k záveru, že plátno pochádza z 13. alebo zo 14. storočia a nemohlo teda prísť s Kristom vôbec do kontaktu.

Iní bádatelia však s týmto datovaním nesúhlasili. Na dvoch kolokviách - v roku 1989 v Paríži a v roku 1993 v Ríme - oznámili, že na základe analýz tých istých laboratórií dospeli k iným poznatkom. Istý ruský vedec dokázal, že do tkaniny sa v roku 1532 pri požiarí vo francúzskom Chambéry, vtedajšom mieste jej úschovy, dostal uhlík, ktorý ju „omladil“.

Portrét z Turínskeho plátna už od stredoveku inšpiruje umelcov, ktorí chceli zobrazit' podobu ukrižovaného Krista.

Ďalší vedci pokladali datovanie za chybné preto, že pri ňom nezohľadnili patinu plátna, obsahujúcu plesne a baktérie. Vatikán preto nariadil, aby sa vo výskumných prácach pokračovalo.

Existujú aj overené poznatky?

Hoci okolo Turínskeho plátna zostáva otvorených ešte veľa otázok, niektoré okolnosti sa podarilo už definitívne objasniť. Relikvia rozhodne nie je pomalovaným plátnom a obraz ukrižovaného

nie je možné z neho odstrániť. Na základe krvavých stôp sa zistilo, že mŕtvy bol do plátna zavinutý najneskôr dve a pol hodiny po smrti. Krv pochádza od osoby mužského pohlavia, lebo sa z nej podarilo izolovať chromozómy X a Y, jej krvná skupina bola AB. Telo sa v plátne nerozložilo, o čom svedčí stav tkaniny. Je známy aj čas trvania kontaktu medzi mŕtvym telom a plátnom; telo v ňom spočívalo najviac tridsaťšesť hodín; inak by sa boli krvné zrazeniny rozpustili pôsobením aloe a myrhy, ktorými bola látka napustená, a polepili by plátno.

Nadalej však zostáva nevysvetlené, ako sa mŕtve telo dostalo z plátna von, pretože čistý obrys odtlačku vylučuje akékoľvek trenie, ktoré by nevyhnutne nastalo, keby niekto plátno rozvinul, alebo mŕtve telo z neho vytiahol. Nemožno uspokojivo zodpovedať ani najdôležitejšiu otázku, ako sa odtlačok tela dostal na plátno, a je ťažko pochopiteľné, prečo na zadnej strane tkaniny nie sú okrem krvavých škvŕn zobrazené nijaké stopy tela. Pozoruhodné je navyše aj to, že odtlačok tela je na plátne dost ťažko rozoznateľný, ale na negatívne fotografie môžeme

zreteľne vidieť tvár, telo a končatiny.

Na objasnenie týchto rozhodujúcich otázok vytvoril istý francúzsky odborník na nukleárnu medicínu novú hypotézu. Za príčinu vzniku obrazu na plátne pokladá protónové žiarenie, ktoré sa z ľudského tela uvoľňuje pod vplyvom dosiaľ neznámej energie. Keby sa podarilo objasniť presnú povahu tejto energie, dostali by sme odpoveď nielen na otázku pôvodu Turínskeho pohrebného plátna, ale aj dôležitý návod, ako v budúcnosti túto vzácnu relikviu uchovávať.

TAJOMSTVO TANCUJÚCICH DERVIŠOV

Symbolický význam extatického tanca dervišov upadal so zánikom Osmanskej ríše čoraz viac do zabudnutia. Avšak na človeka, ktorý sa naučí spoznávať jeho tajomstvá, zapôsobí tento vírivý tanec, predstavujúci mystickú zbožnosť, fascinujúco.

Ked' perzský básnik a mystik Džalaloddin Rumi prišiel do tureckého mesta Konja, založil tam rád takzvaných tancujúcich dervišov (mavlavijov). Toto bratstvo, ktoré čoskoro dosiahlo veľkú popularitu, sa usilovalo o mystické zjednotenie s bohom prostredníctvom hudby, tanca a extázy. Ako prívrženci súfizmu, mystickej islamskej viery, nosili derviši jednoduché vlnené rúcha (*suf*), čím sa vedome dištancovali od zjemnenej dvorskej spoločnosti. Politické postoje rádu, ktorý mal počas existencie Osmanskej ríše značný vplyv, sa dosť menili; raz boli jeho príslušníci na strane vlády, inokedy rebelovali a kládli jej neúprosný odpor. Za vlády tureckého prezidenta Kemala Atatúrka bratstvo mavlavijov v roku 1925 zakázali. Napriek tomu sa každý rok v deň výročia smrti básnika Rumiho (zomrel 17. decembra 1273) usporadúvajú slávnosti na počesť majstra, pri ktorých derviši predvádzajú svoj mystický tanec.

Mystika spomienky

Zbožnosť dervišov vychádza z predstavy, že v hĺbke duše máme všetci uložené tu-

šenie boha a že tomuto skrytému poznaniu treba pomôcť vystúpiť na svetlo sveta, aby človek mohol dosiahnuť dokonalosť. Veriaci potrebuje duchovné vedenie, teda majstra, ktorý dôkladne ovláda rituál sama (doslova „počúvanie hudby“) - ide o mystickú tanečnú kompozíciu.

Keď zaznejú tóny hudby, derviši so svojimi typickými filcovými klobúkmi na hlave najprv trikrát rýchlo obehnú kolom-dokola. Potom odložia svoje čierne plášte, pod ktorými majú biele rúcha. Nasledujú tri tance s rozpaženými rukami, pričom pravá ruka je obrátená k nebu a ľavá k zemi. Tanečníci víria v kruhu čoraz rýchlejšie. Majster sa zúčastňuje iba na poslednom kole tanca a otáča sa na stredovej čiare, ktorá rozdeľuje na-

poly kruh opisovaný ostatnými dervišskými tanečníkmi.

Tento vírivý tanec je duchovným cvičením na získanie skúsenosti s božstvom. Svojou nejasnou obraznou rečou núti ducha, aby objavil, ako svet zároveň utajuje a zjavuje svojho Stvoriteľa.

Skladba sama sa člení na tri úseky. Prvá časť symbolizuje zaslepenosť vedomia. Potom zaznie hudba, ktorá procesom premeny zmyslov (od počutia k videniu) vedie k božskej kontemplácii. Napokon sa uskutočňuje očista duše; pozemská jednota Boha a človeka sa mení na nebeskú, obnovenú a dokonalú. Žiarivosť bielych rúch pod čiernymi plášťami symbolizuje vykúpenie dervišov z ich telesných schránok; potom sú pripravení na svoje znovuzrodenie.

Krúženie dervišov predstavuje *rotáciu* planét vo vesmíre. Pozícia majstra ukazuje, že všetko, čo sa pohybuje, je ilúzia: Tancuje, ale nikdy pri tom neopustí stred symbolizujúci Boha; Boh je jedinou skutočnosťou, ktorú predstavuje každý dokonalý človek. Poloha rúk pri tanci - jedna prijíma Božiu milosť, druhá ju ďalej odovzdáva svetu - symbolizuje prenášanie Božej múdrosti z majstra na jeho žiakov. Nový človek je odrazom nebies, styčným bodom neba a zeme.

Táto turecká miniatúra zo 16. storočia ukazuje rôzne prvky dervišského tanca, ktoré majú vždy symbolický význam.

Vo chvíli, keď sa hudobníci dostávajú do finále skladby sama, derviši pod vedením svojho majstra (v strede) dospievajú k najvyššej pravde.

FÉMA - SÚD ALEBO HRÔZOVLÁDA?

Hoci zmienky oféme, tajnom súde, ktorý malpovesi bratstva katov, šírili medzi Pudom v neskorom stredoveku strach a hrôzu, prispela táto inštitúcia k obmedzeniu samo súdnej praxe medzi šľachticmi a k čiastočnému zmierneniu bezprávneho postavenia prostého človeka.

Kto dnes v Nemecku musí predstúpiť pred súd, môže si byť istý, že bude dodržaný presný právny postup. V stredoveku to však bolo celkom inak. Súdna právomoc bola v rukách najrôznejších osôb, súdilo sa podľa rozličných zákonov a veľa zločinov aj tak zostalo nepotrestaných. Veľmi často sa stávalo, že ľudia - najmä príslušníci šľachty - brali spravodlivosť do vlastných rúk, aby násilne presadili svoje práva, čo viedlo ku každodenným krvavým sporom. Keďže táto orávna neistota v 13. storočí v dôsledku chýbajúcej silnej cisárskej moci ešte vzrástla, vytvorila sa vo Vestfálsku súdna TIOC, ktorá za nasledujúcich dvesto rokov získala veľký vplyv: Tento stredoveký tajný súd sa nazýva féma, čo znamená buď bratstvo, alebo trest.

Krátky proces

Stredoveký tajný súd - féma - sa pravdepodobne vyvinul z grófskych súdov, ktorým už Karol Veľký udelil právo hrdelného súdu - t. j. právo vynášať rozsudky o živote a smrti. V 13. storočí išlo o súdy v kompetencii takzvaného stoličného pána (väčšinou to bol duchovný alebo svet-ské knieža). On udeľoval predsedníctvo na súdnych pojednávaniach takzvanému slobodnému grófovi, ktorý potom spolu s niekoľkými porotcami, sudcami z ľudu, vvnášal rozsudok. V normálnom prípade ich bolo sedem, ak však prichytili zločinca priamo pri čine, stačilo, keď sa na súdnom procese zúčastnili traja porotcovia. Boli to muži slobodného stavu s dobrou povestou, ktorí museli pochádzať z Vestfálska.

Tieto súdy prerokúvali hrdelné zločiny ako vražda, krádež a lúpež, ako aj prípady odoprenia práva. Rozsudok, v súlade

so stredovekým čierno-bielym vnímaním skutočnosti, mohol znieť iba: oslobodenie alebo smrť. Porady súdu sa konali podľa postupu, ktorý poznali iba zasvätení, a s vylúčením verejnosti. Keď náhodou niekoho prichytili, že tajne načúval, obesili ho. Vykonanie rozsudku smrti nasledovalo ihneď priamo na mieste, odsúdeného obesili „na najbližšom strome, ktorý tam bol“.

Prísne udržiavanie v tajnosti viedlo k tomu, že o tajných súdoch sa šírili všetky hrôzostrašné chýry: Je to vraj tajné spoločenstvo zamaskovaných katov, ktorí vynášajú rozsudky na odľahlých miestach, väčšinou pod lipou, aby mohla hneď poslúžiť ako šibenica. Počas pojednávania vraj obžalovaných neraz strašne mučia.

Hoci sa o tajných súdoch šírili rôzne chýry a hrôzostrašné príbehy, od 14. storočia boli veľmi vážene a uznávané a mali takú veľkú moc, že smeli predvolávať obžalovaných z celej Nemeckej ríše. Kto neprišiel pred súd, toho dali do kliatby, vyobcovali z cirkvi a len čo ho sudcovia našli, mohli ho popraviť. Postupne však začal celý systém upadať: Počet súdnych prípadov -

často len bezvýznamných - veľmi vzrástol. Keďže úrad porotcu sa spájal s mnohými výhodami, bol oň veľký záujem. V mnohých tajných súdoch sa presadili aj

Keďže stredoveké tajné súdy prerokúvali najmä zločiny, ktoré sa trestali smrťou, ležal pred sudcom meč ako symbol hrdelného práva.

pochybné individuu a čoskoro sa začali ozývať výhrady voči podplácaniu porotcov. Po uzavrení právnych zväzkov medzi vrchnosťou a mestami koncom 15. storočia stratili fémy svoju právnu funkciu a vážnosť a postupne úplne prišli o svoj niekdajší význam a upadli do zabudnutia.

Ľudia neprávom pripisovali stredovekým tajným súdom mučenie, napríklad pomocou železnej panny, ktorej ostré nože sa pri zatvorení zapichli zločincovi do tela.

BOL SHAKESPEARE OBYČAJNÝ PODVODNÍK?

Od 18. storočia bolo uverejnených veľa teórií, podľa ktorých slávne dramatické diela alžbetínskych čias, ako Macbeth a Hamlet, nenapísal Shakespeare, ale iní autori.

V čase, keď žil William Shakespeare (1564 - 1616), zrejme ešte nikto neveril tomu, že by tento Angličan zo Stratfordu nad Avonou sám písal drámy, s ktorými mala jeho divadelná spoločnosť taký veľký úspech. Od 18. storočia sa však začali vynárať pochybnosti o jeho autorstve. Spory sa vliekli veľmi dlho.

Som priam posadnutý presvedčením, že božský William bol najväčším a najúspešnejším zo všetkých podvodníkov, ktorý sa kedy zahrával s našim dôverčivým svetom," napísal okolo roku 1903 americký románopisec Henry James. Aj iní uznávaní literáti, politici a vedci sa pripojili k jeho názoru.

Antistratfordovci

Odhliadnuc od niekoľkých dosť zmätých výrokov, prvenstvo v spochybnovaní Shakespeareovho autorstva patrí Williamu

Henrymu Smithovi, ktorý sa snažil dokázať, že významné tragédie alžbetínskych čias, medzi nimi aj drámu *Hamlet*, napísal uznávaný spisovateľ, filozof a politik Francis Bacon (1561 - 1626). Svoju teóriu podložil početnými stylistickými paralelami v dielach oboch autorov. K tejto argumentácii sa pripojilo Vela ďalších ľudí; istá pani Henry Pottová neskôr objavila až 4400 podobností medzi Baconovými dielami a Shakespeareovými divadelnými hrami. V tomto trápnom zozname boli mimochodom aj také výrazy ako „dobré ráno“, „ubezpečujem vás“

Sú veľké anglické divadelné hry zo 16. a začiatku 17. storočia naozaj dielom Williama Shakespeara (hore)? Jedni tvrdia, že skutočným autorom je Francis Bacon (vľavo), iní ich pripisujú Christopherovi Marlowovi (vpravo).

a „amen“ - slová a zvraty, ktoré pravdepodobne často používali všetci spisovatelia tých čias.

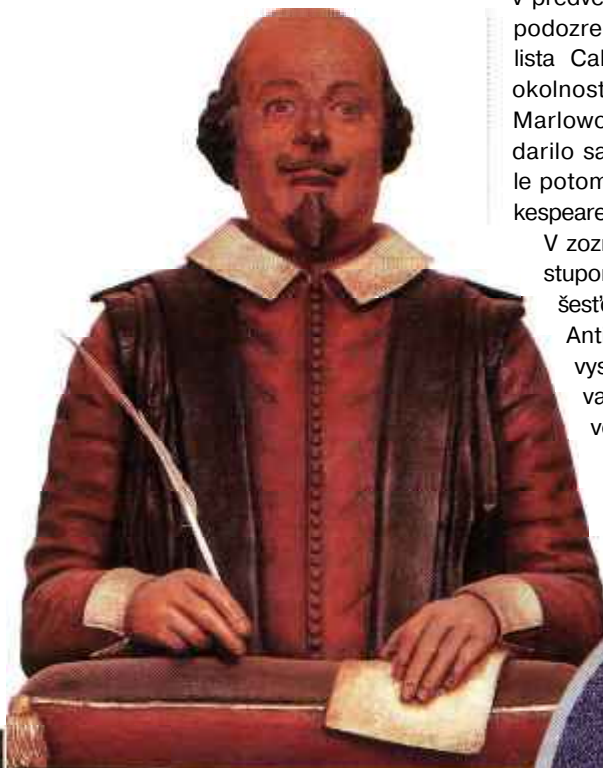
Okrem mnohých iných šľachtických kandidátov považovali za prijateľného autora najmä Edwarda de Vere, grófa z Oxfordu. Najvýznamnejším zástancom tejto tézy bol Sigmund Freud (1856 - 1939). Interpretoval niektoré Shakespeareove drámy z hľadiska psychoanalýzy a ich datovanie zmenil

tak, aby sa zhodovalo so životopisom grófa z Oxfordu.

Podozreniu z autorstva Shakespeareových hier neunikol ani Christopher Marlow (1564 - 1593), najvýznamnejší anglický dramatik pred Shakespeareom, ktorého drámy, ako *Eduard II.* a *Maltský žid*, mali u vtedajšieho publika obrovský ohlas. Marlow zomrel pri bitke v hostinci v predvečer dňa, keď ho mali zatknúť pre podozrenie z ateizmu. Kanadský žurnalista Calvin Hoffmann na základe tejto okolnosti vykonštruoval domnienku, že Marlowova smrť bola zinscenovaná. Podarilo sa mu vraj uniknúť poprave, v exile potom ďalej písal hry pod menom Shakespeare a tajne ich posielal do vlasti.

V zozname by sa dalo pokračovať; postupom času odborníci predstavili až šesťdesiat „pravých“ Shakespeareov. Antistratfordovci, ako sa odporcovia vysoko uznávaného dramatika nazývajú podľa jeho rodiska, tvorili dosť veľkú skupinu.

Mysleli si, že Shakespeare kryl iných autorov, a to buď kolegov

z divadla, ktorých prenasledovali pre ich politické zmýšľanie, alebo šľachticov, ktorí si neželali, aby ich mená spájali s obyčajnými hercami.

Nezachovali sa takmer žiadne dokumenty

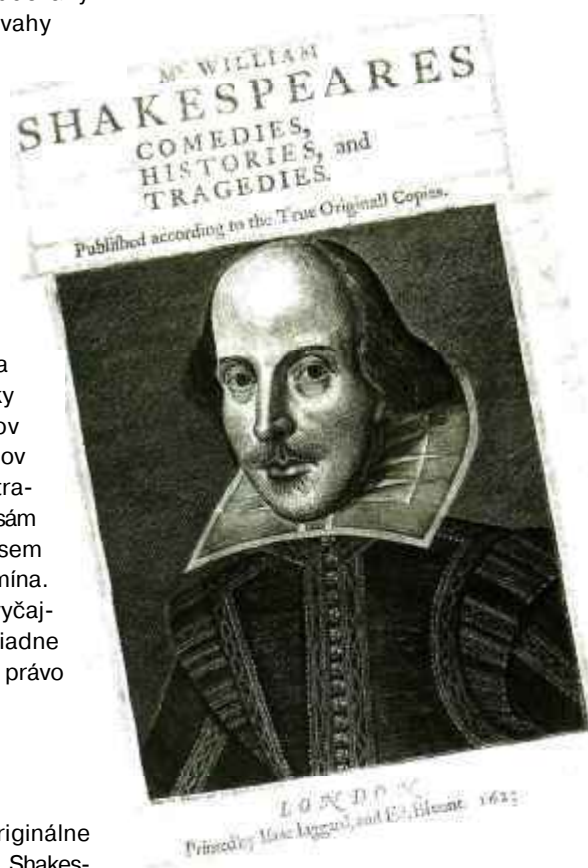
Okrem toho sa kritici domnievali, že také neuveriteľne geniálne dielo mohol vytvo-

rit' iba veľmi scestovaný a študovaný aristokrat. Nebrali vôbec do úvahy dôkazy o dramatikovom vynikajúcom školskom vzdelaní a radšej sa dali zviest' neporiadkom v dokumentácii k dobrodružným tvrdeniam.

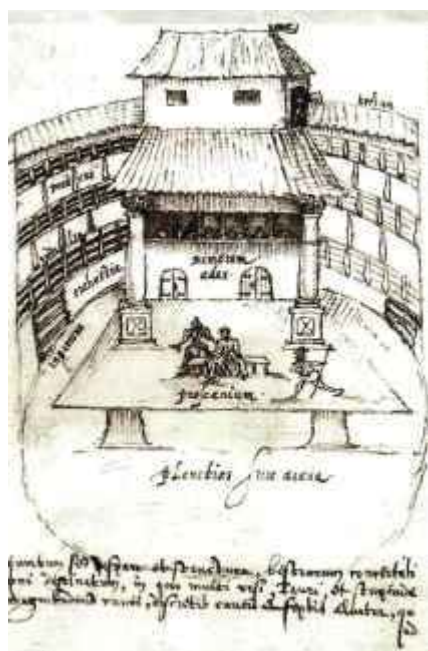
Je čudné, že sa nezachovali takmer žiadne písomnosti, podľa ktorých by sa dali zrekonštruovať spisovateľove životopisné údaje. Matrika zo stratfordské ho kostola uvádza krst 26. apríla 1564; potom existujú notársky overené listiny o kúpe domov a pozemkov, niekoľko záznamov o právnych sporoch ako aj trojstranový testament, ktorý podpísal sám Shakespeare. Svojich tridsaťosem drám v ňom ani slovom nespomína. Dnes sa nám to môže zdať nezvyčajné, ale vtedy ešte neexistovali žiadne autorské zákony, aj keď zvykové právo duševné vlastníctvo chránilo.

Prvé vydania

Keďže sa nezachovali nijaké originálne rukopisy, nečudo, že spor okolo Shakespeareovho autorstva pretrváva. V 16. storočí mali ľudia na divadelné hry celkom iný názor ako my dnes: Na rozdiel od lyriky a epiky ich pokladali za nižší literárny žáner. Nijaký dramatik by si nedovolil

Titulný list súborného vydania divadelných hier li'i/lian/a Shakespeara z roku 1623. V tých časoch sa divadelné hry uverejňovali zriedka, pretože sa nepokladali za prvoradý literárny žáner.

Kariéra v hlavnom meste

V roku 1588 opustil Shakespeare svoju rodinu v Stratfôrde nad Avonou. Nadaný herec, autor populárnych drám a člen hereckej divadelnej spoločnosti Lord Chamberlain's Men v Londýne čoskoro získal uznanie. Po smrti kráľovnej Alžbety I. (1533 - 1603) prevzal záštitu nad divadelnou spoločnosťou, ktorá sa medzitým premenovala na King's Men, kráľfakub I. (1566 - 1625). Patrilo jej slávne divadlo Globe Theatre. Keď jeho budovu zničil požiar, konali sa predstavenia v zastrešenom divadle Blackfriars Theatre. Herci vystupovali aj na kráľovskom dvore a usporadúvali turné po vidieku.

Vo verejných divadlách, ako v Old Swan Theatre v Londýne, sa hrávalo pod holým nebom.

predstúpiť s takýmito textami pred vzdelané a zámožné obecnstvo. Platí to aj pre Shakespeara, hoci v Londýne veľmi rýchlo získal vysoké uznanie, o čom svedčí aj posudok jeho súčasníka Francis Meresa. „Keby múzy hovorili po anglicky, používali by Shakespearov vybrúsený štýl,“ napísal.

Vydavatelia v hlavnom meste sa čoskoro začali zaujímať o Shakespeareove drámy, vytlačili niektoré jeho hry, ale predlohy často vôbec neboli autentické. Shakespeare sa ku knižnému vydávaniu svojich hier staval úplne ľahostajne. Starostlivo zostavené kompletne vydanie vyšlo až po Shakespeareovej smrti v roku 1623. Obsahovalo dovedna tridsaťšesť diel, z ktorých osemnásť vyšlo prvýkrát, napríklad *Iulius Caesara* a *Macbeth*. Podnet na vydanie dali dvaja Shakespeareovi kolegovia, herci John Heminges a Henry Condells. Vo svojom venovaní i v predslove ľutovali, že autor nemal možnosť vyjadriť sa k vydaniu svojich hier: ďalší presvedčivý dôkaz pôvodu textov!

Známe námety v novom spracovaní

Príčinou rôznych špekulácií, že Shakespeare iba kopíroval, boli spracúvané námety. Tie isté predlohy však v tom čase používali takmer všetci autori divadelných hier. Základom tragédie *Romeo a Júlia* bola napríklad dráma Masuccio zo Salerno z 15. storočia. Do Anglicka sa dostala prostredníctvom básnika Arthura Brooka. On sám napísal o nešťastnom páre milencov z Verony báseň, ktorá mala tritisíc veršov.

Ani príbeh o *Ham letoví* nevymyslel Shakespeare. Bol to starý škandinávsky námet, ktorý zaznamenal dánsky historik Saxo Grammaticus koncom 12. storočia. Námet postupne prenikol do celého radu literárnych textov, ktoré Shakespeare dobre poznal. Tragédia mladšieho pôvodu s názvom *Gorboduc* poslúžila zasa ako predloha pre *Kráľa Leara* z roku 1562.

Znamená to vari, že Shakespeare nebol originálny? Rozhodne nie. Zo svojich predlôh prevzal iba rámcový dej a námety: lásku, smrť, intrigy, túžbu po moci a šialenstvo. On sám však na tomto základe vybudoval komplexné ľudské charaktery a zachytil všeobecne platné konflikty. Práve preto nás jeho drámy fascinujú dodnes.